

ANALELE DOBROGEI
serie nouă, Anul III, nr. 1.

CUPRINS

Pag.

ARHEOLOGIE - ISTORIE VECHE

- Adrian RĂDULESCU - Vestigiile arheologice, dovezi inestimabile ale civilizației noastre	7
- Zizi COVACEF, Petre COVACEF - Considerații privind vechile amenajări portuare de la Constanța	10
- Gabriela CORNEA - Reflexe ale spațiului pontic în opera lui Ioan Casian	25
- Adriana CATEIA - Din nou despre patria de origine a lui Ioan Casian	33
- Cristian Tiberiu POPESCU - În legătură cu complexul rupestru de la Basarabi - Referat adresat domnului ministru Ion Caramitru	40
- NOTĂ	46

DOBROGEA ȘI LOCUITORII EI

- Liliana LAZIA - Câteva considerații privind fenomenul antroponomic dobrogean	57
- Tudor MATEESCU - Refugieri ale românilor din Dobrogea la stânga Dunării în timpul războiului rusu-turc din 1828-1829 și în anii imediat următori	76
- Nicolina URSU - Știri din presa vremii despre așezarea mocanilor în Dobrogea la sfârșitul secolului al XIX-lea	94
- Anna-Maria DIANA, Cecilia PASCA - Informații privind populația germană din Dobrogea	99
- Steliană DULIU-BAJDECHI - Puncte de vedere ale opiniei publice din România asupra "chestiunii aromâne"	102

EVOLUȚII ECONOMICE ȘI SOCIALE

- Panait Ion PANAIT - Economia statelor românești și Marea Neagră în secolul al XIV-lea	111
- Georgeta LUNGU - Mărturii privitoare la orașul Constanța din anii 1825 - 1855	119
- Georgeta BORANDA - Porturi dobrogene: Tulcea, Scurt istoric	125
- Gheorghe DUMITRAȘCU - Perspectiva dezvoltării aşezărilor rurale din Dobrogea în lumina a două chestionare inedite din anii 1939 - 1940	129

CULTURA - ȘTIINȚA

- Maria BOIA - Activitatea cultural-artistică din Dobrogea în perioada 1878-1916, mijloc de afirmare a conștiinței naționale a poporului român	141
- Alexandru S.BOLOGA, Nicolae C. PAPADOPOL, Ion NAE - Pagini	149

din istoria navelor de cercetare românești la Marea Neagră

- Fl. VASILIU - Câteva date asupra ecologiei speciilor de ceramium existente la litoralul românesc al Mării Negre 165
- Anna-Maria DIANA - Un moment din istoria aviației românești - hidroavionul "Getta" 173

POEZIE - PROZĂ SCURTĂ

- Stefan CAREJA - Din ciclul *Lacrimile pietrelor*:
 - Crede mie, Tomaida 181
 - Anisia, nu pentru nărvirea trupului 182
 - Grigore Tomitanul 183
 - Floria, biata copilă 184
- Dan PERSA - El nu ... 185
- Ovidiu DUNĂREANU - Hărșova 187
- Șorina ROȘCA - Rătăciți în tranziție: Se clatină misterul nopții. Viața la țară. Compunere liberă. Răcând la porțile Speranței. 192
- Arthur PORUMBOIU - Și ora năștea 195
 - Moartea vine
 - Zidește-mă în cer
 - Cândva zorii veneau
 - Bruma se unduia
- Victor CORCHEȘ - Ghinionistul 198

RECENZII - CRITICE

- Ion ROȘIORU - O petică ce mizează pe senzații (Nicolae Motoc, *Fragilități*, Ed. Metafora, Constanța, 1996). 203
- Evelina CÂRLIGEANU - *Zăpodia cu vorbe sau cum scriitorul înțelegea lumea* (Florin Slapac, *Zăpodie*, Ed. Niculescu, București, 1996). 206
- Corina APOSTOLESCU - Revolta e seva care îi hrănește poemele (Arthur Porumboiu, *Calea Jertfei*, Ed. Metafora, Constanța, 1995). 209
- Victor CORCHEȘ - Câteva glose despre Panait Cerna 211

ARHEOLOGIE - ISTORIE VECHE

VESTIGIILE ARHEOLOGICE, DOVEZI INESTIMABILE ALE CIVILIZAȚIEI NOASTRE

Este îndeobște remarcat că identitatea unui opor se exprimă prin carantele trecutului său și se probează prin vestigiile arheologice, prin testimoniile materiale și spirituale ale originii, permanenței și a relațiilor cu civilizațiile înconjurătoare aflate în spațiul existențial de referință. Scoase la lumină și interpretate în complexitatea semnificațiilor lor, prin strădania necurmată a unor întregi generații de învățăți, dovezile sorgintei și continuității românești în aria carpato-dunăreano-pontică se constituie într-un inestimabil tezaur documentar și istoric. Se identifică în național, însă cu multiple valențe internaționale, fiindcă ele reprezintă o parte din acel întreg care este civilizația europeană.

Asezati din adâncă antichitate la confluența marilor civilizații: elenă, elenistică, romană și romano-bizantină, antecesorii geto-daci, daco-romani și străromâni, au asimilat, cu o receptivitate remarcabilă, într-o entitate originală, componentele majore generate de aceștia. Că este așa, o dovedesc succesiunile de culturi materiale și spirituale ale epocilor paleolitică, neolitică și a metalelor; procesul se adâncește în același spațiu ajungând la profunzimi nebănuite, în cadrul conviețuirii cu grecii și mai ales cu romanii. Întrepătrunderi, sincretisme și asimilări variate se cuprind unitar în mărturii etalate în muzeele contemporane sau în compleze monumentale în aer liber.

Interesul pentru antichitățile românești de pre - și protoistorie, se manifestă de timpuriu - și este, circumscris preocupărilor mai largi, europene. El se manifestă atât în teritoriile aflate sub vremelnică și neprielnica stăpânire străină, cum este cazul Transilvaniei, dar mai ales în Principatele Române. Descrieri și schițe ale cetăților române de pe malurile Dunării s-au făcut prima dată de către învățatul italian Luigi Ferdinand de Marsigli (1650-1730), în volumul al II-lea al vastei sale opere *Description du Danube*. Între 1856 și 1880, numeroși diletanți arheologi (N. Mavros, Mihalache Ghica, Vl. de Blarenberg, Alexandru Popovici, D. Papazoglu, Cezar Bolliac, s.a.) au făcut săpături arheologice neștiințifice și și-au creat colecții personale. În anul 1864 s-a fondat Muzeul Național de Antichități, care până la crearea Institutului de Arheologie de azi a avut un rol conducător în cercetările arheologice din România.

Un important moment, în ceea ce privește orientarea studiilor arheologice de la noi pe o cale științifică, l-a constituit activitatea lui Alexandru Odobescu. El este numit în 1874 profesor la prima catedră de arheologie înființată în țară, unde predă în același an cursul despre *Istoria Arheologiei*.

Marele învățăt nu a făcut săpături, dar a stimulat cercetările de arheologie și a creat mulți elevi. Dintre publicațiile sale privind arheologia română din Dacia, mai importantă a fost "Antichitatele județului Romanați" (1877) - (D. Tudor, *Arheologia romană*, Buc. 1978, p. 12-13).

Ruinele solitare din muntii împăduriti ai Daciei (Sarmizegetusa-Costești, Blidaru, Piatra Roșie etc.); așezările preistorice - cu ceramică și unelte, toate de o frumusețe inegalabilă: Cucuteni, Boian, Gumelnita, Vădastra - ca să nu cităm decât câteva; centrele helenice de pe țărmul Mării Negre de la Callatis (Mangalia), Tomis (Constanta), Histria și Tyras; puzderia cetăților dacoromane din Dacia sau a celor romane și romano-bizantine de pe pământul Dobrogei; Monumentul Triumfal de la Adamclisi - Tropaeum Traiani - piatra de început a etnogenezei românești; zeci și sute de tezaure variate cum sunt cele descoperite la Pietroasele în 1837 (publicate de Al I. Odobescu în volumul "Tezaurul de la Pietroasa"); cel de la Sâncicoul Mare - Jud. Timiș aflat din nefericire și astăzi în expoziția Muzeului de artă din Viena; sau cel descoperit în 1908, în Ucraina, la Malaia Perescepina de proveniență tomitană, cu numele Mitropolitului Paternus, toate ne relevă superioritatea civilizațiilor dezvoltate în spațiul românesc, spațiu care de timpuriu a ocupat un loc prestigios în patrimoniul cultural european.

Pornind de la aceste evidente realități, constituite în repere ferme ale istoriei noastre vechi și medievale, învățătii români cărora li s-au aliniat numeroase participări străine, au început investigații sistematice pe teren. Primele săpături de ampoloare sunt aplicate - cu metodele epocii - de către Grigore Tocilescu, între anii 1882-1909, la *Tropaeum Traiani*. Ele se transformă într-o adevărată epopee națională: este scos la lumină marele Monument Triumfal și cetatea omonimă din vecinătate.

Apoi, magistrul arheologiei românești, austерul, sistematicul și rigurosul învățăt Vasile Pârvan, își va lega numele de cetatea Histria, de pa malul lacului Sinoe din Dobrogea, ca și de Ulmetum, Tomis etc.

Îluștri savanți ca Ion Andrieșescu, Theofil Sauciuc-Săveanu, Paul Nicorescu, Oreste Tafrali, Theohari Antonescu, Ion Nistor, Vladimir Dumitrescu, Gr. Florescu, Gh. Ștefan, Constantin Daicoviciu, Hadrian Daicoviciu, I.I. Russu, D. Tudor, D.M. Pippidi, Em. Condurachi, și numeroși alții, aveau să elucideze în studiile lor de referință aspecte extrem de importante ale istoriei și arheologiei românești, începând din preistorie și ajungând în evul mediu dezvoltat. Se aduc la lumină dovezi ale civilizațiilor preistorice și dacice; grecești și romane; bizantine și străromânești. Se exploatează așezări urbane - și mai puțin rurale - fortificații și castre, sisteme de apărare dacice și romane, orașe medievale, biserici și necropole, totul într-o înlănțuire logică și logică, cu profunde implicații în plămădirea neamului și a limbii române, precum și în evoluția lor istorică ulterioară. Stabilitatea și continuitatea în spațiul românesc de azi, se remarcă prin eforturi considerabile de muncă și luptă. În ciuda separării pe provincii, rezultat al unor circumstanțe

conjecturale geo-politice, străine etniei, limbii, credinței creștine și datinilor românești, vatra noastră națională s-a configurat în chip inexorabil, în Țara Românească organic sudată în componente sale structurale. Aceasta o dovedesc pertinent, convingător și logic, mărturiile arheologice: uneltele și podoabele preistorice; ceramica, locuințele și cetățile geto-dacice; orașele grecești și fortificațiile romane din epocă clasică; așezările feudale timpurii și bisericile de tip bizantin; curtile voievodale, conacele și casele țărănești din feudalismul dezvoltat; într-un cuvânt, întregul nostru patrimoniu cultural național așezat de istorie în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Considerăm deci că toate tezaurele noastre arheologice, se constituie implicit și într-o veritabilă arhivă de istorie națională, a cărei interpretare și considerare dă măsura înțelegerii plenare a civilizațiilor amplificate de o reputație pe măsură; **ad perpetuam rei memoriam** ("spre veșnica aducere aminte a acestor fapte").

Acest inestimabil izvor de istorie națională trebuie păstrat! Pentru aceasta nu trebuie precupești niciun efort, nici un mijloc. Devine o problemă de stat conservarea, prezervarea și restaurarea tuturor acelor vestigii scoase cu migală la lumină și înțelesă la capătul unui proces de analiză și sinteză, unic susținut de cercetători avizați. Beneficiarii acestor nestemate sunt toate generațiile care au dreptul și obligația morală și juridică să păstreze moștenirea antecesorilor. De aici necesitatea imperioasă de găsire a celor mijloace materiale care să conducă în mod categoric la aplicarea unui program sistematic de salvare și conservare. Sunt nenumărate căi de procurare a acestor mijloace. Lăsând de-o parte sprijinul acordat de stat - care în orice caz nu poate acoperi decât într-o mică parte nevoie solicitată în acest scop - se pot găsi altele, mai sigure și mai acoperitoare ale unor programe mai vaste.

Mi se pare potrivit ca în această vreme, când penuria financiară primejdиеște, până la dispariție, patrimoniul arheologic și istoric național, Parlamentul României să ia de urgență în dezbatere Legea Patrimoniului Cultural Național. În această lege, să se propună un articol, cu mai multe subpuncte în care să se adopte o cale fertilă de procurare a mijloacelor materiale destinață scopurilor noastre: aplicarea riguroasă a unui impozit special, asupra cifrei de afaceri sau a beneficiilor realizate de toți aceia care astăzi, în procesul noii economii de piață s-au dedit comerțului și tranzacțiilor financiare. Este firesc să iei de la cei care au posibilități financiare, în scopul nobil al salvării patrimoniului cultural național. Fondurile astfel realizate să se folosească direct proporțional cu necesitatea și mărimea patrimoniului imobil dintr-o parte sau alta a țării. În felul acesta, muzeele - depozitare ale patrimoniului mobil - și monumentele de arheologie și arhitectură restaurate - ca părți ale zestrei imobile - să formeze în mod organic arhivă istorică națională, bine păstrată și restaurată, pentru cinstea și lauda nației românești, aflată de milenii în cortegiul marilor civilizații europene.

VECHI AMENAJĂRI PORTUARE LA CONSTANȚA

La 16 octombrie 1896, în prezența Regelui Carol I, a Prințului moștenitor și a Guvernului României, au fost inaugurate, oficial, lucrările de construcție a portului Constanța, în regia proprie a statului român. Dezvoltarea acestor lucrări, de la inaugurare și până astăzi, a determinat și dezvoltarea orașului Constanța într-o evoluție pe măsura anticei metropole a Pontului Stâng - Tomis -, pe care a suprapus-o și ale cărei edificii impozante au fost aduse la lumină de cercetarea arheologică. În completarea datelor oferite de cercetarea arheologică¹ vom face o sinteză a informațiilor documentare, la care am avut acces, privind toate lucrările de construcții portuare sau de apărare ale cetății Tomis¹ (fig. 1)

O imagine de ansamblu asupra golfului natural format la adăpostul peninsulei Capului Constanța ne este dată de o veche ridicare hidrografică², cel mai vechi plan cunoscut al Constanței și al golfului natural aflat la vest de peninsula Capului Constanța, realizat, probabil, în luna iunie 1828 (fig. 2). Planul este desenat rudimentar, cu conturul uscatului trasat aproximativ, direcțiile cablurilor - ca la orice ridicare operatică -, fiind date de reperele vizibile.

Pe lângă valoarea istorică și documentară pentru epoca modernă, planul este important în expunerea pe care ne-am propus-o deoarece oferă un inventar al tuturor construcțiilor vechi din portul Constanța, vizibile încă dinainte de realizarea umpluturilor moderne.

Pentru începutul secolului I p. Chr., conform informațiilor oferite de Ovidius, nu avem amenajări portuare la Tomis: "și tu, corabie care vii în vizită, nu găsești aici porturi liniștite" (*Tristia*, IV, 4, 58), sau "Rareori străbate mările până aici vreun corăbier din Italia, rareori vine el pe aceste țărmuri lipsite de porturi" (*Tristia*, III, 12, 37-38).

Ridicarea hidrografică, făcută în unități de măsură englezesti (1 picior = 0, 304 m), ne prezintă golful cu o deschidere de aproape o milă marină (= 1852 m) și o înălțime la coardă de un sfert de milă, bordat pe contur cu o plajă din nisip; de aici și presupunerea că și fundul marin era preponderent nisipos. Adâncimile naturale cresc de la țărm spre larg în mod uniform, adâncimea maximă, măsurată, a golfului fiind de 17 picioare (= 5,20 m) chiar în mijloc.

1. - "Cheiul Genovez" - principalul punct de acostare de la Tomis.

De la vest spre est pe conturul golfului, reprezentat foarte abrupt, întâlnim o formă de relief conturată ca o viroagă adâncă, în punctul notat

"ruines"³. În 1854 când dr. Camille Allard a vizitat Constanța⁴ a desenat acces- te ruine cu suficiente detalii pentru a putea să reconstituim un ansamblu al locului (fig. 3).

În acest punct a existat un mic epiu ca punct de acostare rudimentar, construit din piatră, avansat în mare pe o lungime de peste 40-50 m, distrus la capăt de valurile incidente în golf. Locul de acostare este marcat pe mai multe planuri din secolul trecut și este cunoscut cu denumirea de **Cheiul Genovez**. Epiul trapezoidal din piatră ajungea la o adâncime de 1,50 - 2,00 m, suficientă pentru pescajul și tonajul navelor din epocă. Acostarea navelor se făcea prin largare cu scândrii. Raportat la corabia din figură digul avea o platformă la 1,00 - 1,50 m peste nivelul mării. Direcția înclinată față de țărm a digului nu asigura o protecție suficientă a navelor acostate, pe timp de fur- tună; dar staționarea la ancoră mai la larg, sau tragerea la uscat pe plaja de nisip, a corăbiei era o măsură practicată de navigatorii din antichitate.

Denumirea de "Chei genovez" datează din timpul administrației turcești, deoarece majoritatea construcțiilor mari, găsite de turci la Constanța, au fost incluse de aceștia sub denumirea generică de **Geneviz Calee**. (**Calee** - în accepțiunea generală de adăficiu)⁵.

Este posibil ca navigatorii genovezi să fi realizat, în sec XV, o consolidare a unei lucrări mai vechi de pe acest amplasament, după cum o sugerează cele două blocuri paralipipedice din beton masiv cu lianții naturali, vizibile pe plaja din apropiere, aparent intacte, cu agrafe metalice de prindere în formă de coadă de rândunică. Este mai mult ca sigur însă că acestea au fost construite de armata franceză prezentă la Constanța la mijlocul secolului trecut.

Pozitia excentrică a punctului de acostare față de centrul urban al cetății Tomis, existența unui acces facil pe viroaga de la poarta 3, ne conduce la ideea unui trafic direct de cereale pentru export - de 15-20 t/zi -, aduse din interiorul provinciei cu carele tractate de animale, fără să fie tranzitare prin magazii de cereale mai vechi⁶. Ruinele magaziile de cereale descoperite la poarta 1, pe taluzul falezei, sunt construcții turcești, atestate de călătorii în tranzit prin Constanța.

2. - Atelierul de prelucrare a marmurei

Pozitia excentrică a punctului de acostare era favorabilă, în antichitate, importului un volum apreciabil de marmură atestat de monumentele sculp- turale, epigrafice și arhitectonice. Blocurile masive din marmură, dacă se descărcau în alte locuri pe conturul peninsulei, ar fi necesitat eforturi supli- mentare de transport spre **marele atelier de prelucrare a marmurei**, semnalat de arheologi pe latura de nord a golfului⁷. Documentele fotografice de la sfârșitul sec. XIX și o serie de informații scrise, permit localizarea acestui ate- lier mai aproape de actuala poartă 3 de intrare în port, în imediata apropiere a punctului de acostare (fig. 4). Este punctul de unde a fost ridicat un monu-

ment votiv cu inscripție⁸ și expediat în Franța de către Blondeau, administratorul armatei franceze de la Constanța din 1855; tot aici au fost găsite diverse monumente arhitectonice nefinisite⁹ și un tors de statuie, lung de un metru (600-700 kg), aflat la acea dată sub apă la câțiva metri de țărm¹⁰.

Fără îndoială că trepiedul desenat de Allard, cu a cărui bigă rotitoare puteau fi descărcate la țărm blocurile mari de marmură, ar fi putut să fie utilizat - într-o variantă mai veche -, și de către cioplitorii atelierului de prelucrare a marmurei.

Utilizarea în cantități considerabile a marmurei pentru sculptură arhitectonică și la inscripții de dimensiuni mari - datează din sec. II p. Chr. -, ne determină să datăm în aceeași perioadă punctul de acostare și, implicit, începuturile descărcării și fasonării marmurei (blocurile de dimensiuni mari) în atelierul de prelucrare. Constructorii epiului erau și cioplitorii atelierului, pe lângă marmură se prelucra și calcar de calitate, adus de la Techirghiol.

3. - Turnul de apărare de la vest și templul antic

Turnul de înălțime impresionantă din stânga imaginii din fig.2 trebuie pus în legătură cu sistemul defensiv al incintei tomitane. Mai mult, întregul ansamblu de fortificații de la "serpentină", drumul sinuos de coborâre la actuala poartă 3 de intrare în port, au fost tratate cu mare grija de tomitani, fiind un punct vulnerabil, prin care se putea intra destul de ușor în cetate, pe jos sau călare. Zidul de incintă târziu (sec. IV-VI) se termina cu acest turn. Pamfil Polonic într-un plan al orașului (fig. 5) trasa zidul de incintă până pe plajă¹¹.

Turnul de apărare poate fi pus în legătură și cu cele patru fundații masive de piatră aflate pe taluz (fig. 4), presupuse a fi un corp de gardă a apărătorilor cetății. Sistemul constructiv al fundațiilor, din blocuri de piatră fasonată dispuse perechi la 5-6 m distanță, sugerează o clădire monumentală, cu un portic cu coloane, frontonul putând să fie una dintre arhitravale cu inscripție descoperite la Constanța¹².

Cele sapte trepte din piatră mărginite de ancadramente fasonate și ziduri groase, bine conturate, ar fi putut apartine templului lui Serapis, amintit în inscripția găsită în acest loc și expediată în Franță¹³.

Toate aceste construcții antice au fost acoperite de lucrările de sistematizare a falezei din 1911-1914 și de umpluturile din platformele portului, parte dintre ele fiind vizibile și azi pe taluzul drumului de coborâre de la "serpentină", la nivelul gardului din beton al portului¹⁴.

4. - Fântâna cu apă bună de băut

Într-una dintre fotografiile publicate de Vasile Pârvan la studiul "Zidul cetății Tomis"¹⁵, se observă în zonă de vest de la poarta 3 capătul unei galerii

boltite cu cărămidă romană care comunica într-un bazin de apă acoperit. Fântâna constituie baza cablului uneia dintre direcțiile ridicării hidrografice de la 1828 (fig. 2).

Este binecunoscut faptul, încă de la Ovidius¹⁶ și până la începutul secolului XX¹⁷, că Tomis (Constanța) nu a avut apă de bună calitate. Rezolvarea acestei probleme în antichitate s-a realizat prin construirea "galeriei subterane"¹⁸. Galeria a avut un tronson, încă necercetat, care ajungea la poarta 3, din care era alimentată fântâna, singurul punct din oraș de unde se procura apă potabilă¹⁹. Faptul că această fântână a dat apă mai de calitate decât celelalte fântâni din incinta cetății (cf. și fig. 1 și 2) este atestat și de călătorii ce au trecut prin Constanța în secolul trecut²⁰.

Construcția galeriei subterane și a bazinului din acest loc o punem în legătură cu necesarul mare de apă pentru corăbiile acostate în imediata apropiere, o asemenea investiție într-un punct excentric față de cetate dovedind un consum mare de apă, pentru un trafic intens de mărfuri ce se derula prin punctul de acostare, dar și pentru apărătorii incintei tomitane care, presupunem, încoraja cetatea și la nivelul plajei.

5. - Zidul de apărare al Tomisului construit la nivelul plajei.

Pe latura de nord a curburii golfului, la baza falezei (fig. 2), cartograful francez a desenat, cu linie punctată, traseul zidului de incintă al cetății, așa cum l-a văzut el pe teren. Linia zidului începe de la punctul de acostare de la poarta 3 și continuă până la o formă de relief ce sugerează o viroagă, aceea care a separat, în antichitate, actuala Piață Ovidiu de continent²¹. Pe același sector de coastă, și pe același traseu, Camille Allard consemnă: "... când marea este limpede ... se disting la o mică distanță de mal ... lespezi de piatră care par a fi la locul lor, dar care astăzi sunt inundate"²². Inundarea lespezilor, așa cum le-a văzut Allard, s-a datorat transgresiunii nivelului Mării Negre, care a avut un sens pozitiv până în sec. I a. Chr.²³, sens care a continuat de fapt și după aceea, după cum o confirmă măsurările din ultimul secol²⁴.

Măsurile de apărare luate de constructorii anticului Tomis în zona de la poarta 3, trebuie să fi continuat și în partea în care cetatea era mult mai ușor de cucerit. Datorită umpluturilor portului modern sectorul a devenit astăzi inaccesibil cercetării arheologice sistematice, dar faptul că cetatea nu a fost cucerită în timpul marii invaziilor gotice din sec. III p. Ch. și, mai târziu, de altele, poate să constituie un argument pentru presupunerea existenței zidului de incintă și la baza falezei, pe tot conturul plajei de la poarta 3 până la viroaga din Piața Ovidiu unde, probabil, suprapunea (sau sprijinea) un zid mai vechi²⁵.

Din punct de vedere tehnic în acest sector nu poate fi vorba despre existența unui chei antic așa cum s-a presupus²⁶. Pe o plajă lină, într-un sector neadăpostit la vânturile de vară care suflă din sud, nimeni

nu ar fi investit o sumă enormă pentru construcția unui chei în lungul coastei golfului, de la poarta 3 la poarta 2, înainte de închiderea bazinului cu diguri și cu dragaje greu de executat în antichitate²⁷. Capacitatea de trafic de mărfuri grele în sector, asigurată de punctul de acostare descris mai sus, era suficientă pentru întregul oraș. Pentru mărfurile de volum mai mic, sau pentru pasagerii ocazionali, se puteau amenaja debarcadere și în alte puncte mai aproape de cetate.

6. - Debarcaderul = "echelle"

Expresia în limba franceză, pe lângă sensul de schelă de acostare, are și înțelesul de "comptoar comercial stabilit începând cu secolul al XVI-lea de către țările creștine în țările islamică". În acest punct au acostat Evlia Celebi, în 1651 când a venit la Küstendje, observând că "... lângă schelă se află o geamie"²⁸; H. C. Andersen, în 1841 când a sosit la Constanța, de la Constantinopole, în drum spre Danemarca și a coborât "pe o coloană de granit roșu trântită pe mal"²⁹ sau C. Allard când a sosit pentru prima oară la Constanța și se entuziasma cum "goeleta Army an Navy se profila în soarele ce apunea ..." ³⁰

Descrierile călătorilor străini și, mai cu seamă, coloana de granit roșu trântită pe mal - o coloană foarte scumpă la acea dată -, evidențiază pe de-o parte neglijența administrației otomane în păstrarea bunurilor, pe de alta datarea mai recentă a debarcaderului ³¹. Totuși existența lui în fața Edificiului roman cu mozaic, la o adâncime de 7 picioare (2,10 m), poate sugera faptul că suprapunea unul mai vechi aflat la alte cote de nivel ale mării și care aparținea unui alt sistem constructiv.

7. - Digul de protecție al incintei portuare

La capătul sudic al călcăiului peninsulei (fig. 1 și 2) este marcat, punctat, un început de dig de protecție de dimensiuni mai mari care, la scara planului, are o lungime de 80-90 m. Faptul că este marcat punctat ne sugerează că la data întocmirii planului era distus și acoperit de apă. Atunci când a fost construit însă era începutul unui dig de protecție, al unui port mare³², cu rolul de a adăposti tot ce urma să se facă în interiorul golfului, pe conturul plajei. Prelungit cu 5-600 m, urma să se intersecteze cu epiul început la poarta 3, printr-un pasaj de 50-100 m al gurii de intrare în bazin. Astăzi, digul neterminat (sau distrus) se află sub umpluturile moderne de la poarta 1. Traseul său se găsește chiar sub drumul de intrare în port și merge paralel cu clădirea monumentală a Navlomarului spre Gara

Maritimă, la adâncimi - sub umplutură -, ce depășesc 2 metri.

8. - Bazinul de apă pentru corăbii din partea de sud, de la poarta 1 de intrare în port

În campania de săpături din anul 1961 a fost descoperit la câțiva metri nord de "digul de protecție" (fig. 1, pct. 7), sub actualul gard de incintă al portului și sub drumul de beton, un bazin de formă rectangulară³³. Bazinul, aflat la o adâncime de 2,10 m sub nivelul șoselei, are o lungime de 6,65 m la interior și este sclivisit cu o tencuiială de culoare roșu-alburiu pe pereti, mai deschisă la culoare decât cea de pe fund. Peretii acestuia erau consolidați în exterior cu anrocamente din piatră, aranjate special, cu o grosime de 0,80 m. Presupunem că bazinul avea rolul de a înmagazina apă, provenită gravitațional din galeria subterană aflată mai la nord, chiar sub Edificiul cu mozaic; cotele de nivel corespund.

9. - Comanduirea portului Tomis și depozitul de servire al corăbiilor

La rădăcina digului de protecție (fig. 2) este marcată o formă rectangulară cu o lungime de 24,10 m - la exterior - și 21,75 m - la interior (lățimea precisă nu s-a putut măsura), care, probabil, a fost clădirea administrativă și depozitul de servire generală al corăbiilor³⁴. Tradiția unei administrații centralizate a porturilor vest-pontice la Tomis, rezultată din acel *praefectus orae maritimae*, se putea menține și în sec. IV p. Chr. atunci când este datată construcția cu ziduri groase de peste 2 metri³⁵. Suprapunerea construcției de o absidă a unei bazilici datată în sec. V-VI nu exclude folosirea ei anterioară ca o comanduire de port. Grosimea zidurilor din două șiruri de cărămidă de 0,58 x 0,58 m, completate cu zid exterior din piatră (vizibile astăzi datorită amenajărilor de conservare în aer liber) vin să susțină interesul acordat în antichitate zonei din apropiere portii nr. 1³⁶.

Concluzii

Inventarierea construcțiilor antice și medievale de pe conturul golfului Constanța existente înapoi de executarea umpluturilor pentru portul modern, oferă posibilitatea unor discuții și interpretări. Din punct de vedere constructiv ele au fost puține față de ceea ce s-a păstrat în teren și în istoriografia privind porturile antice din alte zone ale Imperiului Roman³⁷.

Arian, care a întreprins o călătorie în jurul Pontului Euxin în anul 136 p.Chr., la ordinul lui Hadrian, nu menționează Tomis ca loc bun de ancorat, aşa cum vorbeşte despre Callatis sau Odessos ³⁸. Această informaţie trebuie însă privită cu rezervă, deoarece dacă la Tomis, în golful natural, fără un dig de protecţie care să închidă complet bazinul portuar al cetăţii, nu a găsit un port favorabil - poate din cauza furtunilor de vară care bat din sud -, este imposibil ca la Bizone să nu fi găsit un loc de ancorare pe care să-l menționeze ştiut fiind că şi astăzi golful natural de la Caliacra este un punct tradiţional de refugiu pe coasta vestică a Mării Negre.

Un port nu înseamnă numai construcţia în sine, diguri, cheiuri, magazii. Şi dacă izvoarele scrise oferă puţine, şi vagi, informaţii privitoare la o construcţie portuară la Tomis, în schimb numeroasele documente epigrafice, ca şi monumentele de artă sculpturală sau arhitectonică, din marmură, importată pe mare din Asia Mică şi din insulele greceşti, sunt o dovedă că în antichitate activitatea portuară a fost foarte intensă, faţă de puţinele construcţii portuare care s-au păstrat.

Pe alte laturi ale peninsulei, la sud sau la est, nu se poate pune problema existenţei unor amenajări portuare datorită intensităţii vânturilor. În legătură cu existenţa unor construcţii portuare submerse în zona de sud a peninsulei, la Cazino, observate cu prilejul unor scufundări subacvatice, ne exprimăm opinia că acestea nu pot fi considerate ca aparţinând unui port antic inundat. Măsurările hidrografice aflate la Direcţia Hidrografică a Marinei Militare şi la Secţia de Căi Navigabile a Portului, executate la 25 m distanţă între profile şi la 5 distanţă, pe profil, indică o pantă continuă până la 200 m distanţă de mal. Creşterea nivelului mării din antichitate până astăzi nu a depăşit 2-2,50 m³⁹.

NOTE

1. V. Canarache, *Tomis*, Bucureşti, 1962; V. Canarache, A. Aricescu, V. Barbu, A. Rădulescu, *Tezaurul de sculpturi de la Tomis*, Bucureşti, 1963; A. Rădulescu, *Monumente romane şi romano-bizantine din sectorul de vest al cetăţii Tomis*, Constanţa, 1966; A. Rădulescu, C. Scorpan, în *Pontica*, 8, Constanţa, 1975.

2. Taitbout de Marigny, *Plans des golfes, baies, ports et rades de la Mer Noire*, Atlas, Odessa, 1838 (Bibl. Academ. Rom., II, 19184)

3. Precizăm punctele de pe traseu: "ruines" - în mijlocul planului, patru grupuri de semne duble care semnalează ruinele unei fundaţii; un cerc care semnalează o fântână pe direcţia a două a cablului; două cercuri care mărginesc o viroagă, decrise ca "puits" (fântâni); un alt cerc, presupus ca fântână, sub un patrat, neidentificat; "échelle" - ca un posibil debarcader; "mole ruiné" - un dig inundat; o altă fântână, "puits", pe latura de est, probabil intrarea în galeria subterană dinspre Portul Tomis.

4. Medicul misiunii militare franceze care a stationat la Constanţa între 1854-55, cu ocazia războiului Crimeei, ne-a transmis importante observaţii în lucrările publicate: *La Dobroudja* în *L'Illustration*, journal universel, 1-er mars, 1856, p.138; *La*

Bulgarie Orientale, cap. IV - Küstendje, p.39-40, unde consemna: "... în partea de vest a orașului o viroagă adâncă, cu maluri abrupte care ajunge până în malul mării, unde se găsesc urmele unei construcții gigantice; ... țarmul din acest punct până la capul peninsulei este acoperit de ruine asemănătoare"; tot aici și stampa pe care o reproduce.

5. Denumire cunoscută în intregul Imperiu Otoman, cf. C. Allard, op. cit., p.77: "Genovezii au avut la Constanța un comptoir important poate au fondat o colonie. Se poate să li se atribuie o parte din resturile portului antic. În amintirile indigenilor predomină geneviz calee".

6. Ion Ionescu de la Brad în călătoria sa din 1850 - *Excursion agricole dans la plaine de la Dobroujia*, Constantinopole, 1850 -, a constatat că la aceeași suprafață de acvatoriu și la același front de acostare puteau opera la Constanța 25-30 corăbii pe an Corăbiile care veneau la Constanța, lestate, descărcau acest lemn în bazin, ridicând fundul mării. Acest fapt a micșorat capacitatea de trafic la care, cu unele amenajări, se puteau opera 300 nave, probabil numărul corăbiilor din antichitate.

7. G. Bordenache, *Dacia*, NS, 2, 1958, p.267, n.19; eadem, *Dacia*, NS, 4, 1960, p.268; V. Canarache, *Tomis*, București, 1961, p.33-35; V. Canarache, A. Aricescu, V. Barbu, A. Rădulescu, *Tezaurul de sculpturi ...*, p.120 și urm.; Al. Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea română. Sec. I - III e.n.*, București, 1977, p. 124-125; Z. Covacef, în *Pontica*, 25, Constanța, 1992, p. 210; eadem, în *Din istoria Europei romane*, Oradea, 1995, p. 203-208.

8. C. Allard, op. cit., p.65: "Două inscripții găsite de Dr. Blondeau sunt foarte interesante, (...), pe una din ele (...) corporația alexandrinilor, iar a doua aparținând unei femei ..." (ISM, 2, 153).

9. C. Allard, op. cit., p.64: "Se pot observa pe țarm coloane de granit roșu, blocuri magnifice din marmură albă (...), două capitele ionice de mare puritate de execuție, de dimensiuni colosale, îngropate în pământ, fiindcă piedestalele pilastrilor erau neterminate".

10. Din *tezaurul documentar dobrogean*, 1988, D.64 (Statuia a fost scoasă și dusă la gara din Constanța).

11. Referitor la aceasta V. Pârvan (*Zidul cetății Tomis*, ARMSI, s. II, t.37, 1914-1915, București, 1915, p. 415) remarcă: "Dintr-un plan al vechiului Tomis, făcut de dr. Polonic sub conducerea răposatului Tocilescu și păstrat ca document în arhiva Muzeului național de antichități, se vede că arheologia română știa tot atât de puțin asupra topografiei tomitane cât oricare străin, care se conducea în astfel de cheстиuni numai după izvoare literare". Considerăm că remarcă marelui învățat privea, în special, zidul dinspre uscat, pe care tocmai îl cercetase.

12. Multe dintre piesele arhitectonice descoperite la Constanța nu au localizare precisă în planul orașului. Ele au fost localizate generic de către editori "undeva pe malul portului".

13. ISM, 2, 353.

14. Vezi și O. Tafrali, în *Arta și Arheologia*, 1928; A. Rădulescu, op. cit.

15. ARMSI, s.II, t.37, București, 1915.

16. Ovidius, *Tristia*, III, 3, 1-14; III, 8, 17-23; *Epistulae ex Ponto*, I, 10, 35; IP, 7, 73-74; III, 2, 17 (cf. *Izvoare privind istoria României*, I, București, 1964, p. 279, 281, 317, 319, 323).

17. C. Allard, op. cit.; Jules Michel, *Les travaux de défense des romains dans la Dobroujcha*, Paris, f.a.

18. R. Vulpe, *DID*, II, București, 1968; M. Botzan, în *Pontica*, 13, p. 303-314; Gh. Papuc, în *Pontica*, 15, p. 161-173; Z. Covacef, *Données concernant les installations hydrauliques de Tomi à l'époque romaine*, în *Croissance urbaine et problèmes de l'eau dans les pays du Bassin Méditerranées et de la Mer Noire*, ed. C. Villain-Gandossi, URBAMA, Viena, 1992; Z. Covacef, P. Covacef, în *SCIVA*, 44, 1993, 2, p. 197-207.

19. Cf. O. Tafrali, op. cit. Într-o scrisoare primită de la prof. Mihăilescu din Constanța, însoțită de un plan al templului de la punctul 3, ridicat de ing. Teodoroff,

este descris traseul subteran al galeriei pe o lungime de 50 m, cu pereti zidiți din piatră, cu o boltă din cărămidă romană. După această lungime galeria este întreruptă prin prăbuşire.

20. P. Turlea, *Jurnal de călătorie din 1861 a lui C. I. Grigorescu și D. Brătianu*, în Magazin istoric, 6, 1986: "La Küstendje ca apă de băut nu era decât aceia adusă cu sacaua din susul malului mării, în care izvora apă rece, bună de băut"; cf. și J. Michel op. cit., p.9; Z. Cavacef, P. Covacef, op. cit.
21. Z. Covacef, P. Covacef, op. cit.
22. C. Allard, op. cit., p.63.
23. P. Covacef, în Pontica, 24, 1991, p.329-241.
24. **Marea Neagră. Monografie hidrologică**, IMH Bucureşti, 1973.
25. A. Aricescu, Pontica, 5, p. 329-341.
26. V. Canarache, op. cit., p.22. Referitor la problemă vezi și părerea exprimată de Cristian Matei, *Notes on the Activity in the Port of Ancient Tomis*, în Münstersche Beiträge z. antiken Handelsgeschichte, Bd. VIII (1989), H.I., p.41-42.
27. Chiar dacă pentru alte părți ale Imperiului roman se pot cita cazuri în care s-au realizat astfel de investiții: Centumcellae, Leptis Magna sau Cesarea Palestinae (Cristian Matei, op. cit., p.41 și urm. și pl. III/1,3,5).
28. **Călători străini în țările române**, vol. 6, București, 1976, p. 368, 395; este vorba despre Geamia Mahmudia vizibilă în multe stampe din secolul trecut, restaurată în 1822, care se afla pe actualul amplasament al Hotelului Intim de pe str. N. Titulescu.
29. M. Romanescu, *Andersen în România. O călătorie pe Dunăre acum o sută de ani*, Rev. Fundațiilor Regale, 8, nr. 1, ian. 1941, p. 180 și urm.
30. C. Allard, op. cit.
31. J. Michel, op. cit. (lucrări atribuite sultanului Mahomed).
32. **Supra**, n. 27.
33. V-Barbu, *Tomis, orașul poetului exilat*, București, 1977.
34. Cf. Gh. Poenaru-Bordea, în Revista Muzeelor, II, 1965, p. 438-439.
35. R. Vulpe, DID, II, p.67.
36. Zonă în care se găsesc și vestigiile monumentale ale termelor (Lentiarion), continuindu-le pe cele ale Edificiului roman cu mozaic.
37. C. Matei, op. cit., p.41, n.24, 25; p.42, n.29; p.42, n.34.
38. Arian, *Descrierea călătoriei în jurul Pontului Euxin*, 24, 1, în Izvoare privind istoria României, vol. 1, București, 1964, p. 593.
39. A. C. Banu, *Observații asupra oscilațiilor de nivel ale Mării Negre*, 1961; M. Bleahu, în *Probleme de Geografie*, IX, 1963; P. Coteț în *Histria*, II, 1966 - infirmă existența unor grote subacvatice costiere și precizează sensul pozitiv al variației de nivel.

Considerations sur les anciens aménagements portuaires à Constantza

- Résumé -

Z. Covacef, P. Covacef

Le plan de la rade du golfe de Constantza (de la fig. 2) est le document cartographique le plus ancien, étant considéré la source d'information en ce qui concerne l'aménagement du port antique de Tomi par des constructions, avant de recouvrir le golfe naturel avec les remplissages du port moderne.

L'identification des constructions est faite sur la base des raisons techniques; pour chacune on présente comme arguments des informations extraites des archives ou obtenues des fouilles archéologiques et épigraphiques.

On démontre également que la cité antique de Tomi a été entourée aussi par un mur de défense du côté sud-ouest, celui qui était connu au nord (Bd. Ferdinand) et à l'ouest sur le talus (Poarta 3) longeant la plage près du niveau de la mer, vers le sud-est jusqu'à la Place Ovidiu.

Faute de recherches archéologiques directes à cause des remplissages du port, l'inventaire des vieilles constructions signalées constitue un base de données qui sera complétée par des recherches futures.

Quant à l'existence de certaines construction portuaires submergées, observées à l'occasion des submersions sous-aquatiques, dans la zone sud de la péninsule (Casino), nous exprimons l'opinion que celles-ci ne peuvent pas être considérées comme ayant appartenu à un port antique inondé. Les données de mesurages hydrographique fait à 25 m de distance entre les profils et à 5 m de distance par profil, qui se trouvent à la Direction Hydrographique de la Marine Militaire et à la Section des Voies Navigables du Port, indiquent une pente continue jusqu'à 200 m de distance du rivage.

L'augmentation du niveau de la mer, dès l'antiquité jusqu'à présent, n'a pas dépassé 2 m - 2,50 m.

Une conclusion des hypothèses sus-mentionnées, corroborées par des informations bibliographiques, archéologiques et épigraphiques est synthétisée par nous dans le plan de la Péninsule du Cap-Constantza au milieu du XIX e s., Fig. 6.

Lista ilustrațiilor

Fig. 1 - Planul actual al orașului Constanța. Repere folosite în text.

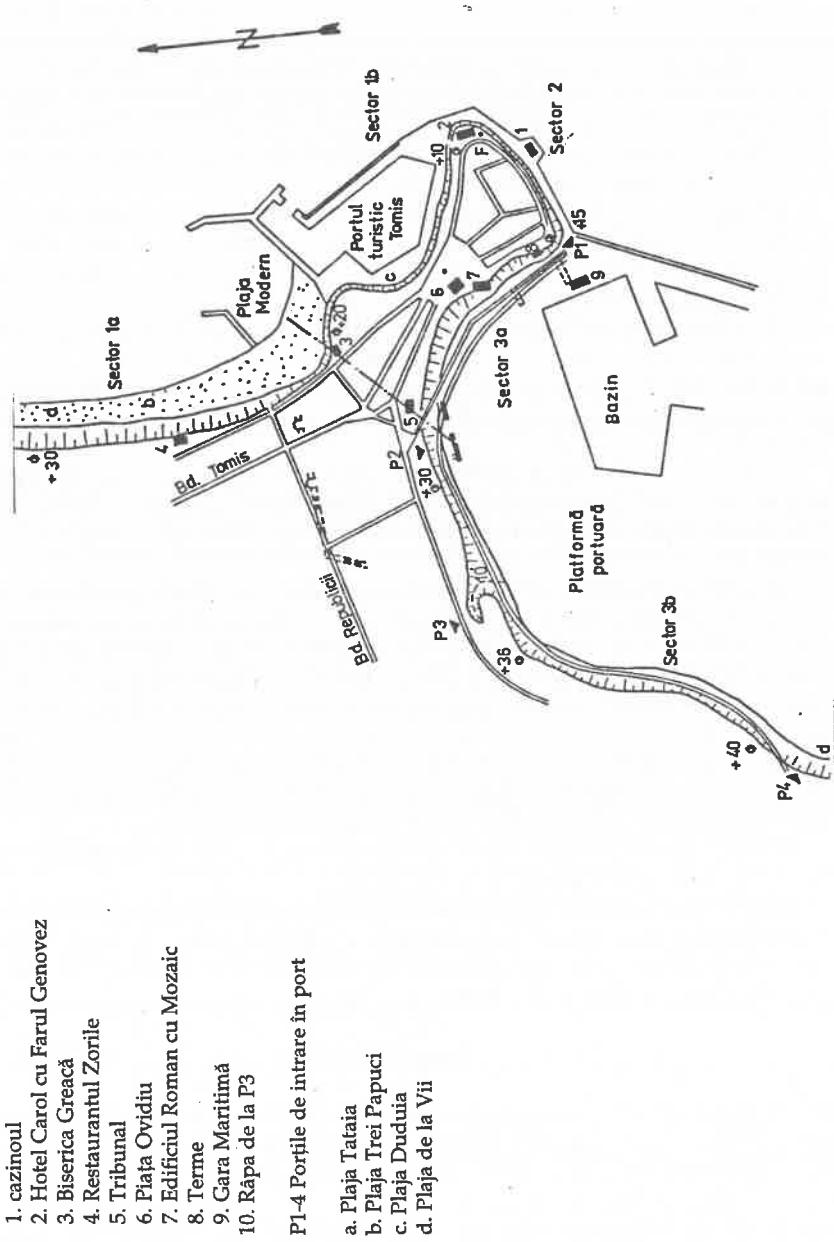
Fig. 2 - Planul radei golfului Constanța, după Taitbout de Marigny.

Fig. 3 - Vedere asupra orașului Constanța, după Camille Allard, 1855.

Fig. 4 - Vedere asupra ruinelor de la poarta 3.

Fig. 5 - Orașul Constanța - Plan desenat de P. Polonic.

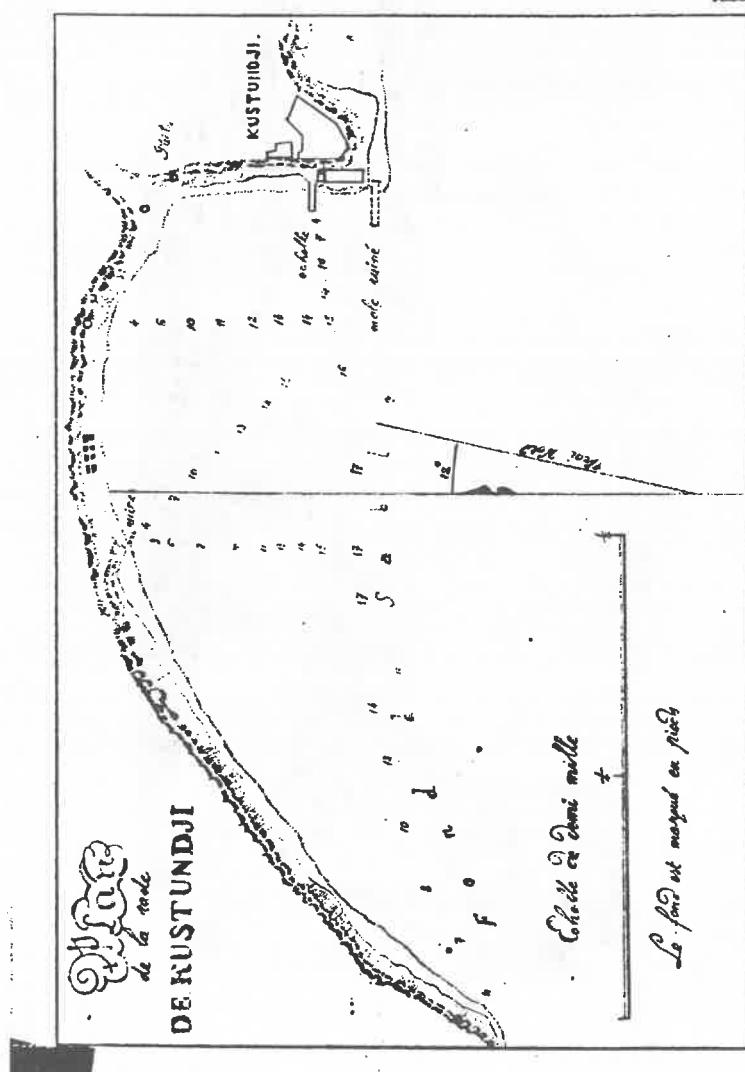
Fig. 1. PLANUL ACTUAL AL ORAȘULUI CONSTANȚA

P1-4 Poartile de intrare în port

- a. Plaja Tataia
- b. Plaja Trei Papuci
- c. Plaja Duduia
- d. Plaja de la Vii

Fig. 2

PORTUL CONSTANTĂ ÎN 1855, după Camille Alard
(Se vede pe coastă drumul transilvanez).
Fig. 3

Fig. 4

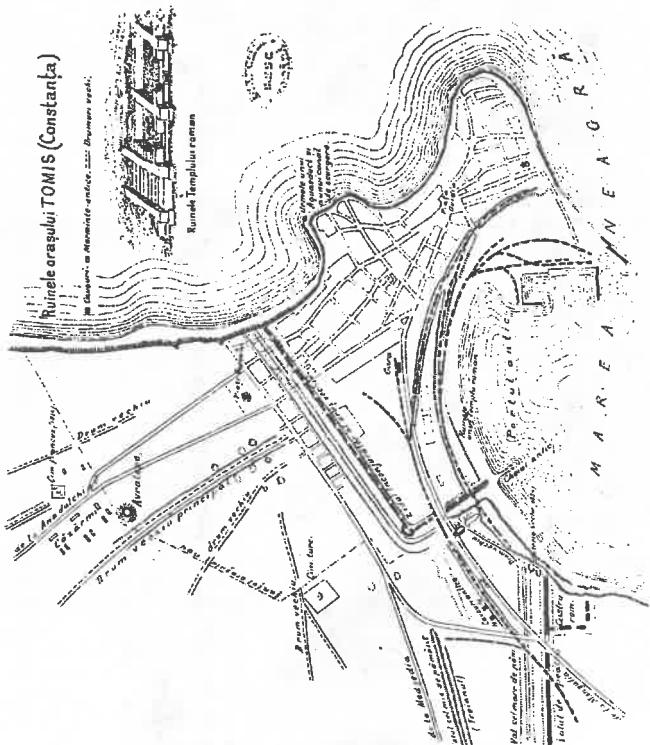

Fig. 5

Gabriela CORNEA

REFLEXE ALE SPAȚIULUI PONTIC ÎN OPERA LUI IOAN CASIAN

În tentativa de descoperire a valorilor spațiului pontic în opera lui Casian apare, de la început, un impediment. Scrierea sa este patristică și aspră smerenie călugărească, pe care și-a impus-o, l-a oprit de a ne da vreo știere despre sine în această operă, și este nevoie de o anumită strategie pentru a obține datele privind biografia sa.

Spre deosebire de Sf. Augustin care scrie o carte întreagă de "Confesiuni", Ioan Casian nu a scris în nici un rând despre el și nu a făcut aluzii la opera sa. Discreția și modestia nu-i anulează însă acele componente fundamentale ale personalității, care-l înscriu pe Casian în matricea spirituală specifică Pontului Stâng. Concluziile teoriei literare au relevat că autorul este și un produs al mediului, care-și pune negreșit asupra operei.

Această afirmație ne ajută să demonstreăm că, în pofida eforturilor de "purificare" a textului de tot ceea ce nu înseamnă dogmă și înaltă revelație, apar influențe ale spațiului de formare spirituală, într-un mod mai mult sau mai puțin explicit.

Chiar numele autorului este exemplar pentru ținutul în care s-a născut. *Ioan* este un nume tradițională creștin iar *Casianus* este derivat de la lat. *Cassius*, foarte răspândit în onomastică latină și întâlnit adeseori în inscripțiile din provinciile balcanice. (apud Henri I. Marrou în *"La patrie de Jean Cassien"* în "Miscellanea G de Jerphanion", Roma, 1947, p. 588-596). În apropiere de vechea cetate a Histriei este atestat un *vicus Casii* sau *vicus Cassiani* și autorul mai sus menționat arată că aceste nume se dădeau locuitorilor unui *vicus*, desemnat, ca atât de altele subordonate Histriei, prin cognomenul unuia dintre primii coloniști. Se dovedește deci că numele lui Casian este legat de un district rural al Histriei. Până acum nu s-a ținut seama îndeajuns de faptul că este ciudată însoțirea unui nume creștin de un cognomen de tip clasic, și prin urmare păgân. H.I. Marrou lansează ipoteza că, făcând parte dintr-o familie de proprietari funciari, Casian adoptă supranumele geografic care-l legă de locul său natal. Ar fi un echivalent al numelui "Jean de Cassien".

Cât despre "ciudătenia" alăturării celor două nume, noi am adăuga faptul că în ținutul Scythiei Minor această onomastică este firească în măsura în care elementul roman și cel creștin fuzionează în creuzetul spațiului pontic.

În cele ce urmează, vom încerca să descoperim, în câteva fragmente din

opera lui Casian, acele reflexe ale sensibilității spiritului pontic care vor deveni, în timp, trăsături definitorii ale românilor : dreapta măsură, comununa cu natura, dragostea și respectul pentru muncă.

Originea lui Ioan Casian a suscitat multe discuții. În zilele noastre, nu mai poate fi săgăduitoare originea sa pontică. Din păcate, în scrierile sale nu întâlnim decât un singur reflex ce poate fi raportat la ținutul său de baștină.

În *Conlat. XXIV*, 1, întâlnim expresia *provinciam nostram* care aduce o mărturie în plus că cei doi călugări, Gherman și Casian, veneau dintr-o provincie a Imperiului Roman și nu erau originari din Scitium, regiunea Nilului de Jos, unde se aflau vestitele chinovii ale anahoreților.

Exprimându-și dorul - anxia - de plaiul natal, el descrie locul unde câmpia Casienilor este mărginită de străvechile coline, pe atunci împădurite - de la Cheile Dobrogei : *"Tunc praeterea ipsorum locorum situs, in quibus erat maioribus nostris avita possessio, ipsarumque amoenitas iucunda regionum ante oculos pingebatur, quam grade et congrue solitudinis spatiis teneretur, ita ut non solum delectare monachum possent secreta silvarum, sedetiam maxima virtus praebere compendia"*. Este, după cât se pare, cea mai veche descriere - realizată de un localnic - a unui ținut din Dacia Pontică.

Dar autorul își evocă și părintii, amintindu-și cu duioșie de pietatea și evlavia din inima lor, semne ale unor firi blânde, pașnice și credincioase:

Igitur ad hunc Abraham inquigationem cogitationum nostrarum ANXIA confessione detulimus qua ad repetendam PROVINCIAM NOSTRAM atque ad revisendos parentes cotidianis animae aestibus urguebamur. Ex illorum essemus asiduitate capturi, occupando, illis ad fatim omnem cum gudio preabitionem nostraræ necessitatis expletibus.

Apare aici cea mai veche menționare - cunoscută până acum - a unui sentiment specific sensibilității românești : dorul. În ciuda exercițiilor spirituale de asceză, inima autorului este cuprinsă de dorul de cei dragi. Vom înțelege mai ușor cum acest sentiment poate să frângă scutul obiectivității pe care și l-a impus monahul atâtia ani dacă îl raportăm la un sistem teoretic de referință propus de prof. dr. Dumitru Stăniloae în "Reflexii despre spiritualitatea poporului român" (Ed. "Scrisul românesc", Craiova, 1992). "În dor, românul trăiește simțirea intensă a legăturii în care se află cu cei cu care a viețuit la un loc, când este depărtat de ei". (Op. cit. p.82). Deși acest text este scris în perioada contemporană, constatăm că oferă o bază suficientă de explicație pentru problema dezbătută, pentru că se referă la un sentiment definitoriu pentru neamul românesc și putem verifica descrierea acestei trăiri într-un text mai vechi de 1500 de ani, scris înainte de cristalizarea dacoromânilor într-un neam cu o nouă limbă. Căci în modul de a simți și a trăi a lui Casian se subliniază un ascendent al spațiului care l-a format.

Observăm că fragmentul grupează trei secvențe: evocarea părinților, descrierea ținutului natal și considerațiile despre existența pustnicilor. Primelor două secvențe li se raportează sentimentul de dor; dar între ele

există o interacțiune, iar alăturarea celor două secvențe ar avea în subsidiar, următoarea explicație: "căci întâlnirea cu natura implică, pentru român, și întâlnirea în duh cu persoanele dragi. El se odihnește în peisaj ca între părinti și frații lui" (Ibid. p.11). Deci imaginea părintilor și plaiul natal pot fi considerate corolare ale aceluiși sentiment. În această lumină, fragmentul este cu atât mai emoționant pentru că a fost scris când autorul avea aproape 60 de ani și plecase din Scythia Minor de 40 de ani. Sentimentul de dor din acest fragment este mascat sub trei preteze; cel ce vorbește, Sf. Gherman, are aerul că-și mărturisește dorul și afecțiunea față de părinți ca pe un păcat; pe de altă parte, vrea să-l încredințeze pe cititor că dorul - chiar nepermis - este o trăire care nici lor nu le e străină, și prin urmare vorbesc din experiență dar și cu sinceritate; și, în sfârșit, apare în finalul fragmentului aluzia că ținutul de lângă Histria "*ita ut non solum delectare monachum possent secreta silvarum sed etiam maxima victus praebere compendia*".

Apariția unei descrieri de natură într-un text de interpretare a dogmelor ne face să ne gândim la influența spiritului răsăritean. În studiul său, prof. dr. Stăniloae, făcând o paralelă între mentalitatea Orientului și Occidentului, ne oferă câteva repere: "Gândirea religioasă a Occidentului nu are nici o referință la natură ci e preocupată exclusiv de om", și încă "Spiritualitatea românească manifestă o relație de intimitate între om și natură". (Ibid. p. 10).

Coroborând aceste afirmații, observăm că Ioan Casian, în cele mai intime simțiri, a rămas un fiu al spațiului pontic, a cărui nostalgie nu l-a părăsit niciodată. Totodată, în fața evidenței, remarcăm faptul că DORUL, ca sentiment specific al locuitorilor acestui pământ s-a manifestat - cu certitudine - de la începutul etnogenezei poporului român; iar aceste fragmente din opera lui Casian au valoare de document.

În plan estetic, prezența elementului din realitate se explică și datorită influenței subiacente insinuată de modul de a gândi impus în cele din urmă, de studierea Bibliei.

În comentariile Sf. Gherasim apare, implicit, gândul de a se reîntoarce ei însăși ca monahi, în Scythia Minor; deducem aceasta din întrebarea retorică cu inflexiuni amare pe care o pune în **Conlat. XXIV, 7: Sed parentum vicinia quam nec vos nimium respuistis, cur a nos tantopere debeat evitari, non satis claret cum enim vos in omni perfectionis via ireprehensibiliter incedentes non solum in propriis residere regionibus, sed nec longer a vinculis suis quosdam recessisse cernamus, cur id, quod vorbis noxiūm non est, nobis putetur adversum.**

Finalul acestui text dovedește clar că cei doi călugări nu erau originari din ținutul Scitium pentru că ei acolo purtau aceste con vorbiri, iar întrebarea nu și-ar mai fi avut rostul.

Că cei doi tineri se găndeau la continuarea asczezei în ținutul natal, ne confirmă acest comentariu din **Conlat. XXIV, 18: Inter cetera in lusionum erro-**

rumque nostrorum genera, quae nos ad desiderium patriae nostrae flammaverant. În acest fragment observăm o altă sintagmă pentru cuvântul dor: *desiderium patriae*.

Într-un alt fragment apare o afirmație care a suscitat mai multe discuții în această privință. I.P.S. A. Plămădeală avansează ideea că în Scythia Minor existau deja anahoreți, semn al marii răspândiri a creștinismului. (în "Telegraful român", nr. 35-38, 1989) Fragmentul la care se referă este următorul : *Quod sine dubio nullatenus in nostra provincia credimus eventurum, in qua aut nullum, aut certe rarissimum profesionis huius invenire possibile est.*

Părintele Abraham le răspunde moralizator, dar de fapt în răspunsul acestuia, Ioan Casian își analizează lucid trăirile: *Nam sicut desidiam cordis vestri desideriorum vestrorum pervagatio protestatur, hanc peregrinatione ad parentum absentiam, quam mente potius suscipere debuistis, carne tantummodo sustinetis.*

Se strecoară în țesătura acestei scrieri imaginea plugarului ca un reflex al plaiului natal. Din vechime, una din ocupațiile predilecție ale dacilor de la șes a fost cultivarea pământului: câmpiile întinse, cu sol fertil, îi uimeau din antichitate pe străini: a rămas celebră afirmația unui istoric, care scria că atât erau de înalte grânele încât nu se vedea dințele calul și călărețul. (Herodot, Historii IV)

Dar câtă muncă vor fi depus plugarii, aflăm, cel dintâi, de la Casian. Este un text până acum ignorat, iar evocarea plugarului are atâtă sensibilitate și acuitate, încât recunoaștem implicarea subiectivă a autorului. De parcă el însuși "*pars magna fuit*" în acțiunile ce alcătuiau lanțul de gesturi rituale ce duc, iar și iar, la miracolul pâinii. Casian folosește această descriere în argumentație și rostul ei este să demonstreze că, aşa cum țăranul, oșteanul și neguțătorul au un *scopon* pe care îl vor împlini în ciuda tuturor greutăților, tot astfel trebuie să procedeze și monahul.

Însă cea mai vie, mai expresivă și mai minuțioasă este imaginea plugarului. Apar aici câteva aspecte care o particularizează și o localizează în spațiul Scythiei Minor. Țăranul lucrează sub razele necruțătoare ale soarelui dobrogean: *Nam et agricola nunc torridos solis radios; pământul este tare ca piatra din cauza secetei ținutului: et indomitas agri glaebas frequenti subigit vomere;* solul trebuie curățat adesea de ierburile ațoase și de mărăcinii ce sunt și azi dușmani ai grânelor : *ut eam cunctis sentibus expurgatam... universisque graminibus;* iar pământul împietrit și bolovănos trebuie fărâmătat: *in modum solubilis harenae exercendo cominvat.*

Autorul compară cu nisipul ogorul bine arat și tocmai această comparație amintește de vecinătatea plajelor mării. Este aici o imagine sensibilă care aduce și un alt argument al originii lui Casian, dar și o focalizare precisă a tabloului.

A doua parte a imaginii plugarului constă în creionarea unui posibil portret moral; subsumată unui tel nobil munca aceasta trudnică este reluată

neobosit: *infatigabiliter*, țăranul fiind animat de conștiința faptului că, dacă nu muncește, nu va avea din ce trăi. Este un punct de vedere al omului echilibrat, cu simțul măsurii și al dreptății (dacă nu are, nici nu ia de la altcineva), dar și integrat sutructural într-o ordine a firii și într-un mod de viață: *id est perceptionem copiosarum frugum est exsuperantiam segetum non alias adepturum se esse confidens, quo vel ipse deinceps vitam securus exigere vel suam possit amplificare substantiam...praesentem deminutionem futuram messiam contemplationem non sentiens.* Conlat. I, 2, 1.

Autorul creează un plan secund - atitudinea țăranului față de greutatea muncii: apar câteva cuvinte care marchează felul în care muncește: *infatigabiliter, exharuit libenter et commendat instanti labore.* În câteva cuvinte este sugerată fără emfază, hănicia și cumințenia plugarului din Dacia Pontică și nu este puțin lucru că de aici provine prima descriere a unui țăran din spațiul locuit de daco-romani.

În opera lui Casian apare și o evocare a școlii și observăm aceeași grijă pentru amănunte, pe care o găsim și la imaginea plugarului. Școlile tomitane aveau o tradiție de câteva secole iar instrucția de care beneficiau elevii era foarte solidă. *Qua propter secundum illam institutionem, quam parvolorum eruditioni, predentissime comparastis (qui alias elementorum traditione prima percipere non possunt nec eorum vel agnoscere lineas vel intrepida manu queunt describere characteres, quam protypiis quibusdam et formalis-cerae diligenter in pressis effigies eorum exprimare contemplatione iugi et cotidiana imitatione consuescant).* Conlat. X, 10. Această ultimă observație are o veridicitate extraordinară și ne putem imagina școlile tomitane în care copiii învățau prin metoda imitației.

Comentariile Sf. Gherman dau informații și asupra concepției pedagogice și sunt o dovedă a faptului că gândirea celor doi monahi este formată pe tiparele logicii: *Nam quemadmodum pronuntiare puerorum quispiam simplices poterit...syllabarum, nisi prius elementorum characteres diligenter agnoverit? Vel quomodo citatam legendi peritiam consequetur, qui breves et per angustas discriptiones nominum necdum est idoneus conjugare?* Qua autem ratione is qui peritia grammaticae disciplinae minus instructus est vel rhetorica facundiam vel philosophicam scientiam consequetur. Conlat. X, 8. În aceste trei întrebări retorice recuoăstem treptele învățării de la simplu la complex de la literă până la gramatică, filosofie și retorică. Se poate recunoaște drumul parcurs de un copil prin școală și observăm similitudinea dintre sistemul școlar roman și cel de la Tomis. Sf. Gherman atrage subtil atenția asupra scopului oricărui proces de învățământ și regăsim aici teoria "pașilor mici", într-o concepție integratoare. *Quantum itaque opinio nostra sese habet, cuiuslibet artis seu disciplinae perfectio necesse est ut a quibus-dam mollibus incipiens rudimentis facilioribus primum ac tenerrimus initius inbuatur, ut quodam rationabili lacte nutrita paulatim educataque succrescat at que ita ab imis ad summa sensus gradatimque condescendat.*

O altă concepție despre viață, care a devenit trăsătură fundamentală a

spiritualității românesti este discernământul, intuiția care distinge binele de rău. Analizând felul de a gândi al poporului nostru, observăm că românul consideră echilibrul ca normalitate a existenței: manifestările neechilibrate sunt bolnăvicioase și producătoare de dezordine sau de boală sufletească.

Ioan Casian, scriitor care a întrunit în personalitatea sa "latinitatea din părțile noastre cu spiritualitatea bizantină" (în D. Stăniloae, *Reflexii...* p.39) consideră discernământul ca supremă virtute și îi dedică un capitol în *Conlationes... II* (A doua convorbire cu părintele Moise). Rezolvarea reală pe care o sugerează Ioan Casian ține de forța exemplului practic: *Vera discretio non nisi vera humilitate conquiritur. Cuius humilitatis haec erit prima probatio, si universa non solum quae agenda sunt, sed etiam quae cogitantur, seniorum reserventur examini, ut nihil suo quis iudicio credens illorum per omnia definitionibus adquiescat et qui bonu vel malum debeat iudicare eorum ,traditione cognoscat. Conlat. II, 10,1.*

Casian oferă o soluție pentru această problemă complexă ce frământă omenirea dintotdeauna: cum se distinge binele de rău. Autorul intuiște că binele și răul sunt concepte relative care țin de mentalitatea mereu în mișcare a societății. El afirmă că un reper ordonator este tradiția iar altul îl constituie experiența bărănilor : *seniorum reserventur examini.*

De aceea, Tânărul trebuie să asculte de cei vârstnici și să considere un fapt bun sau rău în funcție de tradiție: *et quid bonum vel malum debeat iudicare eorum traditione cognoscat.*

Și demonstrația lui Casian continuă, punându-se accentul pe educație ca proces formativ produs al eforturilor conjugate ale bărănilor: *In illis namque cum exuberarent praedictarum opera virtutum, discretio sola deficiens usque ad finem ea durare non sivit. Nec enim alia lapsus eorum causa reprehenditur nisi quod minus a senioribus instituti nequaquam potuerunt rationem discretionis adipisci, quae praetermitens utanque nimietatem via regia monachum docet semper incedere. Conlat. II, 2,4.*

Casian încearcă să aplice în viața monahală practici familiare lui - și îndelung verificate - din viața mirenilor lansând ideea că spiritul dreptei judecăți se poate forma. El implică și ideea de culpabilitate a celor mai în vîrstă care nu-i sfătuiesc îndeajuns pe tineri pentru ca aceștia să înțeleagă importanța tradiției pentru o comunitate. Reținem și expresia *vía regia*, calea ce duce la împăratie.

Dar tocmai pentru că este un fin dialectician, Casian aplică spiritul dreptei judecăți chiar și propriile lor sfaturi, refuzând - pe drept cuvânt ideea că absolut toți bătrâni vor da sfaturi bune.

Senectus namque honorabilis non diuturna nec numero annorum conputata: cani enim sunt sensus hominis et aetas senectutis vita immaculata. (Conlat. II, 13)

Ideea adevăratului discernământ, *discretio*, mai apare în *Conlat. XXIV, 16* și în *Conlat. XIX, 14, 6*, unde observăm că nu mai este doar un concept apro-

bat de Biblie, ci, pentru Ioan Casian, este un principiu fundamental, verificat, demn de încredere în situațiile ambigue, dilematice. Discursul arată că vorbitorul însuși este chinuit de întrebări lăuntrice, iar sfaturile pe care le dă provin din experiența personală și nu sunt pură teorie. Înainte de a fi MAGISTER, Casian este un om care își pune permanent întrebări pentru autoverificare.

El însuși i-a văzut și înțeles pe cei care au pierdut "dreapta măsură" și au căzut pradă duhurilor rele: *spiritus tristitiae et spiritus accediae*. Autorul este un fin psiholog și are vocație de analist: el coboară în profunzimile sufletului omenesc și descrie spaimele și neliniștea celor ce au pierdut *salubrum consilium*: *Tranquillum quoque ac mitem fratribus esse non patitur et ad cuncta operationum vel religionibus officia inpatientem et asperum reddit, omnique perdito salubri cosilio et cordis constantia proturbata velut amentem facit et ebrium sensum frangitaque et obrit desperatione poenali*.

Opera lui Casian are finalitate morală; ea îndrumă, dă soluții viabile pentru aceia ce caută mântuirea și desăvârșirea în *contemplatio Dei*. Un astfel de demers educativ are frumusețea și riscurile lui: căci discursul trebuie să captureze, să aibă credibilitate și să producă în cititor o trăire superioară ce-l va determina să se conformeze lucid normelor impuse "de cei bâtrâni". În argumentarea acestor norme, Casian pornește de la exemple cu valoare practică: propriile trăiri și observații, întâmplări din Biblie, aluzii la motive din literatura clasică. Această preocupare pentru **aspectul pragmatic** al problemelor este o trăsătură definitorie a gândirii lui Casian și asigură operei, în povida caracterului ei meditativ, o subtilă legătură cu viața reală: *Praesertim cum harum rerum ratio nequaquam possit odiosa meditatione doctrinacue verborum vel tradi, vel inellegi vel memoria contineli. Totum insola experientia usque consistit, et quemadmodum tradi nisi ab exporto non queunt, ita ne percipi quidem vel intellegi nisi ab eo, qui ea pari studio ac sudore aprehendere elaboraverit, posunt. (De inst. coen., Praef. 4, 5)*

Această împătimire de a comunica celorlalți propria experiență pentru evitarea acelorași greșeli, constituie o trăsătură caracteristică a autorului. Sub raport epistemologic, el pune la baza cunoașterii experiența, criteriul adevărului, fapt de mare importanță pentru începutul întregii literaturi creștine. (N. Vornicescu, op. cit., p. 95). Ne mărginim a trage atenția că același spirit practic, de folosire a experienței predecesorilor i-a stăpânit pe dacoromani, care au sintetizat experiența colectivității și i-au dat o formă concisă, generalizatoare. Este vorba de poveștile cu tâlc și chiar de proverbe care cristalizează "invățătura din veac".

Despre epoca în care a trăit Casian în Pontul Stâng nu avem studii științifice care să releve aspecte ale mentalității dacoromane. De aceea, încercarea noastră s-a făcut cu rezerva necesară, pentru a evita speculațiile. Deși materialul oferit a fost foarte sărac, am încercat să surprindem anume acele imagini sau aluzii ce se pot raporta spațiului pontic.

Am analizat un posibil "portret al plugarului", imaginea imprejurărilor satului natal, informațiile despre școală și am discutat acele trăsături care în mod evident pot fi încadrate într-un sistem spiritual ce și-a arătat durabilitatea în timp: discernământul, pragmatismul, dorul, comuniunea cu natura. Mai atragem atenția asupra unui fapt: perioada în care trăiește Casian este o perioadă de început în exegiza textelor biblice. Abia acum textele Sfintei Scripturi, înțesate de simboluri criptice, intră într-o perioadă de decifrare, de interpretare. Dar orice interpretare a unui simbol sau a unui text are o doză implicită de subiectivitate, fiind supusă unui sistem de referință spiritual propriu autorului. Iar Casian s-a format în sistemul de valori morale din spațiul pontic și în această lumină a interpretat mai târziu "cuvântul Domnului".

Prin forța gândirii lui Casian s-a produs o traducere prin care valori spirituale ale spațiului pontic au îmbogățit și au nuanțat gândirea patristică occidentală, intrând în circuitul de valori europene.

REFLEXES DE L'ESPECE PONTIQUE DANS L'OEUVRE

DE JEAN CASSEN

- Résumé -

Gabriela CORNEA

En considérant Jean Cassien inscrit dans la souche spirituelle de la Scythie Minor et franchissant la frontière imposée par la décréation recherche du texte, l'auteur avance, avec un réserve, l'idée que dans ces textes patristiques il apparaît, pour la première fois: la description de quelques endroits de l'ancienne Dobroudja, l'image de l'agriculteur et, probablement, de l'école tomitaine; il apparaît aussi des éléments de la mentalité spécifique à la zone du Nord du Danube: le mal du pays-anxia-, le discernement, la morale, la communion avec la nature, le pragmatisme. Le texte de Jean Cassien paraît être un premier témoignage de la vie et de la spiritualité des habitants de l'ancienne Dobroudja.

Adriana CÂTEIA

DIN NOU DESPRE PATRIA DE ORIGINE A LUI IOAN CASIAN

Una dintre personalitățile clericale ale sfârșitului de secol IV și primei jumătăți a secolului următor a fost Ioan Casian. Susținător al doctrinei sinergiste a fost, deși acuzat de semipelagianism, un antiaugustinian. La Casian, sensul soteriologic e ascuns în unirea dintre uman și divin (concept de esență paulină). Decodificat, acest sens soteriologic e sinonim coeternității omului cu Dumnezeu. Si opera lui Casian relevă un teopashism, dar diferit de al călugărilor sciti, derivat din scopul soteriologic al intrupării, și împlinit prin crucificare. Formula scită a fost, se pare, inspirată din imnul liturgic "Trisaghion", întregit spre 488 de Petru Gnafeus, în spirit monofizit. Casian a luptat contra dioprosopomorfismului nestorian care transformase Treimea în Tetrădă, apărând credința ortodoxă. El a fost considerat precursor al formulei scite, datorită afirmației sale¹ că într-o lume pasivă, nu s-a putut vărsa decât sângele Omului, și n-a murit altul decât Omul, chip al divinului nevăzut, afirmație considerată a fi afectat unitatea teandrică². El inaugurează în literatura patristică un gen nou, Patericul, de glorioasă carieră în Răsărit, și lectură preferată a monahilor apuseni.

Problema locului de origine a sfântului Ioan Casian a fost discutată în repetate rânduri³, deoarece analiza știurilor oferite de propria operă nu a permis conturarea unei concluzii cu caracter definitiv, iar mărturisirile lui Ghenadie⁴ și Fotie⁵ au fost puse sub semnul întrebării.

Întinderile singurative descrise cu contestabil har literar în Conlațiunea XXIV (datață către 429), a căror frumusețe e sporită de depărtarea de casă și de imposibilitatea revenirii, prezintă analogii cu zona actualului Șeremet, pe Valea Casimcei, între Cheia și Târgușor. În masivul abrupt, aparent inaccesibil, ca un "burg ciclopic"⁶ se deschide un defileu al cărui culoar e tăiat de o stâncă asemeni unui contrafort, cu o inscripție greacă.

Monahul însuși surprinde într-un scurt pasaj farmecul ținutului natal: "... tunc preaterea ipsorum locorum, in quibus erat maioribus nostris avita possessio, ipsarumque amoenitas iucunda regionum oculos pingebatur, quam grata et congrua solitudinis spatiis tenderetur, it ut non solum delectare monachum possent secreta silvarum sed etiam maxima victua praebere comprehendia".

"Apoi se zugrăvea înaintea ochilor poziția locurilor înseși în care era moșia străbună a strămoșilor noștri, și frumusețea încântătoare a ținuturilor, cât de plăcut se întindea întocmai ca spațiile unei pustietăți, astfel încât puteau nu numai să desfate pe un călugăr singurătățile padurilor, ci să-i

ofere și o foarte mare mană de hrană.⁷

Două epigrafe aflate de o parte și de alta a intrării în grota de la Șeremet, cu litere de dimensiuni diferite⁸, precum și cruciile și monogramele au prelungit datarea până spre secolul X⁹. V. Pârvan consideră că în zona amfiteatrului pe care se află grota¹⁰ ar putea fi trasate limitele unui Vicus Casianum, stâncile epigrafe fiind pietre de hotar. Grota, ca unică posibilitate de acces spre matricea pământului ar fi un argument pentru existența unui cult chtonic rural al uneia din divinitățile Demeter, Liber Pater, Sol Invictus, Mithras Petrogenitus, Cybele sau Magna Mater. În opinia lui Pârvan, grota putea apartine unei comunități de închinători ai lui Zeus Casios¹¹, divinitate a înălțimilor, căreia, la începutul secolului II, după înfrângerea lui Decebal, Traian i-a oferit ca ofrandă¹² două cupe și un corn fasonat în aur.

Cele două inscripții: 1) ὄροι Κασιανῶν καὶ σπηλαιῶν

2) ὄροι Κασιανῶν σπηλαιῶν

au fost traduse de Pârvan "limitele casienilor și grota" respectiv "limitele casienilor și speluhanilor", iar de D. M. Pippidi "limitele casienilor și grota", respectiv "limitele casienilor deținători ai peșterilor".¹³

Denumirea unei comunități de coloni după un ceteatean roman poate fi justificată de apropierea unui Vicus Clementianum, iar casianii - κασιανοί s-ar fi putut constitui într-o asociație de adoratori, deși forma plurală a adjecțivului e considerată de Pârvan profană. Pluralul "σπηλαιῶν" în opinia lui se referă la toate grotelor din Casimcea, inclusiv Marea Grotă Gura Dobrogei la trei kilometri est de Șeremet, la existența unei veritabile rețele subterane, și a unui cult funerar asemănător Rosaliei.¹⁴

R. Vulpe menționează teritoriul amintit ca zonă de cult pentru Silvan și Diana. El consideră că inscripția poate indica o limită, dar nu a unui vicus, ci a unei unități administrativ-teritoriale, în care, dată fiind apropierea Histriei, influența greco-orientală nu trebuie neglijată. Și totuși, se întrebă autorul, de ce două inscripții la o distanță de 200 de metri, pe roci brute, obicei neîntâlnită în altă parte. Și de ce în limba greacă, într-o perioadă când oficială e latina. De ce nu "fines terrae vici Casiani", ca la Vadu Caraorman - "fines terrae vici Parsal ...", sau în horotesiile histriană și callatiană. Din acest punct de vedere, ipoteza caracterului religios al grotelor pare mai plauzibilă.

R. Vulpe consideră că numele autentic ar fi fost Qacian - în arameică "aerolit", piatră căzută din cer, dar un κασιον ὄρος există și în Egipt și Siria. Termenul s-ar fi elenizat prin sincretism cu Zeus Keraunios, perpetuându-se spre epoca romană. (După victoriei, împărații îi oferă sacrificii în sanctuare celebre ca cel de pe Oronte, aproape de Antiohia.) Difuzarea cultului s-ar fi putut face prin negustorii sirieni. Această divinitate are temple în Epir și Corcyra.

Diferența dintre cele două epigrafe este, după R. Vulpe, că prin cea de la est se avertizau pelerinii de existența sanctuarului și a grotelor, în timp ce inscripția din vest anunța pe același pelerin că a depășit limita sanctuarului,

întrând într-un teritoriu anex.

Asupra inscripțiilor amintite, N. Gostar afirma că ele indică linia de demarcare între două localități, și citea

1) νῦδροι κασιανῶν καὶ σπηλούχα , ci

nyderoi kasiavon καὶ Σπηλούχα (νῶν) , preferând genitivul plural pentru a doua inscripție, adică:

2) νῦδροι κασιανῶν σπηλούχῶν , ci subînțelegând între cele două genitive plurale un raport de coordonare, prin conjuncția copulativă καὶ, adică, corespondentul grec al sintagmei latine "fines Cas(s)ianorum et Speluchanorum". În grafia substantivului masculin plural "κασιαδοί" nu e decât un "σ", concluzia fiind că el nu derivă din numele roman Cassianus, ci din numele sirianului Zeus Casius, cu un singur "s".

N. Gostar considera că termenul ar putea fi un derivat al cognomenului Cas(s)ianus, mai degrabă decât al gentiliciului Ca(s)ius, transcrierea cu un "σ" fiind o greșeală a lapicidului sau expresia unei profunde romanizări.

Cas(s)ianus-ana poate fi un cognomen¹⁵ apărut datorită expansiunii practicii adoptiunii, dintr-un gentiliciu, în perioada Imperiului. Dar nu neapărat toate cognomina derivate din gentilicia cu suffix "anus-ana" trebuie privite ca rezultat al adoptiunii sau moștenirii, căci apar și la sclavi.

Această discuție e prilejuită și de descoperirea la Tariverde a unei pietre de hotar, cu inscripție pe ambele fețe. Autoarea articolului ¹⁶ consideră κασιανα nu un adjecțiv, ci transmiterea numelui roman Cassiana. La Tariverde, grafia substantivului Σπηλλούχα se face cu doi "λ". Borna de la Tariverde, cu inscripția "κασιανα Σπηλλούχα", datată la sfârșitul secolului II, începutul secolului III, a despărțit, în cazul în care locul descoperirii coincide cu cel al plasării ei inițiale ο κωμη καθ(σ)ιανα de ο κωμη χπηλούχα. ¹⁷, deci borna se putea afla și mai departe de Casian.

Termenul σπηλλούχων poate fi interpretat nu doar cu scopul de a menționa existența unei grote ci, având în vedere forma de genitiv plural, ca un derivat al nominativului plural σπηλούχα în sensul dreptului de proprietate al unei comunități asupra unei peșteri cunoscute datorită importanței și vechimii unui cult practicat aici sau dimpotrivă, a unui nou cult - cel creștin.

Grota cu cele două inscripții ar fi putut avea un dublu rol religios, și de delimitare teritorială. În ceea ce privește adorarea sau nu a unui Zeus Casios, afirmațiile pro sau contra acestei ipoteze nu pot fi fundamentate pe descoperiri arheologice sau literare concrete.

Este posibil ca în secolele II-II, această zonă să fi cunoscut un proces sincretic ce a înbinat elemente de cult străvechi cu elemente creștine, care își vor impune supremăția din secolul IV. În secolele II-III însă creștinismul ar fi putut îmbina și acest în teritoriu elemente elenistice și creștine, ca în cazul gnosticismului.

Dacă descoperirile epigrafice nu conduc la o ipoteză unică, izvoarele literare lărgesc și mai mult câmpul speculației istorico-lingvistice.

La 35 de ani de la moartea sfântului Casian, Ghenadie din Marsilia dă prima informație despre originea monahului¹⁸ : "Cassianus, natione scytha, constantinopolim a Johanne Magno episcopo, diaconus ordinatus, appud Massiliam presbyter, condidit duo it est virorum et mulierum monasterio, quae usque extant".¹⁹ Sfântul Casian a parcurs toate treptele ierarhiei de instituire divină.²⁰

Contraargumentul la diferitele ipoteze legate de zona de origine a lui Ioan Casian (Siria, Palestina, Serta - în Kurdistan, Provence sau Constantinopol) este corectitudinea latinei sale. Interpretarea termenului scit ca rezultat al unei confuzii²¹ cu desertul scetic, desertul avilor vizitați de el, a fost considerat exagerată deoarece cuvântul e utilizat într-un context clar, nu în variante confuze. Fotius îi atribuie "patria Romanus". Trei manuscrise: Bambergensis, Bernensis, Parisinus menționează "natus serda" sau "serta"²². Cinci din șapte manuscrise menționează "natione scytha". În istoria Bisericii, 14 personaje sunt consemnate cu numele Iohannes Cassianus, ceea ce demonstrează că la inceputul erei creștine numele era frecvent.

Un personaj cu numele Cassian apare într-o inscripție la Callatis, care-i menționează originea siriană și ocupația de jurist²³. "Kassian" e frecvent în Siria care fusese creștinată în secolul I, dar caracterul limbii latine răspândite în această zonă nu este atât de pur ca în scrierile sfântului Ioan.

Exegetii operei sale afirmă că numele Casian poate fi un supranume, derivat al locului natal. Opera lui demonstrează că a beneficiat, dacă nu de educația într-o instituție de învățământ, cel puțin într-un cadru particular. Casian are o cultură vastă, deosebit de utilă în încercarea de a adapta la cultura latină monahismul exprimat inițial în limba greacă. Este probabil ca cei trei monahi-Ioan, Gherman și sora acestuia să fi plecat spre Palestina deja formați din punct de vedere duhovnicesc. Gherman și Ioan au dorit martirul în contemplare, în climatul eshatologic al retragerii Domnului pe Munte, și au plecat în Palestina pentru a se forma "în armata duhovnicească"²⁴ : "... din copilărie m-am aflat printre călugări, și după ce m-am rupt de atâția ani de obștea și pilda vieții lor, cu greu aş putea să-mi amintesc acum, în întregime câte am încercat să săvârșesc sub imboldul îndemnurilor lor zilnice sau pildelor lor, câte am învățat sau văzut cu ochii mei".²⁵ Termenul "bâtrânii noștri" amintește de două atrbute daco-romane : σοφροσύνη καὶ δικαιοτάτῃ - înțelepciunea și dreptatea, valori păstrate și de dogma creștină: "... eu nu voi căuta nicidecum să scriu o istorisire de fapte minunate ... în adevăr mi-e hotărârea să nu vorbesc despre minunile dumnezeiești, ci pe scurt, despre însănătoșirea obiceiurilor noastre, și atingerea unei vieți desăvârșite, îndrumându-mă după cele ce am primit de la bâtrânii noștri.". Termenul nu se referă la pilda Sfinților Părinți, ci la exemplul comunității de călugări sau laici printre care mărturisește că a crescut.

O referire confuză la patria celor doi monahi²⁶ apare în con vorbirea cu părintele Pafnutie: "după câteva clipe de tăcere, a început să ne laude pentru hotărârea noastră care ne făcuse să părăsim patria, și din dragoste de Dumnezeu să străbatem atâtea ținuturi, răbdând lipsurile unui pustiu atât de întins, numai din dorința de a trăi la fel cu aceia care erau născuți și crescuți în aceleși lipsuri și greutăți."

Predilecția pentru o literatură cu puternică nuanță războinică nu e surprinzătoare având în vedere realitățile istorice și concepția filosofico-religioasă a Scythiei înainte și încă destul timp după adaptarea creștinismului: "în mintea mea, ca și cum ar fi infectată de acele opere poetice, chiar în rugăciune vin acele povestiri și istorisiri despre războaie cu care am fost hrăniti încă din primii ani de școală".

Desăvârșirea nu e un ideal pur creștin, dar își găsește forma cea mai profundă de manifestare în kenoza creștină : "Suntem datori a arăta cea mai mare recunoștință față de cei ce ne-au învățat de când eram mici, să încercăm lucruri mari și făcându-ne să gustăm ce e bine, ne-au sădit în adâncul inimii setea de desăvârșire".²⁷

Singura referire mai amănunțită la tărâmul natal e în con vorbire cu părintele Abraham²⁸ : "igitur ad hunc Abraham impugnationem cogitatione anxia confessione detulimus, qua ad pepetendam provinciam nostram, atque at revisendas parentes cotidianis animaestibus urguebamur ..." Doar "geniul unei mari necredințe²⁹ ar fi justificat întoarcerea în ținuturile natale, cu scopul misionaratului, cu atât mai mult cu cât viața chinovială era în secolul V o excepție neeliberață de amprenta laică: "... în provincia noastră ... sau nici unul sau foarte puțini ca noi pot fi întâlniți". Si totuși, substanța ecumenică a depășit în secolul V hotarele regionalului.³⁰

Ascetismul, rar în secolul V în Scythia, a fost un proces spontan, o necesitate și o opțiune subiectivă, lăuntrică, rezultată din învățătura evanghelică și practica apostolică. Plecarea din teritoriul natal poate fi legată de migrația ascetică - xeniteia, motivul înstrăinării dedus din textele evanghelice, la fel ca ghiro vagia - călătoria continuă.

Συναφέια, unirea de nedezlegat cu divinitatea creștină va da naștere controversei teopashite, Casian fiind precursorul mult dezbatutei formule a călugărilor sciți: "Unus de Trinitate carne passus est", combătându-i pe audi enii pătrunși în Scythia, și pe pelagieni, în problema perihorezei.³¹

Rămâne greu de înțeles de ce în nici una din lucrările sale dedicate unor personalități ale bisericii creștine, Casian nu face nici cea mai neînsemnată referire la episcopii dobrogeni contemporani lui Betranion - episcop ce a preluat înalta funcție ecclaziastică înainte de plecarea sfântului Ioan în Palestina; Teotim I, care a fost prieten cu Ioan Chrisostomos, ca și Casian, și amândoi l-au susținut în luptele hristologice de la începutul secolului V. După 431, episcopii Timotei și Ioan de Tomis au luptat împotriva ereziilor nestoriene, audiene și monofizite, pe care și Casian le combătuse în ultima sa lucrare.

Nici organizarea și ierarhia ecclaziastică din Dobrogea secolelor IV-V nu concordă cu afirmația lui Casian despre "gerul marii necredințe" din zona sa de obârșie. Sintagma "provincia noastră în care sau nici unul sau foarte puțini ca noi pot fi întâlniți" este și ea interpretabilă. "Puțini ca noi" nu se referă strict la condiția manahală, căci însuși autorul mărturisește că și-a dobândit cunoștințele printre călugări. Se referă ea la nivelul de instruire atins înainte de plecarea spre Palestina? La condiția de pelerin spre locurile sfinte sau la viața anahoretică din teritoriul dobrogean, care nu poate fi total negată având în vedere rețeaua grotelor locuite din secolul II, până în secolul X, în care se încadrează și grota de la Seremet.

Numele Casian nu este singular și atestă legăturile spirituale și comerciale cu Siria și Capadoccia. În sfârșit, consider că nu trebuie uitate nici cele trei manuscrise care menționează "natus certa", referindu-se la locurile natale ale lui Ioan Casian.

Deci, așezarea și grota casienilor, indiferent de caracterul ei inițial nu trebuie legate indisolubil de personalitatea lui Casian, deoarece întrebarea - e sau nu justificată apozitia Scitului? - își păstrează încă nuanța retorică.

NOTE

1. I. Casian, *Opere*, 1994, passim
2. Părintele Iustin Moisescu a fost primul care l-a apărât pe Casian de acuzația de semi-pelagianism formulată de predestinaționiștii augustinienei.
3. ... de către Pârvan, D. M. Pippidi, R. Vulpe, D. Gostar, dar și de istorici și lingviști din spațiul occidental al Europei.
4. Ghenadie, *De viris illustribus*, 62 (= FHDR, II, p. 120; I. G. Coman, *Scriitori bisericești din epoca străromână*, 1992, p. 217)
5. Fotie, *Biblioteca*, 197 (= FHDR, II, p. 637)
6. V. Pârvan, ERMSI, II, XXXVI, 1912-1913, p. 532-538
7. I. Casian, *Scrieri alese*, București 1990 (= FHDR, II, p. 198-199)
8. Cf. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 535-536, la prima inscripție, literele de sus au h=0, 09-0, 13cm, cele de jos 0, 11-0, 15cm, iar la a doua inscripție, h=1,28 respectiv 1,18cm.
9. C. Chiriac, Pontica XXI-XXII, p. 85
10. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 537
11. *Ibidem*, p. 536
12. *Ibidem*, p. 537, nota 34
13. ISM I, p. 361
14. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 533
15. Iro Kajanto, *The Latin cognonima*, p. 34-35
16. M. Bârbulescu, Pontica XI, 1978, p. 132-133
17. *Ibidem*, p. 135
18. I. G. Coman, *op. cit.*, nota 1, p. 217
19. Casian, de națiune scit, episcop al Constantinopolului, diacon, presbyter, a ctitorit două mănăstiri la Marsilia, una de călugări, cealaltă de călugărițe, care mai există și azi.
20. I. G. Coman, *op. cit.*, p. 218
21. *Ibidem*, p. 219
22. Em. Popescu, IGLR 29
23. I. Casian, *Convorbiri*, XVI, I, p. 110-111
24. Idem, *Scrieri alese*, p. 110-111
25. *Ibidem*, p. 111 și urm.

26. Idem, *Conlatio XIV*, 22
27. Idem, *Conlatio XXIV*, I (=FHDR II, p. 198)
28. Așadar, într-o mărturisire neliniștită am istorisit acestui Abraham năvala gândurilor noastre, de care eram împinsă cu dogorele din fiecare zi ale inimii, să ne întoarcem în provinția noastră și să revedem părintii ...
Apoi se zugrăvea înaintea ochilor poziția locurilor înseși în care era moșia străbună a strămoșilor noștri, și frumusețea incântătoare a ținuturilor, cât de plăcut se întinde, tocmai ca spațiile unei pustietăți, astfel încât puteau nu numai să desfete pe un călugăr singurătățile pădurilor, ci să-i ofere și o foarte mare mană de hrana. (= FHDR II, p. 199)
29. Idem, *Conlatio VIII*, 5
30. I. G. Coman, *op. cit.*, p. 317-329
31. *Ibidem*, p. 330

Cristian Tiberiu POPESCU

ÎN LEGĂTURĂ CU COMPLEXUL RUPESTRU DE LA BASARABI

-Referat adresat domnului ministru Ion Caramitru -

1. Scurt istoric al descoperirii monumentului

Excavarea cretei din aşa - numitul Deal al Tibișirului a marcat, în ziua de 11 iunie 1957, un eveniment ce a făcut senzație în lumea științifică, receptat imediat pe diverse meridiane: a fost descoperită intrarea într-o încăpere săpată în rocă, din care se deschidea accesul spre altele două.

Excavarea a fost opriță imediat și cercetătorii chemați au putut constata că este vorba despre o bisericuță.

A fost constituit unul dintre cele mai mari, la vremea aceea, șantiere arheologice, aflat sub conducerea istoricului Ion Barnea, asistat de arhitectul Virgil Bilciurescu.

Pe rând, au fost descoperite: **șase bisericuțe** (numerotate în literatura de specialitate, în ordinea descoperirii, de la B1 la B4, ultimele două figurând sub numerele E3 și E5) de diverse mărimi și aflate la diferite nivele; **camere de locuit și camere mortuare**; precum și un complex sistem de **coridoare (galerii)**.

Cercetările arheologice propriu-zise au durat până în 1962, la această dată aproape tot ceea ce este evidențiat astăzi fiind scos la lumină.

De fapt, aşa cum se va vedea mai jos, marea tragedie a monumentului a constituit-o, paradoxal, tocmai "scoaterea sa la lumină".

2. Inscriptiile și desenele

Monumentul de la Basarabi, care reprezintă o așezare mănăstirească de mare complexitate, ar fi constituit chiar și numai pentru aceasta un monument de o excepțională valoare istorică. Dar la acesta se adaugă faptul că încăperile menționate mai înainte erau pline de inscripții incizate în peretele de cretă.

După caracterele cu care sunt scrise, inscripțiile se împart în: inscripții grecești, în număr de trei; inscripții în limba slavă veche, dintre care cinci chirilice, pentru care, ca și în cazul celor grecești, s-au propus descifrări convingătoare, și una probabil glagolitică; și, în sfârșit, inscripții cu caractere runice, în număr de circa trei.sute (!).

Acesta este un număr cu totul extraordinar; inscripțiile runice au rămas nedescifrate, necunoscându-se nici valoarea fonetică a semnelor, nici limba

(limbile) ce constituie suportul acestora.

Calificativul de "runice" a fost dat semnelor avându-se în vedere caracterul linear al acestora, sugerând scrierea vechilor germani, ce alcătuia un alfabet numit futhark. Dar scrieri runice, deci având acest caracter, au aparținut unor foarte variate populații, fără legătură între ele, și intinzându-se din Europa până pe Ienisei și Orhon.

Așa se face că diversi cercetători au încercat identificarea ductului ca atare al unor semne de la Basarabi cu semne aparținând ansamblului diferitelor sisteme runice, fără ca aceasta să poată deschide o cale de descifrare a primelor. Ca un exemplu: unii cercetători bulgari au emis ipoteza că scrierea de la Basarabi aparține proto-bulgarilor, deoarece unele semne seamănă cu rune (scrierea vechilor bulgari de dinainte de creștinare) păstrate în regiunea Volgăi, dar și în primele capitale ale taratului bulgar sud-dunărean, Pliska și Preslav. Problema cu care de fapt această discuție trebuie să se încheie este că aplicându-se valorile fonetice ale runelor proto-bulgare, oricum inscripțiile de la Basarabi au rămas nedescifrate, iar pe de altă parte, este un nonsens să ne închipuim că - după creștinarea bulgarilor și introducerea limbii slave și a alfabetului slav în Biserică (limba slavă fiind acceptată ca cea de-a patra limbă sfântă) - o comunitate **monastică** bulgară păstra scrierea precreștină (păgână).

Fără a mai întârziu asupra unor amănunte, vreau să mai adaug doar că scrierea runică de la Basarabi reprezintă un sistem grafic unic, nefiind vorba de folosirea și aici a unei scrieri consacrate în altă parte. Dar atunci trebuie luat în discuție un aspect ce se pare că a fost ignorat de cercetători. Și anume: în ce condiții se crează o scriere nouă, pentru uzul unei comunități creștine de tip monastic, atâtă vreme cât există sisteme alfabetice consacrate? Desigur, întrebarea poate primi lesne un logic răspuns teoretic, problema este însă a corespunzătoarelor circumstanțe concrete ...

Referindu-se de data aceasta strict la **volumul** acestor inscripții runice, ce ar putea, puse cap la cap, alcătui o "carte" întreagă, remarc din nou valoarea cu totul excepțională a monumentului - unic sub acest aspect, comparativ cu alte monumente, presărate în Anatolia, în Balcani sau în alte părți.

Desenele și felurile reprezentări incizate în peretii de cretă erau foarte numeroase și foarte diverse tematic. Astfel, apar figuri de sfinți (unii îmbrăcați în bogate veșminte); figuri de oranti; o scenă simbolică a Nașterii Domnului; planuri de biserici; pești marcați cu semnul crucii (pestele era simbolul creștin al primelor secole); animale (cai, câini, cerbi); porumbei (alt simbol creștin clasic), călăreți și arme (arcuri cu săgeți și halebarde) - a căror apariție în ornamentația unui așezământ monahal este, desigur, o curiozitate; precum o curiozitate sunt și șerpii impletiti; siluete ale unor corăbii; tintare și labirinturi atent desenate (simbol complex, prezent în antichitate și reluat abia după secolul 13 în cadrul catedralelor occidentale).

3. Stadiul cercetării

Creștinismul prețuind ideea de așezare monahală izolată de centrele aglomerate și greu accesibile, au fost construite, în diverse zone și diverse momente, înjghebări mănăstirești rupestre, precum cele din Anatolia, de la începutul epocii feudale, sau cele din Bulgaria, din secolul 13. Totuși, complexul de la Basarabi este singurul amenajat într-un deal de cretă.

În datarea cvasiunanimă a monumentului au prevalat de fapt două aspecte. Primul este prezența inscripțiilor chilirice și glagolitice, ceea ce ar asigura un termen **post quem**, adică nu mai înainte de secolul 9. Al doilea aspect pune în corelație noua expansiune bizantină la Dunăre, în secolele 10-11, și folosirea carierei de cretă pentru realizarea unuia dintre valurile dobrogene, numit tot "al lui Traian". Se consideră astfel că monumentul de la Basarabi trebuie datat între secolele 9 și 11.

Monumentul - în ansamblul său - este o mare enigmă datorită prezenței aici a unor elemente cu semnificații contradictorii între ele. Evidențiez doar câteva. Astfel, monumentul reprezintă o așezare mănăstirească creștină; atunci, cum se explică faptul că în camerele funerare s-au găsit și două schelete de femei? Care e semnificația prezenței mai multor scrieri, dat fiind că oricum nu ne putem gândi la locuitorii complexului mănăstiresc altfel decât la un număr - având în vedere condițiile concrete - mic de oameni? Care e semnificația și ponderea indisutabilei prezențe germanice (gotice sau/și vikinge)? Căci după analizele antropologice efectuate, unele dintre schelete aparțin acestei rase, iar pe de altă parte numeroase desene și reprezentări de pe pereti cuprind elemente decorative (mitologice) tipic germanice, precum șerpii impletiți, dar și corăbii de tip viking etc. Scriitorul Walafrid Strabus (sec. 9) a consemnat faptul că la vremea sa trăia în Dobrogea o comunitate gotă creștină, rămasă aici după plecarea goților la sfârșitul secolului 4. Dar atribuirea **exclusivă** a monumentului unei populații germanice poate fi lesne contrazisă prin foarte multe elemente, dintre care amintesc acum doar ceramica descoperită la Basarabi, care este de fabricație autohtonă, românească.

Cred că în literatura de specialitate, referitor la datarea complexului, trebuie să se impună concluzia că monumentul de la Basarabi reprezintă o **suc-cesiune de etape de locuire** și chiar de realizare a monumentului în ansamblul său, dintre care luarea în posesie de către o comunitate monastică în secolele 9-11 corespunde uneia dintre aceste etape, probabil ultima. Căci oricum există argumente de datare înainte de secolul 6 și chiar în secolul 4 - care au trebuit escamotate, odată ce s-a vorbit doar despre o unică etapă de locuire databilă în secolele 9-11.

Este nevoie fără îndoială ca cercetarea să continue.

4. Starea actuală a complexului

Cercetările începute în 1957 s-au încheiat practic în 1962. În 1964 complexul a fost pus sub autoritatea Direcției Monumentelor istorice.

De la început s-au luat măsuri - privite atunci de toată lumea ca provizorii - de protejare a monumentului printr-un acoperământ de carton gudronat, prins cu șipci de lemn pe o schelă improvizată din bușteni și scândură.

Procesul de degradare a început practic din momentul descoperirii monumentului. Este vorba în primul rând de procesul de hidratare a rocii în care este săpat complexul, datorită pe de-o parte pânzei freatici, iar pe de altă parte factorilor meteorologici - ploi, ninsori etc., în calea cărora improvizația de acoperământ descrisă înainte nu putea constitui un obstacol real. Întregul deal de cretă de la Basarabi în care există monumentul în discuție este un uriaș burete care absoarbe apa. Ca efect rapid, a apărut procesul de deshumare a pereților, deshumare ce antrenează inscripțiile și desenele incizate în stratul superficial; ca efect în succesiune, se produce surparea coloanelor de cretă crucești în rocă de constructori, care sunt subțiri și fragile, dar și a pereților bisericuțelor și ai celorlalte încăperi, aceștia pur și simplu măcinându-se în profunzime și nemaiputând susține greutatea rocii de deasupra.

Un al doilea factor de mare destrucție îl constituie mucegaiul, un puternic miros făcându-i simțită prezență încă înainte de luarea contactului cu zidurile propriu-zise (ar putea exista și alte ciuperci nu mai puțin distrugătoare, dar prezența lor ar trebui să constituie obiectul unei cercetări speciale). Mucegaiul face ca zidul să "inflorească", stratul superior - adică tocmai cel cu inscripțiile și reprezentările diverse - căzând la podea sub forma unui praf albicioz.

Au fost executate proiecte de construcție a unor hale destinate să acopere și să protejeze monumentul, elaborate de soții Liana și Virgil Bilciurescu. Construcția halelor a fost începută dintr-o latură - zid masiv de beton și puternici piloni de susținere de beton.

În 1977, Direcția Monumentelor istorice s-a desființat, ceea ce a avut ca efect **abandonarea totală**, sub toate aspectele, a complexului de la Basarabi. În anii ce au urmat, acoperământul de carton gudronat descris înainte, și care, chiar în momentul inaugurării sale nu era altceva decât o improvizație, s-a degradat, spart și găurit mereu mai mult, atât datorită factorilor meteorologici, cât și datorită vandalismului unor curioși. Dar, afară de faptul că acoperământul a ajuns ca în anume măsură să nu-și mai indeplinească rolul de protecție, el a ajuns să constituie chiar un pericol pentru monument, datorită putrezirii stâlpilor (buștenilor) de susținere și a scărilor de acces de lemn - putând cădea peste monument și sparge zidurile de cretă, oricum foarte casante. O informație **neverificată** susține că astfel de accidente chiar s-au produs.

Perioadei de total abandon de după 1977 i-a corespuns "glorioasa" construcție a canalului Dunăre-Marea Neagră, ce trece la foarte mică distanță de complex. Pentru monument, construirea canalului a constituit o adevărată catastrofă, atât pentru că lucrul la cariera de cretă s-a accelerat, exploatarea propriu-zisă ajungând până foarte aproape de monument; dar mai ales datorită miilor de explozii practice pentru săparea canalului, ceea ce a zguduit puternic monumentul și l-a fisurat.

Prima abandonare totală a monumentului a luat sfârșit în 1990 - când datorită diligențelor domnului Adrian Rădulescu, director al Muzeului din Constanța și, în acel moment, prefect al județului - lucrările s-au redeschis, sub egida DMASI (nou înființată) și cu fonduri locale. Proiectele de construcție a halelor destinate să acopere și să protejeze monumentul, elaborate de soții Liana și Virgil Bilciurescu, au fost reavizate, iar executant a fost desemnat firma Record S.A., care a lucrat sub îndrumarea doamnei Liana Bilciurescu.

Din întregul proiect de acoperire și protecție s-a realizat, până în 1992, circa o treime; în acest an lucrările s-au sistat din lipsă de fonduri.

De atunci până astăzi a survenit a doua etapă de abandon total, cu excepția unui singur eveniment, dar departe de a fi îmbucurător. Despre ce este vorba? Spre sfârșitul anului 1994, Muzeul din Constanța a fost sesizat că la Basarabi firma Alexandru S.A. din Năvodari execută restaurări și reparații. Interesându-ne imediat, reprezentanții Muzeului au constatat că firma nu lucrează după nici un fel de proiecte avizate, dar nu au putut afla cine a comandat aceste lucrări, care, datorită demersurilor făcute, au fost oprite.

5. Restaurarea interioară

Până în 1977 (nu cunosc în ce măsură restaurările din 1990-1992 au avut ca obiectiv și această direcție), s-a executat o restaurare interioară - a pereților bisericuțelor.

S-a plecat desigur de la constatarea că anume părți ale pereților sunt mai afectate decât altele și mai în profunzime. Atunci s-a optat pentru metoda anastilozei, care se folosește în special în restaurarea ceramicii, în care caz părțile lipsă sunt completate cu ipsos. În cazul pereților de la Basarabi, cred că metoda era din capul locului aventuroasă, pentru că aici nu mai aveam de-a face cu părți lipsă, ci cu părți mai deteriorate decât celelalte. Restauratorul a scurmat acele părți mai deteriorate și în spațiile create a aplicat ciment. Așa se face că în locul unor inscripții sau desene deteriorate, intr-adevăr, mai greu vizibile în detaliu avem astăzi fâșii de ciment. (De altfel, cimentul, care doar ud se poate aplica, a mărit cantitatea de apă din pereți.)

Dar metoda avea să se dovedească încă mai neavenită pe măsura trecerii timpului, deoarece în unele locuri presiunea fâșilor de ciment a dislocat deja bucăți de cretă care stau să cadă, iar în alte părți cimentul însuși a crăpat și

s-a dislocat în cadrul peretelui, antrenând și în acest caz bucați din perete.

De asemenea, pentru a se mări rezistența unor coloane, ele au fost străpunse în longitudine cu bare de fier. Acestea deja au ruginit și au început să se erodeze în profunzime, aşa cum se observă în unele locuri în care cimentul de deasupra s-a dislocat, aşa fel încât în timp se vor segmenta, iar coloanele se vor prăbuși.

La acest capitol trebuie să mai adaug un aspect. Lucrările (în general) efectuate la Basarabi după 1990 au fost, din păcate, prilejul unor manifestări vandale din partea unor muncitori care au lucrat aici (căci publicul larg nu a avut acces): scrierile unor nume, unor desene sau chiar a unor jalnice panseuri pe ideea **fortunei labilis**.

6. Măsuri urgente de întreprins

Situația descrisă în paginile anterioare evocă o atmosferă de film "horror", dar ceea ce este implicat aici este cât se poate de concret. Avem de-a face cu un monument unic la nivel mondial, de o extraordinară valoare, care reprezintă o etapă din istoria noastră. Și totuși acest monument se distrugereparabil iarnă după iarnă, ploaie după ploaie, zi după zi.

Sigur că trebuie bani - și e vorba de foarte mulți bani, dar în ceea ce mă privește consider că monumentul de la Basarabi merită toate eforturile noastre pentru realizarea unei investiții corespunzătoare.

Concret, investiția - care trebuie realizată cât mai urgent cu puțință - trebuie să privească următoarele linii de acțiune:

1. Utilizarea imediată a unei echipe interdisciplinare, în colaborare cu institutul **Prodomus**, care în câteva zile poate stabili dacă în cadrul complexului deja constituit la Basarabi sau în imediata lui apropiere mai există încăperi nedescoperite încă. Această acțiune, **care se poate realiza imediat**, trebuie să preceadă continuarea construcțiilor, al căror traseu va putea fi corectat, în funcție de rezultatele acțiunii în discuție, pe de-o parte pentru a include, dacă este cazul, noile descoperiri sub același acoperământ, dar și pentru a evita construirea acestuia deasupra unor alveole neevidențiate, ceea ce ar putea duce la surparea construcției.
2. Oprirea imediată a exploatarii cretei la cariera vecină monumentului.
3. Consolidarea masivului de rocă în care a fost săpat complexul rupestru, masiv afectat în profunzime de exploziile de la construirea canalului Dunăre-Marea Neagră și de la carieră.
4. Încheierea cu maximă urgență a construcției începute, inclusiv realizarea unor căi de acces mai lesniosci spre încăperi. Doar o dată de

protejare a monumentului.

5. Odată terminată construcția și etanșeizate toate părțile acoperământului între ele, precum și între acestea și sol, va trebui să se treacă la realizarea unui sistem de microclimatizare, de hidroizolare și de uscare artificială a întregului complex rupestru închis sub acoperământ. Din timp, o echipă de chimici și biologi va trebui să stabilească modalitățile de înlăturare a mucegaiului (și a celorlalte ciuperci, dacă este cazul), astă fel încât sistemul preconizat să poată și el să fie pus în funcțiune după terminarea construcției.

Atrag luarea aminte asupra următorului aspect: dacă întreaga construcție este terminată și nu se trece imediat la punerea în funcțiune a sistemelor la care m-am referit înainte, complexul se va distrugă rapid, căci se va crea efectul de seră în condițiile unei umidități excesive și a proliferării ciupercilor.

6. Reluarea restaurării interioare, cu sprijinul unor specialiști străini, poate la curent cu metode mai moderne.

Acste cinci puncte constituie o primă fază de maximă urgență; trebuie gândită din timp și o a doua fază, care înseamnă amenajarea centrului muzeistic și turistic de la Basarabi.

Rog deci a se stabili urgent valoarea investițiilor corespunzătoare primei faze, de protejare și restaurare a complexului de la Basarabi, și alocarea în consecință a sumelor respective, pentru a răscumpăra, cât mai este posibil, ani lungi de dezinteres și inconștiență.

NOTĂ

S-a spus de către unii funcționari ai Ministerului Culturii, că Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța "s-a trezit abia acum (în trim. III 1997 - n.a.) să facă intervențiile necesare pentru dobândirea banilor necesari restaurărilor de la Basarabi și Constanța. Dăm mai jos textele a cătorva astfel de "intervenții", care vin să infirme constatarea malițioasă a celor funcționari care nu sunt în temă cu aceste demersuri, și totodată să înțeleagă că pe lângă aceasta, numai faptul că în 1991 au fost reluate lucrările de restaurare la Basarabi, din inițiativă locală (dar apoi abandonate) și tot este suficient să demonstrează marele interes pe care muzeul tomitan îl poartă acestor obiective abandonate în chip rușinos de cei care sunt chemeți să le îngrijească.

- 1 -

Nr. 1369 / 17. 08. 1993

Către,
INSPECTORATUL JUDEȚEAN DE CULTURĂ
CONSTANȚA

Vă este cunoscut mai de mult că Instituția noastră are urgentă nevoie să execute unele lucrări pentru reparații și întreținere la unitățile sale din oraș și județ. Se întâmplă că, în ciuda unor promisiuni, la buget nu avem absolut nimic pentru angajarea, încă de pe acum, a acestor reparații.

1). Clădirea arheologică de la Histria, proiectată cu o fațadă din metal și sticlă, a ajuns intr-o fază avansată de degradare. Probabil aerul sărat a făcut ca metalul, prost vopsit, să se altereze și geamurile să se spargă.

După discuții mai indelungate cu reprezentanți ai unor firme care pot repara, ar fi nevoie de circa 10.000.000 lei.

2). Edificiul roman cu mozaic din Constanța comportă lucrări și de reparații a clădirii, dar mai ales de restaurare a mozaicului însuși - acum grav stricat din pricina inghețului și a dezghețului. Pentru proiectare și eventual începerea lucrărilor încă în această toamnă, solicităm aproximativ 5.000.000 lei.

3). La clădirea muzeului însuși, depozitele sunt afectate prin spargerea unor canale de apă, deasemenea este necesară reparația sistemului de încălzire (montarea caloriferelor) din încăperile de la nivelul trei al muzeului, până la intrarea în sezonul rece, circa 2.000.000 lei.

4). La Adamclisi, vechiul gard de sărmă ghimpată este stricat pretutindeni - el datează de circa 10 ani. Repararea lui cu plasă de sărmă și șpalieri, necesită o sumă de cel puțin 2.000.000 lei.

5). Repararea unei clădiri la Capidava în vederea transformării sale într-un depozit absolut necesar materialelor arheologice scoase din săpăturile recente, necesită un minimum 3.000.000 lei în această primă etapă.

Deci, fără să mai adăugăm măruntășuri curente, cuvenite unei întrețineri relative a clădirilor noastre, vă solicităm pentru această toamnă un minimum de 23.000.000 (douăzeci și trei milioane) lei.

Pentru reactivarea unui șantier care a fost deschis mai de mult acela de la Basarabi, de la ansamblul rupestru, am căpătat până acum la investiții, suma de 7.000.000, exact atât cât să achităm datoria de anul trecut fată de constructor.

Dar, un astfel de șantier nu trebuie abandonat, este o crimă la adresa culturii naționale românești și o desconsiderare a tot ceea ce s-a investit până acum.

Anul acestea, constructorul n-a călcat pe șantierul de la Basarabi din lipsă de fonduri.

Înțelegem însă că Inspectoratul a căpătat totuși unele sume la investiții, din care categoric s-ar fi putut lua ceva mai mult pentru Basarabi. Ne exprimăm părerea că o mai rațională distribuire a fondurilor, îndreptate mai ales către obiectivele care de mult își așteaptă construcția de prezervare, se impun. De ce să începem altceva în loc să ispravim construcția de la Basarabi începută de atâția ani.

Vă rugăm să reanalizați situația relatată și să dispuneți o mai indicată distribuire a fondurilor de investiții.

În ceea ce ne privește, pentru executarea unor garduri de protecție la Hărșova și Histria, ne-ar fi necesare, tot la investiții circa 5.000.000 lei.

DIRECTOR,
Dr. Adrian RĂDULESCU

- 2 -

Nr. 1487 / 07. 09. 1993

Către,
Ministerul Culturii
Domnului Secretar de Stat Mircea TOMUS

Unul dintre cele mai însemnante monumente din țară, de valoare istorică-arheologică cu totul insolită, este ansamblul rupestru de la Basarabi (Murfatlar).

Descoperit în anul 1957, el a format obiectul unor vaste investigații arheologice, cu rezultate care, din nefericire, se cunosc la ora aceasta prea puțin.

În paralel, s-au făcut proiecte de construcție a unui ansamblu de hale care să-l prezerve, la fel ca și pentru restaurarea și conservarea celor părți care necesită astfel de operațiiuni.

Lucrările, executate cândva de către vechiul DMI, au încetat odată cu desființarea acestuia, în toamna anului 1977. Între timp bancamentele de protecție s-au deteriorat și unele lucrări de restaurare s-au stricat.

Importanța monumentului pentru istoria românească impune cu necesitate reluarea lucrărilor de prezervare și conservare-restaurare. Împrejurările au făcut ca încă din 1990 să se reactualizeze proiectul (făcut de arhitectii Bilciurescu) și să se treacă la executarea lucrărilor propuse. Acestea au fost preluate de către S.A. RECORD-Constanța.

Prefectura județului Constanța a finanțat și finanțează executarea proiectului, dar o face cu sume modice, ceea ce ar face ca finalizarea să se amâne cândva prin anii 2000. Ritmul este lent, inadmisibil.

Pentru anul acesta este absolut necesar să se termine de turnat unii piloni de susținere a acoperământului, care formează cheia întregii construcții de prezervare. Dar numai cu cele circa zece milioane alocate pentru septembrie-noiembrie a.c., nici măcar nu trebuie să inițiem turnarea pilonilor. Sunt necesare, după calcule și adaptările la prețurile actuale, circa 50.000.000 lei. De aceea, vă rugăm (cf. și discuțiilor purtate la fața locului) ca Dumneavoastră prin serviciul economic al Ministerului Culturii, să contribuji la realizarea sumei necesare pentru lucrările anului acesta, adică să întregiți suma amintită cu circa 30.000.000 (treizeci milioane) lei, și în chipul

acesta să executăm acum, la momentul oportun, turnarea pilonilor. Banii să fie vărsăti la Direcția tehnică a Consiliului județean Constanța.

Deasemenea vă rugăm ca în anii viitori să contribuiți cu sumele necesare până la implinirea tuturor lucrărilor pe care le comportă Ansamblul Rupestru Murfatlar.

DIRECTOR,
Dr. Adrian RĂDULESCU

- 3 -

Nr. 1492 / 08. 09. 1993

DOMNULE PREȘEDINTE,

Reduc în atenție "Ansamblul rupestru de la Basarabi", despre care știi foarte bine ce importanță majoră are pentru istoria României și pentru patrimoniul cultural național. Acolo au început lucrări de prezervare și de conservare încă din anii '70, dar în 1977, prin desființarea Direcției Monumentelor Istorice de către vechiul regim, totul a fost abandonat - monumentul intrând într-o lungă perioadă de degradare.

Am reluat activitatea (actualizând proiectul) în 1990, în condiții oarecum favorabile. Lucrările au fost preluate de către "Record S.A.", sub conducerea D-lui Ing. Virgil Lungu - activitatea a decurs nemulțumitor. Chiar și în condițiile în care sumele de investiții au fost modice, eficiența pe săntier abia dacă se sesizează.

Acum suntem în momentul când trebuie să turnați mai mulți piloni esențiali pentru construcția de prezervare. Aceștia trebuie să turnați "odată", și cu eforturi bănești mai mari.

Inspectoratul de Cultură a dat până acum pentru muzeu sume insignificante. Cu o primă tranșă de 7.000.000 lei am achitat datoriile la constructor, apoi am fost informați că am mai primit încă 10.000.000, dar în realitate, din aceștia s-a plătit proiectul pentru mormântul pictat (3,5 milioane).

Deci au mai rămas bani foarte puțini. Se impune pentru toamna aceasta să ne repartizați circa 30.000.000 lei. Aceasta împreună cu o sumă echivalentă pe care să o obligați să o versă Ministerului Culturii, ar fi suficient să turnăm acum pilonii amintiți.

Vă rugăm deci să faceți să parvină suma de 30 milioane lei direcției tehnice care finanțează lucrarea.

Deasemenea să aveți în vedere ca în anii următori să ni se repartizeze sumele necesare la investiții pentru a se termina lucrarea în timp util.

DIRECTOR,
Adrian RĂDULESCU

- 4 -

Nr. 3442 / 27. 06. 94

INFORMARE

privind starea monumentului istoric nr. 14-B-0080,
"COMPLEX MONASTIC RUPESTRU"
din orașul Basarabi, jud. Constanța

A. - IMPORTANȚA ȘI VALOAREA MONUMENTULUI .

"COMPLEXUL MONASTIC RUPESTRU" din orașul Basarabi, jud. Constanța a fost descoperit în anul 1957 și este înscris în lista monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice la poz. 14-B-0080.

Constituit începând din a doua jumătate a sec. IX până la jumătatea sec. XI, ansamblul este

format dintr-un complex de galerii, locuinte, cripte, morminte și capele, cu bogate decorații și inscripții, incizate pe ziduri, care folosesc alfabetul grecesc, proto-glagolic, glagolic, runic și câteva inscripții în limba română, precum și o carieră de exploatare a cretei ce datează din aceeași perioadă, care furniza material de construcție pentru "Valul de piatră" transdobregean, tronsonul, Constanța - Cernavodă înscris și aceasta în lista monumentelor istorice la poz. nr. 14-A-002.

Ansamblul constituie un document istoric unic până acum în partea de est a Europei.

B. - STAREA MONUMENTULUI, EVALUARI ȘI PROPUNERI

Pentru conservarea acestui ansamblu, în timp, sau întreprins următoarele:

1957-1962	- A fost construită o clădire de protecție provizorie, din lemn, cu învelitoare din carton asfaltat.
1971-1974	- A fost elaborat proiectul pentru o construcție de protecție definitivă a ansamblului, din beton armat, în suprafață de 2684 mp. din care a fost executată cca 1/3 din suprafață, respectiv 924 mp.
1975-1989	- Lucrările construcției de protecție definitive au fost sistate în anul 1975, datorită valorii mari a investiției și a fost propusă elaborarea unui HCM, pentru asigurarea fondurilor.
- După desființarea Direcției Monumentelor Istorice în 1977, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, a solicitat în numeroase rânduri, asigurarea fondurilor necesare finalizării lucrărilor, acăstea fiind evaluate în anul 1981 la cca. 10.000 mii lei, solicitările Muzeului rămânând în acea perioadă fără nici un rezultat.
1994	- Consiliul Județean Constanța finanțează reactualizarea proiectului clădirii de protecție definitive - tronsoanele 4-7, rămasă neexecutată până la această dată.
- Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice finanțează în aceeași perioadă execuțarea lucrărilor de reparări ale clădirii de protecție provizorii deteriorate în timp.
- În vederea finalizării lucrărilor de protecție definitive și amenajării muzeistice a ansamblului se propun următoarele:
1. - Promovarea unei Hotărâri Guvernamentale care să asigure la poziția investiției, suma de 3.450.000 mii lei eșalonată pe o durată de execuție de 4 ani, respectiv cca. 900.000 mii lei / ani, același document stabilind trecerea în domeniul public a suprafeței de teren aferentă zonei de protecție a monumentului.
2. - Până la promovarea Hotărârii Guvernamentale, Ministerul Culturii, prin Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, va finanța lucrările de reparări și întreținere a clădirii de protecție provizorii, lucrări evaluate la cca. 50.000 mii lei.

Propunerea are la bază, analiza stării monumentului istoric, pornind de la necesarul de lucrări și valoarea importantă a fondurilor pentru finalizarea clădirii de protecție definitive a acestuia, raportate la valoarea lucrărilor realizate în perioada 1991-1994, din sursele de finanțare ale Consiliului Județean Constanța, surse care se dovedesc total insuficiente.

DIRECTOR GENERAL DMASI
Arh. CĂLIN HORNĂRESCU

- 5 -

Nr. 1252 / 2. 08. 1994

Către,
MINISTERUL CULTURII
Domnului Secretar de Stat
MIHAI UNGHEANU

Reiterăm constatăriile noastre mai vechi, potrivit cărora mănuamente de însemnatate capitală din județul Constanța, cum sunt Ansamblul rupestru de la Basarabi și Mormântul pictat din Constanța (ca să amintim numai pe acestea două), au ajuns într-o stare critică: la Basarabi, lucrările construcției de prezervare au început de aproape doi ani, din lipsă de fonduri, iar la Mormântul pictat - unicat pentru țara noastră - nu se poate aplica proiectul de construcție din aceleași motive. Consiliul județean Constanța, ne-a dat sume derizorii, care nu pot satisface nevoile constructorului. De aceea, vă rugăm pe această cale să dispuneți ca Ministerul Culturii, să asigure pentru anul acesta și pentru cei ce urmează, fondurile necesare de investiții, până la finalizarea celor două mari lucrări.

În urma consultărilor cu reprezentanții constructorilor care au angajat lucrările, ne sunt necesare pentru această a doua parte a anului 1994:

1 / Ansamblul rupestru de la Basarabi	100.000.000 lei
2 / Mormântul hypogeu, Constanța - circa	50.000.000 lei

Total 150.000.000 lei

La primul obiectiv lucrările de construcții pot fi reluate imediat; la cel de-al doilea, imediat după obținerea avizelor necesare de la D.M.A.S.I. București - deci la 1 octombrie a.c.

DIRECTOR,
Prof. univ. dr. A. Rădulescu

- 6 -

Nr. 229 / 27. 02. 1995

**Către,
INSPECTORATUL JUDEȚEAN PENTRU CULTURĂ CONSTANȚA**

Revenim asupra unor referate mai vechi privind starea precară a unor monumente arheologice în aer liber, care și cer de urgență intervenții pentru prezervare și restaurare.

Dacă find că n-am primit nici un fel de răspuns, nici din partea Ministerului Culturii (D.M.I.), nici din partea Consiliului Județean Constanța la cererile noastre de finanțare a unor lucrări, socotim oportun să reveniți Dvs. cu o nouă cerere, în speranța unei rezolvări grabnice a problemelor.

1. Monumentul rupestru de la Basarabi

Lucrările s-au întrecut în 1992, deși este în planul de investiții al Consiliului Județean și ar fi putut continua finanțarea. Acum șantierul este într-o stare jalnică: părăsit, plin de moloz, dărămături la baracamentele vechi etc. S-a executat puțin din ceea ce era prevăzut în proiect și mai ales pilonii de susținere a acoperișului constituie o necesitate strigantă - trebuie turnați acum, înainte de a fi prea târziu.

Dacă pe plan local Consiliul Județean nu poate da banii de construcții-montaj, atunci trebuie neîntârziaț să determinăm Ministerul Culturii (D.M.I.) să facă un proiect de hotărâre a guvernului, singura în măsură să rezolve acest caz atât de multă vreme întârziat.

2. Mormântul pictat (hypogeu)

Descoperit în 1987. Extrem de important - singura frescă din sec. III-IV p. H., conservată în mod excepțional.

Proiectul de construcție a unei clădiri de protecție, cu tot ceea ce este necesar prezervării întregului hypogeu cu pictură, costă aproximativ 700.000.000 lei, investiții (C.M.). Or, acești bani nu putem să-i obținem de la Consiliul Județean, pentru simplul motiv că nu există.

Propunem ca atât Ansamblul rupestru de la Basarabi cât și Mormântul hypogeu (cu frescă) din Constanța, să formeze obiectul unui singur demers pe lângă Ministerul Culturii și să se facă

un proiect de hotărâre guvernamentală - aceasta căt mai repede cu putință.

3. Monumentul triumfal de la Adamclisi, relevă acum mari carente de structură, ivite pe parcursul anilor: alterarea osaturii metalice din interior; fisurarea adâncă a plăcilor ornamentale și a unor statui; infiltrarea de apă pluvială în cantități mari etc. Toate acestea duc neîndoios la prăbușirea restaurării "autoportante".

4. Muzeul Tropaeum Traiani, are grave defecțiuni ivite la acoperis, și în plus din pricina mișcărilor seismice repetitive, segmentul superior cu metope, pilăstri și atticul feston, prezintă deplasări (dislocări) și răscuri grave ca la primele cutremure (sau chiar numai și la simple zgăzome) să se prăbușească.

Se impun de urgență reparații la acoperiș și armarea tuturor elementelor componente ale primului rând, superior, de pietre figurate, aflate în interiorul muzeului.

5. La Histria, se constată grave fisurări ale pilonilor de susținere a clădirii Muzeului. Aceasta și din pricina climei umede și sărăte, dar și din cauza constructorilor care se pare că nu au respectat compozitia betonului aşa cum era prevăzut în proiect.

Pentru a împiedica prăbușirea clădirii, se impun grabnice reparații și consolidări.

În sprijinul acestor stări de lucru, se atașează constatările experților de la Proiect S.A. - Constanța.

Rugăm să propuneți imediat Ministerului Culturii sau Consiliului Județean, acordarea de fonduri corespunzătoare la reparații capitale.

În sfârșit, pentru reparațiile curente la Muzeul din Constanța, vă rugăm să faceți demersurile necesare pe lângă Consiliul Județean să acorde muzeului fonduri de circa 100.000.000 (una sută milioane) lei.

DIRECTOR,
A. RĂDULESCU

CONTABIL ȘEF,
T. COVAȘNIC

- 7 -

Nr. 613 / 16. 05. 1995

Către,
MINISTERUL CULTURII
DIRECȚIA GENERALĂ DE STRATEGIE, MANAGEMENT, RESURSE, DEZVOLTARE

- Domnului Director LADISLAU HEGEDUS -

Cunoașteți desigur starea dezastruoasă în care se află Ansamblul rupestru de la Basarabi - jud. Constanța. După ce a fost abandonat în 1977, prin desființarea fostului D.M.I., lucrările au fost reluate în 1991 prin grija Consiliului județean Constanța (Prefecturii) care a investit inițial bani pentru reluarea lucrărilor de ridicare a halelor de prezervare.

Din 1992, nici Consiliul județean Constanța nu a mai dat nimic - din pricina indisponibilităților.

De aceea, pentru a nu se distrugă și ceea ce s-a făcut și pentru a salva de la dispariția rușinoasă a unui mare și important monument național, vă rugăm să binevoiți a dispune ca D.M.I. să preia Ansamblul rupestru (de la Consiliul județean Constanța) și să alocă sumele necesare de la investiții, pe anul acesta. Din discuțiile cu constructorul (S.C. "Record" S.A. Constanța) ar fi necesari anul acesta pentru turnat pilonii de susținere a acoperișului, circa 1.000.000.000 (un miliard) lei.

DIRECTOR,
Adrian RĂDULESCU

Nr. 154 / 16. 02. 1996

Către
MINISTERUL CULTURII
DIRECȚIA MUZEE ȘI COLECȚII

Am primit lista obiectivelor Monumente istorice propuse pentru lucrări de conservare-restaurare și punere în valoare în anul 1996.

Constatăm cu stupeare că, în ciuda solicitărilor noastre, monumente de o importanță capitolată din județ, sunt omise din listă:

1) **Ansamblul Rupestru de la Basarabi**, pentru care am solicitat circa 1.000.000 mii lei investiții pentru continuarea lucrărilor intrerupte deja de circa 3 (trei) ani;

2) **Mormântul pictat din Constanța** (hypogeu), pentru care de asemenea sunt necesare importante sume de investiții pentru demararea construcției unui acoperământ de prezervare.

3) **Mormântul princiar de la Mangalia**, pentru protecția căruia sunt necesare lucrări de amenajări protectoare, pentru care apreciem că sunt necesari circa 200.000.000 (două sute milioane) lei.

4) **Cetatea Adamclisi** - reluarea lucrărilor de restaurare, prin comanda unor proiecte noi (sau actualizarea celor vechi) care necesită circa 50.000.000 (cincizeci milioane) lei.

DIRECTOR,
Adrian RĂDULESCU

Nr. 368 / 01. 04. 1997

Domnule Ministru,

Supun atenției Dumneavoastră acest scurt memoriu, pentru a vă pune la curent cu situația dezastroasă a unor extrem de importante monumente istorice din Dobrogea: **Ansamblul Rupestru de la Basarabi - Murfatlar și Mormântul pictat din Constanța**.

1) Ansamblul Rupestru de la Basarabi - Murfatlar - descoperit în 1957, a fost supus unui minuțios proces de cercetare și proiectare, prin grija Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța, a Academiei Române și a Direcției Monumentelor Istorice, ultima instituție fiind aceea care a elaborat planurile de renovare (soții Illeana și Virgil Bilciurescu, acum în posesia unui uriaș volum de note, schițe, decalcuri etc.).

Pentru menținerea acestui uriaș monument (șapte biserici și galerii, cripte etc., săpate în masivul de cretă f. friabilă), a fost proiectată o hală adekvată în interiorul căreia părțile componente ale monumentului să fie restaurate și puse la dispoziția publicului vizitator.

La sfârșitul deceniului 7 (șapte) au inceput lucrările marii hale de prezentare, cu destule realișări (cam 1/3), dar, din nefericire, în 1977, totul a fost sistat brusc; lucrările au fost abandonate, iar materialul și instrumentarul sănătierului intrând în ruină și degradare.

A fost posibil ca în 1990, Prefectura Județului Constanța să preia investiția de la Basarabi - deci să redeschidă sănătierul - și o societate din localitate să reiniceapă construcția. Finanțarea s-a făcut din fondurile Prefecturii. Dar aceasta a durat numai până în 1992, când Consiliul Jud. recent creat, deși avea în plan să aloce în continuare sumele la investiții pentru construcția halei, fie din lipsă de bani fie din indiferentism (cultura nefiind pentru conducătorii locali un teren prea agreat) a preferat să abandoneze, pentru a doua oară, monumental.

Demersurile mele repetate pe lângă autoritățile locale, dar mai ales pe lângă Ministerul Culturii, au rămas fără nici un ecou, în ciuda promisiunilor categorice și a unor amabilități afișate de complezență. Astăzi sănătierul Basarabi se află într-un adevărat marasm, cu aspect apocaliptic, deși se impunea continuarea investițiilor într-un obiectiv unde deja s-au cheltuit

sume considerabile. Nu numai că se pierde sub ochii noștri neputincioși, un autentic certificat privind locuitorii Dobrogei la începutul Evului Mediu, dar se irosesc în zadar și atâtea materiale și eforturi omenești depuse acolo pentru menținerea unui adevărat "unicat" românesc în Balcani.

Prin prezența supun atenției Dvs., cererea expresă potrivit căreia, acum, până nu este prea târziu, să faceti diligențele necesare pentru a se asigura sumele la investiții, pentru reluarea lucrărilor pe sanctierul ansamblului rupestru de la Basarabi, aceasta fiind soluția imediată de recuperare a unui document istoric de mare însemnatate pentru promovarea lui în circuitul turistic național.

Apreciez că reluarea imediată a lucrărilor, prin trecerea investiției de la Consiliul Județean Constanța în planul Ministerului Culturii, înseamnă pentru anul în curs circa 10.000.000.000 (zece miliarde) lei; în anii care vin repetarea investițiilor și alocarea unor sume adecvate pentru restaurări (alt capitol finanțiar) ar putea duce la recuperarea obiectivului care formează aici subiectul acestei solicitări.

2) Cel de-al doilea monument ce necesită urgente lucrări de conservare și prezervare, este "Mormântul pictat" (hypogeu) din Constanța, aflat pe faleza de nord-est a orașului, lângă restaurantul Zorile.

Descooperit în anul 1988, mormântul de epocă romană, sec. III-IV, infățișează o frescă, cu o scenă a banchetului de "înviere", de o prospețime și o frumusețe unice.

Am făcut adesea memorii pentru a solicita fonduri de investiții pentru construcția unei clădiri de prezervare. Avem proiectul făcut la Constanța; trebuie însă reactualizat. Sarcină că pentru început, anul acesta, ar fi nevoie de circa 2 (două) miliarde lei.

Vă rugăm deci, să adăugați această a doua solicitare, primeia (Ansamblul Rupestru de la Basarabi) și amândouă să formeze obiectul diligențelor Dvs. pentru obținerea fondurilor de investiții necesare construcției de prezervare.

DIRECTOR,

Prof. univ. dr. Adrian RĂDULESCU

DOBROGEA ȘI LOCUITORII EI

Liliana LAZIA

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND FENOMENUL ANTROPONIMIC DOBROGEAN

Socotim de prisos a mai pleda în favoarea investigațiilor antroponimice, cu implicații revelatoare pentru fenomenul socio-istoric al unei comunități constituite într-un anume spațiu dintr-un anume timp. Procese de fond determinate, aşadar, pentru acea comunitate, cauzate de factori geografici, istorici, economici, lingvistici, ideologici, culturali etc. își relevă dinamica, aidoma unor curenti marini, în domeniul antroponimic, după cum acesta din urmă poate demonstra, la un studiu riguros (depistarea documentului atestator, încadrarea lingvistică a formei actuale, compararea lui evolutivă), aspecte inedite ale unei existențe materiale și spirituale apuse. Cu alte cuvinte, evoluția istorică și fonetică a numelor, efortul de atestare documentară a acestora, materializate într-un dicționar de specialitate, pot conduce la concluzii capabile să stabilească relații noi de ordin socio-geografico-istoric asupra populațiilor ce au existat într-o anumită zonă.

Pornim, aşadar, de la ideea impusă de realitatea istorică și lingvistică, cum că numele proprii sunt niște mărturii materiale de limbă produse de o comunitate bine determinată, ele trebuind studiate în consecință, sub un aspect unitar etnolingvistic. Stabilirea exactă a celei mai vechi forme și relaționarea acesteia cu forma actuală ne oferă un suport sigur pentru o judecăță explicație etimologică.

Pentru necesitatea de a cunoaște forme cât mai vechi ale numelor în documente, cu scopul de a le urmări etimologia și derivatele, pledează V. Bogrea, în demersurile sale privind toponimia: "Etimologiile cele mai plauzibile în aparență pot fi false de fapt și, din contră, cele mai neverosimile se pot dovedi juste. Ajutorul în dezlegarea enigmelor toponimice (cu extrapolare la antroponime, n.m.) trebuie căutat în documentele istorice care oferă forma arhaică sau una ce denunță originea".¹

Important de cercetat este și indicele de circulație al antroponimului fată de toponim. După N.A. Constantinescu, numele de persoană are o circulație mai mare decât toponimul, principiul căutării formei arhaice a numelui dovedindu-se mai eficient decât cel al toponimului. Acest principiu este cu atât mai valabil în studiul antroponimelor pentru că ele circulă în vorbirea curentă mai frecventă decât toponimele, se repetă la infinit și dau naștere unor forme derivate numeroase. Documentele mai fac dovada că unele sufixe create în limba română și parte din cele împrumutate de la vecini sunt mult mai vechi de cum se crede, ca și unele forme de alintare, și că unele hipocoristice căpătaseră rolul de patronime încă din sec. al XV-lea sau și mai

înainte".²

Întregind istoria demografică a unui popor, un dicționar antroponimic trebuie să se bazeze pe o documentare multilaterală (epigrafică, onomatologică) și să fie elaborat după o structură adecvată regiunilor pe care le cercetează.

Aceste principii enunțate pe scurt, alături de altele mai mult sau mai puțin comentate în studiile de profil, vor sta la baza intocmirii *Dicționarului antroponimic dobrogean*, operație care va avea ca prim demers extragerea din materialul existent, referitor la întreg teritoriul României, a celor elemente de ordin informativ și metodologic care pot contribui cât de cât la definirea istorică, socială și lingvistică a zonei dobrogene. Suntem conștienți că, pentru a răspunde scopului propus, și a ne alinia totodată unei strategii menite a oferi, în final, o **imagină antroponimică** de ansamblu, unitară, a României din perspectiva evidenței istorice și a probității științifice, trebuie să avem în vedere **criteriile și direcțiile** în spătă, aplicate studiului altor zone autohtone, mai dotate documentar și implicit mai instrumentate științific. Fiindcă, fără a ne supralicita temeritatea întreprinderii, Dobrogea în chip paradoxal, creuzet al etnicității române, prezintă mai multe dificultăți de investigație în materie decât celelalte provincii românești. N.A. Constantinescu constată că: "... grație unui bogat pomelnic din 1859 (este vorba de "Condica de milostenii" descoperită de N. Iorga la biserică din Azaclău - azi 23 August, jud. Tulcea, n.n.) onomastica dobrogeană prezintă un aspect **deosebit** (subl.n.) însă mai apropiat de cea moldovenească"³. Reținem citatul doar din perspectiva sublinierii noastre, admitând că **deoseberea** menționată pune în evidență particularități istorice dobrogene mai mult decât identificatoare. Cu disponibilitățile sale clarvăzătoare, Constantin Brătescu afirma că Dobrogea, în structura ei socio-demografică, reprezintă o Românie miniaturală. De-abia de aici încep dificultățile pentru cercetător. Dobrogea presupune dinamici multiple, convulsiile geo-politice desfășurate de-a lungul atâtior secole. Vitregiile istoriei, inocența (aparentă) a fluxurilor umane în această zonă nu sunt de natură să reconforțeze omul dispus la o investigație antroponimică a zonei.

Regiune românească străveche, Dobrogea răspunde greu la investigații de natura celor pe care ni le propunem aici. Consecința firească a acestei situații este precaritatea – evidentă – a documentelor istorice menite să călăuzească o interpretare.

Viața istorică și socială tumultuoasă a Dobrogei a lăsat urme adânci, materiale și spirituale, în civilizația românească. Integrată armonios, în ciuda tuturor vicisitudinilor, în istoria multimilenară a spațiului carpato-danubiano-pontic (Vasile Pârvan afirma că Dacia Pontică este o adeverărată sinteză de viață românească)⁴, Dobrogea prezintă totuși, aşa cum afirmam anterior nota ei distinctă, fizionomia ei aparte. Cercetările arheologice, epigrafice și de istorie veche, dimpreună cu deducțiile de ordin etno-lingvistic ilustrează

elocvent existența preromânișmului și continuitatea pe acest teritoriu a unei populații autohtone capabilă să contribuie esențial în timp, la formarea limbii și a poporului român. Instaurarea stăpânirii romane în sec. I-III e.n. lasă dovezi concludente în acest sens. "Hotărnicia lui *Manius Laberius Maximus*" de la 25 octombrie anul 100 e.n. conține numele guvernatorilor provinciei Moesia din perioada 47-68 e.n.; *Flavius Sabinus* (50-57 e.n.) *Tiberius Plautius Silvanus Aelianus* (aprox. 57-67 e.n.) și *Pomponius Pius* (67-68 e.n.).⁵ Influența romană cea mai puternică se resimte la Tomis, unde, în sec. II e.n., majoritatea magistraților purtau nume romane.⁶ "Onomastica inscripțiilor din Dobrogea romană - afirmă autorii citați,⁷ reflectă sinoptic trei mari grupe de nume de persoană; tracice, grecești și romane. Pe cele băstinașe le întâlnim, în majoritate, în mediul rural, dar și la orașe, cele grecești apar, aşa cum este și firesc, în cetățile vest-pontice și în satele învecinate din teritoriile lor; numele latine le întâlnim cu o mare frecvență pretutindeni. Puținătatea numelor băstinașe se explică prin lipsa inscripțiilor datorită condiției inferioare ce le hărăziseră ocupanții; căpeteniile acestora din urmă și grecii bogăți puteau să-și permită săparea unor astfel de monumente"

Iată numele unor coloniști romani culese de pe inscripții funerare tomitane: *T. Valerius Germanus*, originar din *Pessinut*, veteran al Legiunii a VII-a *Claudia*; *T. Claudio Saturninus*, veteran din ala I *Asturum*; *T. Flavius Capito*.⁸

Antroponimele bessilor (populație tracică venită din alte părți și stabilită în Dobrogea într-o epocă anteroară instaurării dominației romane) păstrează forma tracică: *Durrises*, *Bithi*, *Derzenus Aulupori*. Elementul getic este păstrat în izvoarele epigrafice prin nume ca: *Arcibalis*, *Auluzenes*, *Deosppor*, *Mucasius* la Tomis și Histria și *Buros* la Callatis. Pe piatra funerară a lui *Valeriu Marcus*, soldat în Legiunea a XI-a "Claudia", apare numele unuia dintre fiii săi, *Decibalus*, un nume autentic get - care amintește de cel al regentului - aparținând unui cetățean roman.⁹ În secolele IV-VII, inscripțiile descoperite redau numele unor ofițeri: *Valerius Thiumpus* (prefect din Legiunea a II-a Herculea); *Valerius Onesim* (a) - centurion din aceeași Legiune¹⁰.

Creștinismul, ce capătă forță în sec. IV e.n. se caracterizează prin opresiune și teroare săvârșită de stăpânire împotriva proaspăților trecuți la noua credință; unii dintre aceștia devenind martiri. În anul 1971 se descoperă la Niculițel, în nordul Dobrogei, în cripta unei basilici, numele a patru astfel de martiri înmormântați aici: *Zotikos*, *Attalos*, *Kamasis* și *Phillipos*.¹¹ Numele unor episcopi din Sciția stau mărturie relației directe cu Bizanțul, ilustrând implicit preponderența elementului latin: *Gerontios* (*Terentios* ?) care participă la Sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol în anul 381, *Teotimos*, supranumit și Zeul Romanilor, scriitor pe care izvoarele (392-402 e.n.) ni-l prezintă predicând printre geti și huni, *Timoteos*, reprezentant al cetății la sinodul ecumenic de la Efes, *Ioan* (446); *Alexandros* (443), *Teotimos II* (458), *Valentinian* (550-553)¹².

Dobrogea secolelor VII-X, se află în stăpânirea Bizanțului. Semne grafice descoperite din perioada respectivă pe pietre sau pe vase ceramice relevă originea lor greacă, chirilică, glagolitică sau latină. Alfabetul scris invers - de la Ω spre A -, în sensul învărtiri roți olarului, cu 23 de litere în loc de 24, la sfârșitul căruia apare numele **Petre**, ne indică puternica influență bizantină premergătoare celei slave. Invazia uzilor (1064) prilejuiește păstrarea în memoria istoriei a numelui celor doi strategi ai locului - magistri ai orașelor de la Dunăre - care i-au pus stăvilă: **Vasile Apokapes și Nichifor Botaneiates**¹⁴. Relatarea Anniei Comnena despre existența unor stăpâni la Dunărea de Jos **Tatos** (în părțile Dristrei), **Sestlav** și **Satza** (în zona Vicina) este comentată de N. Drăganu care, în lucrarea sa referitoare la elemente de toponimie și onomastică relevante pentru existența istorică a românilor în sec. IX-XIV, aduce o bibliografie amplă în sprijinul demonstrației¹⁵. Această bibliografie referitoare la datele istorice cele mai vechi care privesc România de pe cursul de jos al Dunării, în special din aşa-numitul Paristrion (Dobrogea actuală) trimite la N. Iorga - *Revista istorică*, V 1919, p. 103-113 apoi *Les premiers cristallisations d'etats des roumains* în "Buletin de la section historique" al Acad. Rom. V-VIII - 1920, pp. 33-46, *Les latins d'Orient*, Paris, 1921, p. 39, *Hist. des roumains et de leur civilisation*, București, 1922, p. 37 și *Istoria românilor și a civilizației lor*, București, 1930, p. 62 (cf. C.C. Giurescu, *Revista ist. rom.*, II-1932, pp.1-2) și mai ales la N. Bănescu, "Cele mai vechi stiri bizantine cu privire la români", în "Anuarul Inst. de Ist. Nat. din Cluj, II, pp. 138-160 și "Les premiers témoignages byzantins sur les roumains du bas-Danube", extras din "Byzantinisch - Neugriechische y Ahribucher" III - 1922, fasc. 3/4¹⁶.

Căpetenii feudale ale secolului X e.n. **Jupan Dimitrie** și **Jupan Gheorghe** apar nominalizate astfel într-o bisericuță din Basarabia¹⁷.

După 1091 (bătălia de la Lebunion) izvoarele (sigiliile) atestă numele a doi duci din Paristrion: **Leon Nikerites** și **Demetrios Katakalohi**¹⁸.

Nume de conducători ce apar ulterior în istoriografia dobrogeană: **Petru** și **Asan** (răscoala populară din 1186-1187) pe care **Nicetas Choniates** ni-i prezintă ca vlahi, **Ioniță zis Caloian**, fratele celor doi invocați mai sus, **Balica**, conducătorul Dobrogei la 1350, **Dobrotici** și **Ivanco**, fiul acestuia, config urează o fază distinctă în evoluția acestui ținut. Într-un studiu de filologie comparată și istorie elaborat de Dominte C., se fac considerații judicioase asupra necesității cunoașterii acestor nume pe care alți lingviști le socotesc irelevante pentru cercetarea în domeniul. Prin aplicarea în antroponomie a principiului etimologiei colective, se pot trage concluzii foarte interesante. De pildă, punând alături numele **Burebista** (tracic) și **Áriovistus** (germanic), autorul constată că acestea "confirmă afarea germanilor și dacilor în stadiul final al orânduirii gentilice și anume în etapa formării unei aristocrații militare, prin care - se știe - se face un pas important spre sclavagism. Cronologic, e vorba de jumătatea sec. I i.e.n., dar procesul tranzitiei sociale

va fi început cu cel puțin un secol înainte"²⁰.

Cucerirea de către turci a ținutului pontic în urma campaniilor din 1419-1420 și 1484²¹ a avut însemnate consecințe pentru dezvoltarea ulterioară a provinciei. Perioada de 460 de ani de stăpânire otomană a conferit Dobrogei o serie de trăsături specifice în ceea ce privește evoluția sa politică și culturală. Instituțiile românești au fost înlocuite cu cele otomane, fapt ce a determinat ca documentele redactate în Dobrogea din acea perioadă să fie scrise, în cea mai mare parte, în limba turco-osmană²².

În izvoarele narrative din sec. XV aflăm date despre populația românească ce locuia ținutul dunăreano-pontic. *Cronicarul Laonic Chalcocondil* îi numea daci pe românii dintre fruntariile acestuia²³. Un document din 1451 precizează că getii locuiau teritoriile de la Dunăre până la mare; *Gethes omnes qui ad Istrum et Extremum Ponticum Incolunt*²⁴. Această mărturie ilustrează continuitatea unei etnii pe teritoriul dobrogean. Românii autohtoni sunt numiți uneori cu termenul *dicieni*, termen care provine, după Const. C. Giurescu²⁵ din *Dicina*²⁶, cel de-al doilea nume purtat de orașul Vicina, atestat în izvoarele medievale din sec. XII-XIV²⁷.

Colonizarea Dobrogei cu elemente musulmane, începută în sec. XV²⁸ a cuprins mai întâi părțile sudice ale acesteia, întinzându-se apoi până la Gurile Dunării, continuându-se neîntrerupt până în ultimele decenii ale stăpânirii otomane pe meleagurile danubiano-pontice. S-a trecut, în paralel, la schimbarea vechimii toponimii în conformitate cu limba proaspetei administrații²⁹, deși o seamă de nume topice românești au reușit să supraviețuască acelei peiroade istorice, fie folosite de întreaga populație a Dobrogei, fie uneori, dublându-le pe cele turcești³⁰.

În secolul XVI situația demografică a Dobrogei capătă noi aspecte datorită transformării acestei provincii într-o tabără militară a cuceritorilor otomani. Așezările aflate în apropierea drumului militar au de suferit. Pe la mijlocul sec. XV, populația își află vatrele în locuri mai ferite, aceasta concentrându-se mai ales pe Dunăre și în nord³¹.

Izvoarele din a doua jumătate a sec. XV până în sec. XIX, între care mărturile lui Andrea Palazzio (1444) și Giovani Maria Ambiolello (1476)³² descriu regiunea sudică a Dobrogei ca pe un *Desertum*, o stepă lipsită de apă și prea puțin locuită³³.

Din secolul XVI ni s-au păstrat mai multe dovezi ale existenței populației românești în Dobrogea. În acest sens, Regulamentul vamal al Siliștrei de pe vremea lui Soliman I (1520-1566) consemnează prezența populației creștine în zonă³⁴.

O remarcă interesantă o face Anca Ghiață, arătând că "Hărțile nautice din sec. XV contin câteva așezări de pe litoral începând de la Gurile Dunării, dintre care unele apar sub o formă care, deși turcozată, dovedește că toponimele au fost preluate de la o populație neturcă, locuind aici: *Aspera*, *La Spera*, *Laspreya*, *Lespreze* - neindendificat, jud. Tulcea; *Constantza*, *Constansa*,

*Costanza, Kosten CF, azi Constanța, jud. Constanța; Proslaviça, Proslaviza, Proscanica, Loviça, turc Prislana, azi Nufărul, jud. Tulcea*³⁵.

Condicile oficiale otomane numite Mutassal, Defter, datând din a doua jumătate a sec. XV, conțin nume de români demne de luat în discuție pentru vechimile lor - *Radul, Iancu, Mihnea*³⁶ - ca nume de cap de familie.

Un alt document turcesc datând din 1574-1575 evidențiază încă o serie de nume românești; *Mircea*, fratele lui *Niculcea* (la Babadag)³⁷; *Vilcu*, fiul lui *Dăncilă Danciu*, *Miircea Neagul*, *Radul Gărdan*, *Gărdan Vlaicu*, *Dragomir Tudor*, (la Hârșova)³⁸; *Dedul Ghioca*, *Pavlv Radul*, *Ioan Bacabah Românul*, *Lucan Iuga*, *Staicu*, fratele lui *Tatomir*, *Tatul Dron* (la Isaccea)³⁹ etc.

Despre statornicia în Dobrogea a unor români din stânga fluviului ne informează raguzanul *Aloisio Radi Brat* (*Aluise Radibrat*) care spune că, la 1603, oștenii domnului Radu Șerban găseau pe malul Dunării localitatea Dăieni, comparată cu "un oraș mare, în care se adunaseră multe mii de români dimpărțină cu familiile lor, fugiți de tirania foștilor domni ai Moldovei și Țării Românești"⁴⁰.

Secoul XVIII este mult mai bogat în informații privind populația Dobrogei. Călătorul *Evliya Celebi*, trecând prin zona Mangaliei, remarcă limba vorbită a locuitorilor numiți *citaci*, rezultat al amestecului dintre soldații *yuruk*, tătari și turci din Anatolia, cu românii *eflâklilar*⁴¹.

Alt călător, *La Motraye*, găsește Mangalia locuită de greci, bulgari, și foarte mulți români (*moldaves*)⁴². La 1641, preregrinul ragregan, Pietro *Diodato Barsici* constată că, în zona de stepă a Dobrogei, creștinii locuiau numai la țărmul mării și la Dunăre⁴³.

Un defter datând din 1693-1694, descoperit de cercetătorul *Tahsin Gemil* în arhivele *Bazba Kanlák* din Istanbul privind sumele plătite ca impozit de populația creștină a cazalei *Karasu* cuprinde 1891 nume nemusulmane⁴⁴. Se constată preponderența onomasticii românești: *Andreiaș, Cárstea, Culaie, Bâboiu, Bicu*. Deosebit de interesantă este înscrierea în același defter de 9 ori a prenumelui *Kantemir*. Apar aici, de asemenea, nume de origine greacă și neogreacă: *Despot, Filon, Iani, Iorgu* precum și antroponime compuse din adjectivele de origine turcă, *kara* și *deli*: *Delicosta, Delioan, Caradan, Caraioan, Caratudor*, sau de origine slavă.

Numeroase informații despre populația Dobrogei a aceluiasi secol ne parvin de la Dimitrie Cantemir care, în drumurile sale spre Constantinopol, consemnează prezența românilor la Silistra⁴⁵. Dintr-un pasaj al cronicii lui *Dumitrache Medelnicerul* rezultă prezența unei comunități românești la Hârșova⁴⁶.

În anul 1775, *Todea*, o locuitoare a satului dobrogean Dăieni a adus înaintea lui Dumitrache Fălcianul, isprăvnic de Ialomița, pe doi părăti, Ghica și Gh. Gramă, ambii din Dobrogea, de la care avea să ia suma de 263 de taleri⁴⁷.

În martie 1777 s-a judecat la București, de către Divan, un proces în care

împricinații erau locuitori ai dobrogei. Numele lor era *Anița Cernăvodeanca*, *Pană Bobea* (soțul ei) și unchiul ei *Jâpa*⁴⁸. Cronica mai amintește că, la 1771, rușii au cucerit cetatea, prin indemânarea și povața lui Ion Moraru ot Fam⁴⁹.

În același secol, sub regimul fanariot, românilor autohtoni li s-au adăugat emigranți din Principate⁵⁰.

În nov. 1772, în timpul războiului rusu-turc mai multe "raiale" din Țara Românească, refugiate la Turtucaia, voiau să se întoarcă la vatrele lor. Părcălabul cetății a primit poruncă de la Poartă ca fugarii să fie statorniciți în Dobrogea⁵¹. Un firman al sultanului *Abdul Hamid I* dispunea în noiembrie 1774 readucerea tuturor supușilor otomani de altă credință decât cea islamică la vatrele lor, după ce aceștia fuseseră împrăștiati datorită vicisitudinilor din anul mai sus pomenit⁵².

Încă din primul sfert al sec. XIX s-au așezat succesiv în Dobrogea mici colectivități de ruși (lipoveni) fugiți aici din pricina persecuțiilor religioase, unii dintre ei stabilindu-se definitiv pe aceste locuri⁵³.

Mulți dintre emigranții bulgari din Balcanii răsăriteni, purtați spre Rusia după declanșarea războaierilor rusu-turce, au rămas de asemenea în Dobrogea⁵⁴. Numărul documentelor referitoare la dinamica demografică în această provincie sporește în sec. XIX cu mărturia lui *Gustave Adolf Ramsey*, ofițer finlandez al armatei ruse, participant la ostilitățile din 1828-1829. Acesta găsea "moldovenii" la Niculițel⁵⁵.

La 1839, *Moltke*, viitorul mareșal german, ii prezintă pe "vlahi" și "moldoveni" ca locuitori ai provinciei într-un număr depășit doar de tătari, și înaintea bulgarilor și turcilor⁵⁶.

Un mare număr de topice românești sunt consemnate în hărțile vremii: harta lui *Lapie*(1821)⁵⁷, harta *Dirwaldt* (1824), harta lui *F. Fried* (1828)⁵⁹, harta generalului *Hatov* (1828)⁶⁰, marea hartă statistică rusă (1830) (redactată în 1828-1829 și publicată în 1835)⁶¹, harta rusă a Deltei Dunării (1829-1830)⁶², harta lui *C Czirbek* (1829)⁶³, harta lui *E. Taitbout de Marigny* (1820)⁶⁴.

În timpul războiului rusu-turc numărul familiilor ce trec Dunărea în Țara Românească împreună cu întreg avutul, este considerabil. În consecință, sate întregi din Dobrogea sunt părăsite. Parte dintre bejeniți se întorc la vatrele lor după isprăvirea ostilităților. "În legătură cu trecerea românilor din Principate în Dobrogea și invers stă și existența de dublete toponimice ale unor localități de pe ambele maluri ale Dunării..." consemnă T. Mateescu: "Așa au fost *Ghizdărești*, *Fetești* sau *Strachina* în Ialomița și sate cu nume identice din Dobrogea, precum și *Stelnica*, sat vechi pe *Borcea* și *Stelnicieni* (azi Seimenii Mari) lângă *Cernavodă*, sau *Maltezeni*, *Cehani* și *Pîrtani*, părți ale satului Seimenii Mari"⁶⁵.

Din datele existente rezultă cu certitudine că în sec. XIX sub aspect numeric, economic, cultural și național, prin legăturile cu Principatele, Transilvania și apoi cu România, (după constituirea acesteia ca stat independent și suveran), populația românească din Dobrogea a sporit considerabil.

Circulația umană peste Dunăre s-a desfășurat în flux continuu în ambele sensuri. În 1811, când Divanul Moldovei a efectuat un recensământ pentru calcularea veniturilor visteriei, s-a constatat că, din 2487 familii de "băjenari de peste Dunăre" mai mulți de o mie erau "români veniți mai ales din satele dobrogene"⁶⁶.

Fenomenul transhumanței oferă o dimensiune caracteristică dinamicii demografice dobrogene cu consecințe notabile în spațiul preocupărilor noastre. Mocanii din Transilvania vin aici într-un număr însemnat, unii dintre aceștia preferând să se stabilească în Dobrogea, alții să penduleze caracteristic între cele două provincii. Primele informații referitoare la fenomenul în cauză sunt legate de războiul rusu-turc din 1806-1872, ale cărui consecințe aduc prejudicii multiple păstorilor transilvăneni aflați cu vitele în dreapta Dunării⁶⁷. Într-un document românesc de la Brașov din 1810, se afirmă că, la 1806, târla lui Radu Hîrda se găsea la iernat în Țara Românească dar, după o vreme, "având toți oieri frică de iarnă, s-au sfătuin și au trecut oile cele mai tinere, adică cărlani în Țara Turcească, peste Dunăre, la locul numit *Cazaua Pavilanului*"⁶⁸, lângă Cernavodă, unde se mai aflau mocanii *Voicu Pușcașu, Bucur Pușcașu, Savu Lazea din Bran*.

După încheierea ostilităților rusu-turce, păstoritul mocanilor în Dobrogea își reia cursul firesc. Ceea ce-i determină pe păstorii ardeleni să migreze ciclic spre Dobrogea era "libertatea de care se bucurau în Țara Româneacă"⁶⁹ și bunăvoiința cu care erau primiți de stăpânirea otomană, care-i ocrotea pentru contribuția pe care o aduceau visteriei Imperiului prin taxele plătite, prin produse (seu, carne de oaie)⁷⁰. "Stăpânirea turcească nu prea se supără. Venea de-si lăua zecimaiala din oi, stupi și bucate. Dacă-l primeai bine pe ceaș luă, ce lăua unde luă, unde nu lăsa și pleca. Împărăția era mare. Avea!"⁷¹

Pe la 1850, Ion Ionescu de la Brad întâlnea în Dobrogea mocani care "au casele de câte 15 și 20 de ani", deci cam de pe la 1830-1835⁷². În jurul acestor ani, în părțile de nord ale Dobrogei trebuie să fi existat o populație păstorsească de origine ardeleană destul de numeroasă de vreme ce câțiva dintre aceștia au întemeiat aici mănăstirea Cocoșu⁷³.

Având în vedere numele caracteristice care amintesc Ardealul, conținute în manuscrisul de la Azaclău (1859), Nicolae Iorga conchide că populația din nord-vestul Dobrogeni, era, în acea vreme, "compusă din vechi locuitori și din mocani, din ciobani ardeleni care, începând prin a-și mâna turmele de zi de-a lungul văiugelor pietroase ale provinciei din toamnă până în primăvară, se stabileau la urmă aici"⁷⁴.

Luând în discuție fenomenul păstoritului transhumanță în dobrogea, D. Șandru îi grupează pe localnici în trei categorii: "1. Români vechi, băstinași, care reprezintă aici elementul de permanență și continuitate; sunt aşa-numiții *Dicieni*. Între ei însă i-am auzit numindu-se mai ales *Români vechi* și mai ales *Turcuieni* - uneori și *Turcomani* ceea ce înseamnă că sunt aici încă de pe vremea turcilor. Aceștora li s-au adăugat în cursul timpului; 2. Români

veniți din diferite părți ale Principatelor, mai ales din județele Ialomița, Buzău și Brăila - așa-numiții *cojeni* - apoi din județele vecine ale Moldovei și Basarabiei - cunoscuți sub numele de *Moldoveni* și *Basarabeni*. Unii dintre aceștia au venit în Dobrogea din vremuri vechi - din timpul lui Mihai Viteazu și mai ales din timpul domniilor fanariote, ...; 3. Români ardeleni, veniți din toate părțile Ardealului, dar mai ales din șirul de sate de pe linia Brașov-Făgăraș-Sibiu-Orăştie, adică din regiunile în care, din vremuri vechi, oieritul a fost întotdeauna ocupația de căpetenie a locuitorilor. În Dobrogea sunt cunoscuți cu termenul generic de *Mocani*, dar ei între ei se numesc cu porecle diferite, după locul de origine în *Transilvania*, al lor nu al părinților. Cei din părțile Brașovului; din Țara Bârsei, sunt *Bârsani*, ori mai precis *Săcelenii*, *Brănenii*, *Moroeni*, sau, cu un nume batjocoritor, *Trocari*; cei din Valea Oltului, din jurul Făgărașului sunt *Făgărășeni* sau *Orteni*, iar cei din regiunea Sibiului sunt *Tuțuieni* și mai ales *Mărgineni*, numire cu care sunt porecliti și în Transilvania de către Români de la ses. Moților li se zice mai mult *Dogari* și *Botari*. Ca o precizare adaug. *Mocani* adevărați sunt numai *Bârsanii* și *Mărginenii*, înțelegând-se prin aceasta nu numai locul de origine ci și ocupația: oieritul⁷⁵.

De la mijlocul secolului XIX până la războiul din 1877-1878 abundă date interne și de proveniență străină capabile să stablească, prin analize comparative, o situație cât de cât exactă a componenței etnice a Dobrogei. Încă din 1865, autoritățile otomane s-au arătat preocupate de găsirea în teritoriul danubiano-pontic, adresându-se, în acest sens, unor specialiști străini ale căror rapoarte stau mărturie realității istorice.

Camille Allard - medicul misiunii franceze care purta responsabilitatea construirii șoselei *Rasova-Constanța*, în 1855, constată că români locuiau în Dobrogea "aproape exclusiv tot malul drept al Dunării"⁷⁶. O altă știre ne-a rămas de la englezul *Henry C. Barkley* care a locuit în Dobrogea între anii 1857-1864, participând la construirea și exploatarea liniei ferate *Cernavoda-Constanța*, și care îi menționează ca populație stabilă aici, pe *Moldoveni*⁷⁷.

Numărul locuitorilor români din Dobrogea, dincolo de jumătatea secolului al XIX-lea, era evaluat, după *G. Lejean*, la 33.000⁷⁸.

Pentru români din părțile Silistrei o mare importanță prezintă statisticile întocmite în anii 1873-1874 din inițiativa învățătorului Costache Petrescu. Potrivit datelor pe care le cuprind acestea, în orașul Silistra și în statele Oltina, Cișla, Beilic, Ostrov și Bugeac se aflau pe atunci peste 4000 de români⁷⁹. Majoritatea aveau nume curat românești: *Anastasescu*, *Aparu*, *Badea*, *Băcanu*, *Cișmaru*, *Coconu*, *Delea*, *Dascălu*, *Frunză-Verde*, *Lețcae*, *Moșu*, *Novac*, *Pisică*, *Proicea*, *Roată*, *Soare*, *Stătescu*, *Tunsu*, *Voicică*, *Zainea* etc.⁸⁰.

Politica de colonizare pe care au dus-o autoritățile otomane a conferit o altă notă distinctă straturilor etnice din zona Dobrogei. Tătarii au fost aduși din sudul Crimeii în Dobrogea și Bulgaria. Ei au ocupat bazinul râului

Casimcea până la Capul Midia și Valea Carasu. În domeniul VII al secolului XIX un mare număr de carebrezi refugiați din Caucaz sunt colonizați aici în zonele impădurite din cauzaua Babadag⁸¹.

În timpul Războiului de Independență, Dobrogea a avut ca guvernator din partea Rusiei pe Biélosrcowitsch. Acesta face o statistică a Dobrogei, însă incompletă.

În legătură cu exactitatea statisticii, G. Vâlsan afirmă că autorii ruși ar fi fost dispusi să favorizeze populația slavă. Statistica cuprinde *Sandyacul Tulcei* (jud. Tulcea) și jumătate din jud. Constanța. El a găsit atunci 15719 capi de familie, majoritatea români (lipseau din studiul său Cernavoda, Silistra și Mangalia). Copia statisticii de mai sus a fost publicată de Luca Ionescu, fost prefect al jud. Tulcea, arătând în Darea de Seamă prezentată Consiliului Județean pe anul 1904 (pag.25) că "s-a găsit alăturate Raportul No. 10 din 3.I.1879 al Administrației Plăsei Babadag (dos. 2), înaintată Ministerului de Interne cu Raportul nr. 160 din 9/1879 "spre a servi ca elemente de comparație cu științele primite de la dileriți administratori".

Dintre neamurile nemusulmane așezate în spațiul danubiano-pontic în același secol se mai cuvin amintiti rușii și germanii⁸³ (primii au emigrat în sec. XVIII, iar ceilalți între 1840-1891)⁸³. Influența acestui conglomerat etnic este sesizabilă în domeniul limbii vorbite și, desigur, în cel al antroponomiei. O dată cu revenirea Dobrogei (14-26 nov. 1878) la România, devenită stat național, independent și suveran, în 1877, noua provincie românească este marcată de ample măsuri de reorganizare în toate compartimentele vieții materiale și spirituale⁸⁴. Prima constatare ce se impune este creșterea progresivă a populației Dobrogei: peste 100.000 la 1878, 380.000 în 1913 și 420.000 în același an după încorporarea celor două județe din sud⁸⁵. În 1913, în Dobrogea trăiau peste 216.000 români, și 164.000 alte naționalități⁸⁶.

Colonizarea în Dobrogea

Sfârșitul Războiului de Întregire găsește Dobrogea în dezastru, populația, în majoritatea ei părăsindu-și casele.

Reformele agrare de după război găsesc mult micșorată populația agricolă a Dobrogei.

Împroprietările și vânzările de terenuri dinainte de război au dus la fărâmîțarea proprietății în decursul timpului. Din anul 1924 până în 1926 au fost colonizați în Dobrogea 1715 tărani. "Până în anul acesta, totalul coloniștilor, după datele ce ni le-a oferit direcția respectivă din Ministerul Domeniilor, este de 1892 veniți din 22 județe ale țării: 11 județe din Muntenia, 5 județe ale Olteniei, 4 din Moldova, 1 din Ardeal (Brașov) și 1 din Dobrogea (jud. Tulcea). Aceștia au fost colonizați în 36 centre de colonizare din jud. Constanța. În jud. Tulcea nu s-au făcut colonizări"⁸⁷.

Actele de vânzare-cumpărare ale pământului s-au făcut în perioada 1931-1936.

Din dosarele Arhivelor Statului din Constanța am extras câteva nume ale

colonistilor și zonele unde au fost improprietați, anul 1932 fiind un an de bază al improprietărilor în Dobrogea: Marin Tianu / Bărăganu (1932); Gh. O. Burciu / Straja (1932); Radu Th Cârjaliu / Straja (1932); Ion S. Gârleanu / Domnița Elena (23 aug.) (1932); Petre Piroș / Bărăganu (1932); Petre M. Trușcă / Domnița Elena (1932); Vasile Miu / Straja (1932); Nicolae Belivacă / Pecineaga (1932); Marin Fl. Belciug / Pecineaga (1932); Ioie P. D. Pălcău / Sibioara (1932); Radu Bojan / Valea Seacă (1932); Leancă I. R. Popa / Tuzla; Petre Buciuneață / Schitu; Sofan Ivan / Ghindărești; Anica Mateiu / Cumpăna; Ariton Bunea / Cumpăna; Petrila M. Doseanu / Lupeni (lângă Mereni)⁸⁸.

Ne aflăm în anii 1930 (1932 cu considerațiile noastre socio-istorice pentru că, perioada pe care o avem în vedere pentru stabilirea unor documentări onomastice este în special cea dinainte de al doilea război mondial).

Studii și documente cu valoarea metodologică în analiza etno-lingvistică a fenomenului antronomic, extrapolabilă la o posibilă cercetare antroponomică dobrogeană.

Ne vom referi mai întâi la documentele și actele de mare valoare istorică a căror consultare, chiar dacă nu ne relevă date nemijlocite despre Dobrogea ne-ar putea oferi sugestia unor instrumente de analiză etno-lingvistică, pe teritoriul supus investigației noastre.

Acte și documente relative la istoria renascerei României, Buc. 1889-1909, 10 vol. Utile studiului nostru, volumele II (1844-1856) 1889; III (1856-1857) 1889; I x (1857-1859) 1901; X (tabela cronologică a actelor și documentelor și indicele colecției) 1909.

Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească. Buc., Ploiești, 1907-1908, I-XII, 12 vol. Seria I-IV, 4 vol. Interesant de consultat vol. III **Statistică din epoca reglementară**, Buc., 1907, 367 p.

Ancheta industrială din 1901-1902 publicată de Serviciul Statisticii generale, 2 vol., Buc., 1903-1904. Cuprinde lista industriilor, numărul persoanelor ocupate în fiecare ramură și distribuția lor geografică.

Călători străini despre țările române, 6 volume, Buc., 1968-1976 cu opinii revelatoare asupra stării de fapt din diferite perioade istorice.

Chestiunea Dunării, 2 vol., Buc., 1883. În volumul I se află un bogat material documentar asupra regimului juridic internațional al Dunării.

Cronici turcești privind țările române. Extrase. 2 vol., (sec. XV-XVII), cuprind știri unice referitoare la evenimentele istorice ale vremii.

Documenta romaniae historica, Buc., 1966-1974; un corpus de documente interne și medievale care conțin date importante de natură istorică demografică, socială. Indicele analitic de nume și materii ne poate orienta mai ales în aflarea unor informații legate de relațiile Dobrogei cu celelalte provincii românești.

Documente privind istoria militară a poporului român, 4 vol., Buc., 1974-

1975 care circumscriu problemele Dobrogei în măsura în care conține informații inedite tipărite în publicațiile oficiale ale timpului.

Documente privind istoria României; Războiul pentru Independență. Buc., Ed. Acad., 1953-1955. Cele 9 volume cuprind 11.133 de documente referitoare la starea economică și social-politică a României în anii premergători izbucnirii războiului în urma căruia Dobrogea s-a unit cu țara.

Documente privitoare la comerțul românesc (1473-1868) Buc., 1931, 557 p. N. Iorgă sublinia valoarea deosebită a unora dintre cele 290 de documente (cele turcești aflate în traducere la Bibl. Academiei).

Documente privitoare la economia Țării Românești. Buc., 1958, 2 vol. cu indice de materii, locuri, persoane; oferă informații utile în ceea ce privește agricultura dobrogeană.

Colecția Hurmuzaki (**Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki**), Buc., 1887-1900 (21 volume, 9 volume supliment); agementată cu materiale din arhivele străine, colecția, deși greu de cercetat, se constituie într-o sursă esențială a oricărei cercetări istorico-lingvistice românești.

Studii și documente cu privire la istoria românilor, Buc., 1901-1916, 31 volume; amplă colecție de studii tipărită de N. Iorga, importante pentru orice investigație istorică la nivel național sau provincial.

Fără a acoperi întregul spectru de preocupări științifice apte să înlesnească misiunea cercetătorului aplecat asupra fenomenului antroponomic dobrogean, există totuși o serie de lucrări din variii domenii a căror utilitate nu poate fi pusă la îndoială.

Gh. Dănescu: Dobrogea (La Dobrudja) étudé de Geographie Physique et Etnographique. Buc., 1903. Cartea, apărută în limba franceză, a fost concepută ca un mijloc de propagandă românească în străinătate. Autorul afirmă că "importanța Dobrogei rezidă mai ales în situația sa exceptională la gurile unui mare fluviu și la malul unei mari care scaldă țări bogate în produse de tot felul"⁸⁹

Există însă și capitole consacrate unor domenii precum demografia, etnografia, alături de încercarea de descriere etnologică și socială a populației. Subliniind importanța cercetărilor demografice, Gh. Dănescu caută să demonstreze drepturile legitime ale românilor asupra Dobrogei. Cartea nu e însă lipsită de limite și greșeli. Autorul afirmă că "românii sunt primii veniți"⁹⁰ din Dobrogea ignorând și el, ca și alții autori ai vremii, adevărul istoric că ținutul danubiano-pontic face parte integrantă din spațiul etnogenezei românești.

O primă încercare monografică românească despre Dobrogea care, după cum remarcă autorul ei, e "o temeritate de amerge pe un drum neumblat de nimeni" o reprezintă cartea lui I. A. Nazaretean, **Notițe istorice și geografice asupra provinciei Dobrogea**, tipărită la Tulcea, în 1882. Lucrarea scrisă pe înțelesul tuturor, cuprinde informații generale, fără prea multe date exacte,

despre originea și evoluția numelui Dobrogea (geografie, agricultură, industrie, istorie, populație, administrație). Autorul subliniază că "Dobrogea ab-antiquo a fost locuită de români și cu drept cuvânt se poate asigura că ei sunt locitorii autohtoni ai acestei provincii"⁹¹

O altă lucrare despre Dobrogea apărută în 1879, se datorează vizitei baronului Wilhelm d'Hogguer: "Renseignements sur la Dobrodja. Son état actuel, ses ressources et son avenir". Buc., 1879. Autorul a strâns direct informații cât mai exacte "pentru a da o idee asupra acestei țări imperfect cunoscute" și foarte calomniate⁹³.

Prima monografie amplă asupra Dobrogei, capabilă să facă o reală propagandă în lume a adevărătei României I.I. Nacian. **La Dobrudja Economique et sociale. Son passé son présent et son avenir**, apărută la Paris, în anul 1886.

După opinia autorului, nu există pe atunci o altă țară în Europa orientală care să ofere un subiect de studiu mai instructiv atât din punct de vedere istoric cât și al complexității etnografice.

În anul 1904 se va tipări monumentală monografie a Dobrogei, scrisă de căpitanul M. Ionescu-Dobrogianu, membru al Societății Geografice române, intitulată **Dobrogea în pragul veacului al XX-lea, Geografia matematică, fizică, politică, economică și militară**, Buc., 1904. Lucrarea, prin vastele informații oferite va rămâne un fapt de referință pentru istoria modernă a Dobrogei. Autorul acordă o atenție deosebită evoluției prin veacuri a ținutului, înțelegând la un nivel superior importanța argumentelor istorice în conservarea și dezvoltarea Dobrogei românești.

Emanuel de Martonne, geograf francez, cunoșcător al realității dobrogene, numit consilier al Franței la Congresul de pace, primește însărcinarea de a redacta un raport despre Dobrogea. Ca urmare, apărea la Paris (1917), lucrarea **La Dobrudja** care explică zona din punct de vedere geografic, etnografic, istoric, strategic.

Autorul arată, pe baza afirmațiilor unor istorici bulgari (Miletici, Kalukoski), că Dobrogea nu a fost niciodată bulgărească, că "românii au format mereu majoritatea populației argumentând cu cifrele recensămintelor rusești și românești din 1878 și 1879"⁹³

În anul 1918, Oreste Trafrali publică la Paris lucrarea **La Roumanie Transdanubienne (La Dobrodjea)**. Existența românilor este susținută cu dovezi arheologice, istorice, informații de călătorie, geografie, toponimie, folclor. Cercetările și studiile asupra ținutului sud dunărean vor continua, cu o adevărată explozie editorială, în 1928 cu ocazia sărbătorii semicentenarului revenirii provinciei la patria mamă. O amplă monografie științifică intitulată **Omagială 1878-1928. Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească**, înmânunchiază nu mai puțin de 41 de studii acoperind toate domeniile și specialitățile.

În anul 1938 sub egida Academiei Române, este tipărit în limba franceză cel de-al patrulea volum din seria **Connaissance de la terre et de la pensé**

Roumaïns: La Dobroudja (Bucureşti, 1938).

În anul 1928 Romulus Seișanu publică o lucrare de mare importanță documentară: *Dobrogea. Schiță monografică. Studii și documente*, Buc., "Universul", 1928. Se cuvine a mai aminti aici lucrările lui Vulpe, Radu: *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Buc., 1938. Barnea I., Ștefănescu, St. : *Din istoria Dobrogei*, vol.3, Buc., 1971; Berciu, D., Pippidi, D.M.: *Din istoria Dobrogei*, 2, Buc., 1965; Rădulescu, A. Bitoleanu, I.: *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, Buc., 1979.

Studiile bibliografice despre Dobrogea prezintă o deosebită importanță în eventualul nostru demers privind antroponomia dobrogeană.

Capitolele ce prefațează lucrarea lui Gh. Dănescu – *Dobrogea ... apărută* în anul 1903, poate constitui prin pluridimensionalitatea sa o primă încercare bibliografică asupra Dobrogei corect și precis întocmită.

La un an după el, M. D. Ionescu publică, la începutul lucrării mai sus amintite, *Dobrogea în pragul veacului XX*, Buc., 1904, o bibliografie conținând 117 titluri selectate cu atenție, adnotate și explicate.

După o perioadă de stagnare cele mai prestigioase periodice centrale sau locale care au apărut începând cu anul 1918 au acordat atenție cercetărilor din domeniile supuse atenției noastre: *Analele Dobrogei*, *Arhiva Dobrogei*, *Dobrogea economică*, *Revista economică. România de la Mare*, *Dobrogea Jună*, *Marea Neagră*, *Dacia*.

În *România de la Mare* descoperim o rubrică de "bibliografie dobrogeană"; *Dobrogea Jună* publică în anul 1922, ca o anexă la autobiografia lui P. Vulcan, o bibliografie a lucrărilor sale.⁹⁴

Alex. P. Arbore face publică, în același an, o bibliografie referitoare la problema românilor din Dobrogea, prima încercare de bibliografie tematică istorică a ținutului danubiano-pontic.⁹⁵

O lucrare de informare bibliografică poate fi considerată și *Tabla materiilor pe anii I-IV (1920-1923)* a lui C. Brătescu, în fapt o trecere în revistă a articolelor și studiilor tipărite în *Analele Dobrogei*⁹⁶

Anul aniversar 1928 se dovedește a fi cel mai prolific moment editorial al bibliografiilor dobrogene interbelice. Dintre lucrările care ne privesc amintim, în volumul *Dobrogea. Cincizeci de ani...*, amplul raport semnat de Radu Vulpe "Activitatea arheologică în Dobrogea"⁹⁷

Textul și notele critice cuprind toate lucrările mai importante, în ordinea cronologică a apariției, referitoare la arheologia și istoria veche a Dobrogei până la 1928. Apărute în același număr festiv al Analelor, studiile lui C. Brătescu "Pământul Dobrogei", "Clima Dobrogei", "Populația Dobrogei", cuprind aproape exhaustiv literatura științifică a temei luate în discuție.

O deosebit de valoroasă contribuție bibliografică rămâne *Stampe și hărți privitoare la trecutul Dobrogei* apărută sub semnătura cunoscutului bibliograf al Bibliotecii Academiei Ioan C. Băncilă.⁹⁸ Lucrarea conține, după un pertinent studiu introductiv, o listă cu 105 hărți realizate și tipărite între 1318-

1928 aflate în patrimoniul Bibliotecii Academiei (fiecare hartă are adnotări despre material, format, dimensiune, conținut, localități, indici de autori, de specialități).

Dintr-o notă critică aflăm că, în 1928, a apărut în "Revista pădurilor" o bibliografie dobrogeană însumând lucrări științifice mai importante din acei ultimi 50 de ani.⁹⁹

O listă bibliografică importantă se află și în lucrarea lui A. D. Culea "Cât trebuie să știe oricine despre Dobrogea", Buc., 1926.

În anul 1929 apare, acoperind întregul volum al Memoriilor secțiunii istorice a Academiei pe anul 1928, lucrarea lui Stan-Greavu-Dunăre: **Bibliografia Dobrogei**.¹⁰⁰

Lucrarea cuprinde 1862 de titluri (cărți și articole – numai din periodice de specialitate și nu din presă) pe întinderea a 153 de pagini, cu 25 de capitulo menite să corespundă diferitelor puncte de vedere din care poate interesa Dobrogea. Punctele de vedere sunt eronate (toponimia face corp comun cu așa numita nomenclatură; geografia cu etnografia; preistoria cu istoria sunt separate de arheologie, inscripții și numismatică, economia și "chestia agrară" sunt despărțite de comerț și industrie; așa numita politică și polemică puteau trece la alte capitole.

O adevărată operă bibliografică întocmește Al. P. Arbore în studiul *La culture roumaine en Dobroudja* din volumul *La Dobroudja*, Buc., 1938, p. 601-697.

De remarcat că *Analele Dobrogei*, *Arhiva Dobrogei* și *Dobrogea economică* publică în fiecare număr recenzi și recomandări de lucrări care tratează teme referitoare la teritoriul românesc dintre Dunăre și Mare.

Particularitățile documentelor românești emise în Dobrogea

Pentru că limba română era cunoscută de toți locuitorii Dobrogei¹⁰¹, servind, ca și în Transilvania, ca mijloc de comunicare între diversele grupuri etnice, autoritățile otomane au folosit-o în cancelariile lor, emițând documente în această limbă¹⁰². Un oarecare colonel Fălcioianu, însărcinat să facă un studiu asupra situației Dobrogei la 1878, constata că, în cazua Hârșova, corespondența oficială se face în limba română¹⁰³.

În corespondența oficială cu autoritățile din Țara Românească, dregătorii otomani din Dobrogea, au folosit în primul rând limba română, pe când cei din Bulgaria au folosit numai limbile turcă și greacă. Afirmația este susținută de o serie de particularități. Formularul diferă de cel al documentelor din Țara Românească, fiind influențat oarecum de actele turcești. Se observă în acest sens lipsa antetului cu denumirea instituției emitente¹⁰⁴.

Scrierea documentelor este corectă, dovedind că dieci erau români sau buni cunoșători ai limbii române. Când dieci erau turci sau tătari, documentele conțineau cuvinte românești scrise greșit, influențat de alfabetul arab¹⁰⁵.

Alteori, cuvintele turcești apar deformate fiind mai greu de redat în scrierea chirilică românească. Așa este, de exemplu, cuvântul aga, titlu inferior în ierarhia otomană, adăugat de regulă la nume, pe care îl întâlnim sub formele A¹⁰⁶ sau Aas¹⁰⁷ ori contopit cu numele Ameda¹⁰⁸ în loc de Ahmed Aga. Unele cuvinte românești apar cu sens diferit de cel obișnuit de ex.: moșneag¹⁰⁹, moșier¹¹⁰ care în Dobrogea stăpânirii otomane aveau sensul de arendaș. Expresii din vorbirea locală care nu pot apărea în documentele oficiale din stânga Dunării sunt importante în expunerea noastră. Astfel, într-un raport al carantinei Gura Ialomiței din 9 noiembrie 1836 se spune despre un oarecare Ionita Nădrag (din satul Ulmii lângă Hârșova) că "secretarul orânduitului imbrohor "al locului" l-au cercetat cu oareșcare bătae" și "l-au arestat"¹¹¹.

Expresia este luată probabil din corespondența cu autoritățile otomane.

Documentele emise, în limba română, în Dobrogea înainte de 1877, aparțin alături de celealte documente existente pe teritoriul țării tezaurului culturii românești. Particularitățile lor se datorează condițiilor specifice ținutului dintre Dunăre și mare, existenței unor instituții ale românilor, deosebite de cele de la stânga Dunării, toate fiind determinate de îndelungată stăpânire otomană.

NOTE

1. *Dacoromania*, I, p.211
2. Constantinescu N.A., *Dictionar onomastic românesc*, Buc., Ed. Acad., RPR, 1963, p.XII.
3. Constantinescu N.A., *op. cit.*, p. 349-385.
4. Pippidi, D.M., *Contribuții la istoria veche a României*, Buc., 1967, p. 349-385.
5. Rădulescu, A., Bitoleanu, I., *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare*, Buc., Ed. științ. și enciclop., 1973, p. 81-82.
6. Rădulescu, A., Bitoleanu, I., *op. cit.*, p. 105.
7. Rădulescu, A. Bitoleanu, I., *idem*, p. 105.
8. Stoian I., *Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis*, Buc., 1962, p. 203-205.
9. Rădulescu, A., Bitoleanu, I., *ibidem*, p. 109.
10. Scorpán C., *La continuité de la population de la romanisation de la Scythia Minor*. Pontica 6, 1973, p. 137-151.
11. Ștefan Gh. *Nouvelles études d'Histoire*, I, Buc., 1955, p. 161-167.
12. Bauman V. H., *Nouveaux témoignages chrétiens sur les limes nord-scythique : la basilique à martyrium de base époque roumaine a Niculitel*. Dacia, N.S. 16, 1972, p. 189-202; I. Barnea în S.C. I.V. 24, 1973, 1.p. 123-126; P. Diaconu, în SCIV, 24, 1973, 4, p.633-341.
13. Popescu Em., *Contributions à la Geographie historique de la Peninsula balkanique aux Ve siècle de notre ère Dacia*. N.S. 13, 1969, p. 403-415; *Inscriptiile din sec. IV-XIII descoperite în România*, Buc., 1976, p. 137.
14. Rădulescu, A., Bitoleanu, I., *ibidem*, p. 164.
15. Drăganu N., *Români în sec. IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, Buc., Impr. Naț., 1930, p. 570-575.
16. Drăganu N. *ibidem*, p. 570
17. Rădulescu, A. Bitoleanu, I., *ibidem*, p. 165.
18. Bănescu N., *Bizanțul și romanitatea de la Dunărea de Jos*. B.S.H., 13, 1972.
19. Dominte C., *Antroponomastică și Antroponomastică geto-dacică în context indo-european*.
20. Dominte C., *op. cit.*, p. 72.

21. Ghiață A., *Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea – în Studii istorice sud-est europene*, Buc., 1976, pp. 63-126.
22. Mateescu T., *Arhivele din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în Revista Arhivelor, anul LI (1974), vol XXXVI nr. 1-2, pp.229-233.
23. Laonie Chalco Condil, *Expresii istorice*. Ed. V. Grecu, Buc., 1918.
24. Iorga N., *Notes et extraits*, I, 1893, p. 82 și urm., p. 63.
25. Giurescu Const. C., *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*. Muzeul Regional de Arheologie, Dobrogea, 1966, p. 6.
26. Numele apar în poezia populară dobrogeană (Teodor T. Burada, *O călătorie în Dobrogea*, Iași, 1880, pp. 26-27).
27. Văsan G., *Românii locuiau Delta Dunării în veacul XV*, în Graiul Rom. I (1927), p. 146.
28. Brătescu C., *Dobrogea în 1444. Lupta de la Varna*. Arhiva Dobrogei, II (1919), nr. 2, p. 215.
29. Brătescu C., *Populația Dobrogei*, p. 225.
30. Giurescu Const. C., op. cit., p. 55 și urm.
31. Ghiață A. op. cit., p. 79.
32. *Călători străini... II* 1968, p. 134 și urm. Apud *Donado de lezze historia turchesca* (1300-1514), Ed. I. Ursu, Buc., 1909.
33. Ghiață A., *idem*, p. 79.
34. Haoye Tunger, *Drepturile pământului, legile proprietății și comentariile legilor în Imp. otoman*, Ankara, 1962, p. 216.
35. Ghiață A., *ibidem*, p. 79.
36. Inalgır Halil, *Dobru Dja*, în *Encyclopædia de l'Islam*, Nouvelles edition, vol. II, Ceyden-Paris, 1969, p. 625-629.
37. Bistra, A. Cverkova, *Un prețios izvor otoman pentru istoria Dobrogei în sec. XVI* în Izvestia Na Narodniza Muzej-Varna, vol. VIII, (XXIII), Varna, 1972, p.224.
38. *Ibidem*, p. 225.
39. *Ibidem*, p. 229.
40. Iorga N., *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. IV, Buc., 1902, p. 117.
41. Evliya Celebi, *Seyahainame*. Istanbul, III, pp. 357-358, Arhiva Dobrogei, II, 2, 1919, p. 137.
42. Brătescu C., *Populația Dobrogei*, în Analele Dobrogei IX, 1928, p. 229, apud La Motraye, *Voyage en Europa, Assia et en Afrique*, în Haye, II, 1727, p. 9-10, 205-210.
43. Vinulescu Gh., *Pietro Diodato e la suo relazione sulla Moldavia*, în Diplomatarium Italian, IV, Roma, 1932, p. 102.
44. Thasin Gemil, *Condica cazalei Karasu cu obligațiile omului 1693-1694*. Comunicare prezentată la simpozionul Români și marea, Mangalia, sept. 1975.
45. Cantemir D., *Istoria Imperiului Otoman. Creșterea și scăderea lui*. Traducere de IOS Hodosiu, Buc., 1876, p. 445, nr.27.
46. Mateescu I., *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, Buc., Dir. Generală a Arhivelor Statului, 1979, p. 32.
47. Arh. St. Buc., col. *Manuscrise*, nr. 4, f. 860 v.
48. Arh. St. Buc., col. *Manuscrise*, nr.4, f. 134-134 v.
49. *Istoria evenimentelor din Orient cu referință la Principatele Moldova și Valahia din anii 1769-1774*; scrisă de Biv Vel Stolnic Dumitache și editată după copia lui Nicolai Piteșteanul din anul 1782 de V.A. Urechia, în Analele Acad. Rom.; Memoriile Secțiunii istorice, seria II, tom X, Buc., 1889, p. 403.
50. Iorga N., *Constatări istorice cu privire la viața agrară a românilor*, Buc., 1908, p. 41.
51. Mateescu T., op. cit., p. 37, Arhivele Statului, Buc., Colecția microfilme, Turcia, rolă 84, c.66 (Bașdaakanlák Arsivi, col. Cevadeti Hariciye; 3824).
52. Guboglu Mihai, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I. Buc., 1960, vol. II. Buc., 1965, p. 80 (rez.272).
53. J. Reuilly, *Voyage en Crimée et sur le Bords*.
54. *La mer noire pendant l'année 1803*, Paris, 1806, p. 192.
55. R.V. Bossy, *Mărturii finlandeze despre România*, Buc., 1937, p. 43.
56. (H.K.B von Moltre) *Briefe über zustände und begebenheiten in der turkei aus den jahren 1835*

- Bis 1839. Berlin-Posen-Bromberg 1841, p. 69.
57. Giurescu Const. C., *Știri despre populația rom. din Dobr.*, p. 25, 37-38, 57.
58. *Ibidem*, p. 38
59. *Ibidem*, p. 38, 41, 58.
60. *Ibidem*, p. 26, 37, 59.
61. *Ibidem*, p. 2.
62. *Ibidem*, p. 27, 59
63. *Ibidem*, p. 28.
64. *Ibidem*, p. 29.
65. Mateescu, *idem*, p. 53; Brătescu C., *Populația Dobrogei*, p. 208; Giurescu Const., C. *Știri despre pop. rom. în Dobrogea*, p. 9, 37, 41.
66. Arbore Al. P., *Informații etnografice și mișcări de populație în Basarabia sudică și Dobrogea în veacurile XVIII și XIX în Analele Dobrogei*, X, 1929, fasc. 1-12, p. 13.
67. Mateescu T., *Păstoritul mocanilor în teritoriile dintre Dunăre și Marea Neagră*, Buc., Arhivele Statului, 1986, p. 13.
68. Arh. St. Brașov. Fond Primăria orașului Brașov. Actele Magistratului, nr. 2281/1810.
69. Șandru D., *Mocanii în Dobrogea*. Buc., Inst. de Ist. Naț. 1946, p. 29.
70. Opreanu, Sârbu, *Contribuții la transhumanța din Carpați*.
71. Moș Gh. Bădin, de 93 de ani, în Pecineaga, jud. Tulcea (Anchetă din 1960) în : Șandru D., *op. cit.*, p. 29.
72. Corespondență între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica (1846-1874), Monitorul Oficial, 1943, p. 94-95.
73. Mănăstirea Cocoșu, Buc., 1889, p. 5.
74. Iorga N., *O condică de pomenire*. În Analele Dobrogei, II, 1922, p. 28.
75. Șandru D., *idem*, p. 12-13.
76. Allard Camille, *Mission Médicale dans le Tartarie-Doubroutcha*, Paris, 1857, p. 64
77. Barkley, Henry G., *Between the Danube and Black Sea or five years in Bulgaria*, Londra, 1876, p. 42-46, 49-50.
78. Lejean G. Villaume, *Essay sur l'etnographie de la Turquie d'Europe*, în *Revue Orientale et américaine*, Paris, 1896, p. 72-132.
79. Roman, I.N., *Pagini de istoria culturii românești în Dobrogea înainte de 1877*, în Analele Dobrogei, I (1920), fasc. 3, p. 392.
80. Rădulescu A., Bitoleanu I., *idem*, p. 244.
81. *Ibidem*. p. 244.
82. *Ibidem*, p. 247.
83. *Ibidem*, p. 248.
84. Petrescu G.D. *Războiul pentru independență și anexarea Dobrogei. Cincizeci de ani de viață românească*, Buc., 1928, p. 344.
85. Rădulescu A., Bitoleanu I., *ibidem* 287.
86. Roman I.N., *Drepturile, sacrificiile și munca noastră în Dobrogea* - în Analele Dobrogei, 3, 1922, Arh., p. 485.
87. Rotaru - Peștera, Const., *Reformele agrare din Dobrogea veche (1878-1930)*, Univ Iași-Fac. de drept., 1930, p. 93.
88. Fond Arhivele Statului Constanța, fond Tribunal Constanța Grefă, dosar nr. 161/1932.
89. Dănescu Gh.; *Dobrogea (La Dobroudja) Etudes de geographie physique et ethnographique*. Buc. 1903, p. 111.
90. *Ibidem*, p. 151.
91. Nazarettean I. A.: *Notițe istorice și geografice asupra provinciei Dobrogea*. Tulcea, 1882, p. 12.
92. D'Hougger, W.: *Reseignements sur la Dobroudja*, Buc. 1879, p.11.
93. Martonne Emanuel: *La Dobroudja*, Paris, 1971, p. 8.
94. Vulcan, P.: *Biografia mea*. D.J., 16, nr. 31, 11 feb. 1922, p. 1.
95. Anexă la o încercare de reconstituire a trecutului românilor din Dobrogea. Analele Dobrogei, 3, nr. 2, 1922, p. 55.

96. Analele Dobrogei, 5-6, 1924-1925, p. 211-215 (391 de lucrări, sistematizate alfabetic pe autorii).
97. Analele Dobrogei, vol. I., 1928, p. 117-144.
98. cf. B. Theodorescu : *Istoria bibliografiei române*, Buc., 1945, p.195.
99. Rev. păduriilor, 40, 1928, p. 767-768.
- 100.S. Greavu-Dunăre, *Bibliografia Dobrogei*, 425 a. Hr. - 1928 d. Hr. Acad. rom. Mem secț ist. seria 3, tom 8, Buc. 1928
- 101.Mateescu T., *Permanența și continuitatea rom. în Dobrogea*, Buc., 1979, p. 94-95.
- 102.Bitoleanu I. și Dumitrașcu Gh., *Românii din Dobr. și manifestările lor naționale la începutul epocii moderne* în Rev. de istorie, XXXIX, 1976, nr. 6, p. 877..
- 103.Mateescu, T., *Documente privind ist. Dobr. (1830-1877)*, Buc., 1975, p. 135.
104. Mateescu, T., *Particularități ale doc. rom. emise în Dobrogea înainte de 1877*, în Rev. Arhivelor, An LXII, vol. XLVIII nr. 3/1986, p. 348.
- 105.Mateescu, T., *Documente privind ist. Dobr.*, p. 79.
- 106.*Ibidem*, p. 140.
- 107.*Ibidem*, p. 79.
- 108.Arh. St. Buc., Fond Comitetul Carantinelor, dosar 1241/1849.
- 109.Mateescu, T., *Documente...*, p. 138.
- 110.Arh. St. Buc., Fond Comitetul Carantinelor, dosar 2363/1834.
- 111.Mateescu, T., *Documente privind....*, p. 87.

QUELQUES CONSIDÉRATIONS CONCERNANT LE PHÉNOMÈNE ANTHROPOONYMIQUE DOBROUDJIEN

- Résumé -

Liliana LAZIA

L'auteur a pour point de départ l'idée imposée par la réalité historique et lingvistique conformément à laquelle les noms propres constituent des preuves matérielle de langue, créées par une communauté bien définie.

La Dobroudja, malgré la difficulté de répondre aux investigations qu'on y a proposées présente, pourtant, sa note caractéristique, sa physionomie particulière. Les recherches archéologiques et épigraphiques corroborent les déductions d'ordre ethno-linguistique, illustrant avec éloquence l'existence de l'élément préroumain et la continuité sur ce territoire d'une population capable de contribuer assentiellement, le long du temps, à la formation de la langue et du peuple roumain.

Dans l'investigation qu'elle propose, l'auteur commence avec l'instauration de la domination romaine (Ier - IIIe siècles ap. J.-C.) et poursuit l'évolution historique jusqu'à l'intégration de la Dobroudja dans la Roumanie, mentionnant les colonisations qu'on y a faites dès la fin de la Guerre d'Indépendance jusqu'en 1936.

On y a ajouté une liste "d'Études et documents à valeur méthodologiques dans l'analyse ethno-linguistique du phénomène anthroponymique qu'on pourrait extrapoler à une possible recherche anthroponymique dobroudjienne".

Tudor MATEESCU

REFUGIERI ALE ROMÂNIILOR DIN DOBROGEA LA STÂNGA DUNĂRII ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI RUSO-TURC DIN 1828-1829 ȘI ÎN ANII IMEDIAT URMĂTORI

Începând din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Dobrogea devine unul din principalele teatre de operațiuni ale conflictelor militare dintre imperiile rus și otoman, care au provocat masive distrugeri, pustiiri și pierderi de vieți omenești în această provincie¹. Populația creștină și, în primul rând, cea românească, elementul etnic autohton și majoritar, era nevoie să se salveze prin fuga la stânga Dunării, găsindu-și adăpost în cele două principate². Așa s-a întâmplat, pe rând, în războaiele din 1768-1774, 1787-1792 și 1806-1812³.

Acest fenomen a căpătat amploare în timpul războiului din 1828-1829, cel mai pustitor dintre toate⁴, când mii de familii s-au refugiat în Țara Românească și Moldova, ducându-și cu ele bunurile mobile pe care le puteau lăsa⁵. În urmă, un numar mare de sate au fost distruse, fiind reduse la câteva gospodării, unele la o singură curte izolată⁶, iar altele au fost complet pustite, 85 rămânând doar ca siliști⁷ multe dispărând apoi cu totul⁸.

Acest exod a antrenat un număr mare de creștini, români dar și locuitori de alte naționalități din Dobrogea, și mai ales bulgari, numiți de regulă "sârbi", din părțile de nord ale Bulgariei. Refugierea acestora la stânga Dunării s-a bucurat de atenția istoriografiei bulgare mai vechi, dar și a celei recente, dedicându-i-se chiar un volum special de documente, după originalele aflate în arhivele din România⁹. Au existat însă preocupări în acest sens și în istoriografia românească¹⁰, în care problema emigrării românilor din Dobrogea a fost tratată însă doar tangențial¹¹. Am considerat, de aceea, necesară abordarea acestei teme, pentru a contribui astfel la completarea tabloului istoriei românilor din provincia pontică în ultimele decenii ale stăpânirii otomane, insuficient studiată până în prezent.

Valul emigrărilor a început încă înainte de declanșarea ostilităților, fiind determinat de lucrul forțat la care erau supuși creștinii la construcții, întărirea cetăților, transporturi, de rechizitii și jafurile bandelor prădalnice turcești¹². Fuga se intensifică apoi după ce trupele ruse trec Dunărea, în iunie 1828¹³. În vara acestui an, mai multe zeci de familii din părțile Silistrei, Turtucaiei și Babadagului au trecut în județele Ilfov și Ialomița, așezându-se în satele Luica, Izvoru, Brănești, Valea Seacă, Văcărești și Pârlita¹⁴. Unele dintre ele erau, în mod sigur, românești.

Printre primii fugari au fost locuitorii orașului Turtucaia românii fiind în

propoție covârșitoare. La 30 iulie 1828, doi dintre aceștia, Dănaile și Drumea, adresau o jalbă președintelui Divanurilor din cele două Principate, în numele a douăzeci de familii de turtucăreni aflate în satul Luica din județul Ilfov. Arătau că "noi, aflându-ne în ținutul turcesc", la Turtucaia, "apoii cu venirea ostilor împărătești, ne-am coprins turci<i> și am scăpat ticăloși numai cu trupurile .. ne-au luat tot ce avem după sufletele noastre". Se rugau "să nu fim supărați de vreo cerere, atât de dajdia birului, cât și de altile, și cu acest mijloc să venim și noi oarece în stare"¹⁵.

Cei mai mulți turtucăieni și-au găsit însă adăpost în satul Chirnogi de lângă Oltenița. Peste doi ani, în iulie 1830, numărul lor era de 202 familii, aşadar aproximativ 1000 de persoane și posedau atunci următoarele bunuri: 40.965 ocale porumb, 7160 ocale grâu, 1410 ocale mei, 202 ocale orz, 890 ocale făină, 271 oi, 234 boi și vaci, 123 capre, 52 bivoli, 28 cai și 713 stupi. Preponderau umele curat românești: Vlad Panciu, Dumitache Coman, Sava Curcă, Voicu Grădinaru, Oancea al Vladii, Iordache Papugiu, Neagu Șopârlă, Tudor Moș Chinea și mama sa vitregă Șarbana văduva, Ispas al Pârvului, Tudor al Babii Ilinii, Iorga Logofătu, Mavrodiin Călărașu, Tudor Mărginoiu, Tânase sin Preda Cojocaru, Marin Troșcă, Oprea Bucsă, Ene Breazu, Necula Naiălu, Șärban sin Costea Anghelinii, Costea Cotoronț, Ignat Săpunaru, Gheorghe Zileanu, Mihai Meleacă, Radu Cucu, Sava Lupu, Ion Beja, Sandu Puiu, Stoica Colindet, Stan al Cárciumăriții, Gheorghe Balcă, Ion Stuparu, Moș Stan Juncu, Pătrașcu Moraru, Tudor Păsat, Nicolae Pârvuleț, Stoica Spanțoveanu, Radu Baliș, Ion Roșu "ce-i zice și Jidovu", Matei Cal Belit, Radu Razachie, Gheorghe Ciobanu "ce-i zice și Micu", Radu Croitoru, Radu Tivgaru, Mihai Bolboacă, Negoită Frunză, Costea Mocotei, Drăgan al Babii Bălașii, Filea Cojocaru, Dumitru Băjan, Vintilă sin Moș Stancu Rotaru și.a. Alte nume sunt influențe ale onomasticii turce și bulgare, dar purtătorii lor erau, foarte probabil, tot români¹⁶.

La 18 septembrie 1828, din ordinul generalului rus Wahten, 30 de familii din satul Garvăń, din părțile Silistrei, au trecut Dunărea și s-au așezat la Fundulea de Jos și Fundulea de Sus, în județul Ilfov¹⁷. Peste câteva zile, același general-maior hotără pentru "60 de familii lăcuitori din satul Govarn (sic!) ce să află împrejurul Silistrei, ca să se întoarcă la lăcuința lor cea mai dinainte, la cnejia Valahiei, din cari 30 familii la satul Fundenii și 30 la s<atul> Fundu"¹⁸. Este vorba deci de vechi locuitori ai Țării Românești, plecați mai demult în Dobrogea, care, în noile condiții istorice, se întorceau la locurile de origine. Tot atunci, din porunca aceluiași comandant militar, alți băjenari din zona Silistrei se stabileau în județul Ilfov: 80 de familii de la Vaidomir la Mănăstirea, 87 de familii din satele Popina și Niceșnița ("Necesanița") la Caraasan, 45 de familii de la Doimușlar la Ciocănești, 60 de familii de la Vetrina la Fundu și 20 de familii de la Almalău la Codreni¹⁹. Deși se spune că aceste familii erau "bulgărești", trebuie avut în vedere faptul că alte informații atestă în aceste sate existența unei populații românești, la

Vaidomir formând poate chiar majoritatea. În aceeași vreme, trupele ruse au silit și alți locuitori ai Dobrogei să treacă la stânga Dunării: 15 familii la Frumușani în Ilfov și 45 de familii la Ceacu în Ialomița²⁰.

În ianuarie 1829, într-o corespondență oficială, se vorbea de "lăcitorii străini" aflați în Țara Românească²¹. La 18 aprilie 1829, aga Grigore Filipescu, ispravnicul de străini, raporta Divanului Săvârșitor despre "sloboziile birnicilor streini"²². Fugarii își creaseră aşadar și așezări aparte. Într-un document din 31 mai același an, se preciza că erau stabiliți "unii prin sloboziile streinilor, iar alții prin satele pământenilor". Toți se bucurau de scutiri: "nu s-au supărat până acum, nici unii, nici alții dă nici un fel de dare, fără numai câțiva dintr-înșii au dat un prea puțin ajutor cu carăle lor la căratul proviantului", adăugându-se faptul că "unii ca aceastia ce se întorc sau vin din părți streine și să sălășuiesc aici, în pământul țări<i>, după pravile pământului cele mai din vechime, au soroc de opt luni a fi apărați de rândul dădjiilor". Se făcuseră însă abuzuri, prin reducerea la șase luni a termenului acestei scutirii²³.

În luna mai 1829, au trecut în județul Ialomița 71 "familii bulgari și români, carii de bună voia lor s-au arătat". Dintre acestea, 40 au fost trimise la Babadg, fiind întoarse aşadar la locurile de origine. Celelalte 31 de familii au fost prezentate la București, la Divan, unde "cercetând cu de amănuntul", s-au dovedit "numai doi dintr-înșii lăcitorii dintr-acest printipat, anume Petre sin Gheorghe ot Ciocănești, sud Ilfov și Stan Căldăraru din politia Bucureștilor, iar ceilalți 39 lăcitorii dă dincolo, du peste Dunăre"²⁴. Cei mai mulți dintre ei aveau nume curat românești: Tudor Ioniță, Mihail Mocanu, Dumitru Soră, Nicu Gheorghe, Dumitru Radu, Milea Mareș, Ene Nedelcu, Voicu Petcu, Șerban ș.a.²⁵.

Într-un document de mai târziu, se arăta că, în județul Brăila se afla un fugar din "decindea", Gherghișan Pescaru, venit cu familia în timpul războiului²⁶. De asemenea, la 14 decembrie 1831, Ocărmuirea județului Ialomița raporta Visteriei despre locuitorii "du peste Dunăre", "dicieni" (nume sub care erau cunoscuți românii dobrogeni), așezăți în satele din plasa Borcea, "din leat 1829"²⁷. În cursul anilor 1828-1829, alți locuitori din Dobrogea s-au refugiat în județele Ilfov și Ialomița^{27 bis}, unii purtând, de asemenea, nume neîndoienic românești²⁸.

După începutarea ostilităților militare și încheierea păcii de la Adrianopol, în septembrie 1829, urmată de retragerea armatelor ruse, exodul populației creștine din Bulgaria și Dobrogea la stânga Dunării capătă proporții masive, începând din primăvara anului 1830²⁹. Acest fenomen a fost determinat de groaznicele atrocități la care a trecut Mahmud din Scutari, guvernatorul regiunilor dinspre Dunăre ale Imperiului otoman, asupra creștinilor³⁰, acuzați de a fi pactizat cu oștirile țarului.

La începutul lunii aprilie 1831, Mihale sin Mihul Nicu, dobrogian băjenar, declară "că este de acum un an dă când am pribegit din Țara Turcească, de la

satul Cozlușea, din pricina răzmiriții*<i>*, împreună cu toată familia mea, și trecând aici, într-acest pământ, m-am sprijinit la satul Tărtășești, sud Ilfov"³¹. Între 1 mai și 5 decembrie 1830, au venit la Călărași, de la Babadag, 63 de familii, însumând aproximativ 300 de suflete, care aduceau 202 boi și vaci, 38 bivoli, 196 oi și capre, 47 cai și 6 asini³². Printre nume apar următoarele: Banea Hristoiu, Dobre Neagu, Gheorghe Manea, Vasile Berbecan, Trofin Lalu, Ene Banul, Filu Mihu, Tudor Iovu, Tudor Savul, Gândul sin Savul, Brătoiu, Ernea, Crandea, Radul s.a.³³.

Cel mai mare număr de fugari a fost înregistrat la Brăila, unde, între 12 august și 5 noiembrie 1830, și-au găsit scăparea 345 de familii de creștini din toată Dobrogea, în majoritate covârșitoare români. Cei mai mulți s-au aşezat în Țara Românească, dar unii s-au îndreptat spre Moldova sau chiar spre Basarabia și Transilvania³⁴. Într-un raport din 6 octombrie 1830 al "orândui-tului cinovnic asupra bulgarilor de la trecătoarea Brăilei", se arată că "încă până acum n-au mai contenit trecerea bulgarilor, mai vârtoș, acum au inceput a trece rumâni"³⁵.

În lista acestor băjenari, întocmită la 28 decembrie 1830, nu este specificată naționalitatea, dar numele celor mai mulți dintre ei sunt foarte grăitoare în acest sens³⁶. Astfel, printre cei veniți de la Babadag figurau următorii: Ion Boroghină - plugar (5 persoane, 2 cai, 8 bovine), Stoian Casapu - măcelar (3 persoane), Gheorghe Penea - brutar (4 persoane), Costea sin Tudor - brutar (singur), Anuța văduva - "sărăcă", Teodor Sulea - brutar, Ion Leahu - cioban, Dumitru Drumea - dulgher (6 persoane, 2 bovine), Năstase sin Costandin - căruțaș (4 persoane, 1 cal), Ion Vartolomei - căruțaș (2 cai) și Grigore "brat ego" - tot căruțaș, Mateiu sin Pentelie - plugar (6 persoane), Ion Paciu - plugar (3 persoane, 3 cai), Petre sin Hristea - cioban (4 persoane), Grigore Bragă - plugar (3 persoane, 1 cal), Petre sin Nuțu Cojocaru - muncitor (la "Țara Ungurească"), Ioniță Albul - plugar (5 persoane, 2 cai și 12 bovine), Trandafira văduva - muncitoare (4 persoane, 2 bovine), Gavrilă Ciobanu - muncitor, Stoica Brânceanu - muncitor, Grigore Casapu - muncitor (3 persoane, 1 cal), Grigoraș Movilă - muncitor (2 bovine), Gheorghe Prisicăreanu - plugar (3 persoane, 3 bovine), Ștefan Prisicăreanu - plugar (2 persoane, 1 cal, 2 bovine), Vasile Buruiană - cărciumar (4 persoane, 7 cai, 4 bovine), Floarea văduva - "sărăcă" (2 persoane, 2 cai), Andrei Moraru - morar (2 persoane, 2 bovine), Ion Baciu - plugar (4 persoane, 2 cai, 8 bovine), Tudor Jâncă - brutar, Safta văduva - "sărăcă", Dumitru Coman - plugar (6 persoane, 2 cai, 4 bovine, 300 oi și capre), Ion Jalbă - plugar (7 persoane, 6 bovine), Dumitrache Dedu - plugar (5 persoane, 4 bovine), Ion Hâncu - plugar (4 persoane, 4 bovine), Mihalache Bâră - plugar (4 persoane, 5 bovine), Tudor sin Jipa - "sărăcă", Pricopie Coman - plugar (1 cal), Gheorghe Popa - dăscăl (1 cal), Radu Răducanu - căruțaș (2 persoane, 2 cai), Ion Raileanu - plugar (2 persoane, 13 cai, 34 bovine), Iosif "vnuc Ion Raileanu" - plugar, Daniil Raileanu - plugar (10 persoane, 50 cai, 100 bovine, 294 oi și capre) - un bogătaș amintit

și în alte documente, Gavril Moldoveanu - cărciumar (5 persoane, 1 cal, 1 bou), Ion Codiță - plugar (2 persoane, 8 bovine), Vasile Mocanu - plugar (4 persoane, 2 bovine), Enache Cimpoeru - cimpoier (4 persoane, 2 cai), Vasile Tătaru - măcelar, Dumitru Schiopu - plugar (7 persoane, 8 cai, 7 bovine), Mihai Ciobotaru - cismar (3 persoane), Ion Ungureanu - plugar (3 persoane, 5 bovine), Gheorghe Ungureanu - plugar (3 persoane, 3 bovine), Daniil Deliu - plugar (4 persoane, 3 cai, 16 bovine), Dumitru Balcioc - plugar (4 persoane, 4 bovine), Ștefan Caraciobanu - plugar (2 persoane, 27 cai, 17 bovine), Constandache Turtă - plugar (2 persoane, 32 cai, 8 bovine), Alecse Melentie - plugar (5 persoane, 27 cai, 8 bovine), Ștefan Grosu - plugar (4 persoane, 4 bovine), Nicolae Cărciumaru - neguțător (2 persoane, 1 cal), Andrei Burlacu - plugar (2 bovine), Mitu Pața - cărciumar (2 persoane, 2 cai, 2 bovine), Enache Arabagiu - căruțăș (4 persoane, 3 cai), Vasile Butucea - cărciumar (3 persoane, 1 cal, 2 bovine), Tudose Uncheașu - plugar (7 persoane, 8 cai, 14 bovine), Ion Armășel - plugar (4 persoane, 1 cal, 6 bovine), Simion Armășel - plugar (10 persoane, 3 cai, 8 bovine), Cornea Stelea - plugar (3 persoane, 3 cai), Andrei Cojocaru - plugar (3 persoane, 2 cai), Vasile Țiperig - plugar (4 persoane, 3 cai, 2 bovine), Partene Grâu - plugar (7 persoane, 3 cai, 14 bovine), Ene Moldoveanu - neguțător (2 persoane), Ion Grădinaru - grădinar (2 boi), Ion Ciobanu - cojocar (5 persoane, 1 cal) s.a.

În număr mare au trecut și locuitori ai orașului Isaccea ("Saccea"), cei mai mulți purtând, de asemenea, nume curat românești: Irimia Ioniță - plugar (4 persoane, 4 bovine), Ion Dănilă - plugar (2 persoane, 1 cal), Dumitru Vlad - plugar (6 persoane, 2 cai, 6 bovine), Ion Olaru - plugar (5 persoane, 2 bovine), Macovei Mocanu - plugar (5 persoane, 2 cai, 4 bovine), Ene sin Ionașcu - plugar (4 persoane, 2 bovine), Gherghina văduva - "săracă", Ion Sprânceană - căruțăș (3 persoane, 2 cai), Iordache Popa - dascăl (1 cal), Gavril sin Dănilă - plugar (5 persoane, 4 bovine), Dima Dorea - plugar (2 persoane, 7 bovine), Ion Scurge Os - plugar (4 persoane, 6 bovine, 110 oi și capre), Ștefan Micu - muncitor, Gheorghe Moraru - morar, Petre Popescu - plugar (6 persoane, 4 bovine), Gheorghe sin Petre Popescu - plugar (2 persoane, 2 cai), Chiriac Botezatu - plugar (2 persoane, 1 cal, 2 bovine), Filip Botezatu - plugar (4 persoane, 1 cal, 2 bovine), Arghir Curelaru - curelar (3 persoane, 2 cai, 2 bovine), Mitu Mitrea - plugar (4 persoane, 2 bovine), Gheorghe Stelea - plugar (3 persoane, 1 cal), Eftenie Damaschin - plugar (3 persoane, 1 cal), Gheorghe sin Dinu - măcelar (1 cal), Stoian Sava - bragagiu (3 persoane, 2 bovine), Stoian Tănase - brutar (6 persoane), Ștefan Condurache - pietrar, Ion Lupu - muncitor s. a. La aceștia se adauăgă câteva fețe bisericesti: Popa Ion - preot (5 persoane, 1 cal, 2 bovine), Istrate Nestor - dascăl, Constantin ieromonahul, Ostafie monahul, Macarie monahul, "părintele Iacob arhimandritul". Călugării proveneau, fără îndoială de la vreuna dintre mănăstirile aflate în zonă, unde a existat, din vechime o puternică viață monahală românească³⁷.

Alți români fugari erau originari din Măcin ("Mecin"): Vasile Băleanu -

plugar (5 persoane), Voicu Priceputu - plugar (4 persoane, 8 bovine), Matache sin Stamate - plugar (4 persoane, 6 bovine), Gheorghe Ciocârlan - plugar (5 persoane, 7 bovine), Diamandi sin Pârvu (4 persoane, 6 bovine), Simion Drăgan - pligar (7 persoane, 2 cai, 2 bovine), Ion Cernat - plugar (3 persoane, 1 cal, 2 bovine), Chivu Cimpoeru - cimpoer (2 persoane), Bucur řeitan (mocan după nume) - cioban (6 persoane, din care 3 bărbați, o femeie, două fete, 6 bovine, 600 oi și capre), Popa Ion Ișanu - preot (2 persoane, 1 cal), Constantin Gheorghe - marchitan, Vlad Carapangea - căruțaș (7 persoane, 1 cal, 1 bou), Nae sin Radu - căruțaș (3 persoane, 1 cal), Nedelcu Culea - plugar (4 persoane, 3 bovine), Ioniță Cinste - căldărăr (4 persoane), Dumitru Bâca - muncitor, Tudor Burlacu - văcar, Vasile Topală - cojocar, Moș Milea - măcelar (6 persoane), Toma Bucșe - cărtușaș, Grigore Mocanu - plugar (6 persoane), Preda Cazan - plugar (4 persoane, 4 bovine), Tudor Lăcătușu - plugar (3 persoane, 4 bovine), Petre Lăcătușu - plugar (7 persoane, 3 bovine), Dumitru Vasilache - plugar (6 persoane, 6 bovine), Pârvul Uncheașu - plugar (6 persoane, 4 bovine), Hristea Dinul - plugar (5 persoane, 4 bovine), Stan Diia - muncitor (5 persoane, 1 cal), Dinu Batog - plugar (5 persoane, 3 bovine), Radu sin Tănase - plugar (2 persoane), Vasile Luncaru - plugar (4 persoane, 8 bovine), Neagu Ciocârlan - plugar (6 persoane, 2 bovine), Stanciu Mocanu - plugar (3 persoane, 2 cai), Vișan sin Ștefan - plugar (4 persoane, 4 bovine), Nicolae Picu - brutar (5 persoane, 1 cal), Costache Cârnu - pescar (3 persoane, 1 cal), Dumitru Bercaru - plugar (3 persoane, 1 cal, 5 bovine, 250 oi și capre), Ion Mocanu - plugar (5 persoane, 2 bovine, 50 oi și capre), Tudor Caratudor - plugar (5 persoane, 1 cal, 2 bovine), Nicolae sin Preda - plugar (2 persoane, 1 cal, 2 bovine), Ene al Nicului - plugar (4 persoane, 1 cal, 2 bovine), Toader Buzdugan - plugar (6 persoane, 4 bovine), Loghin Broască - plugar (2 persoane, 3 bovine) s.a.

Fugarii de la Hărșova erau, de asemenea, în majoritate români: Onofrie Iașanu - plugar (5 persoane, 1 cal, 2 bovine), Toader Covârgic - plugar (4 persoane, 6 bovine), Luchian Ciobanu - plugar (3 persoane, 1 cal, 3 bovine), Acsentie Cojocaru - plugar (4 persoane, 1 cal, 4 bovine), Simion Covaci - fierar (2 persoane, 1 cal), Grigore Ursache - plugar (6 persoane, 11 bovine), Vasile Bocancea - plugar (3 persoane, 4 bovine), Petre Cârjoveț - plugar (1 cal), Popa Vasile - preot (3 persoane, 2 cai), s. a.

Printre cei refugiați au fost atunci locuitori și din alte orașe ale Dobrogei. Astfel, de la Cavarna au venit mai multe familii: Gheorghe sin Popa Ion-băcan (4 persoane, 2 bovine), Lefter "brat ego" (4 persoane), Nicolae Tudor - plugar (4 persoane, 1 cal), Enache Grecu - plugar (7 persoane, 2 cai, 50 oi), Năstase Jecu - croitor (7 persoane, 1 cal, 4 bovine), Dumitru Caranfil - brutar (2 persoane, 1 cal, 2 bovine), Bălașa văduva (5 persoane), Tănase Dimitrie - brutar (3 persoane), Stan Uzun - dulgher (2 persoane), Tudor Bozagiu - bragagiu (3 persoane), Petre Paraschiva - băcan (8 persoane, 1 cal), Maria preoteasa văduva (5 persoane) s. a.

Cățiva erau originari din Bazargic: Dumitru Iancu - abagiu, Marcu Mihail - argintar, Constantin Petre - fără indicarea profesiei, Anton sin Gheorghe - muncitor. Altii veneau de la Tulcea: Stoian sin Tudor - dulgher (3 persoane), Ion Bulgaru - muncitor (5 persoane). N-au lipsit și cățiva comercianți din prasul Constanța ("Ghiostengea"). Faptul că mulți dintre locuitorii acestor centre urbane erau "plugari" arată păstrarea legăturilor cu viața agrară, practicată pe terenurile extravidane.

De altfel, unuia dintre băjenari, în număr mai redus însă, erau de fel din diferite sate ale Dobrogei. Printre acestea figurează satul Luncavița, din apropiere de Măcin, de unde veneau la Brăila: Ion Hristofor (2 persoane, 6 bovine), Constantin Hristofor (2 bovine), Iacov Grosu (5 persoane, 3 bovine, 95 oi și capre), Ștefan Brăileanu (4 persoane, 6 bovine), Alecsandru Croitoru (5 persoane, 4 bovine), Toader Dragnea (6 persoane, 4 bovine), Nicolae sin Crăciun (3 persoane, 2 bovine), Din Apostol Moldoveanu (4 persoane, 2 bovine) - toți plugari.

Alții provineau din trei sate dispărute ulterior: Sacsanculac ("Sacsancola"); Toader Colibăn - cojocar (7 persoane, 1 cal, 6 bovine), Costandin Potop - cojocar (4 persoane, 2 cai), Vasile Harghel - plugar (4 persoane, 6 bovine), Iacov sin Pătrașcu - plugar (5 persoane, 3 cai, 6 bovine); Cemșiler (vechi sat românesc, înfloritor cândva): Popa Panait - preot (2 persoane, 1 cal); Lozova: Vasile Mocanu și Simion Cârciumaru - ambii plugari³⁸

Abundența numelor curat românești dovedește indubitabil preponderența elementului românesc pe tot cuprinsul Dobrogei. Numărul românilor a fost însă, în mod sigur, mai mare, având în vedere faptul că numele unora dintre ei au stat sub influența onomasticii turcești, grecești sau bulgare. Printre fugari, mai ales cei proveniți de la Babadag și Măcin, au fost și lipoveni și ucraineni, precum și greci, originari toți din orașe. Onomastica bulgară este foarte slab reprezentată, aproape insignifiantă, ceea ce arată că termenul "bulgar" avea de fapt o semnificație geografică, Dobrogea fiind inclusă adesea în denumirea generală și imprecisă de "Bulgaria".

La 25 mai 1830, paharnicul Iancu Roset se adresa Divanului Săvârșitor arătând că oamenii de pe moșiile sale din județul Ialomița se risipiseră și mai ales cei de pe moșia Cioroii, unde rămăsesese doar un cărciumar, adăugând că "din lăcuitori <i>du peste Dunăre mi-au trimis răspuns unui că vor să viie să se așeze pă acea moșie din sud Ialomița, precum și pă alte moșii ce mai am, cerând numai o vremelnică apărare dă dări și dă podvezii"³⁹. În octombrie 1834, Ocârmuirea județului Brăila raporta că, în acel județ, se aflau trei locuitori veniți "de decindea, din Turchia, de patru ani", dintre care unul, cel puțin, avea un nume curat românesc: Andrei Cojocariu⁴⁰ iar alte cinci familii de "moldoveni băjanari", tot "din Turchia", însumând 19 suflete, erau așezate la satul Baldovinesti⁴¹.

La 12 februarie 1831, carantina Călărași făcea cunoscută venirea, în dreptul satului Șocariciu, a cinci familii "du peste Dunăre, trecând pă îngheț, la un

ostrov", cu intenția de a se așeza în țară. Aveau copii mici și aduceau vite cu ei⁴². În aceeași zi, carantina înainta alt raport despre locuitorii a trei sate din Dobrogea, Satu Nou, Oltina și Beilic, care vroiau "a trece dincoace spre hâlăduire, din pricina lipsii hranei, la satu Cocargeaua, pă moșia dumnealui, căminarului Ștefanică Moscu, însă când va scădea apa"⁴³. La 23 martie 1831, Comisia catagrafiei județului Ialomița raporta Divanului Săvârșitor că "au inceput a veni băjenari cu familiile lor du peste malul drept al Dunării prin satele mărginii acestui județ, care fiescăre trăgând prin case la căte un cunoscut i o rudenie ce au, îndată năvălesc cu toții la câmp a-și face arăturile primăverii (fiindu-le vremea acum) (și tot vin), a căror venire, după înțelegerea ce am luat, poate să nu înceteze până la Sfântu Gheorghe, că altii să află în bălti"⁴⁴. În lista băjenarilor ce "au trecut din Turchia în prințipat pe luna lui mart, leat 1831" se menționa că 18 familii erau de români, cuprinzând 35 bărbați și 30 femei și având cu ei 24 vite⁴⁵.

La 16 mai 1831, într-o jalbă adresată Vistieriei de către 227 de familii de "băjenari din ținutul Silistrii", se spuneau următoarele: "am venit de decindea într-acest an, la inceputul trecutului martie 1831, și ne-am sălașuit aici, pă moșia Jigăliei, pă malul Borcii, făcând sate nooă, numindu-le Mărleanu și Oltina, și altii în ostrovul Musait, și altii pă moșia Dudești, numind satul nostru Cocheleni, pă marginea Dunării". Se aflau: 60 de familii la Mărleanu 86 la "Cocheleni" (recte Cochirleni), 41 în ostrovul Musait și 40 la Oltina⁴⁶. Noile denumiri fuseseră date după cele ale satelor dobrogene de origine. În martie 1833, tot într-o jalbă către Vistierie, doi "băjenari din Mărleanu" arătau că "la leat 1831, viind dăcindea în țara aceasta, am tras la satu<1> Jăgălia, sud Ialomița, unde am săzut numai doaă luni dă zile, apoi în luna lui martie ne-am rădicat și ne-am dus la satu<1> Mărleanu, tot într-acel județ, lângă rudile noastre și cunoșcuții, ca niște săraci ce săntem, să ne putem ajuta și a ne hrăni"⁴⁷.

În aprilie 1834, într-o listă a "bulgarilor veniți de peste Dunăre", întocmită de Ocârmuirea județului Ialomița, se consemna că, în satul Oltina, se aflau 25 de familii, trecute din anul 1832, fără a se specifica însă localitățile dobrogene de origine. Aveau cu toții nume curat românești, ca de pildă: Avram sin Albul Ciochină, Ion Carabărbieru, Nedelcu Zmochină, Gheorghe Catrangiu, Pătrașcu Michea, Ion Burlacu, Stroe Grădinaru, Gherasim Botezatu, Necula Moraru, Tânase Pătrașcu, Ion Croitoru, Tudor Orășanu, Stan Lungu, Stancu Holteiu, Radu Mișcă, Voicu Prunaru și alții.⁴⁸ La 26 noiembrie 1832, carantina Brăila făcea cunoscută venirea "de decindea" a lui Zaharia Alecse cu soția și o fină a sa⁴⁹.

Aceste emigrări, deși din ce în ce mai reduse, au continuat până în anul 1834. La 23 iulie acel an, Comitetul Carantinelor poruncea tuturor unităților sale de la Dunăre: "întâmplându-să a veni în curățenie de decindea niscareva băjenari cu cerere ca să să priimească în prințipat, să nu-i îngăduie până mai întâi nu se va înțelege cu otcârmuirea județului, care va cerceta ca să

dovedească dacă ei vor fi dintre băjenarii prințipatului, întorsi la urma lor, căci fiind dintre băjenarii malului drept, fără slobozenie dată lor de la stăpânirea locală nu pot fi priimiți, pentru că la orice cercetare să cunoaște datoare stăpânirea pământească a-i da înapoi, precum și ea cere asemenea fugari de la stăpânirea părți*<i>* turcești"⁵⁰.

Cu toate acestea, unii emigranți au fost acceptați fără nici o restricție. Chiar în luna iulie 1834, carantina Călărași raporta venirea a două familii din satul dobrogean Cochirleni, care au arătat că de trei ani "acolo bucate nici cum nu s-au făcut și tot ce au avut au vândut de au dat pentru mâncare"⁵¹. Curând după aceea, carantina Gura Ialomiței înștiință că, la 3 august, "au mai venit 2 familii băjenari de decindea, din Turchia"⁵². Tot în luna iulie, comandirul punctului Brăila raporta că la pîchetul Frecăței sosiseră cinci familii, alcătuite din 17 persoane, trecute "din Turchia spre a se așeza în prințipat"⁵³.

Încă din anul 1830, mulți dintre refugiați s-au adresat autorităților românești cerând să li se îngăduie întoarcerea la locurile de origine⁵⁴. Cauzele erau multiple⁵⁵, dar principala constă în obligațiile la care fuseseră supuși. În decembrie 1831, "dicienii" așezați în plasa Borcea, din anul 1829, se plângneau că fuseseră "trecuți în tablele satelor cu bani*<i>* capitații, în rând cu ceilalți birnici" și că "au plătit bani de dajdiie i podvezi și angarale"⁵⁶. De asemenea, erau nemulțumiți negustorii și meseriașii stabiliți în orașe⁵⁷. La 7 decembrie 1831, Ocârmuirea județului Brăila făcea cunoscut că "neguțătorii veniți de pește Dunăre se împotrivesc a fi trecuți în rândul patentarilor, pe motiv că sănt scuțiți pe trei ani"⁵⁸. Pe de altă parte, autoritățile otomane au reclamat restituirea fugarilor din Bulgaria și Dobrogea⁵⁹. În iunie 1830, pașa de la Rusciuc, El Seid (Es Se'id), cerea "a să da voe lăcitorilor Turtucăi*<i>*, celor ce au trecut la Valahia de la malul drept al Dunări*<i>*; a să întoarcă la cea întâi a lor lăcuință, unii cu al lor însuși dorință"⁶⁰.

În vederea reținerii în pământul țării a acestor băjenari, prezentul Divanurilor celor două Principate, generalul Kiselef, a hotărât, în iulie 1830, emiterea unui "Așezământ" prin care să fie scuțiți total de dări pe timp de trei ani, iar pe următorii săpte să fie obligați a le plăti numai pe jumătate⁶¹. Era cunoscută sub denumirea de "asidosia de zece ani"⁶². Cu toate acestea, foarte mulți dintre ei și-au menținut nestămutată hotărârea de a se înapoia pește Dunăre, la locurile lor de origine.

Astfel, la 20 iulie 1830, "Isprăvnicatul streinilor din Valahia Mare" raporta Divanului Săvârșitor despre jalba adresată, la 12 ale aceleiași luni, de turucăienii așezați la satul Chirnogi din județul Ilfov, cerând "a li să da voie să treacă înnapoi, la întâia lor lăcuință"⁶³. Din cele 202 familii, doar 14 vroiau să rămână în Țara Românească⁶⁴, celealte 188 exprimându-și dorința de a se întoarce în Dobrogea. Fiecare dintre capii acestor familii făcea următoarea declarație: "Am auzit hotărârea domihului prezedent pentru asidosia de zece ani, dar nici cu aceasta nu voesc a rămânea în Valah*<ia>*"⁶⁵.

Nu toți aceștia au revenit însă atunci la dreapta Dunării. La 29 aprilie 1832, băjenarii turtucăieni aflați încă la Chirnogi, în număr de 63 de familii, se rugau să li se dea voie să treacă la Turtucaia, precizând că le rămăseseră acolo "vii, moșii, case și rudeniile", unde toate li se pustiau. Adăugau totodată: "Hrana noastră fiind vânarea peștelui și alt nimică, cu întocmirea lazaretului mărginii am rămas depărtați de acea hrană și pătimim cumplit"⁶⁶. La 16 iunie 1832, s-a dat "slobozenie" pentru plecarea acestor 63 de familii⁶⁷, dar numai 51 au trecut peste Dunăre, 11 rămânând în țară⁶⁸. Într-o listă a băjenarilor "de peste Dunăre", alcătuită de Ocârmuirea Ilfov la 17 aprilie 1834, se menționa că la Chirnogi se găseau 41 de familii de turtucăieni, 4 la Oltenița și câte una la satele Brănești și Spanțov⁶⁹. Localitatea Chirnogi, compusă inițial dintr-un singur sat, a ajuns cu timpul să cuprindă trei așezări: Chirnogi Pământeni, Chirnogi Ungureni și Chirnogi Turtucăieni; aşa cum apare în catagrafia din 1838⁷⁰.

La 14 octombrie 1831, subocârmuitorul plășii Borcea raporta despre băjenarii din satele Oltina, Beilic, Mărleanu și Cochirleni, sosiți în primăvara aceluia an, că "acum umblă a să strămuta și-a să duce la locurile dă unde au venit, zicând că nu să pot da locului de aici, viindu-le peste mâna lemnile, vânarea peștelui, stuful și alte trebuincioase lor"⁷¹. În aceeași lună, Ocârmuirea județului Ialomița înștiință Marea Vornicie pentru mișcările dicienilor ce au venit în primăvara trecută și s-au așezat într-acest județ⁷², în satele plășilor Lichirești, Stelnica și Borcea, "că să ar fi clătind ca să treacă iarași dăcindea"⁷³. La începutul lui noiembrie 1831, carantina Călărași înainta trei rapoarte privitoare la băjenarii stabiliți între satele Jegălia și Găldău și în ostroavele Niculii și Musait, care "s-au sfătuință ca, în vreo noapte, prin taină, să treacă dăcindea, în Turchia"⁷⁴.

În ianuarie 1832, vameșul schelei Călărași arată că luase "dă știre" că refugiații în satele Oltina, Beilic și Găldău intenționau ca, de îndată ce vor scădea apele, "să treacă decindea"⁷⁵. La 9 martie, căpitanul plășii Stelnica raporta despre satele Găldău și Mărleanu (Mărlăneni) că, "în săptămâna viitoare, sănt gătiți să fugă toți băjenari <i>de acolo în Țara Turcească, din pricina unui Lambru, moșierul de acolo, zicând lăcitorilor că nu au voe a eșii la plug într-alt chip dacă însuși nu va fi față a le da loc cu pogonul, mai adăugând și speria și cu zilele de clacă și că o să plătească de fiecare vită și alte<le>"⁷⁶. În aceeași zi, de Mucenici, după alt raport al aceluiasi dregător, locuitorii așezăți la Musait "au trecut toate ale lor dincolo, în Țara Turcească, și n-au mai rămas nici un în ostrov ... și de la cel mai mic până la cel mai mare au trecut". La întrebarea "pentru ce au fugit de au spart ostrov? ... au dat răspuns că numai din pricina zilelor de clacă și altele rele care să aude să facă"⁷⁷. Tot atunci, au plecat "și trei familii din Găldău și alte<le> ... și era să fugă toată plasa în Turchia". Căpitanul plășii Stelnica a reușit să-i potolească și unii au ieșit la plug "și s-au așezat pă la casele lor, dar mai zic și alta, că dacă i-o mai supără de clacă, cum și dă militari, ei lasă și arături și fug din-

colo"⁷⁷.

La 26 mai 1832, Ocârmuirea județului Brăila înainta Vistieriei o listă cu "cei veniți du peste Dunăre în leat 1830", care vroiau a "să întoarcă iarăși innapoi la urma lor, eu toate vitele însemnate cu care atunci au tecut, după bileturile carantinelor ce au infătișat"⁷⁸. Toți aveau nume românești și formau 11 familii, însumând 48 de suflete, la care se adăugau 13 slugi. Dețineau 208 boi și vaci, 62 cai și 296 oi⁷⁹. Primul dintre ei figura bogătașul Daniil Răileanu, pomenit mai sus, înregistrat cu familia, cu șase slugi și cu 135 boi și vaci, 35 cai și 296 oi, deci un număr mai mare de vite decât cel cu care venise. Se arăta că locuiesc la satul Măxineni din județul Slam Râmnic și că, între timp, se călugarise la un schit din acel județ⁸⁰. La 4 iulie 1832, aceeași ocârmuire raporta Marii Vornicii despre alte trei familii "bulgărești moldovenești", venite tot la 1830, care vroiau "a să întoarce iarăși la urma lor". Cuprindeau 23 de suflete și aveau cu ei 16 boi și vaci, 4 bivoli, 4 cai și 1 cătăr⁸¹.

La 26 mai 1833, într-o jalbă către Marea Vornicie, "41 familii băjenari ot satul Mărleanu, sud Ialomița" făceau rugaminte a se porunci "unde să cuvine, ca să ne dea slobozenei a merge iarăși dincolo, la locurile noastre, de unde am venit", deoarece "vedem că nu ne putem învăța a trăi după obiceiurile locului"⁸². Toți erau români, unii cu nume deosebit de semnificative: Stoian Ispas (6 persoane, 4 bovine, 6 porci), Mitache Găureanu, cu doi feciori însurăți (7 persoane, 13 bovine, 10 cai, 30 oi și capre, 4 porci), Lazăr sin Dan (5 persoane, 4 bovine, 1 porc, 1 luntre), Mircea sin Paraschiva (4 persoane, 5 bovine, 8 porci), Gheorghe Bacăsu (4 persoane, 5 bovine, 2 oi, 3 porci), Toader sin Mitu (8 persoane, 8 bovine, 30 porci), Stanciu Olteiu (5 persoane, 10 bovine, 3 cai, 15 oi și capre, 5 porci), Ion sin Ciocea (7 persoane, 4 bovine, 20 oi și capre, 8 porci), Ion Drăgoiu (6 persoane, 6 bovine, 1 cal, 16 oi și capre, 1 porc), Gheorghe Rogoz (6 persoane, 8 bovine, 2 cai, 3 porci, 1 luntre), Stoian Mitache (4 persoane, 8 bovine, 22 porci, 1 luntre), Ion Văcaru (5 persoane, 2 bovine, 1 porc), Dima Cojocaru (3 persoane, 2 bovine) și.a. Totalul animalelor domestice pe care le poseda era destul de mare⁸³.

O jalbă similară adresau, în aceeași zi, 11 familii din satul Cadâna, pentru care se întocmea, la fel, o listă cu numele capilor de familie, numărul componentilor și al bunurilor. Printre aceștia figurau: Costache Coceanu (5 persoane, 4 bovine, 2 cai, 7 porci), Gheorghe Manole (5 persoane, 5 bovine, 6 uleiie), Voinea Negoiță (6 persoane), Macsim Cazacu (2 persoane, 8 bovine), Tânase Gheorghe (6 persoane, 6 bovine, 140 oi, 43 capre), Ion Bercaru (5 persoane, 7 bovine) și.a. Numele îi arată și pe aceștia ca fiind, fără nici un dubiu, români⁸⁴.

La 22 iunie 1833, Ocârmuirea județului Ialomița raporta că băjenarii din satele Mărleanu și Cadâna ceruseră voie, în mai multe rânduri, "a trece în Turchia ... pricinuind întâi că clima acestui pământ le este împotrívitoare lor și nu pot să se dea cu locul, și al doilea că, la pământul unde ei au trăit, în Turchia, unii au părinți, frați, surori și alte rudenii și voesc a merge acolo"⁸⁵.

Într-un nou raport, la 28 iulie, ocârmuirea arată că locuitorii satului Mărleanu "n-au voit nici într-un chip a-și schimba cugetul lor dă trecere peste Dunăre"⁸⁶, iar la 8 august că aceeași atitudine aveau și băjenarii din localitatea vecină Păpureni⁸⁷. În septembrie 1833, o cerere asemănătoare prezenta încă două familii din satul Cadâna: Șerban Ștefan (3 persoane, 7 bovine, 2 cai) și Gheorghe Chirea (5 persoane, 5 bovine)⁸⁸.

La 17 aprilie 1834, Ocârmuirea județului Ilfov înainta la Vistierie o listă cu "băjenarii de peste Dunăre" aflați în acel județ. Erau mai multe zeci de familii originare din zonele Turtucaia și Silistra care își găsiseră adăpost în următoarele sate: Codreni, Pârlita, Ileana Trăsnii, Ciocănești, Cornățelu, Chiseletu, Surlari, Fundulea de Jos, Fundulea de Sus, Catana, Vărăstii Sârbi, Afumați, Brănești, Căscioarele, Chirnogi, Oltenița, Ulmenii Pământeni, Ulmenii Sârbi, Ulmenii Ungureni, Spanțov și Luica. Cei mai mulți capi de familie purtau nume românești sau împrumutate din onomastica bulgară sau turcă⁸⁹. Este vorba numai de cei "rămași", nefiind cuprinși cei plecați înapoi și cei decedați.

Alți băjenari erau veniți mai de departe, din josul Dunării. Astfel, la Vărăstii Sârbi se aflau cinci familii din Hârșova (Trifon Caznea, Savul Pană, Filion Miu, Precup Bahnea și Tudor sin Ilie)⁹⁰ și, tot de acolo, nouă familii la Ulmenii Pământeni (Grozea sin Dinul, Mihai sin State, Manea sin Vâlcul, Dinul sin Stoian, Nicolae Tuicul ș.a.)⁹¹. De asemenea, la Afumați, erau două familii din Seimeni, capi fiind Pascu Viziru și Mihai sin Pascu, probabil tată și fiu, amândoi "plugari"⁹².

O listă similară era trimisă, la 24 aprilie 1834, de Ocârmuirea județului Ialomița. Se menționa că la Ceacu erau așezate 26 de familii, venite din satul dobrogean Musait, printre nume figurând: Nedelcu Pârcălabul, Fătul Ceacul, Dinul Pelivan, Tudor Nedelcu, Dobre Ciobanul ș.a.⁹³. Alte patru familii, tot din Musait, se aflau la satul Cocargea⁹⁴. Din "Ostrovul cel Mare" (Ostrovo Silistrii, azi Ostrov, județul Constanța) se găseau cinci familii la Tonea și patru familii la Cioroii. Toți erau "plugari" și aveau nume curat românești⁹⁵.

La Mărleanu, "siliște cu asemenea numire", erau stabilite 26 de familii, originare din satul dobrogean omonim. Toți capii erau "plugari" și purtau nume românești, deși unele influențate de onomastica turcă: Stanciu Dinul, Milea Gheorghe, Milea Anghel, Gheorghe Caramilea, Tudor Caragheorghe, Enciu Tudorache, Dumitrache Jâca, Mușat Lefter, Petre Orzoiu, Gheorghe Orzoiu, Ion Panait Ciocea ș.a.⁹⁶. Alte 38 de familii, din același loc, se aflau la Cochirleni, tot pe brațul Borcea, sat "cu asemenea numire, dar îi zice și Răsuhăteni", ceea ce dovedește că printre întemeietori fuseseră și fugari din Rasova (Răsuhata). La aceștia, și ei cu toții "plugari", întâlnim următoarele nume: Encică Radul Turpan, Paraschiva Bărbieru, Costea Niculită, Neagul Niculită, Ion Stoian Moraru, Voicu Barbu Corbu, Ion Mocanu, Anghel Radu Deliu, Vișan Zainea, Ion Neacșu, Lepădat Ceapcănu, Mihai Popa Vlad, Ene Lefter, Toader Chelu ș.a.⁹⁷.

În marele sat ialomițean Stelnica, se găseau nouă familii de "plugari" din Cernavoda, toți având nume românești: Petru Voicu Gornea, Neagul Gostea, Ion Radul Ursuzea, Tudorache și Simion sin Stan Mocanu, Petcu Ion Cotârcă, Lazăr Ion, Gheorghe Necula, Neagul Martin⁹⁸. La Bordușanii Mari erau înregistrate 12 familii din Ostrovul Balaban, sat dispărut încă din 1832, în condiții istorice bine cunoscute⁹⁹, și aceștia "plugari", purtând nume românești: Voicul Albul, Stan Albul, Petre Mocanu, Necula Buga, Dinul Gadiu, Petre Dragu, Necula Ciripan, Chiru Ciripan, Vintilă Dumitrache, Neagul sin Neagul, Vișan Neculaie Chiriac și Costandin sin Gheorghe Bulat¹⁰⁰.

La Ostrovu lui Costandin, care ținea de județul Ialomița, se aflau șapte familii de "plugari" din Dobrogea, fără a se specifica însă localitatea de unde erau de fel. Aveau și ei nume semnificative pentru determinarea etniei: Ionita Cojocaru, Mihai Ostroveanu, Marin Tănăsoaia s. a.¹⁰¹.alte 25 de familii se găseau la Oltina, tot fără indicarea locului de origine, dar care erau venite, în mod sigur, din satul dobrogean omonim. Numele lor erau, de asemenea, românești, aşa cum am arătat mai sus, dar la unele se poate observa rezonanță turcească: Ion Carabărbieru, Ene Caradragomir, Alecsandru și Gheorghe Delimană, Radu Catrangea s. a.¹⁰².

În aceeași zi, la 24 aprilie 1834, Ocârmuirea județului Ialomița înainta la Vistierie lista băjenarilor "care nu se mai găseau". Unii dintre capii de familie erau "morți de holeră": 4 la Ceacu, 1 la Cioroiu, 3 la Mărleanu, 1 la Cocargea, 3 la Cochirleni, 1 la Stelnica, 2 la Bordușanii Mari și 1 la Maltezi¹⁰³. La alții, în număr mai mare, se face mențiunea "întors în Turchia". În această situație erau 29 la Mărleanu, foarte probabil reveniți la satul de origine, cu aceeași denumire: Gheorghe Lupu, Ion Marin Coțofană, Sava Rizea, Radu Ianache, Grigore Mitache, Tudor Tuguleană, Mihai Vintilă s.a. La Cochirleni erau 15: Sinca Macsin, Manea Ianole, Radu Gâlceavă, Petre Roibu, Costandin zet Drăgoiu, Neculae Bulumacea s.a. Tot 15 erau și la Ostrovu lui Costandin: Voicu Croitoru, Ion Fluturaș, Manea Fluturaș și fiul său Oancea, Dan Ciulea, Toma Barbă-Albă, Ion Berbec, Stan Cernica, Dobre Burloiu, Tănase Neagu, Gheorghe Cărăușu s.a. La Mârculești erau 4, dintre care 3 cu specificarea "trecut la Silistra", și câte 1 la Stelnica și Bordușanii Mari¹⁰⁴.

O listă a "băjenarilor de peste Dunăre" este înaintată Vistieriei și de către Ocârmuirea județului Brăila, la 8 iunie 1834. La Vădeni erau 4 familii (Matache sin Stamate Budușanu, Tânțu sin Pană Văcaru, Voicu sin Negoită Priceputu și Tudor Moldoveanu), la Vârsătura - 6, la Baldovinești - 17 (Stoica Boia, Petre Zmochină, Toader Buruiană, Vasile Bercaru s.a.), la Barba Roșie - 1, la Tătaru - 12 (Benonie Uțanu, Vasile Uțanu, Ion Mocanu, Tudor Burlacu s.a.)¹⁰⁵. În luna octombrie, trei locuitori din județul Brăila, veniți "de decindea, din Turchia, de patru ani", toți cu nume românești, făceau cereri individuale pentru a li se permite întoarcerea la locurile de origine¹⁰⁶. La 31 octombrie 1834, ocârmuirea înainta, de asemenea, Visteriei o "Listă de cinci moldoveni

băjenari veniți de decindea, din Turchia, și care acum vroesc a se întoarce la cea 1-ia lor locuință". Se numeau: Vasăle Bercaru, Tudosii Armășel, Alecsii sin Duca Bercaru, Dancu Musteață Albă și Ioan Dănilă. Familiile lor însumau 19 suflete și dețineau 58 bovine, 9 cai și 70 oi, iar locul șederii lor temporare fusese la satul Baldovinești¹⁰⁷.

În martie 1835, subocârmitorul plășii Borcea făcea cunoscută, prin mai multe rapoarte, situația băjenarilor dobrogeni așezăți în satele Beilic, Mărleanu, Gura Balii (Băjenari Gura Balii), Noieni (Noienii Vechi), Păpurași (Păpureni, "ce să zice și Cochirleni") și Șocariciu (cățiva numai), de pe moșia Jegălia a Mănăstirii Dealului¹⁰⁸. Fuseseră "strâmtorați pă trei ani trecuți în răspunderea datorii proprietății(i), după pravila domnului Caragea", ca și de alte obligații și "spăimântându-să dă toate aceste răspunderi", care urmău "negreșit a se răfui până la Sf. Gheorghe viitor", fiind și lipsiți de "hrana vieții, ... au început a se spărgălu"¹⁰⁹. În ziua de 26 martie, doi dintre ei, Lefter Catrangu și Costea Dumitru Lungu din satul Beilic și Tudorașcu din Noieni "au fugit dăcindea, în Turchia", împreună cu familiile lor, "nerămânându-le nimic în sat"¹¹⁰.

Tot la 26 martie, noaptea, alte 12 familii de la Gura Balii au trecut peste Dunăre, la satul Cainargeaua, "în ținutul Silistrii". Se înaintă și lista, în două variante, cu numele lor: Iancu Dulgheru și fratele său Chirea, Manole Tudor, Mitea Chelu, Ene Croitoru, Oprea Baba Trufana, Ion Baba Slaba, Șerban Grădinaru, Gherasim Moldoveanu s.a.¹¹¹. La 1 aprilie 1835, alte 12 familii au fugit din satul Noieni: Neacșu al Babii Stanii, Ștefan sin Florea, Stroe Mișcă, Costandin Gânsacu, Radu Jalbă, Nicolae Tabacu, Voicu Prunaru s.a.¹¹². Le rămăseseră în sat opt bovine și o bivolă¹¹³. La 17 mai, Ilie sin Ion Bâlbâiacu din satul Stelnica, "a trecut prin taină în Turchia, împreună cu muierea lui", de la o grădină pe care o avea în baltă¹¹⁴. Deși autoritățile românești au luat unele măsuri pentru reținerea acestor băjenari, cererile lor de plecare au continuat și în anii 1836 și 1837¹¹⁵. Chiar și la 1844, mai multe zeci de familii din rândurile acestor refugiați s-au întors ilegal peste Dunăre, la locurile de origine¹¹⁶.

În anul 1836 au loc însă noi refugieri ale românilor dobrogeni la stânga Dunării, determinate de echipajele locuitorilor creștini din Silistra și împrejurimi de repetarea masacerelor turcești de la 1830, după evacuarea cetății Silistra de către trupele ruse¹¹⁷. Un exod masiv se produce apoi în timpul războiului Crimeii, mai ales în urma retragerii din Dobrogea a armatelor țarului¹¹⁸ și, de asemenea, deși într-o proporție ceva mai redusă, în ajunul și în timpul războiului ruso-româno-turc din 1877-1878¹¹⁹. Pentru populația românească a provinciei pontice fuga la frații din Principate a însemnat salvarea unui mare număr de vieți și păstrarea ființei etnice până la reintegrarea acestui teritoriu la România.

NOTE

1. C. Brătescu, *Populația Dobrogei, în 1978-1928. Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească*, București, 1928, p.230-331.
2. Ibidem, p. 226; Tudor Mateescu, *Refugieri ale românilor din Dobrogea la stânga Dunării în timpul războiului Crimeii*, în "Revista Arhivelor", anul LXVII (1991, vol. LIII, nr. 1, p. 60.
3. Tudor Mateescu, *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, București, 1979, p. 38-39, 48-50.
4. N. Iorga, *Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea. Considerations historiques*, Jassy, 1917, p. 69.
5. Tudor Mateescu, *Permanența și continuitatea ...*, p. 51.
6. Alex. P. Arbore, *Caracterul etnografic al Dobrogei sudice din epoca turcească până la 1913*, în "Analele Dobrogei", XIX (1938) vol. II, p. 113-114, în notă.
7. Constantin C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, București, 1957, p. 137.
8. Tudor Mateescu, *Sate dobrogene dispărute în cursul secolului al XIX-lea*, I, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie <<A. D. Xenopol>>", XIII, Iași, 1976, p. 172-173.
9. Constantin Velichi, Veselin Trajkov, *Bălgarskata emigracija văv Valahija sled rusko-turskata vojna 1828-1829* (Emigratia bulgară în Țara Românească după războiul ruso-turc din 1828-1829), Sofia, 1980, 425 p.
10. Vezi îndeosebi Constantin N. Velichi, *Emigrări la nord și la sud de Dunăre în perioada 1828-1834*, în "Romanoslavica", XI, Istorie, 1965, p. 67-116; Dimitrie C. Ionescu, *Așezarea coloniștilor bulgari în orașul Buzău și în împrejurimi între 1792 și 1838*, ibidem, p. 137-153.
11. Constantin N. Velichi, op. cit., p. 70-71. În volumul de documente amintit, unde toate piesele sunt redate în traducere bulgară, au fost traduse și numele românești, purtătorii lor fiind prezentați astfel drept bulgari.
12. Constantin N. Velichi, op. cit., p. 69.
13. Ibidem, p. 70.
14. Ibidem, p. 70-71.
15. Arh. St. Buc., colecția Administrative vechi, dosar 191n/1828, f.4.
16. Ibidem, dosar 2711 / 1830, f. 5-22.
17. Constantin N. Velichi, op. cit., p.70.
18. Arh. St. Buc., colecția Administrative vechi, dosar 191p / 1828, f.4.
19. Ibidem, f.5-6.
20. Constantin N. Velichi, op. cit., p.70.
21. Arh. St. Buc., colecția Administrative vechi, dosar 343 a / a / 1831, f.1.
22. Ibidem, f.9-10.
23. Ibidem, dosar 343 z / 1829, f.2.
24. Ibidem, dosar 343 g / 1829, f.1.
25. Ibidem, f.2.
26. Ibidem, fond Vistieria Țării Românești, dosar 3201 / B / 1831, f. 1264.
27. Ibidem, dosar 3201A / 1831, f. 53.
28. Constantin N. Velichi, op. cit., p. 71-73.
29. Ibidem, p. 76.
30. N. Iorga, op. cit., p. 69.
31. Arh. St. Buc., colecția Administrative vechi, dosar 271 / 1830, f. 132.
32. Ibidem, fond Vistieria Țării Românești, dosar 162B / 1830, f.631, 717, 776-777.
33. Ibidem, f. 776-777.
34. Ibidem, f.803-829.
35. Ibidem, f. 674.
36. Ibidem, f. 802-829.
37. Tudor Mateescu, *Un așezământ monahal transilvănean în Dobrogea. (Contribuții la istoria Mănăstirii Cocoșu până la 1877)*, în "Mitropolia Ardealului", XXI (1976), nr. 1-3, p. 114.
38. Pentru aceste trei așezări vezi Idem, *Sate dobrogene dispărute ...*, I, p. 182; II, în "Revista

- Arhivelor", anul LXI (1984), vol. XLVI, nr. 3, p.304-306, 307-308.
39. Arh. St. Buc., colecția Administrative vechi, dosar 250 / 1830, f. 49.
 40. Ibidem, fond Visteria Țării Românești, dosar 5740 A / 1834, f. 466, 499-500.
 41. Ibidem, dosar 5740 B / 1834, f. 652.
 42. Ibidem, fond Comitetul Carantinelor, dosar 1334 / 1831, f. 3, 12.
 43. Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei (1830-1877)*, București, 1975, p. 45.
 44. *Ibidem*, p. 46.
 45. Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1334 / 1831, f. 13-14.
 46. Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei*, p. 51.
 47. Arh. St. Slobozia, fond Ocârmuirea județului Ialomița, dosar 230 / 1833, f. 2.
 48. Arh. St. Buc., fond Visteria Țării Românești, dosar 5725A / 1834, f. 129.
 49. Arh. St. Brăila, fond Ocârmuirea județului Brăila, dosar 3731 / 1832, f. 49.
 50. Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1505 / 1834, f. 43, 50.
 51. Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei* ..., p.66.
 52. Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1505 / 1834, f. 62.
 53. Ibidem, fond Visteria Țării Românești, dosar 5740A / 1834, f. 25.
 54. Constantin N. Velichi, *op. cit.*, p. 85-86.
 55. *Ibidem*, p. 86-87.
 56. Arh. St. Buc., fond Vișteria Țării Românești, dosar 3201A/1831, f. 53.
 57. Constantin N. Velichi, *op. cit.*, p. 87.
 58. Arh. St. Buc., fond Visteria Țării Românești, dosar 3201A / 1831, f. 85.
 59. Constantin N. Velichi, *op. cit.*, p. 85-89.
 60. Arh. St. Buc., colecția Administrative vechi, dosar 271 / 1830, f.3.
 61. Constantin N. Velichi, *op. cit.*, p.86.
 62. Arh. St. Buc., colecția Administrative vechi, doar 271 / 1830, f.5.
 63. *Ibidem*, f.5, 10.
 64. *Ibidem*, f.5.
 65. *Ibidem*, f.10-16.
 66. Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei* ..., p. 55-56.
 67. Arh. St. Buc., fond Vistieria Țării Românești, dosar 3178 / 1831, f. 298.
 68. *Ibidem*, f. 300.
 69. Ibidem, dosar 5725A / 1834, F. 100, 102-103.
 70. Ibidem, colecția Catalografii, nr. 81 / 1838, f. 115-192, 200-204. Locuitorii satului (sau, mai bine zis, cătunului) Ghirnogi Turtucăieni, constituinții 48 de familii, aveau toți nume românești: Ion Marin Vulpe, Radu Marin Vulpe, Coman Șoană, Negru Marin, Dinu Nichita, Soare Nicula, Ion Grigore, Radu Stoica, Badea Șärban, Stan Oprea, Dumitru Oană, Florea Nedelcu, Șärban Marin, Ion Radu, Stan Preda, State Neagoe, Icu Icu, Iordache Costandin și alții. (*Ibidem*, f. 202-204).
 71. Ibidem, fond Vistieria Țării Românești, dosar 3178 / 1831, f. 193.
 72. *Ibidem*, f. 191.
 73. *Ibidem*, f. 225.
 74. Ibidem, dosar 3201 A / 1831, f. 159.
 75. Ibidem, fond Comitetul Carantinelor, dosar 2407 / 1832, f.1.
 76. Ibidem, dosar 2408 / 1832, f. 2.
 77. *Ibidem*, f. 5.
 78. Ibidem, fond Vistieria Țării Românești, dosar 3201A / 1831, f. 576.
 79. *Ibidem*, f. 577.
 80. Ibidem, f. 577, 598.
 81. Ibidem, dosar 3178 / 1831, f. 301-302.
 82. Ibidem, f. 389.
 83. Ibidem, f. 391.
 84. Ibidem, f. 390, 392.
 85. Ibidem, dosar 3201B / 1831, f. 963.
 86. *Ibidem*, f. 1084.
 87. *Ibidem*, f. 1133.

88. Ibidem, f. 1233-1234.
89. Ibidem, dosar 5725A / 1834, f. 93-100, 102-103.
90. Ibidem, f. 99.
91. Ibidem, f. 102.
92. Ibidem, f. 100.
93. Ibidem, f. 124.
94. Ibidem, f. 125.
95. Ibidem, f. 124.
96. Ibidem, f. 124-125.
97. Ibidem, f. 125-126.
98. Ibidem, f. 126.
99. Tudor Mateescu, **Sate Dobrogene dispărute ...**, II, p. 302-303.
100. Arh. St. Buc., fond Vistieria Țării Românești, dosar 5725A / 1834, f. 126-127.
101. Ibidem, f. 127.
102. Ibidem, f. 129.
103. Ibidem, f. 132.
104. Ibidem, f. 132-133.
105. Ibidem, f. 174-175, 177-178.
106. Ibidem, dosar 5740A / 1834, f. 466, 499-500.
107. Tudor Mateescu, **Documente privind istoria Dobrogei ...**, p. 67.
108. Arh. St. Slobozia, fond Ocârmuirea județului Ialomița, doar 6459 / 1835, f. 58-60, 73, 76.
109. Ibidem, f. 59.
110. Ibidem, f. 58.
111. Ibidem, f. 62, 71.
112. Ibidem, f. 70.
113. Ibidem, f. 177.
114. Ibidem, f. 110.
115. Constantin N. Velichi, **op. cit.**, p. 96.
116. Arh. St. Buc., fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 101 / 1844, f. 16, 18, 51, 64, 89-91, 100.
117. Tudor Mateescu, **Evacuarea cetății Silistra de către trupele ruse (1836)**, în "Arhiva românească", serie nouă, CLV (1995), tom. I, fasc. 1, p. 78.
118. Idem, **Refugieri ale românilor din Dobrogea ...**, p. 60-72.
119. Idem, **Date privind situația românilor și a altor creștini din Dobrogea în ajunul și în timpul Războiului pentru independență**, în "Revista Arhivelor", anul LXX (1993), vol. LV, nr. 2, p. 124-127.

Tudor MATEESCU

RÉFUGIÉS ROUMAINS DE DOBROUDJA SUR LA RIVE GAUCHE
DU DANUBE PENDANT LA GUERRE RUSSO-TURQUE DE 1828-
1829 ET PENDANT L'APRÈS-GUERRE

- Résumé -

Pendant les guerres russo-turques qui ont affecté le territoire de la Dobroudja à partir de la deuxième moitié du XVIIIe siècle, les Roumains et les autres chrétiens de cette province se sont sauvés, en grand nombre, en passant sur la rive gauche du Danube, dans la Valachie et la Moldavie. Au cours de la guerre de 1828-1829, le plus dévastateur de tous ces conflits militaires, ainsi que pendant les années de l'après-guerre, on assiste à un véritable exode de la population chrétienne de Dobroudja et de Bulgarie vers les Principautés Roumaines.

Pour l'identification des Roumains dobroudjiens, les noms inscrits dans les documents émis par plusieurs institutions de la Valachie sont significatifs. Du grand nombre de ces réfugiés, il y en a eu qui se sont définitivement établis sur la rive gauche du Danube, cependant, d'autres sont revenus en Dobroudja, dans leurs anciennes habitations.

ȘTIRI DIN PRESA VREMII DESPRE AȘEZAREA MOCANILOR ÎN DOBROGEA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA

La dezvoltarea vieții economice dobrogene în perioada modernă au contribuit în mod deosebit mocanii, aport recunoscut și subliniat de întreaga istoriografie de specialitate¹. În condițiile cerute de păstorit, oierii ardelemi luau drumul Dobrogei, integrându-se fenomenului tradițional românesc al transumanței, din cele mai vechi timpuri², Dunărea nefiind o piedică, ci din contră, o punte de legătură cu restul provinciilor românești. Transilvania și Dobrogea, două regiuni aflate la extremitățile pământului românesc, au împărtășit aceeași soartă, stând sub dominația străină sute de ani, care a urmărit sub o formă sau alta colonizarea cu populații alogene și deznaționalizarea elementului românesc. Cele două tărâmuri de viață românească s-au întâlnit în lupta îndărjită pentru supraviețuire, pentru păstrarea limbii și cultivarea ei, pentru ridicarea economică și culturală a românilor.

În contactul mocanilor cu populația românească autohtonă dobrogeană deosebirile neesențiale, strict locale care vor fi existat, s-au topit în acea "sinteză de viață românească" pe care au consemnat-o cu bună știință Nicolae Iorga și C.C. Giurescu³.

Cauzele care i-au mânăt pe acești transumanți ardeleni în Dobrogea sunt multiple, regiunea constituind pentru unii doar punct de popas iar pentru alții capăt de drum. Încă de la 1850 agronomul Ion Ionescu de la Brad remarcă: "ocupația mocanilor este strâns legată de sistemul de economie rurală din Dobrogea. Problema mocanilor trebuie soluționată în interesul producționii Dobrogei și al relațiilor Austriei cu Turcia"⁴.

În pendularea sau stabilirea mocanilor în Dobrogea au primat cauzele economice: păsunatul, piața de desfacere pentru produsele mocănești (oi, lână, brânză, cai) și preț bun la târgurile de la Pazarlăc și Karasu; densitatea redusă a populației pe întinsele teritorii dobrogene și legat de aceasta, interesul Imperiul otoman de a popula provincia cu oameni harnici și bogăți. Alții veneau din scopuri social-politice: fuga pentru a scăpa de prestarea serviciului militar sau de urmărirea autorităților austro-ungare, dările în Dobrogea fiind mai ușare. Alții stăteau perioade mai lungi din cauza molimelor sau a războaielor. Mulți se căsătoreau devenind rayale turcești. În urma convenției din 1855 dintre Turcia și Austria care permitea și favoriza păsunatul în Dobrogea, numărul mocanilor se înmulțește considerabil, motiv pentru care se va înființa un vice-consulat austriac la Hârșova. Scopul acestui viceconsulat era acela de a reprezenta interesele mocanilor din regiune, Hârșova

fiind aleasă pentru că aici, ființa încă dinainte de 1851 o starostie a mocanilor, iar în 1855 trăiau în mahala Varoș din localitate peste 100 de familii ardeleni⁵.

În stabilirea mocanilor pe pământul dobrogean remarcăm două etape distincte: prima etapă până în anul 1882 care se caracterizează printr-o așezare spontană, neorganizată, în funcție de necesități; a două etapă, după anul 1882, când este promulgată legea agrară care va favoriza o așezare dirijată, ordonată și coordonată prin lege de statul român, cu scopuri precise de populare și dezvoltare pe baze moderne.

Presă vremii a semnalat toate aceste aspecte, a comunicat și repopularea Dobrogei, pustiită în urma războiului de independență din 1988-1878. Legea pentru reglementarea proprietății imobiliare în Dobrogea din 3 aprilie 1882, combinată cu legea pentru administrarea Dobrogei din 1880 - ambele avându-l ca autor principal pe Mihail Kogălniceanu - a dus și la mutații demografice, concretizate prin stabilirea unui mare număr de transilvăneni, dar nu numai ei ci și români din alte provincii românești⁶. Așezarea lor definitivă era înlesnită de scutirea parțială sau micșorarea dărilor pe o anumită perioadă. Această lege, modificată apoi în 1884, era o bază de pornire pentru rezolvarea problemei agrare și țărănești din această parte a țării, întrucât improprietăririle atingeau doar fosta proprietate de stat otomană. Statul a trecut la parcelarea și vânzarea pământurilor sub valoarea prețurilor din restul țării, celor care se stabileau definitiv. Inițial erau multe suprafețe libere încât inginerii hotarnici ii indemnau pe țărani să ia atât pământ cât pot munci. Autoritățile locale dobrogene au luat măsuri pentru buna primire a celor care și-au ales pământul dobrogean drept cămin și gospodărie pentru viitor. Într-un raport din 1881 al prefectului de Constanța către ministrul de interne se arăta că "Numărul capilor de familie română stabiliți în acest județ de la 23 noiembrie 1878 trece de 500. Originea lor este din Transilvania, în cea mai mare parte ... Așteptăm încă multe familii din Transilvania. Am preparat locurile unde să-i instalăm ..."⁷. Opinia publică urmărea cu interes aceste evenimente, doavadă fiind numeroasele știri și articole apărute în presă locală și centrală. Ziarul "Farul Constanței" menționa în 28 septembrie 1880: "32 de familii din Făgărașul Transilvaniei vin la Hârșova pentru colonizarea Dobrogei. Administrația a dispus înființarea cu ele a unui nou sat românesc la Hoiraclar, care să poarte numele de "Făgărașul Nou". În urma intervenției prefecturii, administrația domeniilor a aprobat ca să li se dea acestor coloniști gratuit lemne din pădurile statului pentru ca să-și poată construi case. Se anunță de asemenea că alte familii sunt în drum spre Dobrogea trebuind să sosească până la toamnă⁸.

În "Gazeta Transilvaniei" din 11 iulie 1883 I. P. Chihaia arăta: "se scrie că, de la 1854 numărul mocanilor a început a crește pe pământul Dobrogei"⁹. Într-un raport medical asupra situației populației din districtul Constanța efectuat în februarie 1882 se menționa că "de la 1879 încocace, ..., populația a

sporit în mod însemnat atât prin nașteri cât și ... prin asezarea în județ a sute de familii venite din Transilvania și Banat¹⁰. Ziarul "Românul" din 16 iulie 1883, reproducea după "Ecoul Dobrogei" apărut la Tulcea, date statistice din care reiese că un număr de 339 familii ardeleni stabilite în Dobrogea pentru acea perioadă. Statul român a acordat o serie de înlesniri celor care doreau să se stabilească pe teritoriul dobrogean reunit de curând cu țara. "Dispozițiunile generale pentru administrarea bunurilor și căutarea veniturilor statului din Dobrogea", publicate în "Farul Constanței" din 10 iunie 1885 prevedeau la articolul 4: "Capii familiilor române venite din Banat, Basarabia și Transilvania, care n-au fost împroprietăriți, sunt liberi a cultiva pe terenul statului o întindere de cel mult 10 ha fiecare, fără nici o plată de chirie, făcându-se o declarație la primăria respectivă"¹¹. Trecând de la păstorit la agricultură mulți mocani, harnici și întreprinzători și-au construit gospodării model, alții s-au căsătorit cu fetele plugarilor dicieni și cojani, îndreptându-se spre negoț sau alte meserii, totdeauna tinzând să fie în fruntea comunității, prin muncă și pricepere. Acest aspect este menționat și în presă, spre exemplu, referindu-se la populația comunei Hairanchioi(azi, sat Dumbrăveni), în majoritate musulmană până pe la 1890, se evidențiază faptul că în cadrul coloniștilor români veniți din județele Vlașca, Teleorman, Ilfov, Olt, Argeș, și Transilvania, ardelenii, ocupându-se cu economia de vite s-au gospodărit mult mai bine¹². Un acut sentiment național și un instinct al legitimității românești asupra acestui pământ s-a manifestat prin ridicarea de biserici și școli, încă din perioada anteroară anului 1878, fenomen care ia amploare odată cu colonizarea masivă a mocanilor ce are loc la sfârșitul secolului al XIX-lea. La 8 mai 1895 ziarul "Adevărul" comentează condițiile în care 70 de familii de moți din împrejurimile Abrudului au primit loturi de 10 ha în Dobrogea din grija lui P. P. Carp. "Ministrul - spune ziarul - a luat măsuri ca mai multe moșii ale statului să fie parcelate în cel puțin 1000 de săraci din Transilvania, Banat și Bucovina, cu condiția ca în termen de cinci ani, fiecare comună să construiască câte un local de școală"¹².

Știri asemănătoare asemănătoare se întâlnesc și în alte ziare locale care au circulat în Dobrogea în perioada respectivă. Prin selecția materialelor parcurse s-a încercat evidențierea celor mai semnificative aspecte legate de rolul și rolul mocanilor pentru Dobrogea economică și culturală¹³. Ei au constituit un element de legătură și unitate politică între români de dincolo de munți și dincoace de Dunăre; au contribuit la menținerea și perpetuarea elementelor românești și a limbii române și nu în ultimul rând au contribuit la punerea în valoare a pământului Dobrogei, constituind o fortă de primă mână, fiind în același timp și mari negustori. Mocanii au rămas prezenți în Dobrogea și prin numele de sate, dealuri văi și vaduri: Vadul Oii, Vadul cailor, Groapa Ciobanului, Movila Tuțuiianului, Movila mocanilor, Cornul caprii; satele: Făgăraș, Sâmbăta, Turda, Abrud; nume de familie: Mocanu, Tuțuiianu, Hațeganul, Moțoi, Moroianu. Mocanii reprezintă o filă de istorie dobrogeană.

NOTE

1. Din bogata bibliografie dedicată studiului mocanilor și contribuției lor la evoluția economică și culturală a Dobrogei selectăm: A. Veress, *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Tara Românească până în 1981*, București, 1927; I. Georgescu, *Românii transilvăneni în Dobrogea, în Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, 1918-1928, vol. I, București, 1929; G. Vâlsan, *Mocanii în Dobrogea la 1845*, București, 1928; N. Dragomir, *Oierii Mărgineni și transhumanța lor în Dobrogea de Sud*, în "Analele Dobrogei" XIX, vol. II, 1938; I. Gheleass, *Mocanii bârsani de la nomadismul pastoral la stabilirea agricolă în Dobrogea*, București, 1946; T. Mateescu, *Știri noi despre prezența mocanilor în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane* în "Revista arhivelor" an XLVIII, vol. XXXIII, nr. 3, 1971.
2. P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944, p.63.
3. C.C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, Constanța, 1966, p. 5-6.
4. Ion Ionescu de la Brad, *Excursiune agricolă în Dobrogea (1850)*, traducere în "Analele Dobrogei", 3, nr. 1, 1922, p. 175.
5. I. Georgescu, *Din trecutul românesc al Dobrogei (Nicolae Târcă)* în "Analele Dobrogei", 13-14, 1932-1933, p. 39-52.
6. I. Filipescu, *Agricultura Dobrogei*, în "Analele Dobrogei", IX, 1. 1928, p. 485-525; T. Ionescu, *Asupra proprietății și colonizărilor în Dobrogea*, în "Analele Dobrogei", vol. cit., p. 263-278; Gh. Dumitrașcu și M. Vicol, *Legea agrară din 1882 și implicațiile ei naționale*, în Comunicări de istorie a Dobrogei, nr. 2, 1983, Constanța, p. 71-85.
7. "Farul Constanța", an II, nr. 36, 18 ianuarie 1881, p. 2-3.
8. "Farul Constanței", an I, nr. 21 din 28 septembrie 1880.
9. "Gazeta Transilvaniei", Brașov, nr. 78 din 11/23 iulie 1881.
10. "Farul Constanței", an III, din 28 februarie 1882.
11. "Viitorul Dobrogei", an I, nr. 5 din 10 martie 1908.
12. "Dobrogea Jună" an IV, nr. 6, 30 ianuarie 1912.
13. Mocanii au contribuit la dezvoltarea învățământului românesc din Dobrogea, zeci de învățători și profesori transilvăneni stabilindu-se aici, între care Leon Barițiu și Secăseanu. Aici au circulat abecedare, bucoave, cărți religioase aduse tocmai de la Sibiu și Brășov încă de la începutul secolului al XIX-lea. Primul dascăl mocan este adus în satul Greci la 1821. Abecedarul turco-român publicat în anul 1879 de Costache Petrescu are multe ardelenisme.

DES NOUVELLES DE LA PRESSE DU TEMPS SUR LA FIXATION
DES PÂTRES EN DOBROUDJA À LA FIN DU XIXe SIÈCLE

- Résumé -

A l'époque moderne, les pâtres, c'est-à-dire les propriétaires de troupeaux de moutons qui venaient de Transylvanie, ont essentiellement contribué au développement de la vie économique en Dobroudja. En ce qui concerne la fixation de ceux-ci en Dobroudja, il faut remarquer deux étapes distinctes: la première, jusqu'en 1882 - caractérisée par la fixation spontanée, non-organisée, et la deuxième, après 1882, quand on a promu la loi agraire qui favorisait une fixation dirigée et coordonnée par l'État, ayant pour but précis de peupler et de développer la région sur des bases modernes.

On prend en discussion les nouvelles de la presse du temps, laquelle a signalé tous ces aspects, a communiqué et a commenté les lois promues et a soutenu l'État roumain en vue de l'action de repeuplement de la Dobroudja, dévastée à la suite de la guerre d'Indépendance de 1877-1878.

INFORMAȚII PRIVIND POPULAȚIA GERMANĂ DIN DOBROGEA

Diversitatea etnicului dobrogean, aflat într-o permanentă schimbare, a pus în evidență vechimea și perenitatea românilor pe aceste meleaguri. Datele existente atestă cu certitudine că în secolul al XIX, sub aspect numeric, economic, cultural și național a fost asigurată nu numai permanența elementului românesc, dar și amplificarea și diversificarea legăturilor sale cu Principatele și Transilvania și, apoi, cu România, după constituirea ei ca stat.

Viața economică a Dobrogei a fost fundamental influențată, în sens negativ, de războaiele care au fost aproape continuu. Fără îndoială, într-o asemenea atmosferă, câmp de luptă, bântuită nu de puține ori de molime și de epidemii, Dobrogea a suferit și din punct de vedere economic.

Totuși, este o situație specifică pentru Dobrogea la începutul secolului al XIX-lea, că pentru a anihila urmările negative ale războaielor, politica otomană este mai largă. Ea a încurajat stabilirea populațiilor, nu numai a celor războinice, dar și a celor cunoscute ca producătoare. În acest sens, sunt facilitățile create bulgarilor și mocanilor, care, datorită faptului că pământurile libere din Țara Românească, pe unde-și mânau turmele de la munte se îngustează și transumanța era periclitată, se stabilesc într-un număr din ce în ce mai mare în calitate de raiale. Astfel, putem vorbi de o continuare a creșterii unui număr mare de vite și de o cultivare mai intensă a pământului. Remarcăm o sincronizare, sub aspect economic, a situației din Dobrogea cu aceea din România. Din prima jumătate a secolului al XIX-lea, datorită unor cauze complexe - economice, politice, religioase - găsim în Dobrogea un număr relativ mare de germani veniți din nord sau din Basarabia, care se remarcă prin caracterul constructiv al prezenței lor, așezările lor fiind modele de ordine, de civilizație și de cultură.

Coloniile germane din Dobrogea erau în strânsă legătură cu noile așezări din Basarabia și cu acelea din sudul Ucrainei și împrejurimile Odesei. Din rândul acestora au pornit primii coloniști sub conducerea lui Adam Kühn, pe care îl întâlnim în iarna anului 1842-1843 la Ploiești, iar în anul următor la Siliстра. Au înființat, apoi, lângă Brăila așezarea Iakobsenthal, după care au trecut Dunărea în Dobrogea și s-au așezat în anul 1845 în satul turcesc Akpnar; prin mijlocirea Caimacanului din Babadag, au obținut locuri la Atmagea, unde s-au așezat statoric în anul 1848.

Pe harta lui L. Ionescu sunt însemnate la 1850 două sate locuite de germani: Malcoci, aproape de Tulcea (toponim derivat de la numele unui comandant turc, în timpul luptelor cu Vlad Țepeș) și Tekeli, nu departe de Hârșova; ambele așezări cuprindeau 59 de familii germane.

Lejean adaugă la acestea două în anul 1861 și satul Akmetcha (Atmagea), unde se aflau 1.200 de coloniști germani veniți din nordul Germaniei, care depindeau de un viceconsul stabilit în Rusciu.

Camille Allard notează că în 1864 erau 100 de familii germane care locuiau în împrejurimile Tulcei. Cu mai multă precizie ne vorbește Peters despre ei, spunând că în "Malcoci locuiau 30 de familii de proveniență din ramura sud-germană și care au venit din regiunea Odesei cu puțin înainte de războiul din 1856, de religie catolică, în Cataloi 20 de familii locuind alături de români, ruși și o colonie de tătari și în Atmagea (păduricea șoimului) în număr de 50 de familii având o biserică servită de un preot prusian". În timpul războiului Crimeii, nmai satul Malcoci a rămas neatins, celelalte au fost părăsite de populația care s-a refugiat în Moldova. Reîntorcându-se, au găsit satele ocupate de tătari, dar prevalându-și dreptul de proprietate și le-au putut câștiga înapoi, așezându-se întrânsenele. Cu excepția satului Malcoci, germanii din celelalte 3 sate fac parte din grupa nordică germană; fiind protestanți, ei și-au pastrat obiceiurile și limba.

Germanii din Cataloi se ocupau cu cărăușia și comerțul de spirt, iar cei din Ciucurova și Atmagea erau lemnari.

În anul 1879, în samgeacul Tulcei se aflau 416 capi de familii, 'n districtul Tulcei - 123, în districtul Măcin - 12, iar în districtul Babadag - 327; total: 462.

În 1878, în județul Tulcea erau 182 capi de familie, pentru ca la 1882 să ajungă la 2.310 suflete în județul Tulcea și 116 în județul Constanța.

În satele din nordul Dobrogei erau mai mult agricultori: în Atmagea și Ciucurova se îndeletniceau cu creșterea vitelor, iar cei din Cogelac erau renumiți prin cultura viței-de-vie.

În 1887, Iüng ii evaluează la "6-7000 de suflete".

Din punct de vedere al anilor de înființare a acestor colonii, amintim pe cele mai însemnate: Cataloi (1850), Cogala (1875), Cogiali (1883), Mamuslia (1894).

În Tulcea, în anul 1844, s-au așezat un număr de 45 de familii de germani catolici veniți din Rusia, iar în 1851, numărul catolicilor s-a ridicat la 187 familii.

În anul 1904, se aflau în județul Tulcea următoarele sate: Atmagea (59 de familii), Ciucurova (60 de familii), Cogelac (121 de familii), Cataloi (50 de familii), Mahmudia (4 familii), Malcoci (69 de familii), Sarinasuf (44 de familii), Sfântu Gheorghe (1 familie) și Sulina (14 familii). Total: 422 de familii.

În anul 1905, numărul lor era de 8.220 pentru toată Dobrogea, câte 4.110 de fiecare județ.

În concluzie, putem afirma că timp de 50 de ani din 1840 până în 1891, șvabii au venit spre Dobrogea în trei perioade distincte. În prima dintre acestea (1840-1856), ei au constituit coloniile din Tulcea, Malcoci, Atmagea, Cataloi și Ciucurova în partea de nord a provinciei; în a doua perioadă (1873-1883) s-au așezat la Cogelac, Tariverde, Faclia, M. Kogălniceanu, Constanța și Lumina, mai spre sud; în sfârșit, între anii 1890-1891, au format coloniile compacte de la Cobadin și Sarighiol și așezări răzlețe la Mangalia, Osmancea, Bărăganu și Viile Noi, de lângă Constanța.

În timpul țarului Alexandru I, germanii din ținutul rusesc au început să emigreze spre sudul Basarabiei.

Aduși de urmările războaielor și diverse motive religioase din regiunile polono-prusiene, cât și din statele sudice ale Germaniei, această populație, cunoscută sub numele de Schwaben, au ajuns să constituie o colonie de 24.000 de oameni. Cauze complexe i-au determinat ca începând cu mijlocul secolului al XIX-lea să emigreze din nou, unii spre S.U.A., Canada, iar alții în Dobrogea.

Germanii din Dobrogea practicau creșterea animalelor, fabricarea și comercializarea unutului, în general, negoțul și meșteșugurile, contribuind astfel la ridicarea așezărilor rurale, prin deprinderile, disciplina și spiritul lor practic.

Satele lor se impuneau prin ordine în construcție și rânduire, aveau străzile largi, cu casele construite în față, acoperite cu paie, tablă, tiglă sau stuful.

În ceea ce privește ordinea interioară, nu prezintă ceva deosebit, deoarece nimic nu se lucrează de gospodină, totul se cumpără de la târg. O deosebită îngrijire este acordată animalelor, ei fiind cei mai buni crescători de cai din Dobrogea. Satele lor aveau biserici frumoase și impunătoare, în jurul căroră grupează întreaga viață culturală și chiar politică, fiindcă pastorul era cel mai de seamă și cel mai ascultat conducător spiritual și intelectual al acestui popor.

După primul război mondial, se remarcă un puternic curent de emigrare spre Germania și America.

Anna-Maria DIANA, Cecilia PAȘCA

INFORMATIONS CONCERNANT LA POPULATION ALLEMANDE DE DOBROUDJA

L'article en question se propose de mettre en évidence l'existence, sur le territoire de la Dobroudja, à partir de la première période du XIXe siècle, d'une population d'origine allemande, qui était en relations étroites avec les nouveaux établissements de la Bassarabie, du sud de l'Ukraine et des environs d'Odessa. On remarque la présence d'un grad nombre de familles dans les environs de Tulcea; au début du XXe siècle, en Dobroudja le nombre des habitants d'origine allemande était de 8.220, c'est-à-dire 4.110 dans chacun des deux départements. Pour ce qui était des occupations, ils pratiquaient l'élevage des animaux, le commerce et les métiers, contribuant ainsi au développement des localités rurales, par leur discipline et leur esprit pratique.

Après la première guerre mondiale, un grad nombre d'habitants d'origine allemande ont immigré en Allemagne et aux États-Unis.

Steliană DULIU-BAJDECHI

PUNCTE DE VEDERE ALE OPINIEI PUBLICE DIN ROMÂNIA ASUPRA "CHESTIUNII AROMÂNE"

Istoria sud-estului european presupune astăzi o mai atentă analiză și interpretare, pentru a depăși etichetările propagate de naționalismul romantic. Cele mai vechi, dar și cele mai noi confuzii cu privire la acest spațiu, se datorează în egală măsură intereselor politice de moment.

Și CHESTIUNEA AROMÂNĂ a fost tratată diferit în statele din Balcani, funcție de perioada istorică. Chiar studiul unor lucrări elementare o demonstrează. Această diversitate de opinii ar putea crea impresia că, în rezolvarea problemei nu s-a depășit încă faza de definiție. Foarte des, luările de poziții s-au învărtit în jurul întrebărilor: Sunt sau nu sunt AROMÂNII - ROMÂNI, sunt sau sunt ei, BULGARI, GRECI, ALBANEZI?

Bătălia s-a purtat mai ales pe plan LINGVISTIC, ETNOGRAFIC sau ISTORIC, dar nu s-au depășit limitele stricte ale acestor ramuri! Nu am întâlnit, cel puțin nu la un nivel accesibil publicului, STUDII SOCIOLOGICE sau de interferență. S-a creat astfel primejdia ignorării unor trăsături comune civilizațiilor locale dar și cea a deosebirilor de fond.

Nu am exagerat dacă am spune că, în România, CHESTIUNEA AROMÂNĂ ESTE ÎNCĂ SUB EFECTUL PSIHOLOGIC AL TRATATULUI RIBBENTROP-MOLOTOV, care a smuls statului român teritoriile vaste care-i aparțineau.

Să mă explic:

Sosirea în număr mare a aromânilor în România s-a făcut la început de secol XX când a fost colonizat Cadrilaterul (sudul Dobrogei, astăzi teritoriu bulgar). Era perioada de maximă înflorire a statului român, Transilvania și Basarabia - vechi teritori românești reveniseră la patria mamă, iar sentimentul de unitate era extrem de puternic. Familiile de aromâni sosite în România cunosc prosperitate și chiar belșug. Copiii lor studiază în școli renumite, nu mai sunt persecutați (în Balcani localitățile lor erau mereu atacate, locuințele arse, oamenii uciși). Aromâni se simt bine în această nouă patrie. În localitățile din munții Pindului se face o intensă propagandă în favoarea statului român. Cauza aromână devine cauza română.

Anul 1940 și Ultimatumul lansat de Uniunea Sovietică a pus în aceeași situație teribilă pe refugiații din Basarabia și pe cei din Cadrilater. În Basarabia intră trupele sovietice de ocupație, în Balcani se închid școlile românești.

De la extaz la agonie!

După război, în România unii aromâni sunt identificați cu mișcarea legionară: unii au fost membri sau simpatizanți ai partidelor democratice.

Prin urmare sunt trimiși în închisori sau persecuati. De aceea se vor strădui să uite propria lor identitate. De această dată din motive de siguranță.

Ce se întâmplă însă în această perioadă în Balcani? (cel puțin la nivelul de perceptie al unei familii de oameni simpli).

Statele din Pind își pierduseră definitiv intelectualii, care uitaseră să se întoarcă, stimulați de altfel de efervescență economică și culturală din Regat. Cei rămași acasă, cei care studiaseră în școlile de limbă română, folosind manuale românești, învățând literatura, geografia și istoria României aveau cunoștințe nefolositoare pentru o carieră în Grecia.

Unii se vor implica în războiul civil din Grecia, iar consecințele vor fi nefaste.

Considerați înapoiați, necivilizați, chiar periculoși, vlahii (aromâni) au avut parte de o atitudine disprețuitoare din partea populației grecești.

Conducătorii comuniști din Albania și cei din Bulgaria vor interzice orice referire la această etnie.

Îată câteva motive pentru generațiile tinere de a se dezice de originea lor.

În acest context internațional, anii '70 ii vor găsi pe aromâni din România străduindu-se să devină români, pe cei din Grecia, greci, din Albania, albanezi, din Yugoslavia, sârbi.

Dar să revenim, în România anilor '60-'70.

Măsura luată de Stalin de a impune acel uriaș fals istoric - "poporul moldovenesc" și "limba moldovenească", aduce panică în lumea științifică românească. Se creaază o sensibilitate maladivă și orice ieșire din linie este considerată periculoasă.

Un motiv pentru ca încercarea de asemenea a unei identități etnice lansată de unii aromâni să fie privită cu spaimă.

Pentru mulți exaltați a admite că aromâni nu sunt români trup și suflet, înseamnă a admite și că Basarabia nu este teritoriu românesc.

Toate luările de poziții (foarte voalate de altfel până în 1989) vor asocia multe probleme legate de aromâni din România și din Balcani, cu unele probleme ale românilor din Basarabia.

URIAȘA EROARE CARE SE PERTURBEAZĂ ȘI ASTĂZI !

Anul 1990 aduce cu sine căderea CORTINEI DE FIER, prăbușirea comunismului, dar și o mulțime de convulsii sociale. România este preocupată de atitudinea agresivă a unor membri ai minorității maghiare, de conflictele din Transilvania, de soarta românilor din Basarabia. Despre "români din sudul Dunării" se vorbește puțin, și, când se întâmplă, se face cu nostalgia pentru vremurile glorioase demult apuse.

După 1990 apar multe publicații în România, iar părerile se diversifică.

Prima revistă, dedicată exclusiv problemei aromânilor, este **Deșteptarea** - director Hristu Cândroveanu. Poziția sa este aceea care s-a adoptat la începutul secolului XX, atunci când a avut loc colonizarea sudului Dobrogei: aromâni sunt considerați a fi români.

Foarte des va publica articole revista "Tribuna" din Cluj, oraș unde sentimentul național este mai puternic datorită prezenței minorității maghiare. În alte publicații, articolele vor apărea sporadic (în "Tineretul liber", "Jurnalul național", "România liberă", sau periodicele "Totuși iubirea", "Tomis").

Deci, la începutul anilor '90, pe fondul unei irascibilități determinate de problemele interetnice, încercarea aromânilor de a se considera o comunitate etnică în România, a provocat o reacție puternică din partea unor filologi sau istorici, care se temeau de o potențială primejdie pentru ființa națională.

Cum noțiunea de COMUNITATE ETNICĂ a fost înțeleasă într-un sens greșit, ca fiind echivalentă cu cea de MINORITATE, se prefigura o nouă primejdie.

Este adevărat, înscrierea aromânei ca limbă pe cale de dispariție, printre alte limbi europene, a alimentat aceste speculații. Dacă aromâna este o limbă atunci și moldoveneasca este o limbă, iată un sofism des folosit. De la apropierea lingvistică s-a trecut la identitatea etnică.

În ultima vreme însă părerile categorice încep să fie evitate (vezi revista *Vremea*, nr. 27 apr. 1996; *Tribuna*, nr. 7 1995 etc.). Opinia publică din România, mai bine informată, începe să vadă nuanțat problema. Sondajul de opinie (oricând perfectibil) o demonstrează. Acest test realizat pe un eșantion de 510 persoane reprezintă un prim semnal. UN STUDIU SOCIOLOGIC APROFUNDAT POATE ADUCE NOI ELEMENTE NECESARE REZOLVĂRII CHESTIUNII AROMÂNE! (Anexa 1).

Dar să revenim la revista "Deșteptarea", cea care a polemizat intens cu Uniunea pentru Limbă și Cultură Aromână, mai ales în ultimul an. Revista nu are o audiență foarte largă. Finanțată de Ministerul Culturii ea are o circulație restrânsă. În Dobrogea sunt doar 7 abonamente; în zona Moldovei se vinde mai mult (50-60 exemplare) pentru că, atenție, revista dezbat și problema românilor basarabeni, în unele articole ale sale.

În general se poate spune că aromâni sunt un subiect abordat sporadic de mass-media. Articolele trezesc un sentiment patriotic, dar la nivel de conducere lucrurile nu se schimbă.

Sprijinul statului român este, și din păcate, va fi în continuare, destul de slab.

Sondajul de opinie dovedește că, la nivelul opiniei publice, și chiar în unele medii științifice, problema este tratată intuitiv, sau cu insuficiente argumente.

Nu se folosesc noțiuni elementare de sociologie, care ar putea lămuri unele aspecte. Sigur că, dacă se folosește numai argumentul filologic, studiile fundamentale demonstrează cu acuratețe științifică faptul că aromâna este un dialect al limbii române. Dar în măsura în care este vorbită de o comunitate etnică largă în Balcani, și are numeroase particularități, ea poate fi tratată și ca o limbă. Dar argumentul lingvistic este insuficient!

Cea mai des întâlnită confuzie este între termenii COMUNITATE și

MINORITATE.

Cum nu am găsit nici o lucrare având această temă (mă refer la publicațiile aflate la îndemâna cititorilor în biblioteci) am tradus câteva fragmente dintr-o lucrare apărută la editura Clarendon Press Oxford 1991, care aduce o oarecare lumină.

Autorul lucrării este Nimmi Hutnik și lucrarea se intitulează "Ethnic, Minority, Identity. A Social Psychological Perspective".

Multe definiții ale etnicității subliniază apartenența la o cultură comună, care separă grupul etnic respectiv, de grupurile din imediata sa vecinătate. Cercetătorul Narrol folosise în 1964 termenul "grup etnic" pentru a defini o populație care:

1 - împărtășește valori culturale fundamentale realizate într-o anume formă culturală unitară;

2 - are un câmp propriu de interacțiune și comunicare;

3 - își auto-perpetuează biologic aceste concepte;

4 - este compus din membri care se identifică ei însăși, și sunt identificați de către alții ca făcând parte dintr-o categorie aparte, DISTINCTA.

Cercetătorul Milton Gordon se referea, în 1964, la etnicitate, ca fiind o adunare umană de aceeași rasă, religie, origine națională, și având aceeași ISTORIE.

În 1969 Theodorson arată că membrii unui grup etnic, diferă de alți membri ai societății, prin certe caracteristici culturale. Dar, în același an, Barth atrage atenția că definiția se dovedește insuficientă, pentru că nu se referă și la STRUCTURA GRUPULUI. Cu alte cuvinte, trăsăturile culturale ale unui grup etnic se pot modifica cu timpul, datorită contactelor și schimburilor de informații, în timp ce substanța a ceea ce îi separă, ETNICITATEA DISTINCTA, continuă să persiste.

Barth aduce în discuție marele creuzet american, unde, chiar dacă marcajele etnice exterioare au dispărut, procesul de asimilare și identificare nu a avut același ritm. Grupurile etnice au putut fi asimilate prin comportament, și, totuși, au putut să păstreze un intens simțământ al identității lor etnice.

Alți cercetători, ca Shibutani și Kwan, propuneau în 1965 o altă definiție: un grup etnic este alcătuit din persoane care se consideră DIFERITE, datorită unor rădăcini comune, și, mai ales, dacă sunt astfel privite de ceilalți.

Chunn subliniază în 1983 că identitatea etnică este un concept complex. Relaționările umane constă pe de o parte din legături sociale și, pe de alta, din întrebări existențiale. El numește procesul de constituire a comunității etnice: AUTO-AMPLASAMENTUL SOCIO-EPISTEMIC.

Așadar grupările etnice sunt deseori, dar nu întotdeauna, minorități.

Și acum să vedem cum definește autorul acestui studiu conceptual de minoritate.

Majoritatea cercetătorilor subliniază faptul că minoritarii nu numai că se simt legați între ei prin naționalitate, cultură, istorie comună, dar mai ales

impărtășesc un țel comun, o experiență colectivă de discriminare și dezavantaje sociale.

Wagley și Harris au sugerat cinci criterii care definesc în esență acest concept:

1. Minoritățile sunt segmente subordonate ale societăților statale complexe.

2. Minoritățile au trăsături speciale psihice sau culturale care sunt subapreciate de segmentele dominante din societatea respectivă.

3. Minoritățile sunt unități sociale conștiente de ele însăși, legate prin trăsături speciale, pe care membrii lor le împărtășesc, și prin incapacități speciale pe care aceste trăsături le generează.

4. A fi membru al unei minorități este o calitate transmisă printr-o lege a descendenței care implică generații, chiar în absență aparentă a unor trăsături speciale.

5. Minoritarii, prin alegere, sau din necesitate, au tendința de a se căsători în cadrul grupului.

Diferența fundamentală dintre definiția grupului etnic și cea a minorității este aceea a puternicului dezechilibru de putere. **MINORITĂȚILE SUNT GRUPURI SUBORDONATE, PREDISPUSE DISCRIMINĂRII.**

CONCLUZII

1. Relaționarea problemei aromâne cu problema Basarabiei a dus, în România, la primejdioase confuzii.

Spre deosebire de românii din Basarabia, aromânii au secole de istorie diferită. Ei au cultură și mentalități diferite.

2. În România, noțiunea de COMUNITATE ETNICĂ este adeseori confundată cu cea de MINORITATE. Aromânii nu sunt o minoritate în România, pentru că ei au rădăcini comune cu poporul român, nu se consideră "segment subordonat" ci parte integrată în masa romanității balcanice. Dar ei sunt conștienți de aparența lor la un anume grup, cu o identitate etnică diferită. El SUNT CATEGORIC O COMUNITATE ETNICĂ.

3. În statele din Balcani, punctele de vedere asupra chestiunii aromâne diferă fundamental.

Ieșirea din criza actuală, ea însăși o provocare lăsată moștenire de secolul naționalităților, ar putea fi stimulată de recunoașterea interferențelor multiple, de asumarea patrimoniului de tradiții aparținând tuturor națiunilor care populează zona.

În această perioadă de tensiune în Balcani, aromânii ar putea constitui FERMENTUL care să stimuleze dezvoltarea relațiilor politice și economice dintre statele balcanice. LIBERA CIRCULAȚIE pentru aromânii din Grecia, Bulgaria, Albania, Fosta Republie Yugoslavă a Macedoniei, România, poate

duce la contacte economice și sociale, bazate pe încrederea reciprocă, o caracteristică a acestui popor. (DIN SONDAJUL EFECTUAT APROXIMATIV 53% DIN INTERVIEWAȚI CONSIDERA CĂ AROMÂNII AU O CARACTERISTICĂ ANUME ȘI ACEASTA ESTE UNITATEA). Acest lucru poate fi folosit în sens pozitiv.

4. Se impune cu necesitate și de urgență efectuarea unor studii sociologice care să informeze asupra fenomenului etnic aromân și evoluția sa în timp.

Sondajul de opinie a fost efectuat în Dobrogea, localitățile Agigea, Eforie, Constanța, pe un eșantion de 510 persoane, cu vârstă între 20 și 76 de ani, în proporții egale pe categorii de vîrstă (20-35 ani; 35-50 ani; 50-70 ani).

Rezultatele pot avea o marjă de eroare de 3%.

Iată întrebările și rezultatele:

CHESTIONAR

1. Ce părere aveți despre comunitățile etnice și minoritățile din țara dumneavoastră?
 - a) sunt o realitate pozitivă în peisajul social - 92,3 %
 - b) nu există minorități - 0 %
 - c) dacă există nu au ce căuta în țară (1) - 0,6 %
 - d) am alte păreri - 7,1 %
2. Care este diferența între catalani și spanioli?
 - a) sunt același popor - 58 %
 - b) sunt popoare diferite - 38 %
 - c) nu știu - 4 %
3. Cărui grup de popoare aparțin?
 - a) latini - 98,1 %
 - b) anglo-saxoni - 0 %
 - c) alte ramuri - 1,9 %
4. Ați auzit de românși?
 - a) da - 11 %
 - b) nu - 85 %
 - c) nu cred că există - 4 %
5. Aromâni sunt:
 - a) români din Peninsula Balcanică - 49 %
 - b) o etnie diferită de poporul român, având însă aceeași origine - 41 %
 - c) de altă origine (greci, albanezi, bulgari, sârbi) - 9 %
 - d) nu știu - 1 %
6. Aromâna este:
 - a) o limbă de sine stătătoare - 32 %
 - b) dialect al limbii române - 51 %

c) un limbaj provincial	- 11	%
d) nu știu	- 6	%
7. Aromâni au dreptul să-și conserve identitatea etnică (limba și obiceiurile)?		
a) da	- 98,9	%
b) nu	- 1,1	%
8. Aromâni, ca neam, au o caracteristică anume?		
a) da, sunt uniți	- 65,3	%
b) nu, sunt ca oricare alt neam	- 34,7	%

Notă : acesta este un sondaj de opinie realizat de un ziarist.

EVOLUȚII ECONOMICE, SOCIALE, MILITARE

Dr. Panait Ion PANAIT

ECONOMIA STATELOR ROMÂNEȘTI ȘI MAREA NEAGRĂ în secolul al XIV-lea^x

La aproape un veac de la publicarea de către Nicolae Iorga a studiilor sale privind Chilia și Cetatea Albă¹, completate, începând cu cel de al treilea deceniu al secolului acum ajuns în amurg, de către Gh. I. Brătianu² și mult adâncite prin strădaniile istoricilor români, francezi, italieni, greci, bulgari contemporani nouă, se poate afirma că cel puțin contextul politic sud-est european din veacul al XIV-lea este suficient de bine conturat³. De la declanșarea crizei marelui imperiu mongol până la sfârșitul de secol aducător al oastei otomane pe malul Dunării s-a înregistrat o succesiune de evenimente politice în care s-a aflat angajată și societatea românească⁴. Secolul al XIV-lea a produs dispariția unor formațiuni balcanice, decăderea altora dar și nașterea de state noi, ajunse prin propriile lor potențe, la stadiul unor organizări superioare.

După cum este cunoscut constituirea statelor medievale a fost rezultatul unui complex de factori interni: politici, economici, culturali, al unor conjuncturi zonale abil folosite de căpătenii destoinice. Încheierea Țării Românești, a despotatului pontic dobrogean și a Moldovei a avut drept temei situația economică și politică a societății autohtone. Încă din prima fază a existenței lor toate țările române au avut punct de convergență gurile Dunării în care își stabiliseră factoriile, încă de la jumătatea secolului al XIII-lea, neguțătorii italicici, succesorii ai bizantinilor. Tratatul de la Nymphaeum semnată dorință împăratului Mihail al VIII-lea Paleolog, sau obligația acestuia, de a oferi Genovei aliate țărmurile Pontului Euxin. La Vatiza în Asia Mică, ca și la Soldaia crimeeană, la Caffa, în porturile litoralului bulgar: Mesembria, Anchialos, Odessos și Sozopol, italicicii au înviorat vechi centre comerciale bizantine valorificând mai întâi în interesul lor, resurse locale. În unghiul de NV a Mării Negre ei vor fi activi, conform mărturilor scrise la Moncastro, Vicina, Chilia și Licostomo fiecare dintre acestea foarte, la timpul respectiv, stabilimente constantinopolitane.

Analizat în ansamblu negoțul italic în Marea Neagră avea aceleași mari componente strict legate de resursele locale și de baza lor de aprovizionare. De la Sebastopoli (Suhumi - n.n.) se cumpăra ceară, miere, lemn, sclavi⁵. Caffa oferea cereale - grâu, orz, miei, piei, alaun, sclavi și.a.⁶ Litoralul bulgăresc, mai nesigur pentru italicici din cauza unor disensiuni interne și a politicii cu Bizanțul, oferea grâul consemnat sub numele de grâu de Asilo (Anchialos - n.n.), grâul de Varna, grâul de Sozopol⁷, ceară, de altfel bine

^x Comunicare prezentată la Simpozionul "Marea Neagră - zonă de confluență a civilizațiilor", 6-8 iunie, 1996, Constanța.

cotată și în mari cantități. Se presupune că o parte din aceste bunuri numite "bulgărești" provineau din Dobrogea, deși teritoriul acesta nu făcea parte din țaratul bulgar. Conform actelor scrise, și de acum tipărite și studiate de specialiști, un întins spațiu de la Dunărea de Jos a fost angajat în comerțul italic din a doua jumătate a sec. al XIII-lea și în tot veacul următor. Analizată în ansamblu marfa oferită de localnici prin intermediul unor centre portuare apare ca rod¹ al unor activități preponderent agro-pastorale. Atât actele notarului Gabriele di Predono, cât și cele redactate în sec. XIV, înscriu afaceri legate mai întâi de agricultură și de produsele ei. Acest lucru nu înseamnă că societatea locală abandonase meșteșugurile, unele dintre ele traditionale: olăritul, prelucrarea metalelor, îndeosebi a fierului, construcțiile și.a. Cercetările arheologice de la Păcuiul lui Soare, deocamdată singurul sit din Dobrogea, datând din secolul al XIV-lea, cercetat aproape exhaustiv, cât și cele practicate în sud la Caliacra, constată existența meșteșugarilor și desigur a meșteșugurilor casnice. Ca și în teritoriul extracarpatic și la Dunărea de Jos pulsa negoul cu Transilvania prin filonul căruia erau aduse articole executate în atelierele din Brașov, Sibiu, Bistrița, Sighișoara. Ca atare societatea locală își avea structurile ei economice proprii devenite capabile să susțină comerțul practicat de neguțătorii corăbieri italici.

Este de reținut faptul că noi ajunși la gurile Dunării nu s-au angajat direct la actul de producție chiar a bunurilor ce-i interesau sau acolo unde se presupune acest fapt, roadele rămân modeste. Nici un raport arheologic nu semnalează un atelier italic, deși se cunoaște micul stabiliment naval de la Chilia⁸. Afirmațiile privind aşa zisele ziduri genoveze de la Constanța, Hârșova și chiar Enisala rămân ipotetice. Italicii căutători ai litoralului românesc, par mai mult neguțători de moment, puțin stabili, închiși în enclavele lor deseori amenintate de ordii tătare sau de alte neamuri. Produsele de bază ale comerțului italic erau realizate de societatea autohtonă, aceasta apărând, cel puțin teoretic, și beneficiara bunurilor rafinate aduse de peste mări. Este drept că centrele populate de italicici: Moncastro, Vicina, Chilia au dobândit unele trăsături urbane medievale mai de timpuriu decât restul spațiului axtracarpatic. Concluzia se degăjă din izvoarele scrise și mai puțin din cercetările în teren. Exceptând Cetatea Albă, toate celelalte centre rămân o misiune de viitor a arheologiei medievale:

După cum rezultă din actele notariale negoțul nord și vest-pontic italian a avut ca articol de bază grâul, cotat ușor diferențiat, pe primul loc plasându-se grâul de Thracia, cel de Caffa și cel de Licostomo⁹. În ceea ce ne privește cantitățile cărăușite în orașul ligur sau în diferite acostaje pontice și mediteranee sunt de acum comentate în literatura de specialitate. În mod categoric ele nu exprimă totalitatea capacitații de producție locală. Aceste cantități provin dintr-o anumită aria geografică ce gravita mai constant spre gurile Dunării, în timp ce alte zone locuite de români rămâneau legate de tradiționalele tranzacții intercarpatine sau făcute cu centre polone. Negoțul

italic este un segment al demersului economic românesc dar nu singurul. Este drept că cifrele indică prin adevărul aritmetic cantități demne de luat în seamă. În 1361, ca să evocăm numai câteva situații, Iane din Mesembria transporta în orașul lui de baștină și la Sozopol 157 "muide" de grâu de Chilia⁹. Este vorba deci de un comerț regional practicat de un negustor neitalic. În schimb în ianuarie 1361 se primea la Genova 3248 "mines" de grâu de Licostomo, cantitate plătită de patru mari negustori¹⁰. În 1357 și 1361 Genova a primit 312 "muide" de grâu de Licostomo. Actele notariale din 1358 consemnează 12.098 "mines" de grâu aduse din Anchialos și Licostomo, cifră care va spori puțin mai târziu la 15.901 "mines"¹¹. Sunt consemnate deasemenea cantități de mei, orz, secără, pesmeti pentru navigatori și.a. Amploarea acestui negoț cu cereale ridică unele probleme privind economia societății românești în secolul al XIV-lea. Una dintre acestea ar fi raza de aprovizionare a negustorilor italieni, știindu-se faptul că în perioada respectivă posibilitatea de deplasare a producătorului de rând acoperea o distanță de maximum 20 km¹². Este vorba de traseul terestru. Se cunoaște deasemenea faptul că în unele centre pontice teritoriul hinterlandului era lucrat de localnici sub supravegherea italicilor¹³. În realitățile noastre românești apar însă unele situații aparte. Cu excepția Vicinei celelalte trei comuptuare: Chilia, Licostomo și Moncastro nu se aflau plasate în zone favorabile producției agricole. Nici odată Delta nu a putut oferi condiții favorabile culturilor cerealiere. Ca atare Chilia și Licostomo ies din categoria centrelor care își completau necesarul economic printr-o producție proprie. Relatări contemporane consemnau la Cetatea Albă o zonă nisipoasă. Drumul moldav care făcea legătura între Suceava și Moncastro străbătea, după informațiile lui Ghillebert de Lannoy, "mari întinderi pustii de peste patru leghe în susnumita Moldovă"¹⁴. Singurul dintre cele patru orașe comerciale despre care avem informații scrise în acest domeniu este Vicina, dacă aceasta este Disina vizitată de Idrisi: "Disina este un oraș înfloritor cu locuri deschise, cu câmpuri roditoare și culturi cerealiere. În el există tot felul de grâne ale căror prețuri sunt mici"¹⁵. Terenuri cu vii și grădini apar consemne și mai târziu la Silistra¹⁶. Există în schimb în însemnările lui Idrisi mai multe centre locale dobrogene dotate cu culturi, vii, pomi; Akli plasat "într-o câmpie foarte roditoare și perfect cultivată" sau Istlifanus "oraș demn de luat în seamă", sau El Mas "oraș bine populat, al cărui teritoriu este bogat în fructe și produse de tot felul", și.a.¹⁷

Factoriile italicice de la Dunărea de Jos se profilează mai bine ca depozite de concentrare și de expediere a bunurilor obținute în regiuni mai întinse decât hinterlandul respectiv. Este foarte posibil să fi existat schele secundare pe Dunăre, după modelul locurilor de încărcare a peștelui amintite în actele domnești. Vicina, Chilia puteau fi centrele portuare finale din care își începau drumul mărfurile locale cărăușite pe mări. Desigur în afacerile lor italicii au angajat așezările limitrofe Dunării și Pontului, deși informațiile care ni s-au transmis sunt lacunare în ceea ce privește actul comercial al centrelor

litoralului.

Aruncând o privire asupra situației zonei Dunării de Jos distigem cu ușurință izvoarele produselor locale atât de căutate de cele două comune rivale italiene. Mai întâi era spațiul dobrogean în parte, dată fiind situația de atunci.

Piemontul dintre Dunăre și Mare a intrat în secolul al XIV-lea cu moștenirea apăsătoare a celor două veacuri anterioare. Pe de o parte expedițiile cumane, apoi invazia din 1241 urmată de suzeranitatea mongolotătară, pe de altă parte plantarea, mai întâi în sud, apoi spre Babadag a păstorilor anatolieni selciukizi, totul pe fundalul unei autorități bizantine, mai mult platonice. Mileniul migrațiilor s-a resimțit și în Dobrogea în potențialul demografic, puternic afectat, fără a fi complet lichidat. Ca atare s-a produs o deplasare a așezărilor autohtone spre Dunăre și Mare, nefiind abandonat complet și mijlocul platoului dobrogean. Erau zonele cele mai fertile. În secolul al XIV-lea litoralul românesc beneficia de o salbă de așezări îndreptățite a fi luate în evidență și consemnate de cartografii europeni¹⁸. Fără îndoială nici aceste mici centre nu erau izolate, ele aveau un hinterland populat cu așezări sătești. Pe malul drept al fluviului, ținând seama de realitățile sec. XI-XII¹⁹, se înșirau, la distanțe relativ uniforme, de 3-5 Km, sate care au dăinuit, multe dintre ele, până azi. Pe unele dintre acestea le găsim în actele domnești în care se confirmă limitele moșilor ialomițene²⁰. Erau sate de agricultori, presărate până spre Deltă.

Cât privește partea centrală a Dobrogei aceasta era delimitată de două masive împădurite: în nord Babadag și în sud Deliorman, între care se desfășura stepa mai săracă în cursuri de apă, favorabilă păstoritului. Fără îndoială în bazinul Casimcea-Karasu s-a practicat agricultura cu toate componentele ei majore. Deși discuțiile continuă pe seama însemnărilor geografului Ibn Battuta privind cele 18 zile de mers "printr-un pustiu cu totul lipsit de locuitori"²¹ după ieșirea din orașul Baba-Saltic în drum spre Constantinopol, credem că aprecierea nu privește Dobrogea.

În privința spațiului nord-dobrogean Aboulféda reține Isaccea "un oraș de mărime mijlocie" așezat "într-o câmpie largă locul unde fluviul Thona se varsă în Marea Neagră"²². Orașul Fenikah identificat cu Vicina²³ sau cu Enisala²⁴ beneficia, după cunoștințele lui Battuta, de "râuri și pomi". Cercetările arheologice semnalează o revigorare a locuirii vechii vetre de la Aegyssus la cumpăna sec. XIII-XIV²⁵. Ca atare Dobrogea în ansamblu și cu predilecție extremele fluviale și maritime puteau participa la susținerea negoțului italic. Nu era însă și singurul teritoriu românesc căci trebuie să luăm în vedere extrema răsăriteană a Câmpiei Române, beneficiara unei salbe de așezări eminentamente agro-pastorale. Atât malul Borcei cât și cel al albiei majore a Dunării brăilene au avut sate care respectă în dispunerea lor, în mare, realitățile malului dobrogean. Dincolo de acestea era Bărăganul străbătut de cursurile Ialomiței, Buzăului, Râmnicului Sărat bine populate și

acestea. Cum zona centrală a stepei bărăganene a intrat în exploatarea agricolă mai târziu, se poate presupune că baza de aprovizionare a negustorilor de cereale italiici viza domeniile plasate în buza fluviului.

Unul din centrele de colectare s-a aflat, fără îndoială, la Brăila, orașul despre care Johann Schiltberger nota că "e așezat pe Dunăre și acolo își au loc de așezare luntrele și corăbiile cu care negustorii aduc mărfuri din țara păgânilor"²⁶.

Cea de a treia direcție de participare la negoțul pontic era Moldova cu pondere mai notabilă în sectorul sudic și desigur cu disjuncțiile Bugeacului, slab populat și amenităt de expediții prădalnice. Ca atare baza de aprovizionare a celui mai important negoț practicat în Pont în secolul XIV se plasa, privind spațiul românesc în Dobrogea, Țara Românească și Moldova. Dacă pentru Dobrogea aportul este mai generos, celelalte țări române participau cu produse regionale, am putea spune locale: cereale, pește, miere, ceară, carne de vită, păsări. Fiecare dintre aceste articole impunea o anumită tehnologie. Este paradoxal că informația noastră de azi este lacunară privind uneltele agricole, tehnologia agrară pentru sec. XIV. Că erau cunoscute uneltele specifice spațiului european în sec. XIV și la Dunărea de Jos, o atestă prezența acestora în depozite, însă anterioare. Altfel spus, cunoaștem mai mult sortimentul de unelte agricole din sec. IX-XII decât pe cel din veacul al XIV-lea. La Radovan-Ilfov, Dragosloveni, Dolgopol-Varna, ca să referim la depozitele zonei aflată în atenție²⁷, numărul acestora pe țară urcând la 8, ca și izolat la Dinogetia, s-au găsit brăzdare de plug, fier de plug, seceri, cosoare, oticuri și.a., folosite de săteni în feudalismul timpuriu și care s-au transmis fără nici o îndoială și acelora din secolul al XIV-lea. Faptul că la Păcuiul lui Soare lotul uneltele agricole este limitat, poate fi datorat situației speciale din insulă. Este drept că sec. XIV în realitatele Dunării de Jos rămâne mai mult tributar timpului imediat anterior. Plugul - aratul cu plöz își va căpăta rotilele abia în secolul al XV-lea dobândind astfel o mai bună mobilitate²⁸. Pentru sec. XIV societatea românească extracarpatină a beneficiat de un sortiment de unelte agricole oferite de atelierele transilvane de unde veneau brăzdare, coase, seceri, cosoare și.a.²⁹ Prin această economie complementară, definitorie spațiului românesc, s-a asigurat o evoluție uniformă, atât în tehnologia agricolă cât și în alte domenii. Recoltele par a fi fost totuși satisfăcătoare dacă avem în vedere consumul local, obligațiile față de autoritatea tătară, negoțul cu alte centre și în fine cel oferit de Marea Neagră. Un rol însemnat în obținerea acestor bunuri l-a avut constituirea statelor medievale românești.

Prezența Țărilor Române la viața economică a bătrânlui continent nu s-a redus, după cum se știe, numai la cereale, ci a înscris și alte articole precum: pește, ceară, miere; produse pastorale și.a. Fluvial, Delta, băltile mari: Ialomița și Brăila, ca și lacurile ce însoțeau albia Dunării, au asigurat sortimente și cantități de pește suficiente consumului local, cerințelor interne ale

statelor noastre și comerțului continental. Aria de aprovizionare cu produse piscicole a negoțului italic s-a suprapus în bună măsură cu baza de procurare a cerealelor. Pornind de la hrișovul din 15 ianuarie 1467 emis de Radu cel Frumos în care sunt trecute locurile de încărcare a carelor cu pește: Stelnica, Bordușani, Făcăeni, Vlădeni, Blagodești, Corneni³⁰, toate însiruite pe brațul Borcea, putem considera că așezările de pe malul fluviului, în segmentul de vârsare, erau și centre de aprovizionare cu variate specii, începând cu sturioni, scrumbia de Dunăre, crapul, plătica și.a. Multe din hrisoavele de danie privind zona estică a Țării Românești menționează vama de pește, vama de stupi³¹, confirmând astfel acele ocupări angajate în negoțul practicat de corăbierii Mării Negre.

Excepțând sarea, despre care cunoaștem că se încarcă la Chilia³² și Moncastro³³, toate celelalte produse care intrau în interesul comerțului pontic în secolul al XIV-lea provineau din aria Dunării de Jos. Negoțul maritim era o componentă a economiei românești și în mod sigur pentru Țara Românească și Moldova nu cea mai importantă. O disjungere se cuvine pentru Dobrogea mult mai angajată în acest comert.

Actele notariale de la Pera menționează și sortimentele de produse cărăușite spre Gurile Dunării³⁴. Ele sunt relativ aceleași cu inventarul oferit de italici în întregul bazin pontic. Arheologic ne este acum anevoie să probăm folosirea acelor stofe, mătăsuri, postavuri și bijuterii de către localnici. Este drept că în momentul de față nu avem pentru secolul XIV după cum am atenționat mai sus, decât un singur sit cercetat aproape exhaustiv - Păcuiul lui Soare. Alte descoperiri privesc cimitire - la Enisala, Brăila, urme materiale angajate în strat - construcții militare de tipul cetăților de la Enisala sau Hărșova. Nu avem semnalate articole de artă de proveniență italică. La Brăila, o necropolă din sec. XIII-XIV - din care s-au dezvelit 52 morminte - nu a oferit nimic concludent în acest sens. Or se știe că în satul Măicănești din vecinătatea Bucureștilor erau, este drept puțini, indivizi înhumatați în straie de stofă cu firet de metal. Satul, inclusiv necropola, se datează cu opt monede de la Mircea cel Bătrân și Mihail I. Este drept că arheologia medievală dobrogeană rămâne tributară sec. XIV-XV. Nu s-a săpat nici un sat din perioada respectivă. Chiar observațiile privind centre precum Constanța, Mangalia, în secolul XIV sunt extrem de sumare. Este o carentă a arheologiei noastre atâtă vreme cât știm precis ce sosea la Vicina, Chilia, Licostomo, Moncastro. Dacă în domeniul textilelor lucrurile pot fi mai speciale, pentru giuvaericale, evocate în prevederile tratatului de pace încheiat la Pera în 27 mai 1387³⁵, ca și pentru alte mărfuri ar trebui să avem unele semnale privind atari mărturii, aşa cum se sugerează tot la Păcuiul lui Soare. Or cunoștințele noastre rămân încă paupere.

Analizat prin formele lui de manifestare negoțul italic în Marea Neagră s-a desfășurat în condiții asemănătoare întregului litoral pontic. Moștenirea rafinaților corăbieri se va șterge nelăsând în realitatele Dunării de Jos decât modeste mărturii materiale.

NOTE

- 1 Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899.
- 2 Gh. I. Brătianu, *Le commerce genois sur le Danube à la fin du XIIIe siècle*, în *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe Sud-Orientale*, 1922, 5-6.
- 3 Ion Barnea, *Cu privire la relațiilor dintre Dobrogea și Chersones în secolele IV-X*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-lași*, București, 1965; Michel Balard, *La Romanie Génoise*, Paris, 1978, I; Idem, *Notes sur les Port du Bas Danube aux XIVe siècle*, în *Südost Forschungen*, München, 1979; M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgari, Gh. I. Brătianu istoric al expansiunii genoveze în Marea Neagră, în *Confluence istoriografice*, Iași, 1988; Șerban Papacostea, *Moldova lui Ștefan cel Mare și genovezii din Marea Neagră*, în *An. Inst. "A. D. Xenopol"*, Iași, tom XXIX, 1992; Enrico Basso, *La colonizzazione genovese nel Mar Nero nel tardo-medioevo: aspetti etnici e sociali*, în *I Problemi del Mar Nero*, Genova, VIII, 1993; Octavian Iliescu, *De nouveau sur Kilia et Licostomo*, în *RRH*, tom XXIII, 1994, 3-4; Virgil Ciocâltan, *Cinghizhanizii și comerțul: Izvoare și abordări istoriografice*, în *Revista Iсторică*, SN, tom V, 1994, 3-4; s.a.
- 4 Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, III, București, p. 347; Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, București, 1979.
- 5 Ziala Cicchero, *La presenza abkhaza nella storia del Mar Nero*, în *I Problemi del Mar Nero*, Genova, 1993, p. 14.
- 6 M. Berza, *La Mer Noire à la fin du Moyen Âge*, în *Balcania*, IV, București, MCMXLI, p. 420; Laurò Bolletto, *A Caffa nel 1298-1299*, în *I Problemi del Mar Nero*, Genova, 1993, p. 22.
- 7 Michel Böldard, *Les Génois et les regions bulgares au XIVe siècle*, în *Byzantino-Bulgarica*, VII, Sofia, 1981, p. 92.
8. Enrico Basso, op. cit., p. 39.
- 9 Michel Böldard, *La Romanie Génoise*, I, p. 149.
- 10 Idem, *La Romanie Génoise*, II, p. 753.
- 11 Idem, *Les Génois et les regions bulgares*, în *Byzantino-Bulgarica*, VII, Sofia, 1981, p. 91.
- 12 Bogdan Mugescu, *Istoria Românească. Istorie Universală*, București, 1994, p. 30.
- 13 Georges I. Brătianu, *Le commerce genois sur le Danube*, în loc. cit., p. 4; Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, op. cit., p. 352.
- 14 Călători străini despre Țările Române, I, p. 50. Totuși sunt documente care vorbesc despre "grâu de Cetatea Albă" cultivat de localnici. Victor Spinei, *Coexistența populației locale din Moldova ...*, în *An Muz. Jud. Vaslui*, II, Vaslui, 1980, p. 164.
- 15 P. Diaconu, *Despre localizarea Vicinei*, în *Pontica*, III, 1970, p. 279.
- 16 Tahsin Gemil, *Relațiile Țării Românești cu Poarta Otomană în documente turcești*, București, 1984, p. 251-252 - document din 1643-1644.
- 17 Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, op. cit., p. 164-165.
- 18 Itinerarul grec din sec. XIV indică: Cavarna, Caliacra, Grosea, Sebuda, Mangalia, Constanța, Zavarna, Sulina, Monocastro, cf. Călători străini, I, p. 15-16.
- 19 Panait I. Panait, *Caracterul fundamental al culturii vechi românești pe teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră*, în *Analele Dobrogei*, SN, I, 1995, p. 50-51.
- 20 Idem, p. 52.
- 21 Călători străini, I, p. 5.
- 22 Ibidem, p. 4.
- 23 V. Laurent, *Le métropolite de Vicinia Macarie et la prise de la ville par les Tartares*, în *RHSEE*, tom XXIII, 1946, p. 230-231.
- 24 C. C. Giurescu, în *BOR*, 1959, p. 685.
- 25 Gh. Mănuțu-Adameșteanu, *Considerații finale asupra locuirii medievale (sec. XIV-XV) de la Aegyssus*, jud. Tulcea, în *Materiale*, XVII/2, București, 1993, p. 451.
- 26 Călători străini, I, p. 30; Ionel Cândea, *Brăila. Origini și evoluție până la jumătatea secolului al XVI-lea*, Brăila, 1995, I, p. 128.

- 27 Romania's economic history, Bucharest, 1994, p. 39.
- 28 Vasile Neamțu, Contribuții la problema uneltelor de arat din Moldova în perioada feudală, in Arheologia Moldovei, IV, 1966, p. 293-316.
- 29 N. Edroiu, P. Gyulai, Evoluția plugului în Țările Române în epoca feudală, in Acta Musei Napocensis, II, Cluj, 1965, p. 317.
- 30 DRH, B, I, p. 224-225.
- 31 *Ibidem*, p. 65.
- 32 Nicolae Maghiar, Ștefan Olteanu, Din istoria mineritului în România, București, 1970, p. 117. "Moncastro este un oraș și se află într-un golf, iar golful acesta este în întregime luncă și nisipuri. Acolo merg vasele să încarce sare" - Călători străini, I, p. 16.
- 33 În actele lui Lombarto Bustrino din Chilia se fac afirmații privind negoțul cu sare la Chilia.
- 34 M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, Gh. I. Brătianu istoric ..., în loc. cit., p. 126.
- 35 Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, op. cit., p. 359.

Georgeta LUNGU

MĂRTURII PRIVITOARE LA ORAȘUL CONSTANȚA DIN ANII 1854-1855

La mijlocul secolului al XIX-lea, înainte de izbucnirea Războiului Crimeii, ale căror operații militare s-au desfășurat la început în Principatele române și pe teritoriul Dobrogei, Constanța era o mică așezare urbană înzestrată cu un port la mare, de mică capacitate (circa 30 vase pe an) la capătul promotorului pe care era construit orașul. Feld Mareșalul von Moltke care l-a vizitat în mai multe rânduri o descrie astfel, în 1839: "un port mic, strâmt, care este aproape în întregime plin de balasturile aruncate aici de secole de către corăbiile turcești; rada portului - continuă acesta - este expusă vânturilor. Constanța a fost distrusă în mare măsură de ruși (e vorba de războiul rusoturc din 1828-1829); de aceea, printre vechile ruine romane și noile ruine turcești mai trăiesc numai circa 40-50 de oameni"¹. Aflat multă vreme sub stăpânirea otomană, orașul și portul au avut funcție de depozit de produse², (fiind prevăzut cu zeci de magazii) care se strângeau din Dobrogea și din Principatele române pentru a lua apoi drumul Constantinopolului și al altor porturi din Marea Neagră și din Orientul apropiat. Din aceste motive, în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, în timpul războaielor ruso-turce, ele au fost frecvent ținta atacurilor armatelor țariste³. Ruinat pentru scurtă vreme, orașul ca și portul s-a refăcut recăpătând vechea funcție, ținând seama de importanța sa strategică. După pacea de la Adrianopol (1829) importanța sa a sporit și mai mult datorită proiectelor elaborate pentru construirea unui canal navigabil menit să unească apele Dunării cu cele ale Mării Negre între Cernavodă și Constanța⁴. În noile condiții în oraș au început să se așeze mulți negustori și meșteșugari veniți din mediul rural astfel că pe la 1840 erau consemnate 40 de case, adică circa 200 locuitori. Așezarea civilă, ca și portul, erau atunci protejate de o fortificație alcătuită din trei bastioane legate între ele prin curtine având șanțurile căptușite cu cărămidă⁵.

În privința portului, autoritățile otomane nu făcuseră prea mult pentru amenajarea lui. Potrivit datelor existente într-un portulan al Mării Negre din 1830 - mai puțin cunoscut - rezultă că în acea vreme acesta dispunea de un dig din lemn, ruinat, de-a lungul unui cablu în partea de vest, unde vasele mici puteau să ancoreze într-un golf de circa 17-42 picioare adâncime (aproape 14 m) și în interiorul căruia se aflau construcții vechi care le puteau adăposti. Cât privește vasele mari, acestea se legau unele de altele cu două cabluri, în partea de sus a orașului, într-un golf de 5-6 brațe adâncime (circa 11 m), golf deschis spre nord-est⁶. În același portulan se mai menționează că din punct de vedere comercial portul era atunci "nul" și că în

timpul războiului russo-turc din 1828-1829 în acest port au ancorat multe vase rusești încărcate cu muniție⁷.

În cele ce urmează, ne vom referi la noi mărturii relativ la Constanța din anii 1854-1855 aparținând unor contemporani, mărturii care reflectă modul în care populația locală a făcut față evenimentelor din timpul războiului Crimeii ⁸. După cum se știe, în 1854 trupele țariste au trecut Dunărea pe malul drept pe la Galați și și Ismail ocupând mai întâi orașele Măcin, Isaccea, Tulcea, Babadag, din nordul provinciei⁹. Îndată după aceea, ținta atacurilor acestora a fost valea Carasu și mai ales orașele Constanța și Cernavodă¹⁰. La Constanța, în special, detașamentele mobile de cazaci execuțau atacuri prin surprindere contra garnizoanei locale otomane în scopul ocupării portului în care în acel moment era considerat "de mare însemnatate" ¹¹. Drept urmare, comandamentul aliat franco-englez de la Varna a trimis la Constanța o flotilă alcătuită din mai multe vase la începutul lunii aprilie 1854. În ziarul "Gazeta de Moldavia" din 19 aprilie 1854 se relata că succesele trupelor țariste din Dobrogea provocaseră "o mare consternare" în tabăra otomană¹², iar în cel din 29 aprilie același an se preciza că trupele otomane staționate la Constanța se retrăseseră din oraș după ce săvârșiseră "excese sângeroase" împotriva populației creștine locale (au ucis fără milă pe toți creștinii) chiar în prezența flotilei anglo-franceze care ajunse în fața portului și ale căror echipajele au fost obligate să privească "cu compasiune la o asemenea cruzime" ¹³.

Astfel de știri aveau să fie reproduse și în ziarul "Vestitorul românesc" preluate din ziarul rus "Odesskii jurnal" cu mai multe amănunte. Se spune astfel că "la 23 martie patru vase anglo-franceze au sosit la Constanța și timp de trei zile au căutat să încarce o mare cantitate de cereale, circa 3000 cetverte de orz lăsate de atunci în magazii. În aceste zile, Constanța a fost jefuită de oștile turcești care s-au retras spre Bazargis; în ziua de 26 martie - se spune în continuare - un detașament de cazaci a ajuns la Constanța, dar n-a găsit acolo pe nimeni; patru zile mai târziu, un alt detașament de cazaci a constatat în apele portului Constanța două vase, unul francez și altul englez care încărcau orz, mei și sare și erau gata a porni spre Varna. La apropierea cazacilor, posturile lor de pază s-au pus pe fugă, un post de 60 oameni așezat mai în depărtare luă asemenea fuga și năvăli la vase mai înainte de a-i putea ajuta cazacii, dar nu le-a putut face nici un rău, orașul însă fu aprins în două locuri" ¹⁴. În același ziar, se mai reproduce o știre similară din "Petersburskii jurnal" în care se preciza faptul că detașamentul de cazaci se afla sub comanda căpitanului Ismailov, că incendierea orașului se făcuse de către artilleria de pe vasele anglo-franceze, fără însă a provoca pierderi în rândurile cazacilor, că populația părăsise în grabă orașul și magaziile cu orz ale acestuia ¹⁵.

Cu oate acestea, trupele țariste n-au ocupat orașul, deoarece pe mare încă mai patruleau vase din flota otomană care debarcase pe țărm un mic număr de trupe ¹⁶.

În legătură cu evenimentele de la sfârșitul lunii martie 1854 petrecute la

Constanța o corespondență din ziarul Bukarester *Deutsche Zeitung*" ne oferă mai multe amănunte privind suferințele localnicilor de pe urma războiului. Știrea fusese preluată din ziarul italian "Osservatore tristiono" din 10 mai 1854 și cuprindea următoarele date: la Constanța a fost incartiruit un corp de baz-buzuci (trupe neregulate) care și-au permis multe excese împotriva localnicilor; și așa de odioase au fost faptele lor, încât locuitorii s-au adresat cu reclamații amiralului (comandantul flotei anglo-franceze din Marea Neagră). Soldații cruci și indisciplinați incriminați au tinut minte aceasta și când rușii au efectuat un atac, ei au ucis în tocul încăierării întreaga populație și au incendiat după aceea Constanța. Înădă ce amiralul - se continuă relatarea - a fost anunțat de aceste fapte crud, a trimis două vase cu aburi cu misiunea să facă cercetări în acest sens. Comandantul celor două fregate a trimis la rândul său un dragoman pe târm la Constanța ca să afle ce s-a petrecut acolo. Dragomanul n-a dat peste nici un locuitor în viață în întregul sat (Dorf, de fapt oraș, n.n.); toate casele fiind pustii sau prefăcute în cenușă. Au fost găsiți totuși un moșneag de 70 ani și o femeie cu copil mic, foarte bolnavi și pe jumătate morți (probabil de foame și spaimă, n.n.), care au și fost luați la bordul vasului francez. La o recunoaștere făcută tot atunci de același dragoman s-a dat peste un spion care totuși a scăpat înainte ca pe acesta să-l poată prinde cinva¹⁷.

Credem că nu sunt lipsite de interes pentru cunoașterea acestor momente din trecutul orașului și mărturiile unor participanți la război aflati în tabără trupelor aliate anglo-franco-otomane. Una aparține baronului de Bazancourt, care a publicat o istorie a expediției franceze în Crimeea în chiar anul încheierii păcii de la Paris¹⁸. Despre orașul Constanța pe care l-a vizitat în vara anului 1854, acesta afirmă următoarele: "Constanța ca toate orașele otomane din Dobrogea, nu era decât o grămadă de ruine, ruine recente, rămășițe fumegânde încă, pe care cazacii le-au lăsat în urma lor; totul era aici răsturnat, răvășit, confuz, sfărâmat, spart, distrus"¹⁹. Tot el și-a notat impresiile privind efectele holerei abătute asupra corpului expediționar francez în Dobrogea din vara aceluiasi an 1854. Cu acel prilej, mulți dintre cei atinși de molimă aveau să fie evacuați pe vasul "Pluto" prin portul Constanța pentru a fi duși la spitalul din Varna. De asemenea, baronul de Bazancourt își mai amintește și de prezența la Constanța a generalului François Canrobert, comandantul unei divizii franceze care a sosit cu vaporul pentru a inspecta trupele sale staționate în oraș. De altfel, însuși generalul François Canrobert și-a consemnat memoriile privind această perioadă din viața lui - prelucrate însă de Germain Bapst - care coincide cu călătoria sa la Constanța în vara anului 1854 în condiții cu totul dramatice. Astfel, se retine faptul că acesta a debarcat aici la 31 iulie și a inspectat corpul expediționar comandat de generalii Epinasse și Yusuf, într-un oraș "complet ruinat". În rada portului - s-a consemnat în continuare - am observat o barcă ancorată cu felinarele aprinse (semn că era molimă în oraș n.n.). După ce am coborât pe uscat, am pornit

călare până la Palas (unde se afla tabăra trupelor n.n.) o leghe și jumătate distanță de oraș²⁰. Dându-și seama de dezastrul pe care-l producea molima în rândul soldaților și ofițerilor (la 30 iulie 1854 decedaseră 500 oameni), de lipsa unui spital de campanie și a unor clădiri pentru încartiruirea personalului sanitar de ingrijire, generalul François Canrobert a ordonat îngroparea cadavrelor și evacuarea bolnavilor cu harabalele trase de bivoli în port pentru a fi imbarcați apoi pe vase și ulterior internați în spitalul din Varna 21. După aceea, generalul François Canrobert a luat comanda supraviețuitorilor din corpul expediționar francez pentru a se retrage pe uscat tot la Varna trecând prin Mangalia. În aceleși relatări memorialistice acesta arată cum se prezenta atunci orașul Mangalia: "Mangalia a rămas în amintirea tuturora ca un tablou al operei celei mai profunde. Orașul nu era decât o ruină, acoperișurile caselor sparte, zidurile dărămate ... casele distruse, străzile pline de harabale stricate, fumegânde, totul acoperit cu cadavre de bazubuzuci²².

Vom încheia cu o relatare contemporană din 1855 - un an mai târziu de la aceste evenimente - datorită unui corespondent de presă al ziarului "Presse d'Orient", care prezintă aspectul orașului Constanța resimțit încă de pe urma războiului care avea să se încheie în 1856 cu pacea de la Paris. "N-au trecut nici doi ani de când Constanța (Kiustenge) era un mic oraș prea puțin înfloritor - începe acesta prin pozițunea sa însemnată era depozitul produselor din Dobrogea, avea case, magazine, prăvălii, tot, în fine, ce poate cuprinde un oraș așezat pe țărmul mării, având un mic port și fiind aproape de toți locuitorii țării. Astăzi (adică în 1855 n.n.) Kiustenge nu înfățișează decât niște ruine, războiul a exilat pe toți locuitorii săi, a făcut să cază casele și magazinele, a făcut să se uite până și chiar numele proprietarilor care cu câteva luni mai 'nainte stăpâneau aceste magazine și case'²³. Reporterul străin se arată optimist relativ la viitorul orașului, aflat la vremea sa în ruină, când afirmă următoarele în același articol. Fiecare răzbel care a trecut prin Dobrogea a făcut să cază Kiustenge, fiecare pace înălță ruinele sale; dar se pare că n-a ajuns niciodată la gradul de fericire, de care se bucura sub dominarea romană. Spre a se încredința cineva despre aceasta n-are decât să examineze ruinele cele mai vechi. Ce câmp întins de cercetări! Ce ruină avută pentru un anticar! Și în același timp de dovedă singură despre însemnatatea și fericirea cetății! Pretutindeni se găsesc fundamente de ziduri vechi, se calcă în picioare ruinele monumentelor, se vede marmora curată strălucind pe fundalul negru al zidurilor moderne. Aici începe faimosul zis al lui Traian și sunt multe persoane susțin, că în vechime se află un canal între Boyarkepi (Cernavodă) și Kiustenge care unea Dunărea cu Marea Neagră și pretind a vedea ruinele acestui canal în locul și în mica gârlă Carasu"²⁴. În continuare reporterul străin de la "Presse d'Orient" evoca încercările făcute până atunci pentru a se construi canalul navigabil între gluviu și mare și preciza că în schimb, lucrările erau mult avansate - sub comanda inginerului francez

Lalan - pentru construirea șoselei pe același traseu. Despre importanța economică a acestei noi căi de comunicație din Dobrogea centrală același ziar scria "această nouă cale de comunicare va fi d-un folos foarte mare atât pentru comerțul cât și pentru relațiunile cu Principatele danubiene, Negustorii mai cu seamă se vor bucura de aceste fructe".²⁵

După cum se știe previziunile acestui anonim martor contemporan al evenimentelor din 1855, care a subliniat valoarea economică a șoselei Cernavodă - Constanța și a canalului navigabil între fluviu și mare, s-au adeverit cu prisosință duă mai bine de un secol, în zilele noastre. Noi nu putem decât să evocăm aceste fapte din trecut pentru a scoate în evidență pe cele petrecute sub ochii noștri care reflectă avântul imprimat poporului nostru pentru realizarea programului de construcție în vederea ridicării economice a teritoriului românesc dintre Dunăre și Mare, din Dobrogea.

NOTE

1. Helmuth von Moltke, *Briefe Über Zustände und Begebenheiten in der Turkei aus den Jahren 1835 bis 1839*, Berlin, 1882, p. 421-422.
2. Constantin Șerban, Victoria Șerban, *Tipologia orașelor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane (secolele XV-XIX)* în "Peuce", 6/1977, p. 275.
3. Constantin Șerban, Victoria Șerban, *Rolul economic și politico-militar al orașelor din Dobrogea de nord în secolele XVI-XVIII*, în "Peuce" Studii și comunicări de istorie, etnografie și muzeologie, 2/1971, p. 289-290.
4. Paul Cernavodeanu, *România și primele proiecte de construire a canalului Dunăre-Marea Neagră (1839-1858)*, în "Revista de istorie" 2/1976, p. 189-209; vezi și presa românească a vremii: *Gazeta Transilvaniei*, *Albina românească*, *Curierul românesc*, *Cantor de avis și comerț*, *Telegraful român*, *Patria*, *Steaua Dunării*, *Zimbrul*; autorul publică și un plan general al portului Constanța la 1840, *Idem*, p.208.
5. M. D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului XX*, București, 1904, p. 576.
6. E. Taibout de Marigny, *Portulan de la mer Noire et de la mer d'Azov ou description des côtes de ces deux mers à l'usage des navigateurs*, Odessa, 1830, p. 119-120.
7. *Idem*, p.120.
8. Războiul care a izbucnit între Rusia țaristă și Imperiul otoman ca o nouă etapă a "problemelor orientale" dar și cu participarea câtorva puteri occidentale europene intrat în istorie sub numele de Războiul Crimeii, s-a desfășurat și pe teritoriul Dobrogei în prima sa fază.
9. E. V. Tarle, *Războiul Crimeii*, București, 1952 (trad. din lb. rusă), vol. I, p. 375-276; autorul precizează că trupele țariste au trecut Dunărea la 11 martie 1854, că a doua zi turcii au evacuat Tulcea și Isaccea și la 13 martie și Măcinul, vezi, "Gazeta de Moldavia", 1854, p. 89-90, 111, 131, "Gazeta Transilvaniei", 1854, p. 88, 92, 232, "Telegraful român", 1854, p. 87, 88-178; vezi și lucrările rusești din secolul trecut: P. Alabin, *Na Dunae i Sevastopol*, în "Russkaiia starina", 1888, V, p. 383; B. P. Vospominanija o voennih deiatviiyah na Dunae v 1853-1854, în "Russki vestnik", 4/1887, p. 565-599, 5/1887, p. 227-266, 6/1887, p. 715-779; A. N. Petrov, *Voina Rossii - s Turciei dunaiskaiia Kampania 1853-1854 godov*, Petesburg, 1890, 2 vol.; vezi și L. N. Tolstoi *Journal Intim*, Paris, 1926.
10. A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și mare Dobrogea*, București, 1979, p. 268.
11. "Gazeta de Moldavia", nr. 29/15 aprilie 1854, p. 115.
12. "Gazeta de Moldavia", nr. 30/19 aprilie 1854, p. 118; nr. 36/10 mai 1854, p. 142.
13. "Gazeta de Moldavia", 33/29 aprilie 1854, p. 131.

14. "Vestitorul românesc", 1 mai 1854, p. 135: stirea despre retragerea trupelor otomane din Constanța reproducă apoi și în ziarul "Vanderer", *Idem*, p. 135.
15. "Vestitorul românesc", 1 mai 1854, p. 134.
16. "Vestitorul românesc", 15 mai 1854, p. 149.
17. "Bukarester Deutsche Zeitung", IX, 37/10/10 mai 1854, p. 147.
18. Baron de Bazancourt, *L'expédition de Crimée jusqu'à prise de Sébastopol*, Paris, 1856, vol. I, p. 130; E. V. Tarle, op. cit., vol. I, p. 407, nota 1 aprecierile sale asupra cărții lui de Bazancourt.
19. Baron de Bazancourt, *op. cit.*, vol. I, p. 130.
20. Le marescial Canrobert, *Souvenirs d'un siècle par Germain Bapst*, vol. 2, Paris, 1902, p. 152-164; François Certain Canrobert, Mareșal al Franței, 1809-1895, general de divizie în 1853 când a comandat corpul expeditionar francez după general Saint Arnaud.
21. Le Marechal Canrobert, *op. cit.*, vol. 2, p. 153-164.
22. *Idem*, p. 166-167.
23. "Patria" 71/18 octombrie 1855, p. 282.
24. *Idem*, p. 282.
25. *Ibidem*

Georgeta LUNGU

INFORMATIONS CONCERNANT LA VILLE DE CONSTANTZA DES ANNÉES 1854-1855

- Résumé -

Dans cet article, l'auteur propose la présentation d'une série de nouveau témoignage concernant la ville de Constantza des années 1854-1855; ces témoignages appartiennent à des contemporains de ce temps-là et reflètent la manière de laquelle la population autochtone a tenu tête aux événements pendant la guerre de Crimée.

On y mentionne des correspondances provenant des divers journaux du temps ("Bukarester Deutsche Zeitung", "Odesskii jurnal", "Presse d'Orient", "Gazeta de Moldavia"), ou les témoignages de quelques personnalités, comme, par exemple, le baron de Bazancourt, qui a publié une histoire de l'expédition française en Crimée, ou bien le général François Canrobert, le commandant d'une division française, qui est venu pour inspecteur ses troupes qui stationnaient dans la ville.

Bien que la ville de Constantza ait été affectée par les destructions provoquées par la guerre, celle-ci allait retrouver dans le temps la force de renître.

Georgeta BORANDĂ

PURTURI DOBROGENE : TULCEA

Scurt istoric

Actualul port Tulcea, cel mai mare din nordul Dobrogei, la fel ca și alte porturi românești de la Dunăre și Mare își intemeiază existența pe un trecut istoric îndelungat, legat de tradițiile vieții pe apă la români, care se pierd în negura vremurilor. Istorul acestui port dunărean începe odată cu înființarea punctului de "schelă" al Tulcei, în teritoriul unei vechi așezări, ce datează aproximativ din secolul VIII a. Chr. loc de construcție a cetății antice Aegyssus. Cunoscută de marele poet latin Ovidiu, cetatea era apreciată de acesta în scrisorile sale, ca fiind un oraș vechi.¹

Sub denumirea de Tulcea, orașul apare pomenit pentru prima dată în anul 1595, într-o lucrare a italianului Paolo Giorgici.²

În secolul următor, este menționat sub același nume la 1650, de învățatul turc Evlia Celebi, iar la 1674, într-o lucrare a italianului Matteo Gondola.

Configurația geografică a "schelei" Tulcei, creată de cele două sinuozități ale cursului fluviului, denumite "coturi" și de existența unui anafor periculos pentru corăbii, a făcut ca în perioada evului mediu și apoi în epoca modernă, navigația să se desfășoare cu multă greutate. Adeseori, în lipsa unui vânt prielnic, navigatorii erau puși în situația de a întrebuița edecul, ceea ce a dus la apariția în secolul al XVIII-lea, a unui serviciu special al edecciilor, condus de un "liman captan" (captan de port), care îndeplinea și atribuția de pilot. În această perioadă, navigația maritimă a portului Tulcea, era îngăduință, cu puține excepții, numai pavilionului turcesc, iar navigația de cabotaj redusă ca trafic, se rezuma la barcaze cu rame, care efectuau diverse transporturi. Totodată, portul era folosit și în scopuri militare, în special ca port de adăpost al flotei otomane. În perioada războaielor ruso-turce, folosindu-se de Tulcea, turci i-au putut impiedica pe adversarii lor ruși de a expedia materiale de război pe brațul principal al Dunării. La 1770 de pildă, după căderea Tighinei, turci au introdus pe la Sulina mai multe corăbii de război, pe care apoi le-au adus sub adăpostul cetății Tulcea. Ulterior însă, rușii trecând Dunărea, au asediat cetatea și au ars navale otomane găsite în port, impiedicând la rândul lor navigația turcilor din Dunăre spre Mare.³

În timpul acestor războiuri orașul a suferit multe distrugeri, astfel încât, în urma războiului ruso-turc din 1828-1829, vechiul oraș Tulcea, care ocupa locul carantinei de mai târziu, pe înălțimile ce domină brațul cel mare al Dunării, aproape dispăruse. Noul oraș, cu construcții datând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea beneficia însă în continuare de existența portului, în care turci aveau un port militar naval important. Ei dispuneau de asemenea și de un mic arsenal, situat în zona portului.⁴

În perioada de început a secolului al XIX-lea, portul Tulcea apare mentionat în diverse lucrări, ca un port comercial al cărui trafic era orientat în special către porturile dunărene. Pentru aceeași perioadă, sursele documentare menționează exportul de material lemnos ce se efectua prin acest port, unde se opreau navele care coborau din amonte, pentru a se aproviziona.⁵

La mijlocul secolului al XIX-lea, în 1850, peisajul comercial al portului Tulcea se pare că devenise mai animat, din moment ce, în lucrarea sa "O excursiune în Dobrogea", Ion Ionescu de la Brad vorbea despre Tulcea, devenită între timp reședință de plasă, ca despre un port unde se opreau și vasele Societății "Lloyd".⁶

Prezența navelor cu aburi alături de clasicele corăbii, în portul Tulcea, la mijlocul secolului trecut, reiese dintr-o descriere a orașului lăsată de francezul Boucher de Perthes, în lucrarea sa "Voyage à Constantinople ..." datând din 1853, în care spunea: "... în port se văd coșuri de vapoare și câteva corăbii. Catargele corăbiilor dominate de aripile morilor de vânt fac un ansamblu cu totul neobișnuit ..."⁷

După Congresul de pace de la Paris (1856) și înființarea Comisiei Europene a Dunării, portul Tulcea va constitui unul dintre obiectivele pe care această comisie își propunea să le activizeze. Aceste preocupări manifestate de C. E. D., alături de ponderea sporită pe care o deținea Tulcea în special după 1860, când devine reședință de sangiac, au avut drept rezultat efectuarea primelor lucrări de amenajări portuare.

Acestea s-au concretizat în consolidarea malului Dunării⁸, lucrare datând din epoca pașalelor Omer, Suleiman, Ismail și Fahti, cuprinsă între anii 1856 - 1873, când Tulcea a cunoscut o perioadă de dezvoltare economică și urbanistică și din perioada anilor 1880-1890, când s-au adus o serie de îmbunătățiri portului.⁹

În același timp și-au început activitatea în portul Tulcea, primele ateliere mecanice ale C. E. D., iar un anume De Drigalski, polonez de origine, recomandat de C. E. D., îndeplinea funcția de inspector al navegației și șef al porturilor Tulcea și Sulina.

În această perioadă, în portul Tulcea funcționa și o Căpitănie de port, înființată încă din anul 1841 și considerată una dintre cele mai vechi din bazinul carpato-danubiano-pontic. Prezența în traficul portului tulcean a unui număr tot mai mare de nave cu aburi sub pavilion străin, a determinat și apariția consulatelor străine la Tulcea. Alături de navele aparținând Societății austriece de navegație pe Dunăre, D. D. S. G. și Societății ruse de navegație "Gagarin", după 1890 își fac apariția în portul Tulcea și navele noii Societății românești de navegație fluvială (N. F.R.). Printr-o linie de navegație, portul Tulcea este legat de Orientul Apropiat, iar navele "Lloyd"-ului austriac și ale societății de navegație italiene "Florio Rubattino", fac aici escale facultative. Construirea podului de la Cernavodă în 1895 și a portului Constanța, au avut

o importanță deosebită pentru impulsionarea activității economice a Dobrogei, în acest context dezvoltându-se tot mai mult până la primul război mondial, portul Tulcea.

La începutul secolului nostru, noi construcții edilitare au venit să întregească peisajul portuar al Tulcei. Astfel, în 1903 s-a construit Agenția N. F. R., iar în 1907 Palatul Administrativ al portului.¹⁰

Dar în ciuda îmbunătățirilor aduse portului, din cauza anaforului și curenților periculoși și accidentelor produse, de multe ori, societățile de vapoare străine evitau portul Tulcea, preferând ca marfa destinată pentru Tulcea să o descarce într-unul din porturile vecine - Galați, Brăila sau Sulina - urmând ca de aici, marfa să fie reîncărcată pe una din navele locale și adusă în portul Tulcea.¹¹

Din această cauză, oficialitățile orașului s-au adresat în repetate rânduri Comisiei Europene a Dunării, Direcțiunii porturilor, Direcției Hidraulice sau Camerei de Comerț, cu cererea de a lua măsurile necesare lărgirii radei portului și adâncirii prin dragaj a albiei Dunării, în zona portului Tulcea. Această dorință formulată în articolul "Din nevoie portului Tulcea", publicat în 1911 în ziarul "Lupta" era reluată cu insistență într-un articol apărut în ziarul "Dobrogea Jună" din 27 iulie 1925, intitulat "Chestia amenajării portului Tulcea". Această revenire cu aceeași cerere, demonstrează că în tot intervalul de timp cuprins între publicarea celor două articole, nu se întreprinsese nimic pentru înlăturarea neajunsurilor semnalate.

Din ce în ce mai mult, speranțele celor ce doreau dezvoltarea portului Tulcea se legau de construcția liniei ferate, care urma să lege Tulcea de Constanța. În acest sens, în articolul susmentionat din "Dobrogea jună" se spunea: "Când lucrările liniei ferate se vor termina și orașul Tulcea va fi legat cu marele port al țării, Constanța, va ajunge portul cel mai mare din josul Dunării."

Însuflareți de același optimism se exprimau în 1928 și autorii "Monografiei orașului Tulcea, trecutul și viitorul său", când își imaginau o viitoare Tulce "transformată printr-o baghetă într-un mare oraș, asurzind împrejurimile cu vuietul uzinelor și fabricilor sale, cu suieratul vapoarelor și cu întreaga forfotă a unui mare port industrial și comercial."

Imaginația autorilor lucrării ce văzuse lumina tiparului în deceniul trei al secolului nostru, s-a materializat la capătul mai multor decenii, prin ceea ce există astăzi în portul Tulcea. De fapt, Tulcea de astăzi dispune de cinci porturi și o mare gară fluvială de călători. În legătură directă cu Combinatul metalurgic, compus din Uzina de aluminiu și Uzina de fero-aliaje Tulcea, a luat ființă și a fost dat în exploatare la întreaga capacitate în septembrie 1975, portul industrial Tulcea, situat în zona Milei marine 39, 7 sau la km. 73,5. Prin acest port specializat pentru traficul de mărfuri de masă în vrac, practic, orașul Tulcea a fost conectat la circuitul mondial de valori materiale. Aici se află două dane fluviale și două dane maritime, destinate acostării unor nave

cu capacitate cuprinse între 12.500 și 25.000 tdw.

Un al doilea port al Tulcei este portul comercial, construit și dat în exploatare în anul 1970. Acest port este înzestrat cu 3 dane moderne și asigură primirea și expedierea produselor agroindustriale destinate unităților industriale și comerciale tulcene.

Alte două porturi subordonate Tulcei sunt porturile Mahmudia și Isaccea și în sfârșit un al cincilea port al Tulcei este cel de călători, situat în imediata vecinătate a gării feroviare și a autogării.

În completarea salbei porturilor tulcene se află și portul pescăresc, destinat navelor de pescuit oceanic.

Întreg acest complex portuar face din Tulcea nu numai un important port dobrogean, dar și o poartă deschisă către întreaga lume.

NOTE

1. T. Voicu, V. Cotovu, P. Constantinescu, *Monografia orașului Tulcea, trecutul, prezentul și viitorul său*, Constanța, 1928, p. 5.
2. Petre Coteț, Ivan Popovici, Gavrilă Simion, *Tulcea, ghid turistic*, București, 1975, p. 43.
3. Lt. col. M. Drăghicescu, *Istoricul principalelor puncte pe Dunăre de la Gura Tisei până la mare și pe coastele mării de la Varna la Odessa*, București, 1943, p. 416.
4. *Ibidem*, p. 419.
5. Scarlat Callimachi și Vlad Georgescu, "Une source anglaise relative au commerce sur le Danube (1837-1838) in "Revue Roumaine d'Histoire" III (1964) nr. 2, p. 274.
6. T. Voicu, V. Cotovu, P. Constantinescu, *op. cit.*, p.14.
7. Petre Coteț, Ioan Popovici, Gavrilă Simion, *op. cit.*, p.43.
8. Idem.
9. Gheorghe Popescu, *Navigațiunea și transportul pe apă în România*, București, 1929, p.17.
10. T. Voicu, V. Cotovu, P. Constantinescu, *op. cit.*, p.61.
11. "Lupta" nr. 79 din 29 iunie 1911, p.3.
12. Cristian Ermei Popescu, Maximilian Popescu, Stanciu Barbălată, Anton Dumitru-Jean, *Navigația Fluvială Română, o firmă pentru toată Dunărea*, Ed. Porto Franco, Galați, 1990, p. 133.

Gheorghe DUMITRAȘCU

PERSPECTIVA DEZVOLTĂRII AŞEZĂRILOR RURALE RURALE DIN DOBROGEA ÎN LUMINA A DOUA CHESTIONARE INEDITE DIN ANII 1939-1940

Agricultura, țărănimea, satul, elemente dominante ale realității economice, sociale, spirituale românești în perioada interbelică s-au aflat - și nici nu se puteau astfel - în atenția încordată a oamenilor politici, de știință, a scriitorilor acelui timp. Dincolo de preocupările programatice privind statul țărănesc¹ sau radical-țărănesc² se remarcă acțiunile de cunoaștere reală, cu mijloace științifice a satului, potențialului său biologic, tradițional, în perspectiva progresului sau numai în aceea a supraviețuirii. E vorba de școlile monografice și anchetele lor, publicate sau nepublicate, realizate de echipe complexe³.

*

În acest context național, Dobrogea se remarcă prin procentajul său de ruralitate, puternic ancorată în producția - marfă și într-o specificitate acută, ținând de trecutul istoric: puținătatea așezărilor omenești, a populației, repartizarea pământului, ocupații extra agricole diverse, dinamică deosebită a populației sub aspectul provenienței, a etnicității complexe.

Cunoașterea satului dobrogean în această perioadă n-a atins, cum se cuvenea, dimensiunile problematicii sale. Din puținul care s-a scris s-a insistat mai ales pe trecutul localității, real sau închipuit⁴. Ceea ce nu e rău, dar e foarte puțin. Prezentul, trecut pentru noi, astăzi, îl găsim în puține monografii rurale⁵.

După cel de-al Doilea Război Mondial satul a intrat într-un con de umbră al interesului istoricului, mai adânc chiar decât înainte. Puține lucrări l-au privit în dezvoltarea istorică și mai puține l-au analizat⁶. În rest, a folosit doar ca material documentar pentru antizeze⁷.

După câte cunosc, în ultimii ani s-au elaborat, ca lucrări de absolvire a facultății sau de obținere a gradului I în învățământ, monografii rurale valoroase dar care, din diverse motive, au rămas în întunericul manuscrisului.

În toate aceste cazuri, o problemă deosebit de importantă a fost aceea a izvoarelor în general, a celor memorialistice în special⁸. În condițiile deosebit de vitrege în care s-au format și au existat arhivele din Dobrogea, izvoarele memorialistice, răspunsuri la anchete și chestionare, lucrările, care, în mod cert s-au realizat pe această bază au o valoare mai mare decât li se conferă în general. Le amintim pe acelea pe care le cunoaștem: Chestionarul Hașdeu⁹ - 1885; Chestionarul Densușianu, peste 10 ani¹⁰; Dicționarele județelor Tulcea

și Constanța, realizate de Grigore Dănescu¹¹ în 1896 și 1897, uriașă monografie a Dobrogei realizată în 1904 de M. D. Ionescu¹², Chestionarul V. M. Kogălniceanu din 1900-1901¹³; Chestionarele din 1921 - 1922 pe baza cărora se realizează prezentarea județului Constanța pentru 1916 - 1922¹⁴, Chestionarul lui D. Sandru despre mocanii din Dobrogea, care a stat la baza lucrării pe această temă, publicată în 1946¹⁵.

*

În lucrarea de față ne propunem să prezentăm două chestionare din anii 1939-1940 privind situația așezărilor rurale din Tulcea și a multora din județul Constanța necesare autorităților ținuturilor Marea și Dunărea de Jos. Cred că aceste două acțiuni se încadrează în ideile - sincere sau numai demagogice - ale unor organe administrative din acei ani, de a reforma administrația, de a moderniza localități, sau, măcar, de a rezolva cele mai urgente trebuințe¹⁶.

Primul dintre aceste materiale¹⁷ se constituie din răspunsurile la un chestionar, dat de primăriile (?) comunelor plășii Constanța¹⁸ răspunsuri care urmău să fie folosite de prefectul județului în opera sa administrativă. Ni se pare deosebit de grăitoare motivația pe care o găsim la începutul dosarului, și pe care-o dăm în extenso: "Situația comunelor din județul Constanța sub toate raporturile ce interesează administrațiunea lor. Considerațiuni generale. Pentru ca înfăptuirea operei ce se leagă de activitatea desfășurată de prefectul județului - cap al administrației - să fie cât mai completă și cât mai grabnică, socotindu-se ca fiind necesar în primul rând o cât mai adâncă cunoaștere a fiecărei comune sau sat privată / "privită" Gh. D. / din toate punctele de vedere și toate aspectele, pe care atât organele administrative cât și traiul de toate zilele al locuitorilor din punct de vedere colectiv le înfățișează și înțînd seamă și de faptul că dintre plasele acestui județ plasa Constanța a fost declarată plasă model, pentru ca prin mijlocirea administrației și în cadrul serviciului social să i se dea - cu precădere - o deosebită grijă și atenție astfel încât, prin eforturi unite să fie ridicată la un nivel general material și moral cât mai înalt.

D-l prefect al județului, colonelul V. Naum, socotind că numai o minuțioasă examinare a fiecărei comune și sat, în parte ar putea duce la cunoașterea exactă a tot ce interesează viața domestică în tot complexul ei, a depus constituirea unei Comisiuni care sub prezidenția D-sale completată cu domnii: inspector al Serviciului social județean Gh. Tomulescu și G. N. Alexandrescu, pretorul plășii Constanța să proceze la cercetarea pe teren a stării actuale a comunelor și satelor. În centrul și în spiritul considerațiilor de mai sus¹⁹ se vor întreprinde inspecții în toate așezările, se vor face constatări și se vor lua măsuri. Ceea ce s-a și întâmplat, dar măsurile nu s-au văzut și nu s-au simțit.

Dosarul cuprinde răspunsurile - câte două sau chiar trei - completânduse, având uneori dublete, plus un număr de sinteze și ciorne - 16 comune și 24 de așezări răspund anchetei.

Nu e în intenția noastră de a face o prezentare amănunțită a fiecărui răspuns în parte. Spun doar că ele sunt foarte detaliate și foarte importante pentru cine vrea să se refere serios la satul dobrogean în perioada interbelică. Ceea ce urmăresc în special este unul dintre ultimele puncte, și anume, acela intitulat în mai multe feluri: "lucrări de execuție și alte nevoi de implementare", sau "lucrări de implementare și alte nevoi" ²⁰. În nici un caz nu vom face un inventar ci doar câteva exemple concrete de obiective pe care și le fixează comunele, după cum urmează:

Agigea - n-are local de primărie - construirea lui costă 250 mii lei, iar comuna n-are decât 141.882 lei. Școala trebuie învelită și împrejmuită, costă 56.000 lei - comuna n-are decât 6.000. Pentru construirea unei biserici - costă 250.000 lei - comuna n-are nici un ban ²¹.

Basarabi (și satul Siminoc). Trebuie întelese comunei sunt foarte mari și diverse. Pentru o mai clară înțelegere voi trata problema în totalul ei: satul, obiectivul, costul, posibilitățile. Concluziile nu sunt dificil de tras.

- Construirea unui cămin cultural cu baie populară și un sediu al jandarmeriei. Toate acestea costau în jur de 580.000 lei. Comuna avea doar 80.000 lei și ceva piatră de construcție. Se tindea la formarea unui comitet pentru construirea băii. În legătură cu căminul cultural reține atenția ideea locuitorilor, anume, ca în cadrul lui să se înființeze o cooperativă agricolă prin intermediul căreia locuitorii să exploateze terenurile libere, proprietate a statului, închiriate până atunci unor străini de localitate ^{21a}.

- Repararea localurilor de școli din Basarabi și Siminoc costă 41.500 lei, comuna avea 11.500 lei și miza pe ceva ajutor de la prefectură.

- Consolidarea bisericii costa 100.000 lei. Comuna n-avea nici un fond.

- Construirea unei șosele de 3,5 km între Siminoc și Basarabi era necesară. Nu ni se spune prețul, sarcina era comună cu "Asociația de drumuri ținutale", comuna se angaja doar cu ceva piatră și transportul gratuit.

În sfârșit, construirea unei fântâni ²².

Bărlăganul - își propune numai obiective care au acoperire la buget: repararea bisericii - 10.000 lei, repararea primăriei și construirea unei magazine de lemn, 20.000 lei, repararea oborului comunal - 5.000 lei. Pentru repararea localului de școală - 25.000 lei, comuna are 10 mii în bancă dar speră să acoperă restul prin ofrande ale locuitorilor. Pentru repararea șanțurilor șoselelor se mizează pe echipele studențești. În sfârșit, repararea minaretului geamiei - 6.000 lei, era acoperită de prefectură ²³.

Obiectivele comunei sunt mai realiste dar și cu mult mai modeste.

Ovidiu și satul Cocoșu

- Aducerea luminii electrice în comună, distanță, 3 km. Costul e de 100.000 lei. Comuna n-are nici un ban.

- Repararea podului de pe șosea și stropirea cu reziduri de păcură. Costul 25.000 lei. Comuna are 7.000 lei.

- Înzestrarea școlii cu sobe de teracotă și bânci noi costă 30.000 lei. Dacă se fac încasările, comuna are jumătate.

- Baia populară și un mic dispensar ar costa 120.000 lei. Comuna n-are nici un ban.

Împrejmuirea cimitirului turcesc. Are piatră și munca gratuită a locuitorilor. Bani n-are.

- Construirea bisericii costă 3 milioane. Comuna n-are decât 15.000 lei, biserică 70.000 lei și 300 m³ piatră. În ultimă instanță se ajunge la concluzia revederii planurilor, înlocuirea lor cu altele mai rezonabile.

- Construirea unui cămin cultural costă 300.000 lei. Comuna n-are bani.

- O fântână cu pompă pentru apă potabilă costă 20 mii lei. Comuna are 12.000.

În rest, obiective urgente cu sume trecute în buget: repararea localului primăriei, magazia grajdului comunal și împrejmuirea lui costă 25 mii lei, repararea și îmbunătățirea abatorului comunal, 5.000 lei, refacerea oborului comunal, 5.000 lei, terminarea unei prime fântâni publice, remize pentru conservarea hranei reproducătorilor comunal - 25.000 lei, pompe la una dintre fântâni, 7.000 lei, construirea unui gard despărțitor între școală și primărie, 10.000 lei ²⁴.

În ce privește satul Cocosu ²⁵ se prevedea - refacerea oborului comunal - 5.000 lei, săparea unui puț pentru vitele moarte - 5.000 lei, instalarea unor felinare publice - 4.000 lei, bani pe care satul nu-i avea. Pentru împrejmuirea cimitirului musulman prefectura dădea 3.000 de lei. Într-un alt document se făcea planul construirii unei șosele Cocoșu-Ovidiu, pietruirea străzii principale și "curățirea radicală a clădirii școalei și grădinii" ²⁶.

Este aparent ciudat ce-și mai propune comuna: rezolvarea apartenenței la breaslă a lucrătorilor de la caziere pentru a beneficia de unele drepturi, îmbunătățirea lor, combaterea concubinajului.

O inspecție a organelor județene constată realitățile din sat și înființează, ca instituție, căminul cultural "Nădejdea noastră" ²⁷.

Reiese în mod clar faptul că localitățile plasei Constanța aveau multe și însemnante trebuințe, neșalonate pe perioade dar, se înțelege, unele priveau anul imediat următor, altele o perioadă mult mai îndepărtată. Chiar și eșantionul - o plasă, din care eu am citat cu parcimonie - oferă imaginea a ceea ce sunt aceste răspunsuri și planuri, raportul lor cu situația concretă și posibilitatea reală. S-a putut observa ușor modestia obiectivelor pe care și le propuneau comunele, dar, chiar și în această ipostază, mijloacele, fie că lipseau cu desăvârșire, fie că erau dezarmant de puține.

Privind situația cu luciditate se va observa că obiectivele sunt, în cea mai mare parte, imposibil de realizat, chiar dacă istoria le-ar fi îngăduit un timp mai lung.

Despre un ajutor din partea prefecturii, aproape că nu se poate vorbi. Există, totuși, o listă, un document "listă de ajutoare date de prefectura județului pentru nevoile comunelor din cuprinsul plășii model Constanța" ²⁸, care ne dă dimensiunile acestui ajutor: 11 așezări cu un total nominalizat de 95.000 lei - dintre care 70.000 lei pentru construirea de biserici românești și alte 17.000 pentru ajutorarea bisericilor altor culte. Alte ajutoare, nespecificate ca sumă, privesc local de școală la Galesu, "eventual ajutor" la construcția unui cămin cultural la Basarabi și a două școli din comuna Dorobanțu, etc.

Al doilea fond la care ne vom referi se găsește la Arhivele Statului filială Tulcea și constă în trei dosare ²⁹, două rânduri, relativ diferite, de răspunsuri la o anchetă inițiată de prefectura județului Tulcea. Iată, de altfel, o formulare în acest sens: "România. Primăria comunei Dunavățul de Jos, Județul Tulcea. Istorice întocmit conform ordinului prefecturii nr. 229 / 1939 și al prefecturii plășii Gurile Dunării nr. 1907 / 1939" ³⁰.

Deși am studiat dosarele cu destulă atenție n-am găsit în dosarele respective și vreun formular distinct. Din documentul amintit, răspunsul oferit de comuna Dunavățul de Jos reiese că era vorba cel puțin de 6 capitole, numeroase ca atare: I - Istoricul comunei; II- Participarea la campanii și decorații; III - Starea materială. Ce persoane s-au ridicat / sub acest aspect? Gh. D. /; IV - Starea economică; V - Care sunt conducătorii. VI (probabil) - Perspectiva dezvoltării în următorii 5 ani (de unde și ideea unui plan cincinal, numit ca atare).

Spre deosebire de primul material, întocmit de primarii, notarii și celelalte autorități ale comunelor, aici răspunsurile sunt date de cadre didactice, cel puțin 70 de invățători. De aici și diferențele. Primul material are un scop pragmatic, pregătirea unui instrument de informare și acțiune a prefectului de Constanța ³¹, al doilea, are mai mult un caracter istoric, are un caracter monografic cu accentul pe trecutul istoric. Și informația strictă de actualitate e mai parcimonioasă. Ne gândim că rezident regal al Tinutului Dunărea de Jos din care făcea parte și județul Tulcea era profesorul Constantin C. Giurescu, ceea ce ar explica și conținutul, orientarea. Totuși, informațiile privind perspectiva, nu lipsesc.

După ce facem încă odată precizarea că importanța, mai ales pentru istoric a acestui material este inestimabilă, mai ales pentru trecutul la care se referează ³², ne vom opri la ultimul capitol al răspunsurilor, mai ales în a doua variantă, numită în mai multe feluri, dar având, în fond, același conținut: "Planul comunei Turda pentru realizări gospodărești pe timp de 5 ani" sau "Măsuri preconizate pentru modernizarea satelor dobrogene 1939 - 1944" sau "În planul cincinal ..." ³³. Dar, cel mai des se găsește această expresie într-un document care se cheamă chiar așa: "Tabelă recapitulativă a planurilor cincinale de realizări gospodărești în comunele din județul Tulcea. 1939-1944".

Că e vorba de un plan cincinal e limpede, în câteva cazuri găsim chiar

defalcarea pe ani a realizărilor, după exercițiile financiare probabile. În două documente aflăm de existența unei Comisii Județene a Gospodăririi care intervine uneori în planurile propuse de primării (?) ca în cazul localității Pașacâsla unde propune, ca, din inițiativa ei, construirea unei săli de clasă și a unei grădinițe³⁴.

Cum am spus la început, nu-mi propun să analizez situația economică a localităților rurale dobrogene ci, mai mult, să privesc perspectiva dezvoltării lor, în viziunea administratorilor lor de atunci³⁵. Voi preciza că pentru județul Tulcea am date de această natură pentru ceva mai mult de 20 de localități.

Spre deosebire de plasa Constanța, aici nu se prevăd surse de finanțare și nici posibila lor proveniență. Afară de câteva cazuri. De pildă, construirea școlii din Agighiol din contribuția locuitorilor și ajutor / de unde?/. La Canlă-Bugeac se vorbește de "donațiile benevole ale cetătenilor", de "prestarea de muncă patriotică", iar în altă parte, de munca străjerilor³⁶.

Într-un lot de 25 de localități am constatat că se preconiza construirea a 14 școli, repararea a 5, construirea a 3 grădinițe, construirea a 6 cămine culturale, împrejmuirea curții a 4 școli, înzestrarea cu mobilier a două școli și cu material didactic a uneia. În sfârșit, întocmirea unui istoric de localitate și ridicarea unui monument al eroilor.

După modul în care a fost întocmită ultima parte a răspunsurilor la anchetă, aceea privind perspectiva, și care ne interesează, ne dăm seama de atmosferă de superficiali care o minează, de caracterul ei formal. Această parte a micromonografiilor din județul Tulcea nu are un caracter practic, dar e în măsură să dovedească - aşa cum s-a văzut și în cadrul plășii Constanța - marea lipsă a localurilor de școli, grădinițe și cămine culturale.

*

În concluzie, reținem faptul că în această fază a regimului burghezo-democratic din România a existat, cel puțin la nivelul unor ținuturi, județe, plase, unele preocupări pentru imbunătățirea zestrei școlare și culturale (chiar dacă în cazul Constanței era vorba de o plasă "model"), pentru igienizarea lor, pentru o încercare, să-i zic așa, de modernizare a satului³⁷. În același timp, însă, dacă e vorba de un plan, anual sau cincinal, acestea sunt mai mult liste de trebuințe, decât planuri reale. Planuri pe hârtie, lipsite de baza materială.

Indiferent dacă era o măsură generală sau locală, buna intenție nu le lipsește. Lucrările nu puteau fi rezolvate atunci și așa. Informația, pentru istoric și sociolog, este de mare utilitate pentru înțelegerea unui timp și a realităților sale, din ce în ce mai puțin recurgibile.

NOTE

1. Lucrețiu Pătrășcanu, *Statul țărănesc, un nou tip de stat?* În "Era Nouă", 1, nr. 2 din 1936; Zigu Ornea, *Țăranismul - studiu sociologic*, Ed. Politică, București, 1969, p. 315-347; Ioan Scurtu, *Din viața politică a României (1926-1947). Studiu critic privind istoria Partidului Național Țărănesc*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București 1983, p. 282-298; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, partea I, 1918-1933, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 515-519; partea a II-a, noiembrie 1933 - septembrie 1940, București, 1988, p. 814 - 815; 907.
2. "Deșteptarea" - organ al Partidului Țărănist Radical, 4, nr. 82 din februarie 1937, nr. 74 din 5 mai 1937, nr. 71 din 15 martie 1936, nr. 53 din 21 aprilie 1935, nr. 60 din 2 august 1935, nr. 81 din 17 ian. 1937.
3. Miron Constantinescu, Ovidiu Bădina, Gall Ernö, *Gândirea sociologică din România*, Ed. Politică, București, 1966 (și lista celor mai importante realizări în domeniul).
- 4-5. Victor Morfei, *Monografia comunei Topalu* în "Analele Dobrogei" 4, nr. 4 din 1923, p. 86-99; *Monografia comunei Topalu* în "Analele Dobrogei" 4, nr. 1 din 1923, p. 104-113; Iulian I. Sassu, *Istoricul comunei Inancișme* în "Analele Dobrogei", 10, din 1929, p. 199-238; Gh. Pușcașu și Paraschiva Gh. Pușcașu, *Studiu Comunei Ferdinand (Caramurăt)*, jud. Constanța, Constanța, 1942, p. 214; I. V. Sassu, *Monografia satului Caranasuf (I-II)* în "Analele Dobrogei", 4, nr. 3 din 1923, p. 291-300; nr. 4 din 1923; p. 131-142; C. D. Constantinescu - Mircești, *Un sat dobrogorean-Ezibeii cu o prefață de D. Gusti*, Ed. Bucovina, I. E. Toroțiu, București, f-a, 60 de sate românești cercetate de echipele studențești în 1938, vol. 1-2, 4-5, p. 141-143.
6. D. Sandru, *Populația rurală a României între cele Două Războaie Mondiale*, Ed. Academ. RSR, Iași, 1980; *Satul românesc - Studii*, Coordonatori Ioana Materi, Ioan Mihăilescu, Ed. Acad. RSR, București, 1985, *Două sate. Structuri sociale și progres tehnic*, Ed. Politică, București, 1970 (Unul dintre sate analizate e Cobadinul din județul Constanța); Special despre Constanța: L.P. Marcu, *The Tarter patriarchal Community in the Dobrudja and his desintegration (First half of 20 Century)* în "Revue des études sud-est Européennes", 5, nr. 3-4 din 1967, p. 501-542; Ioan M. Păunescu, *Un colț dobrogorean. Schită monografică*, Tipografia Albania, Constanța, 1946; Caesar Calenic, *Monografia satului Nifon / județul Tulcea / (I-II)*, în "Convergiri didactice", Inspectoratul județean Școlar Tulcea, vol. II 1973, p. 71-78, vol. III, 1974, p. 137-145; Unele aspecte și în "Peuce", vol. VI, *Etnografie și muzeologie*, Muzeul Deltei Dunării, Tulcea, 1977.
7. Vezi de pildă romanul lui Paul Anghel, *Victoria de la Oltina*, apărut în 1961; Petru Vintilă, *Dobrogea în marș*, Ed. Tineretului, București, 1961; S. Hartia, *Monografia GAC Victoria (regiunea Dobrogea)*, Ed. Politică, București, 1959; N. Ciortoiu, *Reforma agrară din 1945 în raionul Negru-Vodă*, în "Analele Institutului de Istorie a Partidului", 1, nr. 1 din 1955.
8. Gh. Dumitrașcu, *10 gânduri despre izvoarele istorice ale satelor dobrogene în "Însemnări didactice, Educația patriotică, militant revoluționară a elevilor"* - culegere metodică, Constanța, Inspectoratul Școlar județean, 1986, p. 42-45.
9. Bibl. Academ. RSR, Secția Manuscris, Arh. B. P. Hasdeu, cota 3419 și 3432; Vezi și D. Stoicescu, *Învățătorii dobrogeni și "Magnum Actimologicum"* în "Analele Dobrogei", 9, vol. II din 1928, p. 94-97; Faiter Ion, Călinescu Constanța, *Învățătorii dobrogeni și Magnum Actimologicum în "Tomis"*, Constanța, 6, nr. 12 din 1971, p. 17.
10. Bibl. Academ. RSR, Secția Manuscris, Arh. N. Densusianu, cota 4553.
11. Gr. G. Dănescu, *Dicționarul geografic, statistic - economic și istoric al județului Constanța*, București, 1897, XV + 756 p; Idem, *Dicționarul geografic, statistic și istoric al județului Tulcea*, București, 1896, pX + 591 p.
12. Ionescu, căpitan MD, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, Soccec, București, 1904, 1010 p.
13. Gh. Dumitrașcu, *13 comune din centrul Dobrogei (plasa Babadag) în lumina răspunsurilor la un chestionar din 1900, inițiat de Vasile Mihail Kogălniceanu în "Materiale de istorie agrară a României"* Muzeul județean Ialomița, Slobozia, 1983, p. 72-95.
14. Județul Constanța în anii 1916-1922-23, prezentată Consiliului județean de către N. T.

Negulescu, prefectul județului Constanța, 1924, 583 p.

15. D. Sandru, **Mocanii în Dobrogea**, București, 1946.
16. Al Gh. Savu, **Dictatura regală (1938-1940)**, Ed. Politică, București, 1970, capitolul "Reforme instituționale". Vezi și revistele "Drumul nou", "Viața agricolă", "Ogorul românesc", ca să mă refer doar la câteva, în ideea unor gânduri de înnoiri. Din păcate, ale unor oameni, de departe de puterea de decizie.
17. Arhivele Statului Constanța, Fond Prefectură, dosar 16/1939.
18. Iată, **Loc. cit.**, filele 14-22 și 237, textul chestionarului:
 - Data când a luat ființă comuna;
 - denumirea veche și nouă a satelor ce-o compun;
 - nr. sufletelor și capilor de familie pe naționalități și profesioni;
 - dacă există coloniști în comună, în ce nr. și de unde au venit;
 - ce sumă reprezintă bugetul comunei la venituri și la cheltuieli;
 - căte debite de cărćiumi sunt în comună. Numărul arendașilor, când expiră contractele de arendare și ce arendă plătește anual pentru fiecare cărćiumă în parte;
 - dacă în comună mai există alte întreprinderi comerciale și industriale (mori, fabrici, darace de lână, cărămidării etc.). Dacă sunt bănci populare, cooperative și denumirea lor;
 - care este ocupația de căpetenie a locuitorilor;
 - starea lor materială. Modul cum se hrănesc. Ce consumă în mod constant ca hrană de bază. Dacă locuitorii mai au alte îndeletniciri afară de agricultură;
 - suprafața merelei;
 - suprafața terenului însămânat cu grâu, orz, ovăz, porumb, etc.
 - dacă locuitorii posedă unele agricole necesare și muncesc pământul în bune condiții;
 - suprafața islazurilor. Ce buget are. Ce datorii și ce anuități plătește. Dacă islazul este curățat de buruieni și dacă s-au semănat plante furajere;
 - ce persoane cu situație morală și materială mai însemnată sunt în comună; cum se muncesc și ce fel de oameni sunt;
 - numărul animalelor aflate în comună, pe specii (cai, boi, vaci, oi, capre, porci)
 - dacă comuna posedă reproducători;
 - numărul locuințelor, din ce sunt construite, ce clădiri mai de seamă se găsesc în comună;
 - dacă primăria funcționează în local propriu sau cu chirie. În acest din urmă caz, ce chirie plătește anual și dacă localul este corespunzător nevoilor autorităților;
 - numărul grajdurilor comunale;
 - starea de igienă a populației și locuințelor, dacă în comună există boli contagioase (de piele, tuberculoză etc.) sau alte boli. Dacă în urma ofensivelor sanitare locuitorii au trecut să îngrijească mai mult de curătenia lor și a locuințelor;
 - dacă în caz de boală cer asistență medicului;
 - în comună există dispensar, spital, farmacii, medic, asistent sanitar, moașă etc.;
 - numărul școlilor, numărul claselor. Numărul elevilor. Dacă elevii frecventează școală în mod regulat. Modul în care își fac învățătorii datoria. Dacă în comună mai există alte școli afară de cele primare;
 - dacă în comună există cămin cultural. Modul cum este organizat. Cine este președinte. Dacă locuitorii frecventează șezătorile date de

- cămin. Denumirea căminului;
- dacă locuitorii merg la biserică; dacă trăiesc în concubinaj;
 - dacă în comună există biserici (otodoice, protestante, găzini, case de rugăciuni);
 - dacă există sekte religioase, numărul sectanților și dacă au casă de rugăciune;
 - dacă există cazuri de beție, și alcoolici calificați ca atare;
 - în ce raporturi trăiesc șefii din punct de vedere al responsabilității;
 - dacă în comună se comit crime, fururi; dacă locuitorii sunt supuși și au respectul cuvenit autorităților;
 - dacă în comună există monumente istorice, monumente de artă, poduri etc.;
 - dacă starea drumurilor și a șoselelor este bună. Distanța în kilometri până la reședință de plasă;
 - ce nevoi are comuna din orice punct de vedere și cu ce mijloace s-ar putea realiza;
 - numărul tuturor șefilor de autorități din comună.

Observații

Întrebările care urmează, numerotate, de altfel, cu nr. 35 și 36, le găsesc într-un singur document, pentru comuna Valu'Traian:

- capacitatea de cantonament a comunei - ofițeri, trupă, cai;
- capacitatea de aprovizionare cu apă a comunei (*Idem*, f. 237).

19. Loc. cit., f. 1-2.

20. *Idem*, f. 8-10; 339.

21. *Idem*, f. 23-24; 348.

21a. Pesemne că statul încuraja crearea unor astfel de "cooperative de închiriere și exploatare" care veneau și în întâmpinarea unei predispoziții a țărănilor pentru forme cooperatiste de muncă. Profesorul Ștefan Păunescu, directorul coordonator al școlilor din comuna Valu'Traian care a ordonat arhiva comunei mi-a spus că a găsit răspunsurile la o anchetă, la un chestionar dat comunei, din care reiese că țăraniagreau munca cooperativă. Într timp, arhiva a intrat în fondurile Arhivelor Statului din Constanța și, momentan, am pierdut urma documentului.

22. Arh. Stat Constanța, fond și dosar cit. f. 37, 337-339, 389, 420.

23. Loc. cit., f. 57, 341.

24. *Idem*, f. 8-10, 134-137, 319-323.

25. Loc. cit., f. 10, 137, 321.

26. *Idem*, f. 11-12.

27. *Idem*, f. 400-405.

28. *Idem*, f. 11-12

* Este vorba și de satul meu, Nispări, județul Constanța. Biserica a fost ridicată până la căpriori, ajutorul dat de moșierul Mihalache - care contribuise hotărât la ridicarea școlii - cu etaj - a dispensarului și băii populare - neinstalate - a început, războiul a întrerupt definitiv construcția. Oamenii și autoritățile i-au luat toată cărămida și azi, la 50 de ani de atunci au mai rămas doar temeliile.

29. Arhivele Statului Tulcea, Fond Prefectură, dosar 860/1939, 893.1939, 896/1939-1940.

30. Loc. cit., dosar 893 / 1939, f. 3. În același sens, vezi "Istoricul înființării comunei Ciucurova" sau Malcoci, Domnita Illeana, Atmacea ... (*Idem*, dosar 893 / 1939, f. 6, 11, 20, 23 ...)

31. Vezi preocupările din revista constanțeană de artă și cultură "Pontice". O prezentare mai largă în Constantin Z. Dumitru și Octavian Georgescu, *Presă dobrogăeană*. Bibliografie comentată și adnotată, Biblioteca județeană Constanța, 1985, p. 247-248.

32-33. Arh. Stat Tulcea, dosar 860 / 1939, f. 16, 77, 109.

34. Loc. cit., dosar 860 / 1939, f. 2, 11 v.

35. În cazul județului Tulcea, materialul fiind intocmit de invățători, ne indoim că aceste planuri reprezintă totalitatea "trebuințelor" așezărilor respective. Învățătorii, profund interesati de partea istorică, vor fi trecut un minim doar pentru a răspunde la ultima întrebare a chestionarului.

36. Arh, Stat Tulcea, fond și dosar cit. f., 13, 50.

37. Despre o planificare a activității, măcar la nivelul unor instituții economice ale perioadei, se poate vorbi, un plan de lucru pe 4 ani al Consiliului economic (Mircea Mușat, Ioan Ardeleanu, **România după Marea Unire ...** vol. II, partea a II-a, p. 814). Se poate vorbi și de anume rezultate extrem de anemice, dar pe linia anunțată. Pe plan sanitar, în 1938 s-au realizat în lumea satelor 7 noi spitale, 18 în construcție, 63 de noi dispensare, 1175 băi populare, 19.057 fântâni, curățate, 292.759 ... Si alte rezultate pe linie sanitată. Cifre de natură să lămuri întregul sens al unor planuri modeste și atât de greu, totuși, realizabile.

CULTURA - ȘTIINȚA

ACTIVITATEA CULTURAL-ARTISTICĂ DIN DOBROGEA ÎN PERIOADA 1878-1916, MIJLOC DE AFIRMARE A CONȘTIINȚEI NAȚIONALE A POPORULUI ROMAN

Peste vechiul pământ al Dobrogei, trudit de natură și de războaie, dar păstrător de milenare amintiri, se asternuse înainte de alipirea lui la România, în ultimul pătrar al veacului trecut o liniște apăsătoare. Călător prin aceste meleaguri, în anul 1841 când întorcându-se de la Constantinopol a străbătut Dobrogea de la Constanța la Cernavoda, marele povestitor nordic Hans Cristian Andersen nota: "Cât puteam privi în jurul nostru, vedeam numai o mare sau o stepă, nici o casă, nici un fum de la vreo șiră de lemn a unui cioban, nici o turmă de vite, nici un punct manifestând viață". Orașul Constanța îi părea de un contrast jalnic față de trecutul "anticului Tomis". Existența românilor pe meleaguri dobrogene este menționată astfel: "Drumul făcut de la Constanța la Cernavoda cu care mari de lemn trase de boi, urmate de tărani munteni, în cojoace de oaie și pălării gigantice i-a relevat impresii puternice, auzind chiar când a scris cântecele acelor "sărmâni oameni".¹ Din însemnările omului de cultură și folcloristului moldovean Theodor Burada, privind călătoria sa în Dobrogea în anul 1879, se desprinde același sentiment deprimant.² I. N. Roman într-o recenzie asupra unui articol al lui Ion Ionescu de la Brad, descrie satele dobrogene amintind proveniența locuitorilor din toate părțile locuite de români, aşa încât ei alcătuiau "mai în fiecare sat o Dacie în miniatură". Ei trăiau bine cu turcii și au ajuns la o stare materială bună dar românilor le lipsea "pâinea sufletească ... Pretutindeni românii din Dobrogea simt nevoie de dascăli pentru a da învățătură fiilor lor. Este cutare sat ce nu s-a lăsat până n-a furat din Țara Românească un dascăl, pe care îl țin românnii în sânul lor ...". Setea de învățătură le-a fost satisfăcută prin numirea la Constanța la 16 decembrie 1878 a lui Costache Petrescu, ca institutor și director de școală primară. La 6 februarie 1879 se inaugurează prima școală românească în Dobrogea. Din 1880 funcționează și "cursuri de noapte cu tineri și bărbați de toate neamurile ...". Acum începe datoria statului român de a intensifica cultura românească în Dobrogea cu mijloacele și înlesnirile ce-i stau la indemână, pentru a putea menține în dreapta Dunării ceea ce a dobândit cu grele sacrificii de sânge în stăpânirea noastră temeinică și nezdruncinată la Marea Neagră cu o condiție esențială de dezvoltare economică, culturală și națională a întregului neam românesc.³

Primele semne de viață cultural-artistică în Dobrogea răsar odată cu redeșteptarea la viață a orașelor Constanța și Tulcea după războiul de inde-

pendență. Atmosfera culturală se înviorează odată cu înmulțirea școlilor, înființarea primului muzeu de antichități, anul 1880, și declanșarea primelor acțiuni artistice pentru ridicarea unei statui lui Ovidiu la Constanța și a lui Mircea cel Bătrân la Tulcea.

Manifestările cultural-artistice în Dobrogea-poezie, muzică, dans, teatru - își pierd origina în negura veacurilor de viață autohtonă și transhumanță. Dobrogea s-a bucurat la începutul administrației românești de oameni entuziaști - prefectii Remus Opreanu la Constanța și I. D. Nenițescu la Tulcea - dornici să-i valorifice moștenirile culturale, Dobrogea fiind locul unor vechi așezări românești cu tradiții de cultură și vechi izoare de artă populară.⁴

Grigore Tocilescu, organizând congresele studenților la Constanța și Tulcea încearcă să situeze aceste locuri în atenția actualității culturii naționale.⁵

La început nu se putea vorbi de înfiriparea unei vieți artistice proprii, exceptând unele manifestări școlare, sau dans și altele de acest fel. Dar se poate menționa, că cu toate greutățile privind transportul peste Dunăre, numeroase trupe eterogene au început să străbată și Dobrogea în turnee, întreținând pe această cale un climat spiritual mai larg și în acest colț de țară. Se juca în holurile hotelurilor, apoi într-o sală amenajată într-un pavilion la malul mării, care a devenit primul cazinou al orașului - Kursaal.⁶

Astfel pe meleagurile Dobrogene se face simțită prezența unor actori de prestigiu ca Matei Millo, care îndrăgit de publicul constanțean a jucat pe scenele din oraș până în anul 1895.⁷

Asemeni lui un alt actor renomuit I. D. Ionescu, cupletistul care a apărut cel mai mult pe scenele din provincie ca și pe cele din Dobrogea, în anul 1892 este foarte cunoscut și apreciat de public. El a dat spectacole ca și alți actori, în scopuri filantropice printre care putem aminti și pe cel susținut în beneficiul lui M. Eminescu, sumă ce i-a fost expediată de Primăria Constanța la Botoșani.⁸ Din turneele sale publicul avea să-l cunoască și pe "bravul și voiosul" Zaharia Burienescu, cum îl denumea Caragiale, apreciat aici pentru cupletele și săsonetele brodate pe isprăvile "Coanei Chirita" și pentru doinele cântate din solzi de pește. Dar din cauza marilor cheltuieli uneori aceste trupe particulare erau nevoie să intre întrupă seria spectacolelor. Lipsa unei vieți culturale pe plan local cât și faptul că publicul l-a îndrăgit pe acest mesager al culturii românești, rezultă din cererea adresată de mai mulți locuitori Primăriei Constanța în care se spunea astfel: "Vă rugăm să cedați gratis acest local - Kursaal - deoarece suntem amenințați să ne părăsească și această trupă, singura distractiune din oraș, din cauză că orașul fiind mic, trupa este nevoiasă și cheltuielile sunt mari". Dorința publicului s-a indeplinit, primăria acordând scutiri de taxe atât trupelor particulare cât și celor ale Teatrelor Naționale din țară care pe parcursul timpului vor juca pe scenele dobrogene.⁹ Turneele trupelor teatrale se succed unele după altele. Dintre acestea sunt de reținut cele conduse de V. Leonescu, Veleșteanu, Răciulescu,

Stoianovici, Pascal, Agop, care jucau vara în grădini, iar pe timp rece, în holurile hotelurilor, comedii sau operete. În primul teatru de vară amenajat în grădina "Victoria" este semnalat în anul 1895 primul turneu al unei trupe pe cont propriu formată din societari ai Teatrului Național București din care făceau parte I. Constantinescu, C. Radovici, N. Vlădoanu etc.¹⁰ În același an joacă pentru prima oară la Constanța și Tulcea Aristița Romanescu, în compania lui V. Leonescu, turneele urmând până la retragerea ei din teatru, anul 1903.¹¹ Existau în aceeași perioadă și trupe mici ca cea a lui Stelian Niculescu, care cu repertoriu alcătuit numai din piese și vodeviluri originale ca "Ginel-Ginel", "Trei cărlâni", "Iancu Jianu" și altele jucau permanent în întreaga Dobrogea, sat cu sat, până în adâncurile Deltei.¹²

După războiul din 1877 privind deplasarea mai ușor prin Galați la Tulcea, oraș cu veche populație românească, turneele sunt mai frecvente, aici se semnalează o mai vie prezență a teatrului. Astfel în 1884 juca trupa fraților Vlădicescu cu Fany Tardini (trupă din care a făcut parte și Eminescu). Mai târziu era cunoscătoare trupa lui Gr. Veleșteanu cu Gogu și Nicu Răciulescu. Apoi au urmat Petre Liciu, C. Nottara, Niculescu Buzău. Tot aici poate fi amintita Agatha Bârsescu, care "parcurgea țara în lung și lat, începând cu amărătele târguri moldovenești", jucând pe scenele Tulcei și cele constănțene. Trupe ale Teatrului Național din Iași și Craiova, apar jucând aici în mai multe rânduri, asemeni trupei lui Leonescu, care alături de unele piese străine prezintau "O noapte furtunoasă" sau "O scrisoare pierdută".¹³

Viața muzicală, în aceeași perioadă, era întreținută prin concerte ca acele ale cunoscutului violoncelist Wiest, acel Paganini-românul, despre care C. Nottara, în amintirile sale, scria cu căldură ... Spre sfârșitul secolului își fac apariția trupe lirice care reprezintă operete ca "Voievodul Țiganilor", "Mascota" sau chiar opere ca "Bărbierul din Sevillia". Absolvenți români ai conservatorului din Viena și Milano sunt des întâlniți în concerte ca și maiștri virtuoși de ținuta lui Kneissel sau Carol Klein, care dădeau spectacole în numeroase localități din Dobrogea.¹⁴ Nu lipseau nici spectacolele de circ, ale păpușarilor, cinema, iar cu un an mai devreme decât la București, anul 1896, s-au organizat la Constanța spectacole de "Supersineanimatograf". Acestea constau într-un fel de fotografii animate care prezintau jocul cu mingea, băi de mare etc.¹⁵

Viața culturală artistică a Dobrogei de la întâlnirea dintre secolul trecut și secolul nostru și până la intrarea României în primul război mondial a cunoscut o amplă înviorare, sub impulsul unei dezvoltări economico-sociale prin legarea Dobrogei de restul țării prin podul de la Cernavoda, construirea portului Constanța, dezvoltarea învățământului și sporirea în rândul intelectualității a unor remarcabile personalități. Au putut fi întâlniți aici în unele perioade oameni de seamă ca: C. Moisil, Ion Adam, Ioan Roman, dr. Sadoveanu (tatăl scriitorului Ion Marin Sadoveanu), Kricor Zambaccian, I. Minulescu, Dimitrie Anghel, Cincinat Pavelescu, A. Saligny și alții. Pe aceste

meleaguri au văzut lumina zilei Panait Cerna, Gr. Moisil, Ion Jalea, Al. Ciucurencu, I. D. Chirescu, George Georgescu, Vasile Pîrvan, Ion Borcea și alții.

Artele plastice și sculptura au existat și ele prin prezența unor pictori și sculptori ca Marius Bunescu, Dumitru Hîrlescu, Florian, Dimitrie Marinescu, C. M. Babic, Teodorescu Sion, Tincu care a organizat și o expoziție.¹⁶

Bogăția vieții cultural-artistice în Dobrogea și-a avut resursele îndeosebi în atracția turneeelor artistice ale companiilor particulare, din acest punct de vedere Constanța asemănându-se capitalei. Interesele trupelor de teatru a suscitat mai ales în timpul verii. Prima trupă care încearcă să pună bazele unei stagiuni estivale la Constanța era alcătuită din actori societari ai Teatrului Național din Iași, având în frunte ca întreprinzător pe Gh. Cirjă, care a asigurat un șir de stagiuni estivale între anii 1897-1902, cu comedii și melodrame din repertoriu ieșan. Alături de el evoluau actori ca Aglaia Pruteanu, Penel, soții Mumuleanu, State Dragomir, Aron Bobescu și alții.¹⁷ Cu și mai mare intensitate ideea stagiunilor estivale este reluată câțiva ani mai târziu odată cu construirea cazinoului comunal, care a găzduit manifestări cultural-artistice de mare valoare. În august 1910 spectacolul inaugural a fost prezentat de Al. Davilla cu compania sa - cu care mai jucase pe scenele constănțene - din care făceau parte Tony Bulandra, Lucia Sturza Bulandra, Marioara Voiculescu, George Storin, Ion Mottun, originar din Constanța, Roland Bulfinski, și Ion Manolescu în rolul titular. În primele spectacole au fost prezentate "Grengoire", "Cântecul lebedei", "Refugiul" etc. Aceeași companie a susținut stagiunile tatrale pe timpul verii până în anul 1914.¹⁸ Spectacolele acestei trupe au alternat cu cele ale unor companii conduse de N. Niculescu Buzău, Lucia Sturza-Tony Bulandra, cu trupe ale naționalului bucureștean și cu cele date de trupe venite de peste hotare, la care își dădeau concursul și actori români. Stagiunile estivale și-au avut momentul de vârf al teatrului românesc în vara omului 1915 când se cunoaște o accentuare a prezenței actorilor români, în care comediiile într-un act, se alăturau artilor de opere, baletelor, varietăților și filmelor. Mai des este întâlnită trupa condusă de N. Niculescu Buzău care inaugurează seria spectacolelor de teatru cu comedia "Nevasta lui Cercelus" de Petre Locușteanu, jucând alături de George Timică în comedia "Moștenire de la răposata". Alte manifestări cultural artistice mai putem aminti câte un concert susținut de violonistul Constantin C. Nottara și de tenorul Aratti, sau sesători literare prezidate de Elena Văcărescu, la care participau Cincinat Pavelescu, Victor Eftimiu și alții. Își dădeau concursul actori ca Ion Manolescu, se citeau versuri de O. Goga.¹⁹

Vara anului 1916, acea vară sfârșită tragic prin intrarea țării noastre în război, avea să însemne la Cazinou, una din cele mai bogate stagiuni artistice inițiate desigur și prin râvna administrației comunale. Stagiunea teatrală era inaugurată foarte de timpuriu de compania dramatică Marioara Voiculescu

Tony Bulandra. În prima piesă "Îndrăgostită" de O. de Porto Riche, rolul titular era interpretat de marea actriță Marioara Ventura, alături de Tony Bulandra și Ion Manolescu. Tot în vara aceluiși an poposește pentru scurtă vreme compania de operete "Grigoriu", condusă de Vladimir Maximilian și Leonard, care într-o lună a prezentat 25 de spectacole. După câteva spectacole ale baletului rus, scena este preluată de Teatrul Național București, care și-a început spectacolele evoluând pe scenă Aristide Demetriad, Ion Livescu, George Storin, Maria Filotti, Adelina Mărăculescu, Zimniceanu. Au mai urmat și alte reprezentații la care au participat și alți artiști de prestigiu ca Maria Ciucurencu, Nicolae Soreanu, Bulfinski, Ion Manu, Toneanu, Radovici, Ion Morțun, N. Balbalian. S-au prezentat spectacole de operă, de varietăți și de păpuși. La 8 august, pe aceeași scenă a cazinoului și-a făcut debutul în Constanța și comicul Constantin Tânase. Ar fi trebuit să-și înceapă spectacolele Marioara Voiculescu, dar semnificația tragică a zilei de 15 august, ziua premierei, a curmat cu bubuițul tunurilor această stagiune.²⁰

Ar fi greșit să credem însă că bogăția spectacolelor care se prezintau în Dobrogea se limita doar la cele din timpul verii. Este de menționat că au fost câțiva mari actori ai țării noastre care au venit cu regularitate la Constanța și Tulcea. Printre ei este notat în prima revistă literară a Dobrogei "Ovidiu" din 1902, Petre Liciu, secondat de acționarii Naționalului craiovean. Liciu este remarcat și elogiat pentru creația sa din "Cinematograful" și mai ales pentru realizarea remarcabilă din comedia lui V. Alecsandri "Lipitorile satului", alături de Ion Livescu și V. Leonescu. În 1909 vine la Constanța însotit de Aristide Demetriad Maria Filoti, Tina Barbu și Sorescu. Spectacolele s-au succedat continuu până în anul 1911. În articolele care s-au publicat după moartea sa se elogia astfel activitatea acestui mare artist: "... acela care făcuse din scenă un templu de educație națională, acela care și-a sacrificat plăcerile și nesocotit obozelile ducând arta și la frații de peste hotare căutând prin ea o adevărată trezire a conștiinței naționale, acela a pierit ...". Se deplângea nu numai un mare artist, nu numai un mare român, dar și un mare prieten al orașului. Mai departe se nota: "... A fost un OM, căci în foarte rare suflete se poate închega atâtă bunătate, sinceritate, dragoste și iubire de neamul său. Această iubire Liciu a dus-o din loc în loc, în toată țara românească ... Liciu a fost adevăratul propovăduitor al neamului românesc". Amintirea unui mare român, care a insuflat dragostea de patrie și pe meleagurile de pe malul mării, a fost evocată și după 15 ani în revistele școlare.²¹

O altă personalitate a teatului românesc pe care o întâlnim în viața teatrală din Dobrogea în perioada prezentată este și Constantin Nottara despre care P. Vulcan, asupra spectacolelor prezentate încă din 1902, scria cu elogii. El și-a dat concursul la primele selecții ale "Societății de Arte, litere și sport" din localitate. Sunt numeroase știrile despre o înlănțuire a spectacolelor jucate la Constanța și Tulcea până în anul 1914. În vara anului 1916 la teatrul "Elpis" juca în piesa de mare răsunet "Manasse" în care alături de el,

interpretul rolului titular, se afirma cu un succes asemănător Ion Morțun.

Dar să nu se credă că orașul Constanța a fost numai în atenția companiilor teatrale organizate pe cont propriu de unii societari ai teatrului naționale din marile orașe ale țării, este necesar să relevăm faptul că primele date ale turneelor oficiale le avem din anul 1906. Prima cerere pentru prezentarea de spectacole la Primăria Constanța a fost cea a Teatrului Național București, depusă de agentul teatral Gh. Hagi Gheorghe. Se aprobă sala cu chiria de 150 lei. Dintre spectacolele susținute putem aminti pe cele în care își făcea simțită prezența Zaharia Bârsan - directorul naționalului bucureștean, îndrăgitul Petre Liciu, marea actriță Maria Filotti și mulți alți actori de valoare.

În jurul anului 1908 este remarcat Teatrul Național din Craiova. În anul 1909 prezintă piesa "Strigoi" de Ibsen, ca din anul următor să obțină prin Ministerul Instrucțiunii și Cultelor de taxe pentru organizarea unei suite de spectacole.²²

Între anii 1915-1916 prezența tuturor teatrelor naționale din țară devine foarte frecventă. Asfel Teatrul Național București cere în primul an aprobarea pentru prezentarea unor serii de spectacole cu patru piese din repertoriul curent printre care "Trecu o femeie", "Doloroza" etc. Apoi revine periodic jucând "Samson" de Bernstein, "Slutul" comedie de S. Lopez, "Lacrimi luminoase" de Emil Nicolau - care a făcut gazetărie multă vreme în Dobrogea. Actorii care evoluau în turneele oficiale erau de mare valoare artistică. Afără de cei enumerați anterior mai putem remarcă pe Agepsina Macri și Iancovescu. După spectacolele prezentate ca cele cu piesa "Samson" în unele ziară locale se scria cu mare entuziasm, invocând Teatrul Național București să vină cât mai des în mijlocul populației orașului, care avea astfel bucuria de a auzi de pe scenă "adevărata limbă românească". Această dorință era luată în considerație pentrucă în afara turneelor oficiale, în baza unei hotărâri a Direcției Teatrului Național, actorii aveau dreptul să dea spectacole beneficiind chiar de reducerea integrală a taxelor ce trebuia să le plătească primăriei. Printre spectacolele care s-au bucurat de acest privilegiu au fost acele susținute de Zaharia Bârsan care era și autorul piesei în care a jucat "Trandafirii roșii", sau cel cu piesa "Se face ziuă" în care actorul protagonist încheia recitând versurile "ca mâine va bate ceasul", dedicate dorinței de eliberare a fraților de peste munci. Nu putem să nu amintim și Turneele Teatrului Național din Iași care ca și celelalte solicita scutiri de taxe pentru susținerea unor spectacole.²³

Viața muzicală cunoaște și ea sub aspectul turneelor o efervescentă deosebită. În primul rând ea era susținută prin trupele de operete ale lui Teodor Popescu, Aron Bobescu, Al. P. Marinescu, George Feorgescu, Bârcănescu, Grigoriu care erau cunoscute și prin Dobrogea, din ultimii ani ai secolului trecut. Trupa lui Al. P. Marinescu a avut momente de glorie, în deosebi atunci când s-a bucurat de prezența Norei Marinescu - fiica directorului - considerată ca un fenomen și cea mai bună cântăreață a geniului din

acel timp. Trupa lui Aron Bobescu a susținut spectacole până în anul 1910 când solicită Primăriei Constanța gratuit sala pentru reprezentația de adio, după 50 de ani de activitate în țară și peste hotare. Din compania lui Al. C. Bărcănescu făceau parte, încă din 1904, când incepe o serie de spectacole Leonard, Cigalia, N. Niculescu Buzău, Aura Mihăilescu. Înlătuirea turneeelor sale la Constanța se consemnează în cererile făcute și în anii următori. Frecvențe au fost și turneele companiei condusă de Leonard și Maximilian - despre care s-a mai menționat. În repertoriul din 1906 grăție lui Leonard, erau cuprinse și spectacole de operă, relevându-se într-o atare împrejurare succesul obțin cu "Cavaleria rustică". Cu un an mai târziu poposea la Constanța o trupă italiană de operă condusă de Ernica Massini. Fiul acestuia Egizzio Massini, considerat printre cei care sau contribuit la fondarea Operei Române, în perioada de pionerat a încetățenirii acestui gen în țara noastră, a întreprins un turneu la Constanța în primele zile ale anului 1916. Din noua companie românească făceau parte Folescu, Costescu Duca, Ștefănescu Spiro și în calitare de dirijor profesorul constănțean Ion Bostan.²⁴

De multe ori peisajul muzical al orașului era completat și prin concerte susținute de interpreți renumiți ca Băjenaru.²⁵ În repetate rânduri au mai susținut concerte la Constanța soprana Elena Drăgulinescu, baritonii Jean Athanasiu și N. Gorfescu, cântăreața Virginia Caragiale, violonistul C. C. Nottara, violoncelistul Papazoglu, Dinicu și alții cât și unele formații corale și orchestrale. Printre ultimile putem aminti corul Societății lucrătorilor tipografi "Minerva" din București, care în cererea pentru obținerea gratuită a sălii cazinoului se intitula "primul cor muncitorească". Activitatea concertistică a avut însă drept corolar primul concert dat la 8 februarie 1916 de George Enescu, care a fost primit cu ovății și apăudat zeci de minute în sir de publicul constănțean.²⁶

În orașul de pe malul Dunării, Tulcea, precum și în alte localități ale aceluiajudeț sălile de teatru și cinematograf găzduiau și spectacole de opeetă. Trupa lui Alecu Marinescu juca la Tulcea și Sulina în anii 1901-1905, vedeta tupei Nora Marinescu, fiind comparată de cronicile locale cu Hariclia Darclee și cu Elena Teodorini. De la vechile trupe ale Iosefinei Gălușcă și Aron Bobescu la companiile lui Bărcănescu și Grigoriu, opereta își făcea multe stagjuni în acest oraș. Marii antreprenori de cinematografe invitau cântăreți de frunte ca C. Niculescu Bassu, N. Corfescu sau Elena Drăgulinescu Stinghie, să dea concerte în pauzele filmelor.²⁷

În viața Dobrogei, dinaintea primului război mondial, n-a existat un teatru stabil pe care-l reclama și această parte a țării. Dar teatrul și spectacolele în general, au dat mereu o pulsătie vie vietii spirituale, fie prin turnee, fie prin ambițiile artistice ale localnicilor însăciind și această zonă în atmosfera cultural-generală a marilor orașe ale țării.

NOTE

1. "România de la mare", 1 ianuarie 1930.
2. "Răsăritul", 11 martie 1940.
3. I. N. Roman **Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea înainte de 1877**, "Analele Dobrogei" nr. 3/1920, Constanța, p. 357, 395.
4. "Farul" din 12 iunie 1980, 28 ianuarie 1883, Vasile Helgiu, **Scoala românească de la înființarea și până în 1938**, Constanța, 1938; "Dobrogea Jună" 30 dec. 1938, "Solemnitatea dezvelirii statuii lui Ovidiu; Constanța, 21 iunie 1992.
5. "Sentinela Dobrogei", 8 mai 1894; "Aurora", 3 sept. 1894; "Centrul Dobrogei", 14 sept. 1898.
6. "Centrul Dobrogei", 14 septembrie 1898; "Farul" 17 mai 1880; Arhivele Statului Constanța, Primăria Constanța, dosar 7/1880, f. 15; 9/1886, f. 18.
7. Arhivele Statului, fond citat, dosar 7/1880, f. 59; 1/1886, f. 20; 20/1889, f. 30; "Farul", 12, 16 iulie 1880; Mihai Florea, "Matei Millo", București 1966; p. 78.
8. Arhivele Statului, fond citat, dosar 20/1890, f. 18; 28/1899, f. 38; "Istrul" Tulcea, 18 martie 1894; I. Massoff, "I. D. Ionescu de la Iunior", București, 1964, p. 137, 151, 156.
9. Arhivele Statului, fond citat, dosar 20/1890, f. 81; 23/1899, f. 75; 16/1908, f. 177, 182; 18/1915, f. 112, 435; 14/1916, f. 71; I. Massoff, op. cit. p. 151; "Marea noastră", 21 noiembrie 1892.
10. Arhivele Statului Constanța, dosar 19/1895, f. 28.
11. Aristița Romanescu, **Amintiri**, București, 1960, p. 116; Filiala Arhivelor Statului, fond cit. csar 33/1893, f. 18.
12. Arhivele Statului, fond citat, dosar 28/1899, f. 38; 14/1904, f. 14; 17/1906, f. 12.
13. N. Barbu, **Aglaia Pruteanu**, București, 1935, p. 102; "Dobrogea" Tulcea, 2 septembrie 1901.
14. Arhivele Statului, fond citat, dosar 42/1896, f. 41; 17/1906, f. 6; "Sentinela Dobrogei", 2 octombrie 13 noiembrie 1894; "Aurora", 10 noiembrie 1894.
15. Arhivele Statului Constanța, fond citat, dosar 11/1886, f. 24; 32/1888, f. 45; 18/1895, f. 63; 7/1912, f. 58, 107-108; I. Massoff **Teatrul românesc**, vol. II, Editura Muzicală București, 1969, p. 373; Arhivele Statului Tulcea, dosar 26/1916, f. 6.
16. Arhivele Statului Constanța, fond citat, dosar 41/1907, f. 17, 198, 206; 50/1911, f. 131-134, 198, 206, 219; 49/1912, f. 28; 77/1914, f. 94, 95.
17. I. Băjenaru-Oardă, **Amintiri**, Ed. Muzicală, București, 1969, p. 131-133; Ion Livescu, **Amintiri și scrisori despre teatru**, București, 1967, p. 66; Filiala Arhivelor Statului Constanța, fond citat, dosar 25/1897, f. 35; 23/1899, f. 18; 28/1894, f. 39; 17/1901, f. 58; 18/1902, f. 75.
18. Filiala Arhivelor Statului Constanța, fond citat, dosar 51/1910, f. 179; dosar 46/1911, f. 18; "Conservatorul Constanței", 20 decembrie 1909, 12, 19 iunie 1911; Mihai Vasiliu, Al. Davila, București, 1906, p. 142.
19. N. Niculescu Buzău, **Suveniruri teatrale**, București, 1956, p. 167-171 Arhivele Statului Constanța, fond citat, dosar 16/1911, f. 31; 46/1911, f. 170; 67/1911, f. 34; 18/1915, f. 191.
20. V. Maximilian, **Evocări**, București, 1962, p. 190; "Dacia" din 10, 15, 16 iulie, 8, 11, 21 august și 18 septembrie 1916; "Sirena" 7, 14, 17, 18 aprilie, 1 iulie 1916; Arhivele Statului Constanța, fond citat, dosar 13/1910, f. 114, 116; 46/1911, f. 52; 16/1911, f. 34.
21. Revista "Ovidiu" nr. 6, an II, 1 august 1902, nr. 8, an III, 1 septembrie 1903; "Conservatorul Constanței", 2 mai 1904; "Dobrogea Jună", 8 mai 1911, 15 aprilie 1912; "Tinerimea Dobrogeană", 1 mai 1927, revistă a elevilor Liceului "Mircea cel Bătrân"; Arhivele Statului Constanța, fond citat, dosar 23/1905, f. 175; 16/1911, f. 34; 46/1911, f. 52; 54/1914, f. 49, 51; "Dacia" 30 iunie 1915.
22. Arhivele Statului Constanța, fond citat, dosar 17/1908, f. 15; 16/1908, f. 100; 16/1910, f. 126; "Conservatorul Constanței", 12 martie, 2 mai 1909.
23. Arhivele Statului Constanța, fond citat dosar 16/1910, f. 126; 16/1911, f. 28; 17/1914, f. 142-143; 18/1915, f. 46; 14/1916, f. 117.
24. Idem, dosar 20/1902, f. 147; 14/1904-1905, f. 3-3 v; 17/ 1906, f. 66; 51/1910, f. 176; 46/1911, f. 155; 19/1913, f. 10; 18/1915, f. 13; 4/1916; 58/1912, f. 122-124.
25. I. Massoff, **Ion Băjenaru și vremea lui**, București, 1970, p. 201.
26. Ibidem, dosar 14/1916, f. 41.
27. "Dobrogea", Tulcea, 2 septembrie 1901; "Gazeta Tulcea", 20 august 1905.

**Alexandru S. BOLOGA
Nicolae C. PAPADOPOL
Ion NAE**

PAGINI DIN ISTORIA NAVELOR DE CERCETARE ROMÂNEȘTI LA MAREA NEAGRĂ

Două evenimente istorice majore din a doua jumătate a secolului al XIX-lea au favorizat ieșirea României la mare, după o întrerupere de aproximativ 400 de ani, precum și includerea sa în rândul statelor maritime ale Europei:

- implicațiile regionale ale Congresului de Pace de la Paris din 1856, de după războiul Crimeii (1854-1856), care au deschis accesul la exploatarea-administrarea Dunării maritime și a gurilor sale, în calitate de parte în cadrul Comisiei Europene a Dunării, și

- încheierea cu succes a Războiului de independentă (1877-1978), care prin prevederile Păcii de la San Stefano și ale Congresului de la Berlin (1878) marchează momentul alipirii Dobrogei la teritoriul național, accesul nemijlocit la mare și drumurile sale (GIURESCU, 1964; GOGEANU, 1966; BRĂTEANU, 1988; PETRE și BITOLEANU, 1991; PAPADOPOL și colab., 1993).

Sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, dincolo de relansarea socio-economică spre o Românie modernă, este marcat de efortul de realizare a unei flote comerciale și militare maritime sub pavilion național, de încadrare a acesteia cu specialiști români, dar și de primii pași în formarea, dezvoltarea și afirmarea școlii românești de oceanologie (CHIRIAC și BĂCESCU, 1966; BĂRBUNEANU, 1967; PETRE și BITOLEANU, 1991; PAPADOPOL și colab., sub tipar).

De-a lungul istoriei sale, dezvoltarea oceanologiei a depins, în mod firesc, de evoluția construcțiilor navale, a aparatului de navigație și a lucrului omului sub apă. Progresul oceanologiei românești, de la sfârșitul secolului trecut până spre sfârșitul acestui secol, s-a datorat, de asemenea, dezvoltării flotei naționale, evoluției mijloacelor navale din componența ei, a dotărilor tehnice de navegație și cercetare. Se trec în revistă diversele mijloace navale implicate în aceste preocupări, fie nave cu destinație specială de cercetare, fie nave militare, pescărești sau comerciale care în mod continuu sau ocasional au îndeplinit misiuni de investigație științifică.

Cercetările desfășurate în spațiul marin predanubian au avut, chiar de la începutul lor, o notă aparte, determinate de necesitățile de cunoaștere regională, dar mai ales datorită competențelor exclusive exercitate de către Comisia Europeană a Dunării pe Dunărea maritimă și la gurile sale pe o perioadă de aproape 100 de ani, între 1856-1938 (FUNDĂTEANU, 1944).

Fondurile însemnate de care a dispus Comisia, prin regimul său de "stat in stat", necesitătile impuse de pregătirea și realizarea lucrărilor hidrotehnice ample de amenajare a brațului Sulina, a gurii sale de vârsare, a sistemului de asigurare a navegației costiere, dar mai ales amploarea proceselor de morfodinamică a litoralului și a zonei predeltaice marine, au determinat promovarea și desfășurarea unor programe susținute de cercetare hidrografică și hidraulică, precum și de cunoaștere a condițiilor ambientale. O influență decisivă în dezvoltarea acestor investigații, de înaltă științifică menținută pe toată durata activității CED, a avut personalitatea primului său șef, Sir Charles Hartley, membru al Societății Regale Britanice de Geografie, aflat la conducerea executivă între 1856-1907. Trebuie reamintit că autoritatea statului român în structura Comisiei a fost exercitată multă vreme de ihtiologul Grigore Antipa.

După aranjamentul de la Sinaia din 1938 care readuce zona în cauză sub control național, atribuțiile CED sunt preluate de Direcția Dunării Maritime. Conducerea noii instituții revine reputatului om de știință viceamiralul Preda Fundățeanu, membru corespondent al Academiei Romane (PAPADOPOL, 1968; PETRE și BITOLEANU, 1991). Începând din 1948 atribuțiile DDM sunt preluate de Administrația Fluvială a Dunării de Jos (DIACONU și NICHIFOROV, 1963; PAPADOPOL, 1968).

Ca un punct de reper pentru primele cercetări regionale sunt menționate lucrările de cercetare hidrografice realizate de expediția HMS "MEDINA", organizată în 1856 de Administrația Britanică, sub comanda căpitanului T. Spratt (SPRATT, 1857; FUNDĂȚEANU, 1944; PAPADOPOL, 1968). De la această dată, atât CED cât și DDM/AFDJ de mai târziu, vor desfășura cercetări hidrografice și hidrologice, unele în colaborare și cu Serviciul Hidraulic Român, în perioada interbelică (FUNDĂȚEANU, 1944; PAPADOPOL, 1968).

La începuturile activității regionale a fost utilizată o primă navă hidrografică și de balizaj a CED, velierul cu corp de lemn "OLINKA", construit în șantierele de la Tulcea, în 1866 (15 m lungime). El poate fi considerat prima navă hidrografică civilă care a funcționat în apele marine românești, având ca bază portul Sulina. Din 1914, pentru a spori mobilitatea acestei nave, ea va alcătui o formațiune de lucrări hidrografice împreună cu șalupa "DAUPHIN" (o ambarcațiune ușoară, de 9 m lungime, cu motor alternativ cu aburi). Vârsta înaintată a cuterului, complexitatea lucrărilor de balizaj și hidrografice determinate de creșterea traficului de nave comerciale pe Dunărea maritimă, după primul război mondial, va impune înlocuirea sa cu o navă modernă. În consecință este comandată și construită nava hidrografică "CONCORDIA", la Nantes (Franța), care intră în serviciu în 1924 cu următoarele caracteristici: deplasament 250 TRB, lungime 21 m, lățime 7,30 m, două catarge, pescaj 8,50m, motor alternativ cu aburi de 340 CP, viteza de mars 9,6 Nd (Arhivele CED, DDM, AFDJ).

Noua navă, cu o siluetă extrem de elegantă și amenajări excelente pentru lucrări de balizaj și hidrografie-hidrologie, precum și spații de cazare la bord a unor echipe de specialiști, va executa numeroase misiuni de cercetare hidrografică, hidrologică și ocazional bioceanologică. Se va menține în serviciu, după o serie de modernizări succesive, până în prima jumătate a anilor '80. După 1948 va fi reinmatriculată sub numele "DELTA".

Debutul cercetării marine românești poate fi considerat, fără îndoială, expediția științifică organizată și condusă de către G. Antipa, în întregul cuprins al Mării Negre, la bordul crucișătorului MRR "ELISABETA" (Fig. 1a, 1b) în 1893, 1894 și 1895 (ANTIPA, 1941; BĂRBUNEANU, 1967). Nava, unul dintre bastimentele militare cele mai moderne ale timpului pentru clasa sa, a fost construită de șantierele firmei "Armstrong" din Marea Britanie în 1888, avându-și inițial baza la Constanța, iar ulterior la Sulina, unde a staționat până la finele celui de-al doilea război mondial, după care a fost dezarmată. Caracteristicile sale au fost deplasament 1.320 TRB, lungime 73 m, două motoare alternative, cu aburi, cu o putere de 3.800 CP, o velatură suplimentară în suprafață de 573 m² și un echipaj format din 181 oameni (CRĂCIUNOIU, 1979; BARDEANU și NICOLAESCU, 1979).

Un moment de referință în istoria cercetărilor oceanologice românești îl reprezintă realizarea unor lucrări hidrografice valoroase la bordul bricului "MIRCEA", construit la șantierul naval londonez Thames Iron Cie Worls (deplasament 360 TRB, lungime 36m, lățime 7,6 m, pescăru 3,60 m, velatura cca. 500 m², viteza medie 10-11 Nd, plus un motor alternativ de 60 CP care pe mare calmă putea asigura navei o vitează suplimentară de 6 Nd), sub conducerea lt. comandorului Alexandru Cătuneanu, care permit publicarea unei prime hărți de navigație românești "Harta Mării Negre, coasta României". Această hartă a fost premiată cu medalia de aur de către organizatorii Expoziției de la Paris din 1900, fiind considerată "cea mai exactă lucrare executată vreodata" (PETRE și BITOLEANU, 1991). Bricul, prima navă școală a Marinei Române, construit în Marea Britanie, a sosit în România în 12.08.1882, având o viață plină de peripeții. Rolul său va fi preluat la 17.01.1939 de o altă navă școală, bricul cu artimon "MIRCEA" (Fig. 2), cu deplasament 1.650 TRB și motor de 1.100 CP, construit de șantierele germane Blohm și Woss în 1938 și modernizat complet între 1964-1966 (CRĂCIUNOIU, 1979).

G. Antipa a întreprins, în afara expedițiilor realizate cu "ELISABETA" și "MIRCEA", o serie de ieșiri în mare și cu canoniera "GRIVIȚĂ". Acest bastiment ușor de război, construit la Lyon, în Franța, în 1880, va fi utilizat în lucrări importante de currentometrie în perioada 1927-1935, lucrări la care vor participa biologii Zaharia Popovici, Nicolae Gavrilescu, ca și căpitanul Emil Grecescu, devenit mai târziu amiral (GRECESCU și GAVRILESCU, 1938; PAPADOPOL, 1968).

Marina Militară desfășoară în spațiul național și în colaborare cu spe-

cialiști civili lucrări de hidrografie-hidrologie, care înregistrează, un avânt deosebit odată cu înființarea Serviciului Hidrologic al Marinei și a Institutului Geografic Militar, după primul război mondial (PETRE și BITOLEANU, 1991; PAPADOPOL și colab., sub tipar).

Modernizarea flotei militare maritime, în perioada interbelică, deschide perspective noi unor lucrări oceanologice în arealele nestrăbătute până atunci. Cele mai multe expediții au fost realizate cu patru canoniere, nave ușoare, rapide și manevriere, construite în Franța între 1916-1917. Dintre acestea se cuvine menționată fosta canonieră "FRIPONNE" a marinei Franceze construită la Lorient, în 1916, devenită, după trecerea sub pavilion românesc "LT. COMANDOR EUGEN STIHI" (Fig. 3) în 1920. Nava dispunea, inițial, de următoarele caracteristici: deplasament 353 TRB, lungime 66 m, lățime 7,5 m, pescaj 2,2 m, două motoare diesel de 900 CP, viteza 15 Nd (Kriegsflotten, 1937; CRĂCIUNOIU, 1979). După ce va suporta rigorile campaniei din 1941-1945, în perioada postbelică va deveni nava de bază a Direcției Hidrografice a Marinei, menținându-se în serviciu timp îndelungat, grație unor modernizări repetitive. A executat numeroase campanii hidrografice și expediții de cercetare hidrologică.

Operațiunile militare desfășurate în spațiul pontic între 1941-1945, ca și perioada de instabilitate economică și politică de până în 1948, provoacă oprirea temporară a activităților pe mare inclusiv a celor de cercetări marine; datorită efectelor directe ale războiului dar și prin consecințele armistițiului încheiat cu Uniunea Sovietică, sunt pierdute definitiv sau temporar numeroase nave ale marinei militare și civile (PETRE și BITOLEANU, 1991; PAPADOPOL, 1996).

Organizarea și funcționarea unei flote de pescuit expeditionar la Marea Neagră, între 1948-1964, oferă motivația unor cercetări cu caracter aplicativ, de investigație pescărească, permitând accesul la mijloace navale și șansa dotării instituțiilor oceanologice cu nave proprii. Din păcate, involuția rapidă a rezervelor de pălămidă și scrumbie albastră, obiectele principale ale pescuitului industrial practicat la acea dată, a determinat retragerea din serviciu (încă din perioada 1961-1963) a majorității efectivelor operaționale ale acestei flote pescărești, cu redistribuirea parțială a navelor (PAPADOPOL, 1966 a, b).

Utilizarea unor nave de cercetare propriu-zisă a survenit Tânărui, după 1950, odată cu începerea construcției în țară a primelor nave de pescuit industrial și după mulți ani de la înființarea primelor stațiuni românești de cercetare marină (IORDĂNESCU, 1971; ȘERPOIANU, 1976, BOLOGA, 1990, 1995, sub tipar a, PAPADOPOL, 1996, sub tipar).

Primul așezământ de acest gen, Stațiunea de zoologie marină de la Agigea creată de zoologul Ion Borcea în 1926, care ulterior i-a purtat numele, și-a desfășurat o activitate neîntreruptă până la preluarea ei în cadrul Institutului de Cercetări Marine (IRCM) în 1970. Prin grija profesorului Sergiu I. Carasu,

în 1960, sunt terminate lucrările de construcție a unei n/c "EMIL RACOVITĂ". Această navă (tonaj mic, lungime 15 m), construită în șantierele navale Constanța a fost utilizată în zona litorală până în 1966. În acest an Universitatea "Al. I. Cuza" Iași, forul tutelar al stațiunii, hotărâște dizlocarea navei pe lacul de acumulare Bicaz, pentru deservirea stațiunii proprii de la Pângărați. După renunțarea la navă, stațiunea s-a dotat cu n/c "GILORTUL", tot de tip seiner, preluată de IRCM (1970) și utilizată până la casarea ei în urma scufundării din 1982. Pentru întreaga activitate a acestei nave, o notă aparte o constituie misiunea de cercetare efectuată în Marea Mediterană, în largul coastelor libiene, în perioada aprilie 1975 - august 1976 (PAPADOPOL și colab., 1993).

Cea de a doua instituție importantă, Institutul bio-oceanografic de la Constanța-Mamaia, fondat de G. Antipa în 1932, transformat după 1945 în Stațiunea de cercetări piscicole marine "Dr. G. Antipa" (și parte componentă a IRCM începând din 1970) a închiriat seinerele "MORUNUL" și "NISETRUL" în 1951; navele au fost dotate cu aparatura necesară cercetărilor în zona platoului continental românesc și utilizate îndeosebi de sectorul pescăresc pentru misiuni de cercetare-prospectare prin pescuit cu plasă pungă. În 1956 stațiunea a renunțat la aceste nave în schimbul seinerului propriu "MAREA NEAGRĂ", devenit n/c "MAREA" în 1969 (după lansarea, în Polonia, a primului trawler românesc de tip B22 care îi preia numele inițial), utilizat tot pentru pescuitul cu plasă pungă. Această navă construită la șantierele navale Turnu Severin în 1954 (deplasament 73 TRB, lungime 25 m, pescaj 2,8 m, motor de 150 CP), cu o autonomie de navigație în Marea Neagră de numai 20 Mm, după două reparații capitale (preluată de IRCM în 1970) a fost transferată la NAVROM Constanța în 1989. Este menținută în exploatare, în prezent, ca navă de asistență tehnică în cadrul grupului de salvare al companiei private ONACVA Internațional Ltd. (PAPADOPOL, sub tipar).

Sectorul de biologie marină al Institutului de Biologie "T. Săvulescu" al Academiei Române, care a funcționat la Constanța de la înființarea sa în 1954 până la fuzionarea cu IRCM în 1970, a avut în dotare un alt seiner, și anume n/c "PĂLĂMIDA", construită tot la șantierele navale din Turnu Severin în 1954 (deplasament 76 TRB, lungime 25 m, pescaj 1,85 m, motor de 150 CP, viteza maximă 7 Nd).

Stația oceanografică Constanța, creată în cadrul fostului Institut de Studii și Cercetări Hidrotehnice București în 1960, a dispus de n/c "ARIEȘUL", seiner-drifter de lemn, construit în șantierele navale din Oltenia în 1951 (deplasament 69 TRB, lungime 23 m, pescaj 2,3 m, motor de 150 CP, viteza maximă 7,8 mile), intrată în patrimoniul IRCM în 1970 și transferată unei companii turistice din Brăila în 1974. În lucrările de la gurile Dunării până în primii ani de după 1970, a fost utilizată o altă navă a fostei flote pescărești, seinerul "VOSTOK". Această stațiune, intrată ulterior în componența Institutului Național de Meteorologie și Hidrologie București, exploatează în

prezent n/c "CHEFALUL", tot un seiner modernizat și readaptat.

După cum se remarcă, exceptând n/c "EMIL RACOVITĂ", majoritatea celorlalte nave au funcționat inițial ca nave operaționale pescărești; construite în diferite șantiere dunărene între 1948-1964, ele au aparținut, în varianta lor inițială, înaintea modernizațiilor și amenajărilor pe care le-au suportat, următoarelor tipuri constructive (PAPADOPOL, 1996, sub tipar):

- seiner mic de tip MCS pentru Marea Neagră (Fig. 4), construit după planuri rusești, cu unele modificări, cu corp de lemn, suprastructura amplasată spre proa și punte de manevră lungă, deplasament 74-84 TRB, lungime 19,48 m, lățime 5,12 m, pescaj 2,12-2,24 m, motor diesel de 150-200 CP, viteza de croazieră 8-10 Nd ("VOSTOK");

- seiner mijlociu de tip SCS pentru Marea Neagră (Fig. 5), din categoria drifter, construit tot după planuri rusești, cu corp și suprastructură metalică, deplasament 172 TRB, lungime 25,23-26,47 m, lățime 5,60-6,0 m, pescaj 2,17-2,2,34 m, motor diesel de 150-200 CP, viteza de crazieră 10 Nd ("GILORTUL", "MAREA", "PĂLĂMIDA", "CHEFALUL");

- seiner-drifter R (Fig. 6), de concepție românească cu corp și suprastrucțură de lemn, asemănător tipului SCS în general, deplasament 110-112 TRB, lungime de 23,67 m, lățime 5,16 m, pescaj 2,29 m, motor diesel de 160-200 CP, viteza de croazieră 9 Nd ("MORUNUL", "NISERTRUL", "ARIEȘUL").

Exploatarea navelor de tip MCS și R, cu corp de lemn, s-a dovedit a fi dificilă și mai ales costisitoare pentru unitățile de cercetare, ceea ce a determinat retragerea lor din activitate.

Navele de tip SCS, cu corp metalic, au avut o existență mai lungă, prelungită prin modernizări și lucrări periodice de întreținere; pentru acest tip de navă, relativ mică, s-au remarcat calitățile nautice deosebite, capacitatea de a rezista foarte bine pe mare montată.

O deficiență esențială a navelor de cercetare enumerate anterior, indiferent de tip, a constituit-o autonomia redusă la maximum 10 zile de mare. Pentru navele aflate încă în exploatare, "PĂLĂMIDA" și "CHEFALUL", procesul avansat de îmbătrânire a determinat greutăți în reclasificările de registru, raza lor de acțiune fiind limitată la maximum 20 Mm de la țărm.

Institutul Român de Cercetări Marine, rezultat din fuzionarea unităților de profil preexistente (BOLOGA, 1990, 1994, 1995), și-a început activitatea la 30.03.1970 cu cele patru n/c de mic tonaj menționate mai sus: "GILORTUL", "MAREA", "ARIEȘUL" și "PĂLĂMIDA", renunțând pe parcurs la primele trei. N/c "PĂLĂMIDA", având un echipaj de cinci oameni plus șapte locuri pentru cercetători, continuă, totuși, să fie utilizată pentru activități în zona de adâncime mică.

Ca urmare a explorației tot mai dificile a navelor proprii, a costurilor ridicate a expedițiilor cu nave de la terți, dotarea cu nave de cercetare devine pentru IRCM o cerință strigantă. În consecință, sub conducerea contraamiralului ing. Constantin Tomescu, director, în perioada 1978-1979 se între-

prinde o informare temeinică privind posibilitățile de realizare în străinătate a unor nave de cercetare-prospectare de tonaj mediu. Se contactează șantiere navale din Franța, Spania, Norvegia și S.U.A. Regimul special al relațiilor comerciale practicate de România pe atunci, lipsa unor disponibilități de valută liber convertibilă, impun orientarea spre șantierele Europei de est. Sunt comandate, astfel, la șantierele navale "Ustka" din Gdańsk, Polonia, două nave trauler de tip B-410.

La Constanța sosesc pe mare, în 1980, n/c "MORUNUL" și n/c "DELFINUL". Păstrându-se caracteristicile și dotările specifice tipului menționat, la cererea armatorului au fost operate de către constructor unele modificări ale amenajărilor interioare, diferite de la o navă la alta: una dintre ele urma să fie destinață lucrărilor clasice de oceanologie (păstrându-și funcția de navă de pescuit), iar cealaltă misiunilor de cercetare-prospectare pescărească. La scurt timp după receptia navelor, vizita la bord a sefului statului determina transferarea ambelor nave la antrepriza pescărească din Constanța. Prin eforturi deosebite ale conducerii și specialiștilor institutului se reușește retrocedarea navei "DELFINUL", devenită între timp n/c "STEAGA DE MARE 1" (Fig. 7), în 1981 (deplasamen 132 TRB, lungime 25 m, lățime 7 m, pescaj 2,7 m, motor diesel de 570 CP, viteza de croazieră 11 Nd), având un echipaj de șase persoane plus șase cercetători. Pentru acest tip de navă se consemnează o rază maximă de acțiune de 200 Mm, cu o autonomie de 15 zile și posibilitatea executării pescuitului pe mare agitată de gradul 4 (NICOLAEV, 1988). Servește în continuare scopurilor de cercetare și pescuitului experimental ca urmare a dotărilor după 1990; una din performanțele deosebite ale navei, în afara spațiului pontic, a fost executarea unei misiuni de cercetare în dreptul Somaliei, în 1984, în compania unei nave similare "STEAGA DE MARE 3" și a traulerului expeditionar "CLĂBUȚET" (PAPADOPOL și colab., sub tipar).

Reconsiderarea stării rezervelor pescărești de la Marea Neagră, prin evidențierea unui potențial important al speciilor pelagice mici (sprot, hamsie, stavrid), necesitatea punerii în valoare a zonei contigue și a spațiului de dincolo de ea, diversificarea cooperărilor regionale în domeniul oceanologiei, au impus în continuare dezvoltarea activității de cercetare și necesitatea colaborărilor prin închirierea unor nave sau a ambărcării cercetătorilor IRCM pe alte nave românești sau străine.

În parte, aceste cerinte au fost satisfăcute prin utilizarea ocazională a navelor de pescuit expeditionar, aflate în pasaj prin spațiul pontic, sau în probleme de mare de după reparații; au fost efectuate astfel prelevări de probe, activități de pescuit de sondaj și observații de oceanografie pescărească pe navele fostelor și actualelor întreprinderi specializate de pescuit din Constanța ("MORUN", "DELFIN", "STEAGA DE MARE 2", "MEDUZA 1", "MEDUZA 2", "MEDUZA 3", "MEDUZA 4") și Tulcea ("INAU", "MOLDOVEANU", "RODNA", "DELTA DUNĂRII").

De asemenea, o parte apreciabilă a cercetărilor de teren, în domeniile

oceanografiei fizice, chimice și biologice au fost îndeplinite cu ajutorul Marinei Militare, în urma unor colaborări fructuoase după 1970, prin acceptarea cercetătorilor IRPCM la bordul n/c "HIDROGRAFUL" a Direcției Hidrografice Maritime și a noilor n/c "EMIL RACOVITĂ" (deplasament 1.850 TRB, lungime 71 m, lățime 10 m, pescaj 3,8 m, motor diesel de 3.285 CP, viteza 14 Nd) și "GRIGORE ANTIȚA" (deplasament 1.500 TRB, lungime 80 m, lățime 10,4 m, pescaj 3,7 m, două motoare diesel de 3.285 CP, viteza 16 ND) ale Centrului de Scafandri al Marinei Militare (ultimele două nave speciale destinate deservirii scafandrilor de medie și mare adâncime, dar având și posibilități excelente de lucru ca nave de cercetare oceanologică, intrate în serviciu în 1977 respectiv 1980).

Pentru lucrările de cartare și promovare a exploatarii câmpurilor de Phyllophora din colțul NV al Mării Negre, între 1970-1975, IRPCM a utilizat nava-carotier "MANGALIA" (600 TB) aparținând NAVROM. Ulterior nava a fost utilizată, scurt timp, de Laboratorul de geologie și sedimentologie marină (devenit, în 1993, Centrul Român de Geologie și Geoecologie Marină) pentru lucrări de profil. În ciuda utilităților sale moderne de navigație și cercetare, nava, depășită tehnic, aparținând generației anilor 1950-1951 (NAVROM, 1995), a fost înlocuită de n/c "MAREA NEAGRĂ" (Fig. 8) un trawler expeditional de tip B22 (clasa "Carina") construit la Gdańsk în 1969. Exploatarea navei, în perioada 1975-1979, s-a făcut prin închiriere, armatorul - Întreprinderea de Pescuit Oceanic (în prezent Compania Română de Pescuit Oceanic) Tulcea asigurând logistica, echipajul, întreținerea aparatului; caracteristicile (deplasament 2.690 TRB, lungime 88 m, lățime 14,50 m, pescaj 5,25 m, motor diesel de 2.500 CP, viteza de croazieră 13,8 Nd) și dotarea sa cu aparatul de navigație performantă i-au permis o utilizare adecvată în zona de larg, cu o stabilitate bună la mare montată și o autonomie de 90 de zile (NICOLAEV și colab., 1980; KRAVANJA și SHAPIRO, 1993).

În prezent Centrul Român de Geologie și Geoecologie Marină este antrenat în modernizarea și reutilarea pentru cercetări oceanologice complexe (geologie-geofizică, oceanografie, prospectare halieutică, etc.) a navei trawler "SOMES" (Fig. 9). Construită în șantierele est-germane de la Stralsund în 1971, nava, a funcționat până în 1990 ca navă operațională în cadrul CRPO Tulcea, fiind preluată ulterior de Institutul de Marină Civilă Constanța, iar de la acesta de actualul armator. Reamenajarea navei, dotarea sa cu aparatul performantă de navigație și cercetare, crează posibilitatea utilizării sale atât în Marea Neagră cât și în diverse alte zone de interes ale Oceanului Mondial. Din punct de vedere constructiv aparține tipului Atlantic-2 (seria RTMA), având următoarele caracteristici: deplasament 3.320 TRB, lungime 82 m, lățime 13,60 m, pescaj 5 m, două motoare diesel de 1.160 CP, viteza maximă 13,6 Nd și un echipaj de 50 persoane (NICOLAEV și colab., 1980; KRAVANJA și SHAPIRO, 1993).

Mulțumiri

Autorii exprimă sincere mulțumiri d-lor dr. G. Șerpoianu, dr. I. Porumb, dr. N. Panin și dr. A. Marinescu, precum și clc. C. Simion și clc I. Munteanu, pentru sprijinul documentar acordat în realizarea lucrării de față.

Abstract

Development of oceanography logically depended upon the progress achieved in naval transportation, navigation, and underwater equipment.

The starting point of Romanian marine research is best represented by the scientific cruises organized and conducted over the entire Black Sea by Grigore Antipa (1867-1944) on board the cruiser "ELISABETA" during 1893, 1894 and 1895.

Research vessels used over recent times, particularly since the 1950's, on the continental shelf of the Black Sea by marine research stations established along the Romanian coast were "EMIL RACOVITĂ", "GILORTUL", "MORUNUL", "NISETRUL", "MAREA", "PĂLĂMIDA" and "ARIEȘUL".

The Romanian Marine Research Institute (RMRI), created in 1970 by fusion of several smaller research units, has at its disposal the R/V "PĂLĂMIDA" and the R/V "STEAUA DE MARE 1"; these vessels are used for coastal research and experimental fishing.

During the last 25 years RMRI has also used, or periodically leased for research purposes, vessels belonging to the Maritime Hydrographic Department ("HIDROGRAFUL") and the Diving Center ("EMIL RACOVITĂ", "GRIGORE ANTIPA") of the Romanian Navy, several fishery enterprises from Constantza, ("MORUN", "DELFIN", "STEAUA DE MARE 2", "MEDUZA 1", "MEDUZA 2", "MEDUZA 3", "MEDUZA 4"), the Romanian Oceanic Fishing Company from Tulcea ("MAREA NEAGRĂ", "DELTA DUNĂRII", etc.) and the Navrom Shipping Company ("MANGALIA").

Efforts now are being made in a sustained manner, to refit the trawler "SOMEŞ", belonging to the Romanian Center of Marine Geology and Geoecology, into an adequate R/V for geophysics, oceanography and fishing activities for both the Bleack Sea and certain other ocean areas.

BIBLIOGRAFIE

1. Antipa G., 1941, *Marea Neagră*, Vol. 1, Oceanografia, bionomia și biologia generală a Mării Negre, Academ. Rom., Publ. Fond. V. Adamachi, X, LV, Bucureşti, 314 pp.
2. Bărboneanu I.P., 1967, *Mările și oceanele Pământului*, Ed. Militară, Bucureşti, 463 pp.
3. Bărdeanu N., Nicolaescu D., 1979, Contribuții la istoria marinei române, 1 (din cele mai vechi timpuri până în 1918), Ed. st. enciclop., Bucureşti, vol. 1, 351 pp.
4. Bologa A. S., 1990, The Romanian Marine Research Institute at its 20 th anniversary; tradition, status, perspectives. *Cercetări marine*, 23, 7-13.
5. Bologa A. S., 1994, Marine science priorities in Romania. *Mediu înconjurător*, 5, 1, 3-13.
6. Bologa A. S., 1995, 25 years from the founding of the Romanian Marine Research Institute.

7. Bologa A. S., sub tipar a, Marine biological research around the Black Sea, *Noesis*.
8. Bologa A. S., sub tipar b, Rezultate obținute de IRCM în cadrul programelor de cercetare și gestionare privind Marea Neagră în perioada 1991-1995. *Mediu înconjurător*.
9. Brăteanu G. I., 1988, *Marea Neagră de la origini până la cucerirea otomană* (ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de V. Spinei), Ed. Meridiane, București, vol. 1-2, 352 + 387 pp.
10. Chiriac V., Băcescu M., 1966, *Contributions roumaines à l'étude de la mer Noire*. Comité d'État des Eaux, Roumanie, Bucarest, 112 pp.
11. Crăciunoiu C., 1979, *Navomodelle. Vechi nave românești*, Ed. Sport-Turism, București, 119 pp.
12. Diaconu C., Nichiforov D. I., 1963, *Zona de vârsare a Dunării. Monografie hidrologică*, ISCH-București și ICO-Moscova, București, 396 pp.
13. Fundăteanu C. P., 1944, *Ieșirea la mare*, Ed. Modernă, București, 200 pp.
14. Giurescu C.C., 1964, *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România*, Ed. Academ., București, vol. 1, 389 pp.
15. Gogeanu P., 1966, *Strămtorile Mării Negre de-a lungul istoriei*, Ed. Politică, București, 206 pp.
16. Grecescu E., Gavrilescu N., 1938, *Les courants littoraux de la mer Noire*. Rapp. PARID, Session extraordinaire CED, Cannes, annex 1 (3).
17. Iordănescu V., 1971, The Romanian Marine Research Institute, *Cercetări Marine*, 1, 5-9.
18. Kravanja M., Shapiro E., 1993, *World Fishing Fleets*, vol. V, The Baltic States, The Commonwealth of Independent States, Eastern Europe. NMFS/NOAA, Silver Spring, Maryland, 286 pp.
19. Kriegsflossen, 1937, Weyers Taschenbuch der Kriegsflossen - 1937. Deutschland, Berlin, 147-149, 328-329.
20. NAVROM, 1995, Flota maritimă comercială română. O sută de ani (1985-1995) de prezență românească pe mările și oceanele lumii, Constanța, 6 pp.
21. Nicolaev S., 1988, Tehnologia pescuitului prin traulare cu nave de mic tonaj în Marea Neagră, IRCM, Constanța, 155 pp.
22. Nicolaev S., Uzun N., Brăniște P., 1980, *Cartea traulistului*, IRCM Constanța, 244 pp.
23. Papadopol N. C., 1968, Fauna marină bentonică de la gurile Dunării, cu referire specială asupra sectorului Baia de Sud - Sulina (1962-1967). Teza de licență, Univ. A. I. Cuza, Fac. Biologie-Geografie, Iași, 160 pp.
24. Papadopol N.C., 1996, Din istoria flotei de pescuit a României. Navele flotei de larg la Marea Neagră (1948-1964), Partea I, *Marea Noastră*, 20, 50-51.
25. Papadopol N. C., sub tipar, Din istoria flotei de pescuit a României, Navele flotei de larg la Marea Neagră (1948-1964), Partea a II-a, *Marea Noastră*, 21.
26. Papadopol N. C., Maxim C., Guțu M., sub tipar, Cercetări românești în Oceanul Mondial, *Enciclopedia Marinei Române*, INCERTRANS, București, vol. 1, cap. 3.
27. Petre G., Bitoleanu I., 1991, *Tradiții navale românești*, Ed. Militară, București, 296 pp.
28. Șerpoianu G., 1976, Realizări ale oceanologiei românești în perioada 1926-1976. *Cercetări marine*, 9 supl., 11-29.
29. Spratt T., 1857, Report on the Delta of the Danube, with plans and sections. Ed. HMS Office, London.

Lista figurilor

- Fig. 1a Crucisatorul "ELISABETA" (cf. Bărdeanu și Nicolaescu, 1979)
- Fig. 1b Plic-filatelic special cu crucisatorul "ELISABETA" aniversând un secol de explorații oceanologice în România (1893-1993)
- Fig. 2 Bricul cu artimon "MIRCEA" - nava școală a Marinei Militare Române
- Fig. 3 Canoniera "LT. COMANDOR E. STIHI", perioada 1941-1945 (cf. Crăciunoiu, 1979, din Papadopol, sub tipar)
- Fig. 4 Seiner de clasă MCS, perioada 1950-1964 (cf. Crăciunoiu,

- 1979, din Papadopol, sub tipar)
 Fig. 5 Seiner de clasa SCS, perioada 1950-1964 (cf. Crăciunoiu,
 1979, din Papadopol, sub tipar)
 Fig. 6 Seiner-drifter de clasa R, perioada 1950-1964 (cf. Lefterescu, 1956, din
 Papadopol, sub tipar)
 Fig. 7 N/c "STEAUA DÉ MARE 1", nava trawler de tip B410
 Fig. 8 N/c "MAREA NEAGRĂ", nava trawler de tip B22
 (cf. Nicolaev și colab., 1980)
 Fig. 9 N/c "SOMES", nava trawler de tip Atlantic -2
 (cf. Nicolaev și colab., 1980)

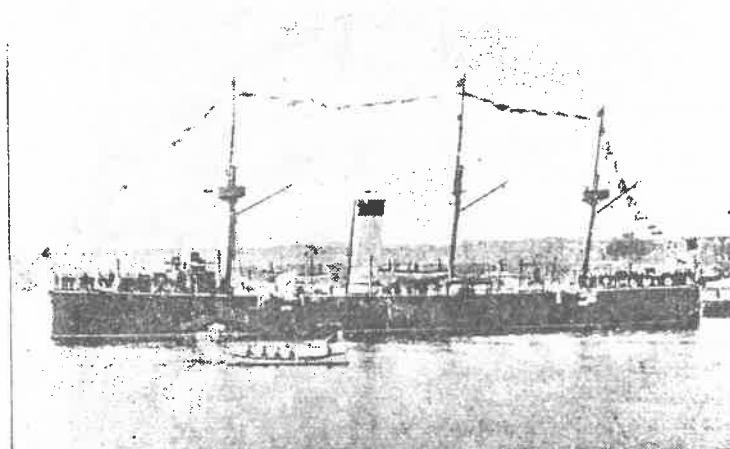

Fig. 1a

Prima expediție științifică românească
 în Marea Neagră
 organizată de dr. Grigore Antipa
 cu eruciușatorul „ELISABETA”

Fig. 1b

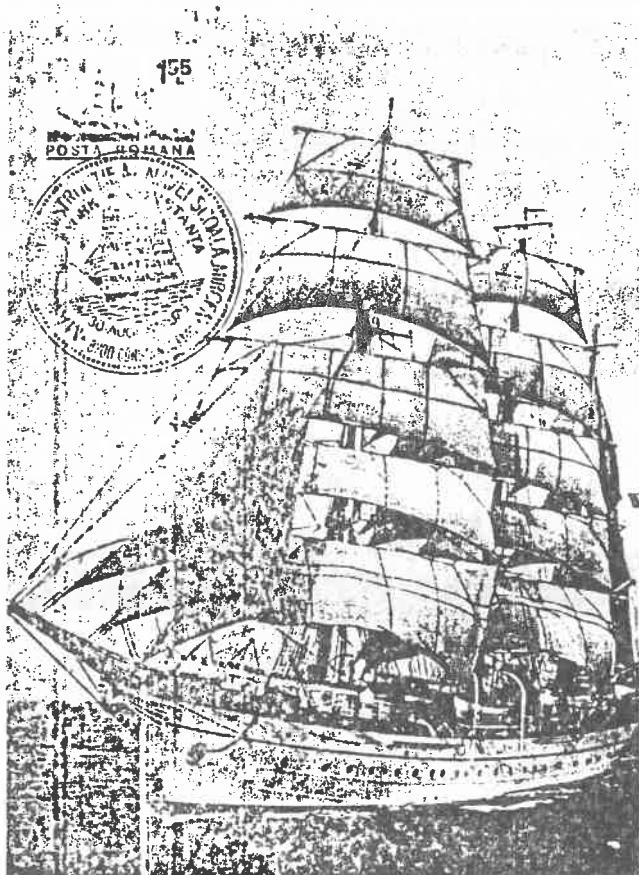

Fig. 2

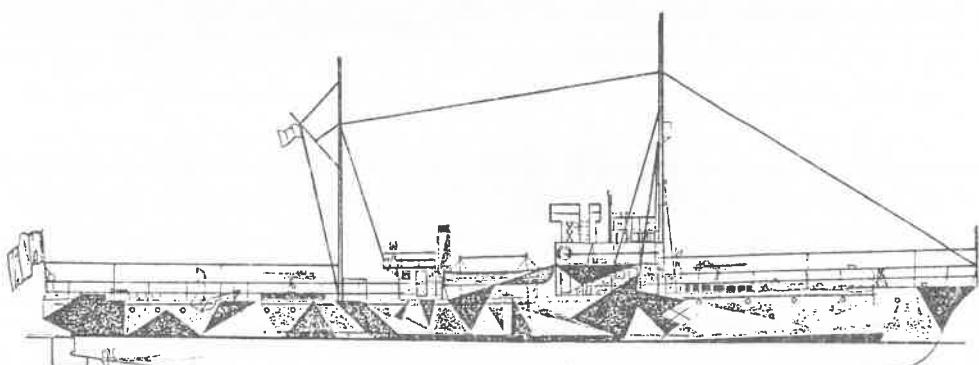

Fig. 3

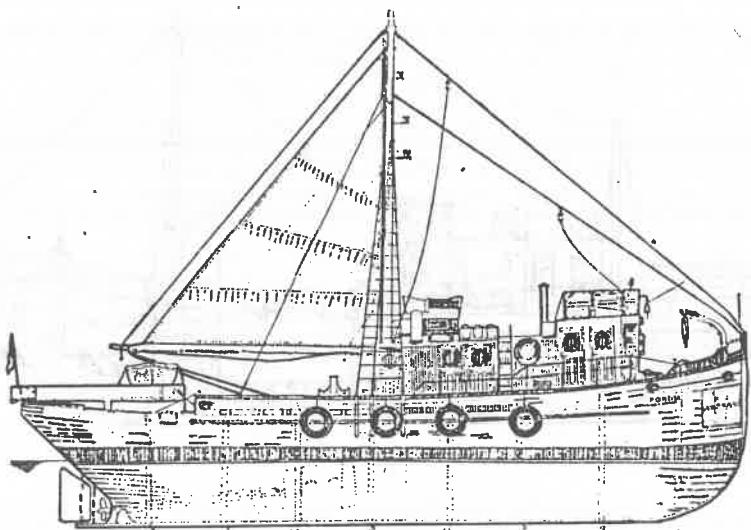

Fig. 4

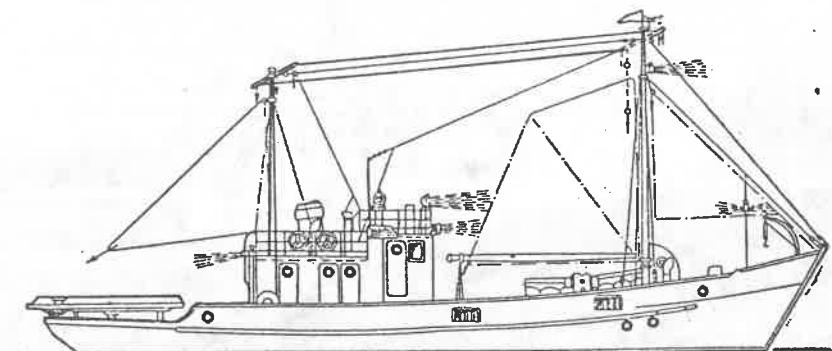

Fig. 5

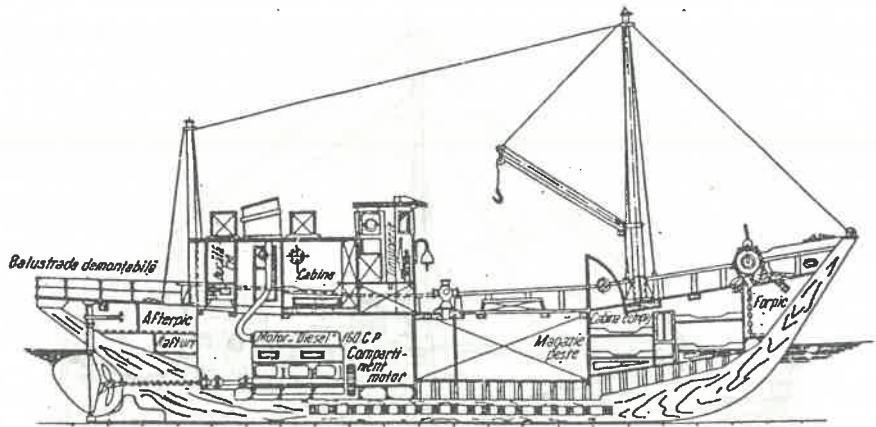

Fig. 6

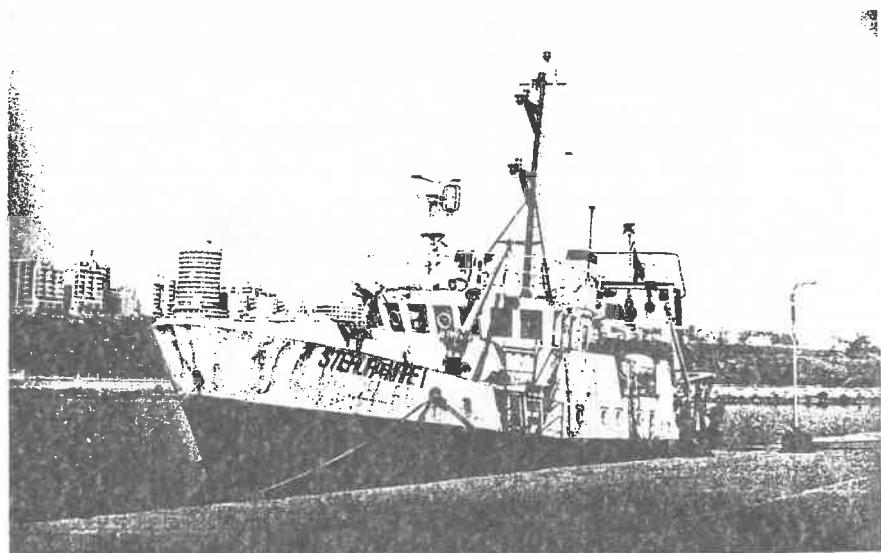

Fig. 7

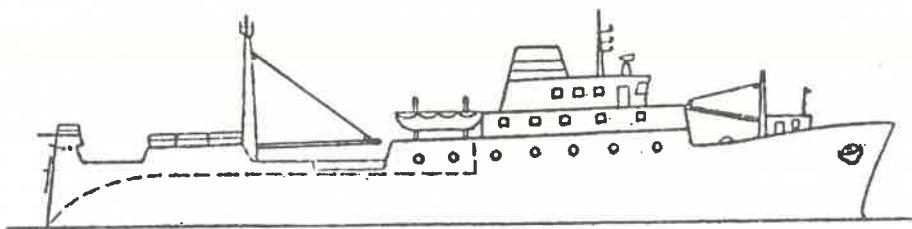

Fig. 8

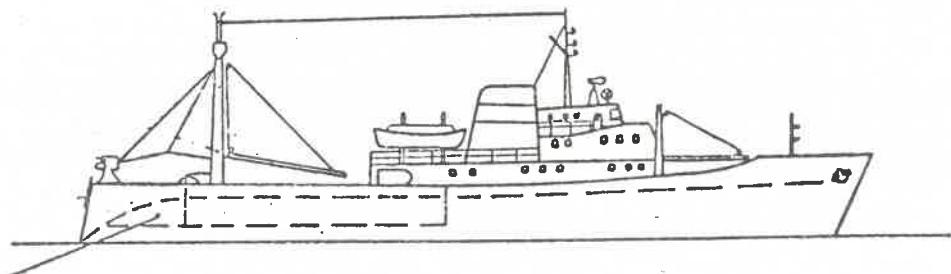

Fig. 9

CÂTEVA DATE ASUPRA ECOLOGIEI SPECIILOR DE CERAMIUM EXISTENTE LA LITORALUL ROMÂNESC AL MĂRII NEGRE

În oceanul Mondial, dintre algele roșii, ordinul Ceramiales, cu cele peste 250 genuri, cunoaște una dintre cele mai vaste răspândiri. Genului *Ceramium* îi sunt atribuite cca 60 specii. Mările europene includ în acvatorii lor un număr mai redus: 14 specii pentru Marea Mediterană; 11 specii pentru Marea Baltică, 8 specii pentru Marea Nordului etc. În Marea Neagră genul *Ceramium* este foarte bine reprezentat, acestuia fiindu-i atribuite 13 specii, prezente în majoritatea celor 40 asociații vegetale.

Ierarhizând, din punct de vedere taxonomic, toate speciile existente de-a lungul întregului litoral pontic, ajungem la următoarea repartitie: 12 specii pentru litoralul "sovietic" (la data apariției lucrării monografice "Fitobentosul Mării Negre" - Kalughina-Gutnik, 1975, acest litoral includea toate țările riverane Mării Negre incluse în fostul URSS); căte 8 specii la litoralul turcesc ca și la cel bulgăresc și; 9 specii la țărmul românesc (Tabelul nr. 1).

Considerăm că lista de specii menționată pentru litoralul românesc în respectiva lucrare (3) este deosebit de concisă. Deși alcătuită pe baza autorilor români, din listă sunt excluse aşa zisele "forme" și "varietăți" ce apar din abundență la aceștia (1, 2). Spre exemplificare expunem "ad literam" o listă publicată recent în acest sens (Tabelul nr. 2).

La toate aceste situații au condus, desigur, și multitudinea, dar mai ales amplitudinea principaliilor parametri ecologici prezenți în apele de mică adâncime de la litoralul românesc al Mării Negre (4).

Substratul

Se poate afirma că speciile de *Ceramium* preferă majoritatea categoriilor de substrat: de la cochiliile vii sau moarte de moluște până la platforma continentală constituită din calcar sarmatic; deasemeni, alături de substratul dur, ferm, intens colonizat este și cel vegetal, constituit cu precădere din exemplarele de fanerogame marine (*Zostera marina* și *Zostera nana*), de talurile de tip arborescent de alge perene din genul *Cystoseira* (*C. barbata* și *C. crinita*) sau a celor de tip sezonier sau anula (*Cladophora sericea*, *Cl. laetevirens*, *Cl. vagabunda* etc.).

Tabelul nr. 1

Lista cu speciile de Ceramium din Marea Neagră și răspândirea lor de-a lungul tuturor litoralurilor ^{x)} (după Kalughina-Gutnik, 1975).

Nr. Ord.	Specia și autorul	Litoralul			
		1	2	3	4
1	Ceramium terruissimum (Lyngb.) J. Ag.	x	x	x	-
2	C. corticatum Kylin	-	-	-	x
3	C. deslongchampii Chauv.	x	-	-	-
4	C. strictum Grev. et Harv.	x	x	x	x
5	C. diaphanum (Lightf.) Roth	x	x	x	x
6	C. elegans Ducl.	x	x	x	x
7	C. ciliatum (Ell.) Ducl.	x	x	x	x
8	C. echinotum J. Ag.	x	-	-	-
9	C. arborescens J. Ag.	x	-	x	x
10	C. circinatum (Kutz.) J. Ag.	x	x	x	x
11.	C. rubrum (Huds.) Ag.	x	x	x	x
12	C. pedicellatum (Duby) J. Ag.	x	-	-	x
13	C. secundatum Lyngb.	x	x	x	x
Total specii Ceramium		12	8	8	9

x) = 1 - litoralul sovietic; 2 - litoralul turcesc; 3 - litoralul bulgăresc; 4 - litoralul românesc

Tabelul nr. 2

Lista speciilor de Ceramium prezente de-a lungul anilor la litoralul românesc al Mării Negre (după Bavaru și colab., 1992)

Ceramium circinatum (Kutz.) J. Ag. f. circinatum (Celan & Șerbănescu, 1959).
Ceramium circinatum (Kutz.) J. A. f. densecorticatum Voronikh. (Celan & Șerbănescu, 1959).

Ceramium diaphanum (Lightf.) Roth (Celan, 1936 b).

Ceramium elegans (Roth) Ducl. v. elegans (Teodorescu, 1907).

Ceramium elegans (Roth) Ducl. v. diaphanoideum Celan et Șerbănescu (Celan & Șerbănescu, 1959)

Ceramium elegans (Roth) Ducl. f. litorale Celan et Șerbănescu (Celan & Șerbănescu, 1959).

Ceramium elegans (Roth) Ducl. f. longiarticulata Celan et Șerbănescu (Celan & Șerbănescu, 1959).

Ceramium fastigiatum Harv. Celan, 1936), published as C. elegans (Roth)

Ducl. v. fastgiatum (Celan & Șerbănescu, 1959). Due to its particular ecology (being found in littoral lake too) Celan considers it as a Ponto-caspian relict spread in brackish water areas (Bavaru, 1977 a).

Ceramium rubrum (Huds.) C. Ag. v. (Teodorescu, 1907), published as *C. arborescens* J. Ag. (Zinova, 1967) and as *C. secundatum* (Skolka, 1969).

Ceramium rubrum (Huds.) C. Ag. v. *implexocontortum* Solier (Celan & Șerbănescu, 1959).

Ceramium rubrum (Huds.) C. Ag. v. *pedicellatum* J. Ag. (Voronikhin, 1909; Celan & Șerbănescu, 1959), published as *C. pedicellatum* (Duby) J. Ag. (Skolka, 1969).

Ceramium rubrum (Huds.) C. Ag. v. *tenue* C. Ag. (Celan & Șerbănescu, 1959)

Ceramium rubrum (Huds.) C. Ag. f. *decurrans* J. Ag. (Teodorescu, 1907).

Ceramium strictum Harv. (Teodorescu, 1907), published as *C. corticatum* Kylin (Celan, 1936 b) and as *C. diaphanum* (Lightf.) Roth v. *strictum* (Kutz.) G. Feldm.-Maz. (Celan & Șerbănescu, 1959).

Pe aceasta din urmă exemplarele de *Ceramium* nu pot ajunge la talii maxime. Se pare că există o relație de directă dependență între dimensiunile gazdei și cele ale epifitului.

Numai câteva sunt speciile de macrofite pe care noi, în observațiile întreprinse, nu am întâlnit platule de *Ceramium*: *Enteromorpha* sp., *Chaetomorpha* sp., *Bryopsis* sp., *Desmotrichum undatum*, *Phyllophora* sp., *Porphyra leucosticta* etc.

Atunci când talurile unor specii de alge - și este cazul în primul rând al exemplarelor de *Cystoseira* - în anumite condiții (densitate mare "coronament" înalt și dens ramificat etc.), epifitarea de către exemplarele de *Ceramium* a acestora devine chiar "sufocantă".

Cu totul remarcabilă este adaptabilitatea exemplarelor de *Ceramium* de a se fixa și dezvolta abundant pe diferitele categorii de substrat artificial, imersat (corzi de nylon, plăci de plexiglas, tuburi utilizate ca flotoare în încercările de maricultură, talianele pescărești etc.). Aceste categorii de substrat sunt epifitate către largul mării (acolo unde adâncimile depășesc 5-10 m doar între nivelul apei și maximum 8,5 m adâncime și doar de speciile *Ceramium elegans*, *C. rubrum* și *C. strictum* (2,6)). Heterogenitatea chimică a categoriilor de substrat - amintite anterior - constituie un argument al afirmației valabile și pentru alte specii de alge macrofite, după care, colonizarea acestora are loc fără o anumită selectivitate. Practic acest aspect l-am dovedit și în experimentul nostru realizat prin peliculizarea cu diferite substanțe biocide a 16 plăci de beton ulterior imersate în mare, la adâncimi de până la 2 m. Toate, fără excepție, după un interval de cca 30 zile, au fost colonizate și cu exemplare de *Ceramium elegans*, *C. rubrum* și *C. secundatum*. Spre deosebire de speciile de *Enteromorpha* și chiar *Cladophora*, substratul mai puțin consolidat, constituit din scrădis măruntit și pietriș, fixarea și germinarea

plantulelor de **Ceramium** este impropriu.

Hidrodinamismul

Asupra substratului și implicit asupra florei algale ce-l populează actionează unul dintre factorii ecologic primari - hidrodinamismul. Gradul dependenței asociațiilor și populațiilor constituite în principal din speciile de **Ceramium** de acest factor este corelat de forma sub care se manifestă (currenti, valuri, hulă), de intensitatea și durata acestora. În perimetru anumitor areale, cu o expunere directă la acțiunea mecanică a valurilor și a hulei nu numai taxonii de **Ceramium** dar și de alte specii algale nu se pot fixa și dezvoltă. Totuși la anumite forme de hidrodinamism, mai puțin violente, exemplarele de **Ceramium** s-au adaptat, atât prim morfologia talului dar mai ales prin particularitățile sistemului de fixare. Ca urmare, parte din aceste alge pot fi incluse printre "rizofite" și mai puțin printre "heptofite". Filamentele de **Ceramium**, chiar cele de ordin secundar, dau naștere la rizoizi, dezvoltăți atât din celulele peraxiale cât și din cele corticale dispuse la nivelul nodurilor.

Celan a pus în evidență, în dreptul stațiunii Agigea - așa cum se prezenta ea cândva, până în anii '70, zonă cu un hidrodinamism intens o grupare algală constituită din plante de **Ceramium rubrum**. Toate exemplarele prezintau o serie de particularități morfo-anatomice: tal repent, ramificațiile cu aspect de cărcei, tufe de rizoizi pornind din zonele intens corticate. Toate aceste caractere morfo-anatomice au determinat autoarea mai sus amintită de a raporta respectivele exemplare la **Ceramium rubrum** var. **implexul-contortum** Soliei (2).

O altă specie adaptată condițiilor de hidrodinamism existente în anumite areale și la șocurile violente ale valurilor este **Ceramium elegans**. Considerăm că forma ecologică a speciei **C. elegans** f. **litorale** poate fi o expresie tipică a transformărilor suferite de diferitele părți ale talului acestor exemplare și descrise ca atare de Celan. De altfel astfel de particularități morfo-anatomice semnalate și în alte mări (Marea Baltică, spre exemplu) sunt rezultatul acțiunii unor astfel de acțiuni hidrodinamice.

Cu toate că **C. rubrum** este citată pentru Marea Neagră ca specie ce preferă golurile adăpostite, noi considerăm că specia la fel de bine se integrează condițiilor de intensă agitație, aici constituindu-se și cele mai semnificative biomase (5). Din acest punct de vedere putem afirma, cel puțin pentru litoralul românesc, că nu există diferențieri evidente între speciile de **Ceramium rubrum** și **C. elegans**. Nu aceeași afirmație se poate face față de **Ceramium diaphanum**, specie a cărei exemplare se dezvoltă în masă mai ales la adăpostul centurii de fanerogame marine sau a celor de **Cystoseira barbata**.

Lumina

Conform necesităților metabolice, speciile de **Ceramium** de la litoralul românesc sunt prezente între 0 - și maxim 8 (8,5) m. Deși intervalul de

adâncime este destul de limitat, din punct de vedere fotic există între adâncimile extreme mari diferențieri, specifice de altfel apelor de mică adâncime. În aceste condiții se poate afirma că exemplarele genului în discuție manifestă disponibilității largi - din acest punct de vedere - de adaptare. Se poate vorbi totuși de un efect favorabil sau nu al unor intensități ridicate ale luminii doar în cazul primelor stadii de evoluție a sporurilor. Cel puțin pentru două dintre speciile de care vorbim, *Ceramium elegans* și *C. rubrum*, la intensități ridicate ale luminii se instalează un proces ireversibil de dezagregare biochimică. Aspectul capătă o semnificație aparte în cadrul competitivității dintre exemplarele de *Ceramium* și de *Enteromorpha*, apărute și dezvoltate în imediata apropiere a nivelului bental mediolitoral.

Expuneri prelungite la intensități luminoase înalte, caracteristice lunilor de vară dar și apelor cu transparență ridicată, declanșează profunde transformări morfo-anatomice precum apariția unor inele internodale în alternanță cu benzile corticale. În acest context polimorfismul atât de caracteristic speciei cosmopolite *Ceramium rubrum* poate fi atribuit factorului în discuție.

Temperatura

Și pentru speciile genului *Ceramium*, cunoscute ca alge de tip anual, cu un ciclu biologic relativ scurt, valorile termice ale mării sunt esențiale în toate etapele ciclului lor biologic.

Dacă în alte bazine marine temperatura intervine decisiv nu doar în existența lor de-a lungul lunilor anului dar și în repartiția lor pe verticală, la litoralul românesc respectivul factor ecologic primar joacă un rol determinat doar în :

1. reproducerea și modalitățile acestea de a se realiza și
2. în bioproducтивitatea exemplarele lor. Spre exemplu la majoritatea speciilor cistocarpii și tetrasporofili pot exista în același interval calendaristic dar fertilitatea lor simultană (reproducerea sexuată sau asexuată) se exclude (Tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 3

Perioadele de înmulțire, natura lor, la câteva dintre speciile de *Ceramium* de la litoralul românesc al Mării Negre

Specia	Luna											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>C. diaphanum</i>	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T
<i>C. elegans</i>	-	-	-	-	C,T	C,T	-	-	-	C	C	
<i>C. ciliatum</i>	-	-	T	T	C,T	C,T	C,T	-	-	T	T	T
<i>C. arborescens</i>	-	-	-	-	C,T	C,T	C,T	-	-	-	-	
<i>C. rubrum</i>	T	T	T	T	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T
<i>C. pedicellatum</i>	-	T	T	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T
<i>C. strictum</i>	T	T	C,T	C,T	C,T	C,T	C,T	T	T	T	T	T

C = cistocarp; T = tetrasporofit

O expresie directă a relației dintre intensitatea proceselor metabolice, morfologia talului și valoarea factorului ecologic analizat îl constituie diferențierile în intensitatea creșterii celulelor axiale și apicale ca și intervalul dintre ramurile colaterale din vecinătatea apexului. Pentru toate acestea optimul termic se află în intervalul 10-20 ° C. Din aceeași observații proprii am constatat că intensitatea proceselor descrește la temperaturi de peste 22 ° C: intervalul termic 10-15 ° C favorizează și distanțarea ramurilor față de apex, criteriu de bază la diferențierea speciilor (5).

Salinitatea

Se admite în general că majoritatea speciilor de alge roșii, cantonate în orizonturile superioare, supuse periodic imersiei și exondării, ori cele situate la confluența apelor marine cu cele continentale, sunt caracteristice prin euri-halinitate. Practic, în condițiile de salinitate de la litoralul românesc, suportă fără consecințe evidente amplitudinea oscilațiilor acestui factor. Dacă în literatura românească de specialitate se găsesc menționate anumite zone pentru unii dintre taxonii de *Ceramium*, acest aspect - considerăm noi - reprezintă consecință directă a acțiunii a câtorva dintre factorii ecologici precum: colmatarea, hidrodinamismului ori turbiditatea.

Diferențele reduse de salinitate, spre exemplu, dintre arealele de lasud de Cap Midia și Mangalia, la orizonturile de 0 și 5 m (de 0,92 g S‰ și respectiv 1,52 g S‰) nu argumentează localizarea către extremitatea sudică a litoralului a speciilor de *Ceramium pedicellatum* și *C. ciliatum* (5).

O răspândire cu totul deosebită cunoaște specia de *C. diaphanum* de-a lungul litoralului românesc. Se dezvoltă abundant și în bazinile portuare cum sunt sau au fost Mangalia și respectiv Cap Midia dar și în areale cu o salinitate constată marită. De altfel, experimental, s-a dovedit că specia poate tolera la fel de bine o absență sau un surplus în concentrația diferențelor săruri de calciu (5).

Totuși există o limită în valorile extreme, reduse și respectiv ridicate, în care acest factor poate fi hotărâtor în existența și/sau producția acestor alge. Experimental am dovedit că metabolismul cumulativ la *C. elegans* are valori ridicate la o gamă de salinități de 8,88 - 16,50 g S‰. La concentrații reduse, de hiposalinitate, de până la 3,08 g S‰ bilanțul energetic nu mai este pozitiv, însăși valorile ratei fotosintezei fiind negative (5).

Efectele activităților antropice

Din observațiile și cercetările noastre s-au putut surprinde efectele variatelor activități antropice ce au avut loc (și mai au loc) la litoralul românesc. Se poate afirma că perioada cea mai nefastă, ce au traversat-o nu doar speciile de *Ceramium* dar și întreaga macrofloră de tip algal sau talofit, a fost cea cuprinsă, cu aproximație, între anii 1972-1980. Este intervalul de timp când intensele activități antropice de la Cap Midia, Constanța Sud - Agigea și Mangalia dar și din spațiile dintre respectivele localități au acționat în direcțiile: substrat, fie prin distrugerea sa sau prin colmatare și lumină,

respectiv diminuarea considerabilă a transparentei. Așa au dispărut de la litoralul românesc două dintre cele mai interesante acvatorii - din punct de vedere algalologic, bazinul portului Cap Midia și cel al portului Mangalia. De altfel cu acest prilej au dispărut ori sau diminuat catastrofal centurile de alge perene din genul *Cystoseira* (*C. barbata* și *C. crinita*) ca și cele de fanerogame marine (*Zostera marina* și *Z. nana*), care constituiau principalul substract vegetal pentru întreaga macrofloră de tip "epifit".

Concluzii

În condițiile ecologice existente dar și în interdependență directă cu câțiva dintre factorii antropici expuși și care sau manifestat la litoralul românesc cu deosebire în intervalul 1972 - 1980, de-a lungul apelor de mică adâncime, dintr-o specie de *Ceramium*, dominante sunt: *Ceramium elegans*, *C. rubrum* (aceasta considerată ca specie "cosmopolită"), *C. diaphanum* și *C. strictum*. Exemplarele acestora manifestă o largă adaptabilitate față de factorii ecologic primari (substratul, hidrodinamismul, transparenta apei mării, temperatura și salinitatea). În ceea ce privește factorii antropici ca și arealele puternic afectate de aceștia, au existat câteva acvatorii (Cap Midia, bazinul portului Mangalia etc.) în care vegetația constituită din speciile de *Ceramium* au fost evident afectate atât calitativ cât și cantitativ. Se poate afirma că, în prezent, populațiile de *Ceramium* cele mai abundente sunt cantonate pe substratul dur, artificial, constituit din digurile bazinelor portuare sau a celor de agrement.

BIBLIOGRAFIE

1. BAVARU A., BOLOGA A.S., SKOLKA H.V., - 21992; A checklist of the benthic marine algae (except the diatoms) along the Romania shore of the Black Sea, *Obelia*, nr. 17, f.2, 535-551.
2. CELAN M., ȘERBĂNESCU G. - 1959; Sur les *Ceramium* de la mer Noire. *Lucr. ses. St. Zool. Mar. Prof. I. Borcea, Agigea*: 531-560.
3. Kalughina - Gutnik A. A., - 1975; *Fitobentos Cernogo Moria*. Izd. Naukova dumka - Kiev, 246 p.
4. VASILIU FL., STATE G., and BUCSE I., - 1973; Variation of certain environmental factors in the zone inhabited by marine benthic algae on the Romania shore of the Black Sea. *Carcetări Marine*, I.R.C.M. nr. 5-6, 181-198.
5. VASILIU Fl., - 1984; Productia algelor macrofite la litoralul românesc al Mării Negre. *Rezumatul tezei de doctorat*, București, 24 p.
6. VASILIU Fl., - Recent changes and effects of eutrophication - The Black Sea. *Marine Benthic Vegetation - Ecological Studies* 123, Eds. W. Schram an P.H. Nienhuis - Springer Verlag Berlin, 435-447.

SOME DATA UPON THE ECOLOGY OF CERAMIUM SPECIES ALONG
THE ROMANIA BLACK SEA COAST.

Fl. Vasiliu

Abstract :

In this paper there are presented and discussed some fundamental ecological factors (substrate, hydrodynamics, water transparence, temperature and salinity) in direct connection with the nine species of *Ceramium*.

There are also references to a few effects of anthropic activities from Cap Midia to Vama Veche, regarding both the perennial algal belt or marine phanerogams and the populations of their 9 epiphyte species of *Ceramium*.

UN MOMENT DIN ISTORIA AVIAȚIEI ROMÂNEȘTI: HIDROAVIONUL "GETTA"

Din cele mai vechi timpuri ale existenței sale, omul a năzuit să se desprindă de sol și să se avânte în spațiile extraterestre. Dorința de a afla tainele naturii înconjurătoare, de a călători spre cer, a înaripat mintea omenescă, care secole de-a rândul a plămădit în închipuire mijloace de zbor din cele mai fanteziste. Evident, cu multe secole în urmă, în fantezia creatoare a omului nu puteau apărea mașini zburătoare de genul celor realizate în timpurile noastre; ele se mențineau în domeniul fantasticului, reflectând gradul rudimentar de cunoaștere a naturii înconjurătoare. Treptat, în decurs de milenii, omul a smuls naturii, una câte una, tainele zborului; în acest fel urmașii lui Icar au trecut visul din domeniul fantasticului în cel al realității și au ajuns să stăpânească oceanul aerian. Așa cum mărturisea Henri Coandă "la împlinirea celui mai îndrăzneț vis al omului, - zborul -, și-a adus contribuția și nația română. Ce noroc ar avea omenirea dacă ar exista multe nații care să-i fi adus - față de numărul de locuitori cât i-a adus nația română în ultimii 120 de ani" ¹.

Pionieri români ca Traian Vuia, Henri Coandă și Aurel Vlaicu au ilustrat începuturile aviației mondiale. Continuând tradiția acestora, o pleiadă de talentați constructori și aviatori români au înscris în istoria aviației realizări și fapte dintre cele mai remarcabile, expresie a inteligenței creatoare și talentului poporului nostru ². În seria acestora se înscrive desigur și hidroavionul românesc "Getta", primul de acest fel din țara noastră, după hidroaeroplanul Ion Paulat din 1911, care deși nu a reușit din lipsa celui de-al doilea motor, să efectueze zboruri concluziente, a rămas unul din primele hidroavioane din lume ³.

Hidroavionul "Getta" a fost construit de către Societatea de transport Constanța (S. T. C.) și lansat la apă la 14/27 august 1925 ⁴.

Societatea de transport Constanța, înființată în anul 1920 pentru vânzări, cumpărări, construcții de avioane, a construit între anii 1925-1927, hidroavioane după planurile inginerului de aeronautică Radu Stoika (astfel până în anul 1927 au fost construite trei hidroavioane "Getta"). Ea a solicitat forurilor superioare sprijinul în vederea extinderii fabricației și construirii în exclusivitate a hidroavioanelor de concepție românească sau străine destinate hidroaviației noastre. Neacordându-se sprijinul solicitat societatea menționată care și epuizase resursele s-a văzut nevoită să înceteze fabricarea hidroavioanelor.

Este de reținut că în cazul 1925, încă nu existau în țară hidroavioane, nici chiar de proveniență străină⁵. După o înțelegere prealabilă, luată cu

Ministerul Armatei, Societatea completându-și utilajul fabricii, personalul tehnic și administrativ, etc., pentru specialitatea hidroaviatică, a construit cu mari sacrificii și pe propria sa cheltuială, un prototip de hidroavion denumit "Getta" ⁶, care a fost după recunoașterea Ministerului "primul hidroavion român ce se construiește în țară cu material și personal românesc".

Pentru montarea elementelor componente ale hidroavionului pentru operațiunile de lansare la apă și scoaterea la uscat a hidroavioanelor, Societatea a construit în prealabil în port la mare, la dana 35, o hidroscală cu toate accesorii (eșafodaj pe piloți în apă și la uscat, cu pod de lansare, vinciuri, vagonete, linii decanville, cabluri, cărucioare de lansare, etc.) instalată pe un teren închiriat de Societatea de la Constructia Portului Constanța, unde Societatea și-a instalat ateliere volante, pentru montări, reglaje și punerea la punct a diverselor piese accesorii ⁷.

Prototipul de hidroavion a fost brevetat la 25 septembrie 1925 ⁸ și a dat performanțe și rezultate strălucite, la încercările și experiențele de zbor ce s-au făcu de către pilotul recepționer Româno Popescu, aviator îndrăzneț, de valoare internațională, deținător al mai multor recorduri de zbor ⁹, detașat de Minister în acest scop.

În declarația cu privire la hidroavionul "Getta", din 16 mai 1925 el este mulțumit de zborurile de supletă și elice calată efectuate în prezența Comisiei numită de inspectoratul aeronauticei și accentuează asupra calităților foarte bune ale acestui hidroavion pentru școală și perfecționare ¹⁰.

Hidroavionul R.A.S. 1 Getta era un seschiplan pe coca centrală (cu aripi inegale), pendular, destinat trecerii piloților de pe avioane pe hidroavioane și avea trei locuri (pentru pilot, navigator și mecanic). Coca fuzelajului avea lonjeroane din lemn de frasin și era împărțită în compartimente etanse, spre a se evita umplerea totală cu apă în cazul deteriorării învelișului. Elicea de lemn, blindată la capetele palelor, era propulsivă. El avea un motor Hiero de 220 C.P. și fusese realizat de proiectantului său, ing. Radu stoika ținându-se seama nu numai de progresele tehnice realizate până în prezent, dar și de capriciile Mării Negre. El putea servi atât ca aparat de recunoaștere sau ca auxiliar întrebuintat la convoiajuri de marina noastră comercială, cât și pentru școală, antrenamentul și perfecționarea pilotilor destinați hidroaviației, care astăzi ne lipsesc cu desăvârsire ¹¹.

În partea din față a avionului se afla instalată o tutelă destinată instalării a două mitraliere și un post complet de radiofonie ¹². Alte caracteristici ale Gettei R.A.S.-1 erau: anvergura de 16,00 m, lungimea de 10,50 m, înălțimea de 3,50 m, suprafața portantă de 50,00 m², greutatea celulei de 825 kg, greutatea grupului motopropulsator 420 kg, încărcătura utilă 800 kg, greutatea totală 2.045.

Hidroavionul a fost supus la diferite tatonări de reglaj în urma căror a ajuns la următoarele performanțe: viteza orizontală maximă de 160 km/oră, viteza de croazieră de 140 km/oră, platfonul 4000 m, autonomia de zbor 8

ore.¹³

Dintre cele patru exemplare construite, prototipul a fost folosit la efectuarea probelor statice de rezistență, iar celelalte trei exemplare de serie au constituit prima promoție de școală a Flotilei de hidroaviație, instalată la hidroscala de la Mamaia, pe lacul Siutghiol.

Primele zboruri de probă cu hidroavionul R.A.S.-1 Getta, au fost efectuate în ziua de 27 august 1925 (după cum ne confirmă și actul original de lansare la apă al hidroavionului), la hidroscala la bazinele "Titan" din portul Constanța, de către pilotul cpt. aviator Romeo Popescu, secundat de locotenentul Petre Diaconescu și de Ion Culuri. Cu acest prilej au fost prezete o serie de personalități: amiralul Coandă, avocatul I.N. Roman, ing. Radu Stoika, directorul George Georgescu și alții. În timpul experienței hidroavionul a amerizat în condiții excelente.

Ing. Radu Stoika și cpt. Romeo Popescu au fost obiectul unor vii manifestări de simpatie din partea constanțenilor. A fost felicitat și George Georgescu, președintele camerei de comerț Constanța, care a încurajat construirea primului aparat de acest fel de inventie și construcție românească.

Calitățile foarte bune ale acestui hidroavion pentru școală și perfectiune au fost confirmate și prin participarea acestui aparat la cele două expoziții internaționale de aviație de la Praga din iunie 1927, și de la București din parcul Carol. Față de aceste rezultate, s-a aprobat de Minister să se dea Societății o comandă de încă 3 hidroavioane după prototipul Getta, oferindu-i-se însă modesta sumă de 900.000 pe bucătă, pentru două aparate de zbor și 620.000 pentru aparatul care urma să fie supus probei statice. Societatea neacceptând aceste prețuri (ea a prezentat ofertă sa cu prețul unitar de 1.852.514 lei), s-a aprobat de către Minister, în urma cererilor ei să dea o primă de construcție care să reprezinte diferența dintre costul real al aparatelor și prețul oferit de Minister, ea constând în suma de 1.800.000 lei. Această primă în completare de preț a fost acceptată și de către societate. Cele trei hidroavioane comandate s-au executat în fabrica Societății, sub controlul organelor Ministerului și au fost predate și receționate în regulă prin procesul verbal din 26 februarie 1927, aparatele înregistrându-se în inventarul Grupului de hidroaviație Constanța.

Dar Societatea nu a încasat de la stat nici restul de 519587 lei (pentru finanțarea celor 3 hidroavioane) și nici prima de construcție. Mai mult decât atât la 22 iulie 1927 Ministerul a somat Societatea să-i predea cheia a două zile, prototipul de hidroavion Getta cu tot ce se găsea în hangar, precum și hidroscala.

Este important de reținut faptul că prototipul cât și hidroscala erau proprietatea S. T. C.-ului. În urma acestei deposedări, Societatea a fost împiedicată în continuarea activității sale și a solicitat Ministerului lichidarea drepturilor sale cuprinzând: restul de preț pentru cele 3 hidroavioane comandate și receptionate, prima de construcție în completare de preț, plata prototipu-

lui de hidroavion și hidroscafă.

Cu toate stăruințele Societății de a fi lichidată în drepturile ei pe cale amabilă, Societatea nu a putut ajunge la această lichidare, fiind trimisă în cele din urmă să-și reclame drepturile pe calea justiției.

Lista ilustratiilor

- Fig. 1 - Actul original, de valoare patrimonială, al lansării la apă a hidroavionului "Getta" la 14 / 27 august 1925.

Fig. 2 - Personalități prezente la festivitatea lansării la apă a hidroavionului "Getta": ing. Radu Stoica - proiectantul hidroavionului, cpt. Romeo Popescu, amiralul Coandă și directorul STC - George Georgescu.

Fig. 3 - Hidroavionul GETTA - Constanța 1925.

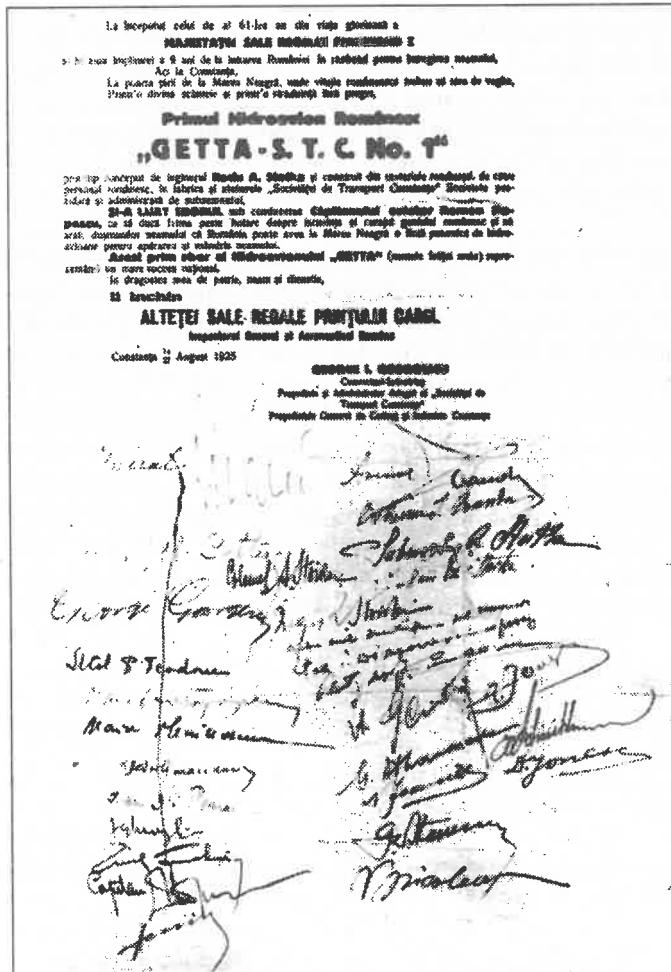

Fig. 1

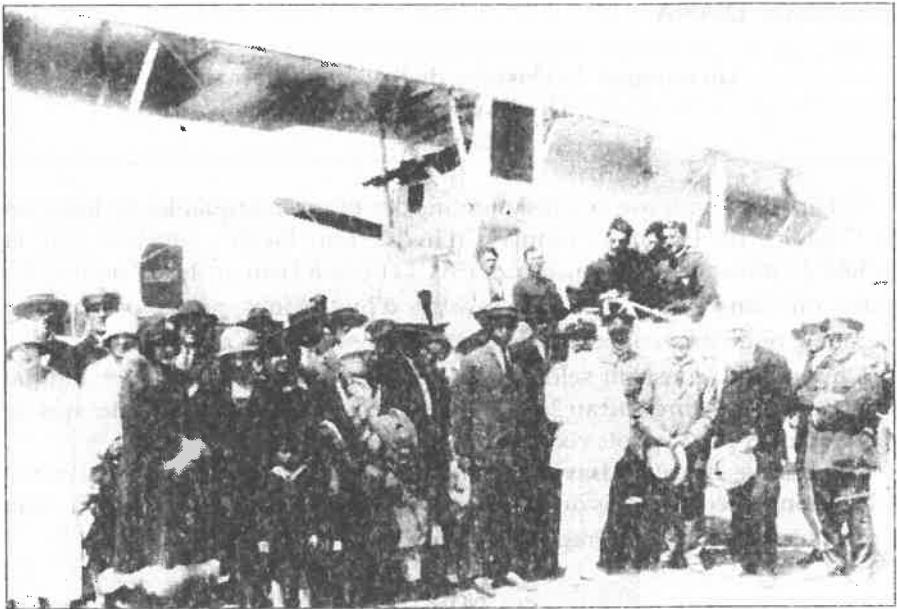

Fig.2

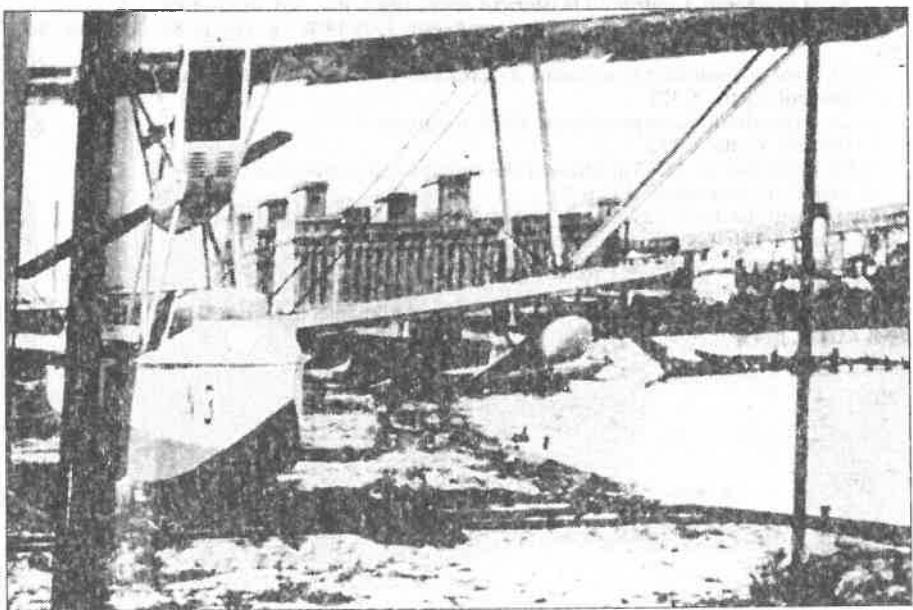

Fig.3

Un moment de l'histoire de l'aviation roumaine:
l'hydravion "Getta"
- Résumé -

Cet article se propose de présenter une des plus remarquables réalisations de l'histoire de l'aviation roumain, l'hydravion "Getta", construit par la Société de transports de Constantza (STC) et mis à l'eau au 14/27 août 1925, année où dans notre pays il n'y avait d'hydravions ni de provenance roumaine ni de provenance étrangère.

L'hydravion, construit selon les projets de l'ingénieur de l'aéronautique Radu Stoika, a été breveté au 25 septembre 1925 lors des expérimentations de vol effectuées par le pilote réceptionnaire Romeo Popescu.

Les qualités de cet hydravion en vue d'apprentissage et perfectionnement ont été confirmées une fois de plus par la participation de cet appareil à deux expositions d'aviation, à Prague et à Bucarest.

NOTE

1. Ion Gudju, Gh. Jacobescu, Ovidiu Ionescu, *Construcții aeronautice românești 1905-1970*, p.7, Ed. milit. Buc. 1970.
2. *Aripi românești. Contribuții la istoricul aeronauticii*, Buc., Ed. milit., 1966, p.5.
3. Ion Gudju, *Construcții aeronautice românești, 1905-1970*, op. cit., p. 80, Ed. milit. Buc. 1970.
4. Cf. actul original aflat în expoziția de bază a M. I. N. A. sala XVIII, modulul nr. 3.
5. Dosarul "Getta" f. 171.
6. Cf. originalului din expoziție sala XVIII, modul nr. 3.
7. Dosarul "Getta" f. 172.
8. Cf. Dosarului nr. 12115 al Ministerului Industriei și comerțului, p. 13.
9. "Aripi", 15 decembrie 1931 p. 1.
10. Dosarul "Getta", f. 225.
11. Idem, f. 151.
12. "Sportul Dobrogean" 15 august 1925, p. 3.
13. Dosar "Getta", f.155
14. Diana Ana Maria, *Cel dintâi vultur de mare al României în revista Tomis*, 7 an XIX, iulie 1984, 7 (173), p. 14.

POEZIE - PROZĂ SCURTĂ

CREDE MIE, TOMAIDA

Cititorule,
crede mie, Tomaida,
care m-am retras aici
încărcată de ani:

Ce este, oare, casa fără femeia
care a cântat în ea
și a împodobit-o
dacă nu o mare otrăvită
din care peștii au fugit înapoi în râuri?

Ce este, oare, femeia fără dragostea
atotvindecătoare a bărbatului
dacă nu un ogor secetos
jinduind după despletirea ploii?

Ce este, oare, dragostea fără virtute
dacă nu un cămin cu acoperișul spart
prin care-n noptile de toamnă
ti se prelinge ploaia în suflet?

Dezleagă-ți ochii
și ține bine minte
cele ce ți-am mărturisit
căci m-am retras aici încărcată de ani !

ANISIA, NU PENTRU NĂRĂVIREA TRUPULUI

În veci nu se va potoli, privitorule,
jalea adăpostită sub stelă!

Citește deci:

Din amfore văzute ori ascunse
eu numai vieții i-am intins să bea,
dar înveșmâname în negru mi-au fost zilele
și tristă le-a fost fața.

După indemnul bunilor părinți
(din grija cărora s-a pus această piatră)
supusă-am fost bătrânului meu soț
până ce, cu iscusit năvod de vorbe,
fratele lui cel Tânăr a răsturnat
cerul peste mine ...

Liberând copoii săi cei răi
năpasta ne-a adulmecat însă iubirea
și mâna soțului a cules trandafirii
din sângele nostru.

Crede-mă, străinule, Anisia
nu pentru nărvirea trupului a făcut-o
ci pentru a sufletului agonisire ...
Mântuit să fie, dară, cel ce ne-a lovit!

GRIGORE TOMITANUL

Spre pomenire.

Speră omul,
depânându-și ghemul vietii,
să nu plece de tot dincolo
și cearcă să-și mute sângele
în vinele altora.

Căci n-am făcut aşa și eu,
Grigore Tomitanul,
care mi-am plătit trecerea prin lume
ostenind la eliberarea cântecelor
din lucruri.

Ținând parte noptilor, în singurătate,
eu am domolit cuvintele cele veșnic călătoare
și ducând la ureche scoica mării
am deslușit duhul apei.

Cu dragoste am urzit deci oamenilor
șaluri mari și moi de zăpadă
cu care să-și încâlzească trupul
și mai cu seamă sufletul,
fără să apuc să-mi împleteșc și mie unul.

La ieșirea din viață
am tras ușa linistit după mine ...

FLORIA, BIATA COPILĂ

Prin această stelă, Floria,
neamul întreg plânge
stingerea ta!

Spune tu, spumă dulce de mare,
cine te-a îndemnat să-ți întorci fața
de la cerul cu ochii albaștri
care în fiecare dimineață
se uita pe fereastră la tine?

De unde ai luat, biată copilă,
miez de inimă amară
ca să scuturi în pământ spicile de aur
ce soarele și le-mpletea peste umeri?

Sărmanii tăi părinți, slabî în puteri,
sperau să se sprijine-n tine ca-ntr-un toiag
și să le-ncălzești sufletul
în anii de iarnă ...

Ci tu nu-i lăsași nici măcar
să-ți cunoască văstarul din pântec
și nemiloasă
le-ai ars broboada speranței ...

Adio, cântec de turturea, adio!

EL NU ...

E totul în regulă, domnule?, il întrebă băiatul, amabil. Probabil mornăise monoton, ca din abis, vechile lui versuri, povestea unei alte vietă, când încă nu trecuse de poarta tractirului și auzea doar, de departe, din căruță de turtă care îl ducea, rumoare, tipete de femei și abia de se închega din vaporii vizuinea realității ce trece peste țestele noastre ca o gumă peste un text greșit ... Băiatul, iată, era în frac, abia acum vedea, și reverele fracului său erau lucioase, două oglinzi negre, ca o foarfecă de tăiat tablă. Își ținea, elegant, o mâna la spate și ii făcuse o reverență când l-a întrebat. Cu cealaltă mâna făcuse un gest larg, arcuit, ca și când ar fi ținut o pălărie de mușchetar între degete, iar când el a spus că nu, nu s-a întâmplat nimic, băiatul și-a scos dintr-o omoplăti, ca pe o sabie de samurai, o sticlă enormă cu vin roșu care fierbea, pe gâtul căreia era legată o fundiță roz, ca un trifoi cu patru foi și fiind ca trifoiul, fundița s-a înverzit pe dată, iar când băiatul a tras dopul sticlei, destupând-o, cu un făsăit asurzitor, din ea au țăsnit valuri de spumă ca dintr-o arteziană și tot cerul s-a colorat cu balonașe fluorescente, terasa s-a înecat în fulgi de săpun parcă, iar studenții de la masa de alături au râs, iată, putem să alunecăm și au început să patineze (afără de o fată care privea cu ochi măhnit la Boeriu), ca pe un lac înghețat și acoperit de zăpezi spulberate și chicotind făceau figuri bizare, ca și când ar fi fost niscaiva zeități hinduse. Vedeți, domnule, a spus băiatul și a făcut iar temenea, având sticla în loc de pălărie și se miră Boeriu căci lichidul din ea nu scăzuse, însă era tot mai însipumat deasupra și țășneau din pălărie spumele ca dintr-o muzică grecească sau bisericiească și el, băiatul, era foarte vesel, i se lărgise gura până la urechi, n-am înțeles, strigă Boeriu și băiatul astupă gura sticlei care-i stătea pe cap cu palma și vuietul spumei încetă o clipă, cât apucă să spună, Vedeți, domnule, totul e în regulă și dădu drumul artezianei, care izbucni, înciudată, și mai năprasnic, iar Boeriu se reflectă o clipă în reverele fracului său și, hei, ce chelie-i crescuse, cât a lui Shakespeare și din ea ieșeau pamblici colorate, care prindeau ca limbile cameleonilor balonașele irizate și se loveau două câte două, la fel ca două palme, pleoscând satisfăcute. Barmanul rânnji și ii crescă pe cap un con de magician plin de stele și sori și începu să destupe alte sticle, din care se răspândi miros de gentiană, pe care o aruncă pe jos, desărtând sticlele ... Fata căre îl privea măhnitos se ridică de la masă și acum vedea Boeriu că e înveșmântată în arlechin, arăta ca un pestriț soldat de-al lui Napoleon după miile de bătăllii purtate într-un vis triumfal după moarte și îl însășimântă pe Boeriu paloarea acelu obraz, parcă gros pomădat, în care ochii erau două cristale de zircon, și avea un corn de inorog pe frunte ... Fata venea către el, șovăielnic și avea adusă după gât o curea de care era legată o

flașnetă și învârtindu-i manivela isca din ea o muzică tristă ca o răsuflare geroasă. Iar când își apropie ochii ei de zircon de ai lui, spuse încet, dar impede se auzea în toată hărmălaia. N-aveți un foc, vă rog? și Boeriu scăpără bricheta și din ea tășni o flacără lunguiată și galbenă din care se răspândi miros de pucioasă și aprinse capătul trabucului - bombat și negru ca un submarin, pe care fata îl ținea între buze. Îmi pare rău, spuse ea, că vă abordez astfel, dar știu cine sunteți, sunteți poetul Andrei Boeriu ... Și atunci universul se destrămă și Boeriu auzi iar rumoarea de bâlcă și tipetele femeilor și fâșaitul realității care trecea ca o gumă pe capetele oamenilor, ștergându-i până la umeri, până la piept, până la omblic și apoi pe de-a-ntregul, iar în jur nu mai rămase nimic, numai el, Boeriu, stătea singur în acel spațiu alb și indiferent, plutind în poziția unui om care stă pe scaun, cocârjat, cu mâinile, în care ținea o brichetă, încrucișate pe burtă ... Iată, cineva știa cine e, iar el nu ...

HÂRȘOVA

Vadul - un drum spre zări de poveste

Vara, la Hârșova, Dunărea are culoarea turcoazului și tresăriri de sălbăticină tânără și nesupusă. Canaralele roșii, întunecate, se surpă asemenea unor ziduri fabuloase în undele rareori limpezi. În piatra lor incremenită pare să se fi sedimentat tot misterul și înțelesurile obscure ale unei geologii pierdute în orizonturi fragile de legendă. De la început de lume acolo, prădă vântului și apelor fluviului, pereții verticali, ciuruiți, galerii și grote împodobite cu arabescurile unei iedere petrificate, amenință să se prăbușească în orice clipă. Pe lângă trupurile lor, în dreptul orașului, Dunărea pare că fierbe râsucind anafoare primejdioase. Înfruntarea dintre apă și piatră dă impresia unei lupte dărzi între doi uriași. Colții de stâncă perfizi, iviți din adâncuri către mijlocul albiei, mușcă din fluviu, îl învolbură, îl întorc pe alocuri din drum. Aici, mai ales noaptea, respirația întretăiată a geomandurilor, aprinde în ferestrele cabinelor de comandă ale slepuriilor și remorcherelor, chipuri crispate de timonieri.

Dunărea își subție cu sprinteneală trupul prin corsetul de piatră, scobind văgăuni ascunse. Somni uriași caută adăpostul acestor gropi, iar dacă ai norocul să ieși cu o echipă de pescari într-un sfârșit de primăvară, în orele de așteptare din zori vei auzi, depănându-se din gura lor, uimitoare întâmplări cu uriașii fluviului ce pot mișca din loc pontoane, sau despre dramatice lupte în care aceștia scapă cu topoarele și cângile înfipite în carne, înfricoșând oamenii sleiți de puteri.

Din cotloanele canaralelor își iau zborul în răstimpuri, spre bălti, stoluri de porumbei sălbatici, jucători. Apa clipește surd în maluri sau te învăluie cu o melodie seducătoare, intonată de o orchestră nevăzută, ascunsă în adâncuri. Atunci simți că îți arde în obraz adierea moale, umedă, a pădurilor ducând în suflarea ei usoară mireasma crudă a unor ierbură fără nume. Deasupra cerul, o oglindă dogoritoare, lucescă mineral. Orașul, risipit pe colina plesuvă, șiroiește de soare. Hârșova, ca multe alte locuri din Dobrogea, înseamnă, înainte de toate, lumină. Sub trâmbele ei uriașe, zările sunt verzi și nemărginite.

Ploii fantastice de stele, parfumuri răscolitoare și o lună cât o cupolă de geamie bântuie serile de vis ale vechiului vad al Dobrogei la Dunăre. Dintotdeauna el a fost un loc prielnic de trecere peste fluviu, aici au trăit din-totdeauna oameni. Cu toții și-au lăsat urmele în câte o zidire: așezarea neolică, necropola getică, cetatea Carsium, cetatea bizantină, "cetatea de jos" - înălțată de istoricii ei strategi și arhitecti asemenea unui cuib deasupra apelor, între crenelurile protectoare ale canaralelor de la sud. Prin vadul aces-

ta a căutat cale de întoarcere Iancu de Hunedoara după luptele de la Varna din 1444. Tot aici, Mihai Viteazul și-a purtat ostile în incursiuni către inima Dobrogei.

Undelete puternice, cu anafoare repezi, au mișcat nisipul și mâlul, au ros malurile, au ridicat, în viitura lor, noi insule și ostroave, au împins vadul din dreptul orașului. Astfel se explică faptul că pe la mijlocul Evului Mediu, traversarea peste Dunăre a început să se facă la zece kilometri mai jos. Păstorii ardeleni au trecut prin vadul cel nou în marea împărătie a soarelui și au descoperit pășuni care se întindeau până la târmul Pontului Euxin. Locurile de prin imprejurimi - Groapa Ciobanului, Târla Craiului, Cotul Baciului, Japșa Stânii, Vadul Oii - vorbesc despre cei care le-au folosit și stăpânit.

Un pod zvelt, ca un arc subțire de argint - început în toamna anului 1966 și terminat la 22 decembrie 1970 - avea să desăvârșească infățișarea contemporană a vadului.

Schela sau "trufia" oborului de cereale

Întocmai altor câtorva târguri ale Dobrogei la Dunăre, Hârșova de altădată era cunoscută prin schela sa și prin famosul panair anual. Urbea intra vara în stăpânire deplină a arșiței, iar vârtejurile de praf gălbui-roșcat ale stepiei îi cutreierau, nestingherite, ulițele, răvășind olanele acoperișurilor și salcâmii; iarna, burnițe lungi migrau din împărăția halucinantă a băltilor asupra-i, cernându-și draperiile dese de cenușă peste sufletu-i izolat. La vremea lui Cuptor însă, Hârșova și imprejurimile sale se însuflăteau ca prin minune. Erau săptămânilile când localitatea trezea interes și când își consuma cu trufie viața de târg al grăului; al grăului cu bobul plin, gros, ca para focului la culoare, grămădit aici din toată câmpia de mijloc a Dobrogei, în magazii albe, de scandură, înălțate de-a lungul cheiului, în port, pe dale masive, cubice, de piatră, pentru a le feri de inundații, sau mușuroiți chiar sub cerul liber în mormane uriașe, fierbinți, ce dispărăteau în câteva zile înghiștite de pântecele lacome ale unor slepuri negre, de tablă. O mare invălmășală, o febră asemănătoare celei generate de goana după aur, cuprindea în sezonul cerealelor orașul. O lume pestriță forfotea cât era ziua de lungă după tot felul de teburii; oamenii alergau de colo-colo, răcneau, se tocmeau la prețuri; găinile cărăiau pigulind grăunte printre picioarele cailor legați la sandâcuri; convoaie, fără capăt, de căruțe, încărcate mult peste loitre, așteptau să le vină rândul la cântărit; scroafe cu godaci grohăind se bălăcăreau prin băltoacele din fața cișmelelor de piatră, se vârau sub ele la umbră, unde se încăierau cu cainii; bivoli ca smoala, abia mijind niște ochi înroșiți, surpați în cearcăne de grăsimi și boi puternici, de cremene, scoși din juguri, rumegau somnolând îngenunchiați pe trotuare. Oriunde priveai, căruțași cu nemiluita - încinși cu sorțuri de pânză, desculți sau în opinci, cu pantalonii sumeși și cămașile din atică decolorate în spinare și la subțiori, cu pometii obrăjiilor și nasurile fripte

de pipăreală dogorii, răsucind în mâini codirările din sărmă oțelită ale bicelor; negustori fercheși, comercianți de toate neamurile - români, turci, greci, armeni, evrei, macedoneni, tătari, găgăuzi - angroșiști, tărani de prin satele învecinate, misiți iscoditori, cu ochi şireți și zâmbetul subțire, marinari de pe şalupe și bacuri, precupeți de zarzavaturi, funcționari obscuri și meticuloși, barcagii, pescari lipoveni, blonzi, bărboși, pistriuiați, de la Ghindărești, sacagii cu ghiotura, mocani, care cu timpul s-au statornicit, întemeind în partea de nord a urbei mahalaua Varos, meseriași de tot soiul și cății altii, umpleau până la refuz rampele magaziilor ori birourile de tranzacții ale renumitului obor de grâne, piețele, ultițele, hanurile, cafenelele cu scaune afară, frizeriile, sala judecătoriei, cărciumile și grădinile acestora, prăvăliile sufocate. Cu toții afișau, în vânzoleala lor, un aer de un farmec aparte, pe care n-aveai să-l mai întâlnești altundeva, decât numai aici, unde se realiza o rafinată și originală simbioză între elementele românești și cele levantine.

În prelungirea săptămânii fructelor

Tot acest du-te-vino din tocul verii reizbucnea cu furie, atingând culmile unui pitoresc debordant, la începutul lui octombrie, în prelungirea săptămânii fructelor, când se pornea Panairul.

În două-trei zile, la marginea târgului se dura o așezare curioasă, care-ți aiurea privirile și mintea cu arhitectura năstrușnică și fastul ei multicolor, "nu mai întinsă decât o șatră de zlătari" cum mărturisește un martor ocular. O ultiță în care te afundai în tărână până la glezne, stropită de câteva ori pe zi cu apă din Dunăre, cărată până aici în corite; de-o parte și de cealaltă a ei se ridicau barăcile de pânză, mari cât niște porumbare, cărciumile cu ziduri și acoperișuri din stuf și papură, magazinele din lemn, cu rafturile și tejhelele burdușite de șaluri, velințe, borangic și blănuri rare, lângă postavuri și stambe ieftine. Oricum te-ai fi întors, numai vâlvă, lume furnicar - localnici și tărani de prin împrejurimi ori veniți de dincolo de Balta Brăilei, din Giurgeni, Piua Pietrii și Tăndărei, împreună cu rudele lor numeroase - fum de pas-tramă, în căni mustul ca braga, vorbe deocheate, tamburine cîntând cadâneasca, iz acrișor de miez de pepene, bâzăit neîntrerupt de cimpoaie și grămezi de oale și ulcioare din pământ cu dungi gălbui și albастre, vânzători de savarine cu miere, fabricanți de turtă dulce, tarabe înțesate cu măruntișuri: brătări din os și sticlă, mingi pline cu tărâte, cocoși și păpuși din cretă colorată, muțunache din plumb, fluiere și goarne din tablă poleită și căte și mai căte farafastăcuri.

Pe de lături, siruri de căruțe cu coviltir și mocance pulpoase, blonde, tot un freamăt și o bucurie în cicorile ochilor, rumene în obrajii, printre lăzi cu mere, îndemnau cu glasuri prelungi trecătorii să guste și să cumpere: "Merișoare, merișoare, / pentru domni și domnișoare / poftiți, mă rog!".

Venea la rând, pe dreapta, întâi și întâi gogoșeria "Regală". Miresmele ei năucitoare îți trăsneau nările și tulburau poftele de la o poștă. Ucenici cu turbane albe, imaculate, pe cap, uscățivî la trup, asemenea unor prestidigitatori de înaltă clasă, învărteau la iuteală, în cuptore și pe plitele încinse, tavale de aramă cu plăcinte și gogoși cât o bască, pateuri cu brânză și baclavale. Urma, ceva mai încolo, cărciuma cea mare, ale cărei mese și bănci înfipte în pământ erau luate cu asalt, fără încetare, de alți și alți mușterii, de cum se încumeta să se ridice careva. Nici în drum, în fața ei, în picioare, n-aveai loc să arunci un ban de atâtia gură-cască. Unii dintre curioși, ajunși printre ultimii, își lungeau gâturile pe deasupra capetelor celorlalți și-și făceau loc cu coatele și genunchii, se trăgeau năuciți de haine, să vadă care mai de care orchestra, dar mai cu seamă pe șerpoaică de dansatoare, adusă de proprietar cu cheltuială mare și un dram de noroc, tocmai de la Constanța.

Iată-i, în stânga uliței, deasupra unui perete de velur purpuriu, stârnind cascade de hohote și aplauze, cu pitigăturile glasurilor, în veșnica lor dispută, pe nelipsiții Vasilache și Marioara; iată circul cu Algerianca - femeia albă cu două capete, care vorbea și mâncă pe ambele guri deodată -, iată învărtitoarele cu scăunele suspendate de lanțuri, dar mai ales scrânciobul amețitor cu opt bănci care-ți permitea să admiră de sus, copleșit de emoție, splendoarea Hârșovei, a canalelor și a Dunării, minunăția băltilor, și să te uiți până departe, dincolo de Borcea și Gura Ialomiței, peste vârfurile pădurii, în oglinziile trandafirii și tremurătoare ale câmpiei.

Retras undeva la periferia panairului, ignorând zarva și agitația febrilă, orgolios și preocupat ca orice artist, un fotograf își ascundea capul sub pânza neagră a aparatului cu trepied. Dinaintea lui o pereche de tineri, el în vestă, ea în rochie de "crep de Chine" verde, în fața unui covor, zâmbeau, descoperind, unul în undele imprecise ale ochilor celuilalt, cum clipele începau, pe nesimțite, să aibă parcă fiorul eternității.

Dorul fără de pereche al zborului

Despre târgul de altădată, risipit pe pintenul de calcar din coasta subțire a Dunării, mai amintesc astăzi doar câteva ulicioare de la periferie - cu ogrăzi întortocheate, în pantă, și case bătrânești cu prispele joase, pe jumătate scufundate în pământ, ulicioare fără nimic derisoriu în viața lor, din contră consimnănt asiduu o anume măreție -, una sau două dintre magaziile de scândură pentru cereale, care au supraviețuit ca prin minune pe malul apei, și strada portului, mărginită de cladirile fostelor prăvălii și magazine obscure ale angroșiștilor, ajunse acum în pragul demolării.

Undele fluviului își trimit pe sub pereții masivi, gălbui-roșcați ai canalelor, asupra orașului, jocurile calde; orașul, la rându-i, răspunde tandrelor ispitiri cu răsfrângerea peste limpezișul lor a unui cu totul și cu totul alt chip, neașteptat de modern. Ceremonialul acesta plin de voluptate fură din prima

clipă ochiul și sufletul călătorului, într-atât de mult încât, încetul cu încetul, nici nu-ți dai bine seama când te trezești că faci o pasiune pentru locurile de aici, patimă grea de care nu te mai poți lecui toată viața.

Hârșova este unul dintre cele mai originale orașe ale Dobrogei la Dunăre. În el traiul se desfășoară tihnit, după reguli care le amintesc întrucâtva pe cele orientale. Ritmul lui molcom lasă senzația unei curgei lente, asemenea apelor marelui fluviu, de ciudată dilatare infinită a timpului, de unde și credința oamenilor: că pe lumea asta e loc și vreme pentru toate. Poate de aceea bâtrâniii orașului ating frecvent vârste de optzeci, nouăzeci și o sută de ani.

Ce-i mai oferă peisajului culoare, dar și o notă de distincție, catapultând, undeva în firidele amintirii, imaginea, obsedantă în trecut, de târgușor cu o pronunțată infățișare rurală, este interferența armonioasă, inspirată, a liniei arhitecturale tradiționale dobrogene - care generează un sentiment de intimitate, de liniște, siguranță, bucurie a luminii și echilibru - cu linia ritmată și îndrăzneață a urbanisticii de ultimă oră.

Oamenii cu gândul deschis, cu ființa dăruită soarelui, câmpului și apelor, hârșovenii au vocația incontestabilă a frumosului. Întrați în curțile și casele lor și vă veți convinge singuri de acest adevăr. Simțământul profund al statorniciei dintotdeauna în marele vad al Dobrogei la Dunăre le dă demnitatea și încrederea de a lăsa în tot ceea ce fac o parte din sufletul lor, convinși fiind că nimic nu durează fără un asemenea sacrificiu. Ei imbracă dealurile colțuroase, sterpe, de piatră, care străjuiesc la nord și la sud orașul, cu superbe plantații de pin. Acestea capătă pe zi ce trece ceva din delicatețea mâinilor ce le-au sădit și le-au vegheat creșterea, ceva din liniștea tulburătoare, din moliciunea și mlădiera apelor în care-și oglindesc trupurile feciorelnice. În fața pădurilor și a fluviului, pe canaralele de la Hârșova, ființa și se despovărează de orice greutate și se contaminează definitiv de flacăra pură și deplină a poeziei, de dorul fără de pereche al zborului

RĂTĂCIȚI ÎN TRÂNZIȚIE

Se clatină misterul nopții

Banca este înconjurate din toate părțile de verdețuri ieftine, trandafiri și intunericulă. Deși someri, doi tineri nu stau cu mâinile în sân. Ei se îndrăgostesc din ce în ce mai tare, fiindcă au venit la mare. Ei șoptesc, nu gândesc! Deodată nebunăciții se sărută. E atâtă liniște, încât se aude cum crește prețul parizerului. Vigilent, el tresare. Privește înainte, spre economia din față, de la Cazino, unde au apărut trei semne ale privatizării. Sunt bune, dar nițel cam vulgare, fiindcă au ciugulit șampanie. Misterul nopții se clatină de-a binelea când apar și doi polițiști, în căutarea celui de-al treilea, care s-a dus pe o urmă. Valeriu Sterian scapă dintr-o sufragerie și se întreabă-n gura mare: "Unde s-au dus, / când au apus / anii de sus / ai gloriei lor?" Cineva îi închide repejor pliscul. Liniștea nu se lasă cu una, cu două, și mai cade o dată. Tânăra ia somerul de gât. E frumoasă și sfioasă. "Cu guvernanții ăștia aleși pe sprânceană, unul mai năuc decât altul, cum vom întemeia noi ceva, un cămin, un viitor luminos?" îi ciripește ea în ureche. "Las' că mă descurc. Voi fugi și voi munci. Marca e în creștere. Un an, doi, și-apoi mă întorc la noi. Vom rula capitalul, o vom da pe producție. Vreau să întemeiem un băiat și-o fată. Măcar ei să prindă sfârșitul Trânzitiei...". Tânăra oftează, privind marea. Ar vrea să audă altceva, să se înfioare, să simtă că e Tânăra. Închide o clipă ochii, dar îi apare Everac, aşa că-i deschide repede. Se lipește. Inima somerului bate bine. Cu o lacrimă pe obraz, îi caută buzele. Între timp, frumoasele nopții și-au găsit noi locuri de muncă. Între timp, polițiștii sunt din nou căți au fost. Vali Sterian mai scapă o dată pe fereastră și strigă: "Doamne, vino Doamne, / să vezi ce-a mai rămas din oameni!"

Viața la țară

Domnul Ion este un țăran de treabă. El nu face politică, tocmai pentru că are mereu treabă. Are și o vorbă: "Dacă n-ăș da eu cu sapa, ar da foamea-n ăl cu mapa!" În vizuirea domnului Ion, "ăl cu mapa", adică intelectualul, adică șeful, adică politicianul, adică guvernantul, face și el ce a invățat prin școli, sau de la alții: dă dispozitii, ordine, hotărâri, legi, decrete, dă telefoane, telexuri, fax-uri, dă din gură, dă din umeri, dă din mâna, dă mereu din cap. Ca să dea din cap, are nevoie de păpică. Ori ca să fie păpică, e musai ca Ion să dea cu sapa! Logica simplă a domnului țăran este evident simplistă, mai ales astăzi, când : "ălu cu mapa" îi trec prin scăfările idei de te doare capul. Dacă

n-ar fi puse în practică imediat și cu superbă irresponsabilitate, pe Ion l-ar durea în cot de dobânzile bancare, de importurile nejustificate de grâu, porumb, zahăr și vin, de prevederile năucitoare ale Legii 18 etc. Ele nu rămân, din păcate, idei. Ele se abat ca grindina, lovindu-l din toate părțile.

Ion nu citește ziarele. Una, că n-are timp, alta, că n-are ziare. La țară e sfânt televizorul! Ce ajutorul lui, domnul țaran află tot ce vor "ăi cu mapa" să se afle. Negru pe alb. Pe cele cusute cu ată albă, Ion le află de la fiul său, George. Odrasla și-a găsit un drum în viață, de când cu economia de piață. Constanțean fiind, deci om cu deschidere la mare, a lăsat strungăria de izbeliște și a luat calea negoțului. Acum e mare și deștept foc. Are color, video, trei mașini, are milioane, n-are treabă! Domnul țaran tatăl, deși nu-și vede capul de treabă, îl ascultă uneori cu gura căscată. George este în opozitie față de ce spune televizorul. Ce să mai înțelegi? Pe cine să crezi? Până una, alta, cel mai bun răspuns e sapa ...

În rest, toate cum le știi: praf și pulbere, noroaie, sărăcie, griji, boli, mafie, necazuri, muncă și iar muncă, o țuică, două, carpați fără filtru, o cană cu vin înainte de culcare, cântecul cocoșului, alte griji, alte necazuri, adică viața la țară.

Compunere liberă

În vacanța mare eu am fost la mare. De fapt, sunt mai demult la această apă, numită de strămoșii noștri Neagră. Dacă nu m-aș fi nașcut aici, mi-aș fi petrecut vacanța la deal, la munte sau la câmpie, deoarece părintii mei sunt lipiți pământului, fiindcă se trag mai mult din daci decât din romani. Cu toate acestea ei nu înjură pe nimeni când mă aflu de față, ci doar atunci când își închipuie că am adormit. Mai ales tata se leagă mereu de un domn cu nume de animal domestic, despre care am învățat că e bland, paște iarbă și dă lapte. Domnul astăzi probabil că nu dă nimic bun și face fel de fel de boroboate, fiindcă tata îl trimite mereu undeva, cu tot cu coarne și cu miniștrii după el!

În rest, vacanța a fost într-adevăr mare. Am făcut și o excursie la țară, cu ocazia unei înmormântări. Am putut astfel admira frumusețile patriei noastre, și în special coliva, care mi-a plăcut cel mai mult. De alte bucurii, nici vorbă! Câte-un cingo, câte-o napolitană, dar ce mare scofală-s astea? Prietenul meu Gigel a fost o lună în Italia, cu părintii săi, care-s milionari peste noapte, din cauza unui SRL-u. Bine ar fi ca toți părintii să o ducă la fel de bine și să nu înjure noaptea, pe ascuns, pe domnul cu nume de animal domestic. Bine ar fi ca toți copiii din blocul nostru prăpădit să nu-și mai petreacă vacanța mare jucându-se în șanțul de lângă tomberoanele de gunoi din spatele școlii, ci în Italia, sau în alte țări îndepărtate, unde le-au fugit rudele, prietenii și cunoscuții ca s-o ducă mai bine și să aibă de toate.

Eu îmi închei mica mea compunere cu o întrebare: chiar trebuie să fugim

cu toții, domnule Profesor?

Râcăind la porțile speranței

Mă învărteam prin piață adulmecând prețurile, fără să-mi pot explica euforia suspectă care bântuia peste tarabe. M-am oprit dinaintea unei babe numai zâmbet și lumină, cu ochii încrucișați pe leușteanul dinainte. "Cum dai legătura, măică?" "Dă căt vrei, că mi-i tăt una ! Am jucat la Caritas, la Techirghiol, aşa că de m-o ţâne Dumnezeu sănătoasă, ii iau lu' Angelica, nepoată-me, un color dintr-ăla care vede prin cabluri, cum ii moda !" Prințând pontul din zbor, mi-am vândut la repezelă ceasul și verigheta și nu m-am oprit decât la inedita Poartă a Speranței. Acolo, lume ca la balamuc ! Amărășteni unu și unu, adunați din cele patru zări ale județului. Cozi peste cozi, căruțe, tractoare, autobuze și limuzine țăfnoase, catări priponiți de pomi, la păscut, frig, focuri, sete și foame, îmbrânceli, răcnete mâniaoase, blesteme și injurături de mamă, tipete de puștani rătăciți prin multime, poliție, jandarmi, zvonuri, hoți de buzunare, mici încăierări, cafturi în toată regula, țuică, bere, vin, liste și tabele, milogi, ologi, nostalgici cu idei liberale, comuniști sadea, proslăvindu-i pe Dej și Vasile Vâlcu, legionari loviți de streche, șușotind despre Moscova și Chișinău, huiduieli, copii de tătă, parașute, bani mulți, bani murdari, bani agonisiți cu trudă, vise, proiecte, popi, läutari, nebuni, nebunie, dar mai ales speranța că peste trei luni ...

Septembrie 1993, Techirghiol, Romania. Imaginea reală a dezastrului. Imaginea săraciei și mizeriei în care a fost tărât gloriosul popor român. Râcăind la Porțile Speranței, sub lumina chioară a unui zâmbet ales în mod democratic, îmi aștept rândul la o posibilă viață decentă. Cu toată nebunia din jur, sunt liniștit și încrezător în ziua de mâine. Oricum, o ciorbă de legume îmi voi putea permite de-a pururi !

Arthur PORUMBOIU

ȘI ORA NĂȘTEA

1

Cădea zăpadă. Și ora năștea liniște.
La mormântul mamei mele am aprins făclii
și mama s-a luminat de-o bucurie
ce anunța pruncii viitori.

"Din țărână venim și-n ea ne întoarcem",
însă durăm lumină ce nu poate fi atinsă de moarte,
atâtă vreme cât îi dăm conturul clar.

2

Se-așezase pe crengile lumii promoroacă albastră,
iar sunetele clopotului erau puternice raze
zdrobind aripile gerului ce umblau libere,
și eu am auzit cântecul Născătoarei:
"Ave Maria ! Ave Maria !"
Pe cer se profilau săbiile îngerilor -
întru apărarea nașterii !
Ce sălbatică bucurie mi-a inundat sufletul !
Și moartea curgea-n depărtare.

MOARTEA VINE

Moartea vine ca un avion supersonic -
cine-i va opri linia-laser?
Eu n-am reușit să mă ascund în țărână
și sufletul meu a-ndrăznit
să se-nalte-n azur.

Moartea trecuse pe-alături?

Cădeau zăpezi foșnitoare, ca-n timpurile antice,
și eu alături de-o regină blondă cu ochi negri,
hohoteam pe străzile îngropate-n troienile calme.

Cerul năștea pentru noi un prunc,
fluxul străzilor ilumină clar,
și bucuria sălbatică
a-nvins moartea ce încerca să ne-arate masca-i viitoare !

ZIDEȘTE-MĂ ÎN CER

Zidește-mă în cer - strigam -,
dar cerul era surd
ca așteptarea-n trestii
a unui luptător curd;
el vede moartea. Eu o bănuiam,
trasând teritorii, făcând desene necruțătoare,
însă n-am pus sabia pe lacrimă,
ci pe privirea ce nu doare
și morții i-am luat peniță de platină
cu care-ncerca să mă treacă-n dosare
știute numai de Ea !

Orele se luminau pe degetele mele,
bucuria era ca o adolescentă la primul bal,
și moartea a trebuit să-și mute plasele grele
dincolo de propriu-mi mal.

Ce țipăt s-ar fi putut naște-n ora
când moartea umilită pleca?
Eu așteptam aurora
și visam să trec pe-o plută de santal fluviul Ra !

CÂNDVA ZORII VENEAU

Cândva zorii veneau
ca o fecioară blondă;
fecioară chemată să zămislească la dulcea atingere -,
atunci când fiecare secundă e un prunc
și moartea se retrage
brutalizată de bucuria
primului țipăt.
Cândva zorii veneau ...

BRUMA SE UNDUIA

Bruma se unduia, și-n cer
nu putea avea loc;
trupul ei era o melodie dulce
pe care nu știu dacă-am prins-o, ca-n foc
flacără albastră; știu însă
că pe fața mea se năștea o mirare,
dar n-am putut să-o rețin ca un desen pe pânză,
ci doar ca un semn de-ntrebare.

GHINIONISTUL

"... Cum a fost domnule conducător auto?"

"Cum să fie, domnule polițist?! Ca-n filme! În viața mea n-am pățit una ca asta! Dacă n-aș fi fost eu eroul întâmplării aş fi jurat că-i barbă ... Pe onoarea mea ! Auzi, dumneata?! Șofer de-atâția ani și să am aşa ghinion?! Unde mi-o fi fost capul"? "Lasă văicăreală, că tot nu rezolvi ceva cu ea! Spune repede cum s-a întâmplat!" "Aşa e ! Dv. aveţi și alte treburi decât să-mi ascultați sporovăiala! Vă rog să mă scuzați ! Mai trec și alte mașini ... poate mai face câte unu vreo boacână ... Dar cu mine ce-ați avut, domnule sergent, că eu circulam regulamentar?! Mai regulamentar decât astăzi n-am circulat în viața mea! N-ați văzut? Pusesem centura de siguranță, și eu și pasagerul de lângă mine ! De ce m-oți fi oprit, n-am înțeles! N-ați avut o inspirație prea bună ! Desigur, din punctul meu de vedere! Din al dv. a fost O.K. ! Ați depistat un contravenient ... Si ce contravenient? Nu din ăla de toate zilele, ci unu ca-n ziua de paști ! ... Åsta a fost blestemul nevesti-mii ! Precis ! Că altceva n-a avut ce să fie ! Ați văzut? Bășica nu s-a înverzit deloc ! Deci, nu mă aflu sub influența alcoolului, cum v-am și spus când m-ați întrebat ... Vă rog să țineți cont de împrejurarea că am fost sincer și n-am încercat să vă induc în eroare cătuși de puțin ..." "Adică, meriți să-ți acord circumstanțe atenuante, cum se zice la tribunal ! Aşa-i?" "Da, domnule plutonier, deși pe mine m-a ferit Dumnezeu de instanță ! Nu mi-a călcăt piciorul pe-acolo și ..." "Si nu mă mai înălța atâtă în grad, că nu sunt nici sergent, nici plutonier ! Sunt un biet caporal !" "Să mă scuzați, dacă am greșit ! Dar de teamă și de supărare, nici n-am băgat de seamă ce grad aveți ! Am zis și eu la întâmplare, că ce-i acum în sufletul meu, nici la dușmani să nu fie! Aşa că ..." "Iar o lungăști, omule? N-am întâlnit până acum om care, în loc să-și înghiță limba, așteptând să cadă sabia lui Damocles, vorbește ca la târg ! Începi să-mi placi, domnule!" "Nu-i aşa că sunt un tip simpatic, domnule caporal? Cum v-am văzut că-mi faceți semn să opresc, având zâmbetul pe buze mi-am zis că dv. o să mă înțelegeți și mi-am înghițit spaima ... Nu prea repede și nu toată, dar s-a dus! N-ați băgat de seamă că-mi tremura ușor glasul și mi se încurca ...? Când am constatat că nici nu țipați la mine să intru în pământ de teamă, am prins curaj și mi-am zis că poate reușesc să vă-nduplec ... să nu-mi faceți nimic !" "Si mi-o mai și spui în față !" "Păi, de ce să vă mint, domnule caporal? Mi-am dat seama că sunteți un om intelligent și-ați pricpe foarte ușor ce rost are vorbăria mea ! Si-atunci, de ce să ...? Credeți-mă, eu joc cinstit, cu toate cărtile pe masă ! ... În fond, nici nu am altă cale de apărare decât vorba ! Asta e situația și mă jur pe ce am mai scump, pe memoria mamei, că nu vă însel ! Nu sunt nici hot, nici vagabond ! Sunt un biet șofer amator, care a avut ghinionul åsta ! Zău,

nu vă mint ! În cei 20 de ani de șoferie n-am fost amendat, nu mi s-a suspendat permisul, n-am stampilă radar pe carnet, nici, măcar, o admonestare, un avertisment n-am primit !... Acuma, spuneți și dv.? N-ar fi păcat să suport rigorile capitale ale legii când sunt la prima abatere? Iată, omul acesta e martor ! Să infirme el, dacă nu este aşa ! ... Vă rog, domnule caporal ! E prima contravenție și n-am provocat nimănui nici un prejudiciu, iar pentru atâtă lucru nu i se omului capul ! I se acordă, cum ziceați, circumstanțe atenuante !" "Circumstanțe atenuante? Hm! ... Dar nu mi-ai spus cum te-a blestemat nevesta !" "A, ! Nevasta !!! ... Cum să vă spun eu? Nu știu ... pentru că, de fapt, n-am auzit-o, de ce să mint? Numai am presupus, că altceva nu poate fi la mijloc, nu putea fi alta cauza ghinionului decât blestemul ei !! ... De asta sunt sigur, că are o gură rea ! Ferească-te Dumnezeu de gura ei, că tot ce zice se prinde ! ... Încep, domnule, să capăt certitudinea că sunteți om cumsecade și-o să-mi dați drumul să plec ! Dacă v-ați interesat ce-a zis nevesta, înseamnă că început să vă gânditi la soarta mea și la nenorocirea ce-ar urma dacă atunci lăsa măsuri împotriva mea ! ... Nu ! Vă rog nu vă supărăți ! Nu vă dădăcesc, pe onoarea mea ! Îmi pledez cauza și nimic mai mult !" "Asta-i culmea ! Dar unde vrei să ajungi, domnule?" "Nu v-am spus?! Acasă ! Mai am 20 de km până acolo și-acum, la 7, trebuie să semnez condica la serviciu ! ... De aceea m-am și scutat la 4,30 și n-am dus-o pe soție la F., unde avea ea treabă ! De-aia cred că m-a blestemat ... Așa că ... pledoaria o fac ..." "Da, văd ! Și-o faci de parcă ai fi avocat, așa încerci să mă înfâșori în vorbe !" "Păi ... și sunt ... într-un fel !" "Cum adică, într-un fel?" "Iată-ășa ... lucrez, ca angajat civil, pe un post asemănător la Inspectoratul Județean de Poliție ! ... Popescu Ion mă cheamă ! ... N-ați auzit, probabil, despre mine ... Sunteți nou venit, n-aveți de unde să mă cunoașteți !" "Vă înselați, domnule Popescu ! Vă cunosc destul de bine ! Mai bine decât ar fi trebuit ! N-am executat eu, luna trecută, un arest de câteva zile, când mi-ați făcut raport, în calitate de ofițer de serviciu, pentru că-aș fi intrat beat în secție?" "Nenorocitul de mine ! ... M-am dus ! ... Dumneata ești? ... Mi-am răcit gura de pomană atunci ! ... Dar, să vezi, e o greșelă la mijloc ..." "Încetează, domnule, cu gogoriile astea ! Cine ești dumneata?" "V-am spus : Popescu Ion!" "Minti ! Dacă ai fi cel care spui nu te-aș fi recunoscut? Și-n al doilea rând, la ce-ai fi făcut comicăria asta de bâlcii? Ca să mă păcălești? Ce vrei dumneata?" "Nimic din toate astea, domnule caporal ! Mi-a fost teamă ! Åsta e adevărul !" "Începusem să te cred la început, când dumneata te scuzai în fel și chip ! Mă gândeam că nu este exclusă și-o asemenea situație, însă nu știam ce să fac cu dumneata, pentru că eu n-am întâlnit până acum un asemenea caz ! Și, poate, că-aș fi dat drumul ... Poate-aș fi oprit numai mașina aici, însă, ai devenit neserios făcând prostia să te prezinti drept acel Popescu, și-asta că-a fost fatal ! Din acel moment, mi-am zis că, ori ești un pungaș, care i-a furat autoturismul (pentru că este al lui, îl știu foarte bine !), ori un nebun, un vagabond, un pușcăriș, fugit de la închisoare, care vrei să scapi de mine ! Așa că, fără nici o vorbă în plus, dă-mi actele !" "Păi, nu v-am

spus domnule, că nu le am asupra mea? Ce Dumnezeu?! O luăm de la început?! De unde să le scot, dacă n-am nici un act, nici bani, nici cheile de acasă, măcar?! V-am spus: le-am uitat de unde am plecat, ori le-am pierdut pe drum !!" "N-ai acte ! În schimb ai cheile mașinii !" "Da ! Astea le-am avut în buzunar, nu în mapă, unde erau celealte ! Poftiți ! Faceți-mi control corporal, răscoliți toată mașina, dacă nu mă credeți !" "Nu-ti fac nici un control ! Îți fac raport că refuzi să te legitimezi și anunț mașina **Circulației**, să vină să te ridice de aici !" "Da?! Și, dacă eu fug, în timpul ăsta? Că am cheile, pe care nu îți le dau nici în ruptul capului ! Iar pe sus n-ai cum să mă iezi, nici să-mi pui cătușe nu poți, că-s ditamai namila, pe lângă dumneata !" "Îți perecliteză situația, dacă faci asta ! Oriunde-ai încerca să fugi, în câteva minute ai fi prins ! La un apel al meu, unitatea militară de-alături îți-ar lua imediat urma ! Și, au și elicopter, bagă dă seamă !" "Păi, dacă e vorba de ajutor, atunci am și eu o cunoștință, tot aici, pe-aproape, la Cantonul de drumuri ! Iar omul ar depune mărturie cine sunt, pentru că mă cunoaște ..." "Nu mă mai interesează nimic ! Nu vreau să mai știu nici cine ești, nici cine te cunoaște, nici pe unde îți-ai uitat sau pierdut actele ! Dac-o fi aşa !... Stai aici până vine mașina Poliției !..." "Te salut, Costache ! Nu mai rămân o secundă ! Am plecat !..." Te împușc, bă !" "Cu ce? Cu bastonul de cauciuc sau cu fluierul?!... Ha-ha-ha ! Halal polițai !..."

RECENZII - CRITICE

O PETICĂ CE MIZEAZĂ PE SENZAȚII

"Scrisorile se citesc iute, telegramele însă ne opresc", spunea Ion Pillat à propos de ale sale *Poeme într-un vers* prin care a ținut să demonstreze că se poate face poezie mare și cu cuvinte puține. Nu altceva pare să demonstreze Nicolae Motoc cu ultima sa apariție editorială, *Fragilități* (Ed. Metafora, Constanța, 1996), carte inserând în cea mai mare parte a ei poeme haiku, sedoka, tanka și solo renga, tuturor acestor bijuterii nipone putând să le fie aplicate prefixul de *false* sau de *tentative de*, poetul sfidând canoanele scorajite (la care unii teoreticieni ai speciilor mai sus incriminate țin foarte mult) și pompând ozonul marii poezii dintotdeauna în niște tipare a căror rigoare formală și ancorare în concretul cel mai palpabil cu putință nu pot fi puse la îndoială. Iar spre a ne convinge de temeritatea demersului său, în răspăr, parcă, cu versul eminescian "a turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă", temerarul frondeur al fostei școli de literatură care purta numele autorului Luceafărului, se întoarce cu aceleași intenții polemice și spre sonetul renascentist căruia-i descoperă savoarea și prospetimea carnalității pagâne afișate insinuant-senzual. Realitatea se bulucește în oglinzi cel mai adesea concave, și se întoarce în text desveștmântată de pudori și de convenții. Rezultă o poezie deconceptualizată și dezabstracțiată, fie camuflată sub cuvinte care trebuie date la o parte, aidoma pielii șarpelui la năpârlire: "Timpul se desface / ca o piele de pe întâiele / lucruri tandre cu tine // Uneori întrezărești / la capăt de tunel / scheletul unui copil" - (*Senzății*), fie că, și astă în cea mai mare parte a cărții, aceste cuvinte mustesc de concretețe, plesnesc literalmente de senzualitate: "Ce n-aș da ... / să fiu acel pepene / în care-ți înfigi cuțitul / ochilor negri // să mă văd cum îți picur / cu lacrimi roz între sânii" (- *Ce n-aș da*). Mircea Eliade spune undeva că viața omenească trebuie să se consume complet spre a epuiza toate formele creației sau toate manifestările ei: plantă, floare, fruct. Ideea trecerii și contopirii cu celălalt, sau metamorfozarea recuperantă în elemente ambientale e destul de fecundă în *Fragilități*: poetul devine, astfel, "Frunză-barcă / în care femei goale / plutesc pe un cer antic"; în altă parte e mărul din care mușcă iubita; frunzele pe care aceasta calcă atunci când coboară spre mare; rând pe rând, el e, în aceeași ordine de idei, prund și culcuș albastru (pentru lacul din zare), vinul din amfore, truvabil de către aceeași iubită, pe care o bea "din cană / cu argintiu-i aburit". O imagine nu la îndemâna oricui e și aceea în care poetul își proiectează norocul de a se topi laolaltă cu iubita într-un măr copt ce tocmai se rostogolește. La fel: "Acest abur albastru / din gâtul sticlei e sufletul / celei plecate".

Tematic, volumul e structurat de cele două teme majore cunoscute în li-

rica anterioară a lui Nicolae Motoc: dragostea și marea, greu de demarcat între ele. Marea e pentru poetul tomitan sursa unor fericiri indicibile: "Simpla existență / a mării și-a celui / care-o privește. // Urechea și-amintește / de-o pasare fără nume" - (*Fericit*). Ea vindecă de singurătate și e un sacrilegiu să te plângi de aşa ceva în preajma ei: "cine se plângă pe țărm / că-i prea singur își atrage / mânia mării" - (*Interferențe*). Întinderea albastră prilejuiește contactul cu lumi dispărute sau, estetic vorbind, cu muzici primordiale; în vecinătatea ei contemplatorul poate decodifica lesne limbajul necuvântătoarelor: "S-ascultă cu tâmplă / pe tija unei ancore / muzica altei lumi / a unor neamuri mărunte / din pajiștea jilavă" - (*În lanul de floarea soarelui*) și deplasează spre infinit sau adâncește în imposibil frontierele de comunicare ale insului cu natura din jur, după cum poate intensifica și sentimentul de solitudine și romantică incomprehensibilitate (a se observă că, precum la grecul Gheorghe Seferis, titlul face parte sintactică din text): "*Orfan* // Al indiferenței / și-al râpei roșii / de unde începe marea. // Poartă la rever în semn / de doliu o frunză de scai". Cel mai adesea marea contribuie la erotizarea peisajului în splendide gradații metonimice precum: "Se face mai frig / când zăpada pulpelor / se răsfrânge intermitent / cu umbrele perechi / dintre un pas și celălalt / pe nisipul palid de emoție" - (*Peisaj*). Vecinătatea mării e prilej de regăsire a poetului, de meditație gravă (*Iată*), atunci când aceasta nu devine complice la taina iubirii: "Tentacule cu marea spre tine-ntind nătâng" (*Te-ntorci*).

Discursul erotic propriu-zis culisează încă între platonic și patima carnală de recuzită renascentistă ca în această tankă: *dragostea ... / umilește oricând / efigia dreptății / ținând în cumpănă // un talger vârfuit cu ochi / și altul cu degete*". Carnalul se dezvăluie cu parcimonie, sănii disputându-și ocurența în text cu pulpele care reverberează erotizant la scară cosmică: "Ramuri fine se întrec / spre seară să-ți atingă / sănii lipiți de geam. // Între ele și ei - cerul / ca o paletă de pictor" - (*Tablou*). Din Shakespeare, pe lângă copilul psihanalitic din sonete, vine și această gelozie: "Fantasma celuilalt nu mi-e străină . / Că-n ceață ei și sănii e-un abuz. / și râzi când sfâșiat privesc la tine, / și-i impede ce simți că e confuz" - (*Gura*). Pulpele, printre care într-un poem poate fi admirat un răsărit de soare marin, sunt oferite drept hrana privirilor albastre ale ființelor mării tupilate în sufletul poetului (*Light*). Exacerbarea carnalității e slujită de predominanța rozului și purpuriului (botul calului galopat, scoicile tesalice, genunchii fetelor, tălpile angelice, cerul vesperal, limba florii de dovleac, cleștii crabilor). Într-un asemenea context, traversarea ontologică a lui *carpe diem* (sau *carpe rosam*) e inevitabilă, fie că se face în spiritul și litera de atunci: "Înțelepciunea-n dragoste-i prostie ... / Plătești, dacă amâni, un preț mai mare. / Ce azi e încă vin și-aduce bucurie / de mâine-i doar poșircă în pahare" - (*Ce-ți cer?*), fie filtrat prin angoase baudelairiene precum în această tankă: *curând ... / vei fi departe de cei pe care-i iubești / pentru care trăiești // îți spun oasele-albind / între*

fălcile falezei".

O mare candoare, înțelegere și omenie se revarsă din toate aceste texte parabolice și feerice, poetului repugnându-i orice tentativă de agresare a existențelor fragile al căror apărător devine pentru o seculară clipă lirică (*Invitație la chef*). Poetul, în tanka purtând același titlu, se autodefinește prin gesturile sale cotidiene smerite: "ocolește / cerul înțepat de stele / din bâltoace // sare peste merele dulci / care cad singure" - (Poetul). Autodiagnosticul vârstei poetice traversate de poet este cum nu se poate mai exact: "intre a fi / războinic sau seducător / scaiul n-are de ales // el rămâne și-n zale / și gătit ca o sorcovă" - (Identitate), înțelegând prin această parabolă tocmai hibridarea cu figuri de stil a unor specii de poezie prin definiție ascetice. Demersul poetic al lui Nicolae Motoc amintește de cel al lui Vasile Voiculescu din *Ultimele sonete* ... "Mezina / de taină a văzduhului / unei veri înalte", după cum e definită într-unul din haiku-uri poezia, e de multe ori atât de aproape de noi încât cel mai adesea trece neobservată. Tocmai asupra acestui aspect atrage atenția volumul unui poet de excepție ajuns la vârstă înțelepciunii înfrigurate. Experiența a reușit și, parafrazându-l pe Nichita Stănescu, poezia sa **se este** și în această salutară și spectaculară schimbare la față denotând sevă și virilitate lirică sub auspiciile lui **non multa, sed multum**.

Evelina CÂRLIGEANU

ZĂPODIA CU VORBE SAU DESPRE CUM SCRIITORUL ÎNTEMEIAZĂ LUMEA

Când îscusitul grămătic din caier de vorbe să toarcă începe, basmele lui umplu lumea știută, care se strecoară, tiptil, afară din text. În locu-i, întemeiată dintr-un condei, crește realitatea limbajului; se infăptuiește trecerea de la actual la virtual în procesul de structurare a unui sens și a unui univers imaginari. În scriitura imaginarului este imposibil să despartă jocurile formale de materialul simbolic ce semnifică. Această scriitură nu reclamă o semantică ce ar constitui complementul ei insensibil, ci este ea însăși o semantică. Aici metafora e o formă particulară de cunoaștere a entităților figurative. Sau, în termeni blagieni, "capătă un caracter reificator al adevărului mitic" ca procedeu al unei gândiri abisale.

Cartea lui FLORIN ȘLAPAC, ("Zăpodie", Ed. Niculescu, București, 1996) e o metaforă povestită secvență cu secvență, dezghiocată cu meșteșug și replantată în alte zeci de metafore. Ea e subiect mitic și totodată expresie mitică a subiectului (căci metaforele sunt mici mituri). Se izvodește în imaginea de pe copertă a mult-inteleptului grămătic ce scotocește prin călimări spre a-și croi himere din cerneluri și nu se mai isprăvește. Încât, chiar și atunci când eroul său al cărții și-a atins ținta, "în prispă / cu pana hăis, cu glasul cea / grămăticul povestea, povestea, povestea".

Aventurile lui Zăpodie ("vale") nu mai au de-a face în primul rând cu anecdotica basnică circumscrisă unei lumi spiritual ideale, ci cu placerea de a povesti această lume. Personajul central nu e Făt-Frumos-Zăpodie, ci stiutorul. Căci el reiterează fără oprire povestea.

Născut din deja știuta predilecție a autorului pentru restructurarea expresiei, "poemationul eroi-comico-parodic" al lui Fl. Șlapac adună laolaltă motive ale fabulației folclorice ca pretext pentru spectaculoase altoiri verbale. Scriitorul exploatează schemele repetitive ale basmului, desprinde miteme dintr-un indice tematologic tradițional și le combină într-o izvoditură nouă, pe care o validează prin prezența grămăticului tălmaci. Regăsim aici toposul călătoriei justițiare (pretext al aventurii), schemele de rapt, de înlocuire, de usurpare și metamorfozare, opozanți și adjuvanți arhetipali. Când "pe roata morii / unsă cu miere / ca limba noastră cea de toate zilele / împărațiile se învârteau căutându-și norocul" și, încă, atunci când "lumea încăpea într-o ladă cu zestre", Vâjbaba "cu dinții de cal și copite / de întunericul păcatelor și pohtele trupului ei / și se face lehamite".

Vâjbaba deci, întoarce împărația pe dos. Împărația lui Cârnălemn Vorbută, vreau să zic. Adică împărația vorbei, legănată de dulceața tihnitei sporovăielii. Adică lumea povestii.

Apoi, fiindcă la aşa nevoi, numai Zăpodie "cel cu vorbe grele", "oglindiri cu ghici", cu "zidituri ce-au căzut ca-ntr-o fântână în noian de zicături" poate urni roata poveştilor, eroul străbate, rând pe rând, tărâmuri fabuloase aflate toate sub magia Logosului. Colo, o zână somnatică îşi îmbăiază tristeţile în lacul fermecat şi numai Zăpodie ştie, din colind, să facă un pod peste ţinuturi surpăte, pentru salvatorul călăreţ de aramă. Dincolo, în Palatul Vorbelor stă împăratul Antohie Gureşul, "iubitor de născociri". La gurile Raiului, De-cu seară spune cutremurătoare poveste despre Făt Frumos şi Cosânzeana.

Zăpodie, cărăuș al sacului cu scorneli, prinde povestea și o coboară în lume. Peste tot, meșteșugul "voroavei" e reașezat la temelia lucrurilor pentru a-i veghea dreapta alcătuire. Este evident că sub vijelioasa expansiune a imaginariului, scriitorul ascunde, conştient sau nu, seducţia ancestrală a limbajului ca hierofanie. Iar forma poetică pe care o dă mythosului basnic face ca transparenţa acestui adevăr să fie mai atrăgătoare. Sau penumbra mythosului face adevărul zicerii mai frumos? Toate-n tot, "Zăpodie" reprezintă un bilanț al începaturilor, al creației, al evenimentelor fundamentale și faptelor exemplare, un rezultat al înțelegerii lumii ca limbaj narativ. Asistăm la tranziența basmului autentic într-o altă formă de conștiință, odată cu readaptarea mesajului său la spiritul intertextualist postmodern. Reelaborarea, reincărcarea categoriilor mitice sunt realizate din unghi parodic. Prin procedeele stilistice pe care le vehiculează cu abilitatea scriitorului înăscut, Florin Slapac revitalizează tipare stereotipe. Înlocuiește mimesis-ul prin poesis și astfel realitatea basnică știută se metamorfozează în altceva, de tipul realității mitice personale, subiective și obsedante: realitatea auctorială. Din acest punct de vedere, "Zăpodie" e o instigare a cititorului la un soi de empatie abisală cu "mitologia" personală a artistului.

Dar fie că e înțeleasă ca o seducătoare și stranie poveste, ca o parodie a acesteia ori ca un palimpsest al străfundurilor mitopoetice ale spiritului ce o compune, cartea lui Florin Slapac impresionează mai întâi prin performanțele expresive. Procesele generatoare de expresivitate, extrem de numeroase, indiferent de mecanica lor interioară, deschise spre semnificații depline sau doar schițate, nu pot fi supuse nici unei contabilizări. De ele nu poate da seama nici o hermeneutică. Limba arhaică, populară, regională, de un pitoresc neveștejtit își redobândește dreptul la ființare într-un text de maximă originalitate.

Autorul practică un fel de palingenezie lingvistică, trezind la viață cuvinte apuse: "În dimineațile zemoase / ciopli cu sărg mistrii cărnoase / și numa ce porni a face, vezi dumneata, / prispa de brumărele / tindă de gurguvan / chiotori de caranhil, grizișoare de mohor / și uluci de liliuțe / și pereți de hodolean ... / atâtea frumuseți cât nu putea / mintea omului să închipuiască și / să spuie". Dincolo de un sens oarecare, cuvintele se lasă gustate pentru plasma lor euforică, purtătoare de amețitoare sonuri, tari precum vinul vechi.

Scriitorul dovedește capacitatea de a "impacheta" referenții în complicate ambalaje verbale, deformând imaginea cunoscută a obiectelor. Precum în frumoasele formule magice din descântecurile care au la bază credința că lipsa de înțeles le încarcă mai din plin de virtuți numenale, în "Zăpodie" expresia, absconsă uneori în plan lingvistic, trece pragul domeniului magic, sub cheie ritualică ("O șoaptă schimbată la față / de nouă ori de trei ori / pe sine însăși privitoare / făstăcindu-se ca o dezbrobotită nevastă / cădelniță / tămăietoare / talazuri"). Astfel, poemul-poveste își sporește stranietatea, intrând în zona enigmisticii.

În spațiul de tranziție dintre limbă și muzică se plasează toate procedeele care mizează pe materialitatea sonoră a silabelor: rima interioară, hipersuffixarea, aglutinarea cuvintelor, simetriile fonetice, aliterațiile și sincopările, adică un adevărat asediul asupra verbalității confortabile. Frazele poetico-narative par că se supun unei ierarhii sonore care trebuie gustată în toate nuanțele ei. Acustica textului fixează ritmul poveștii. Iar în "zăpodia" scoranelor cu har depănate, autorului îi mai auzim din când în când glasul pseudoceremonios, anunțând popasuri. Binecunoscutele formule narrative fixe ale basmului, restructurate, abreviate, întrețin atmosfera ludică: "Ce ziceam / A, da. Era un făt zorit. / De căncec mustăcit se-nfiora / morocănosul plai: / zumbalai, zumbalai, zumbalai..."

Un alt factor de restructurare a narării de tip basmic este regimul descerierii. Există o dialectică a relației limbaj-spațiu dirijată spre luarea în stăpânire a oicumenei fantastice. Imagini exprimând această cucerire tâșnesc în toate în toate direcțiile: desfășurarea spațială ("Tărâmul era aspru și întins / ca o carte de început"), orizontul ("o căciulă de zăpadă juca pe creștetul lumii"), drumul de parcurs și privirea care îl înregistrează, măsura miniaturală ori hiperbolică a obiectelor, materia elementară, fenomenele stihiale. Numărători, inserieri, constatări, inventarieri de obstacole și limite, portrete, mai cu seamă portrete hibride, deformate, policrome, toate acestea deturnează atenția dinspre peripetiile zăpodiene către excelentul registru plastic. Spectacol recreat de Florin Slapac din tândări de basm, de un pitoresc baroc, schimbă, rând pe rând, toate măștile din recuzita actorială: bonomia sfătoasă, grotescul rabelais-ian, erotismul licențios, discret oftata melancolie, insătiabilitatea locvace, încruntarea imperativă, clovneria în fața obstacolelor ce se dovedesc a fi moi și fără consistență. Aici se povestește tragicomedia lumilor. A lumii acesteia și a tărâmului de dincolo.

Sub aparentă surpriză a trecerii de la producțiile epice care-l reprezintă ca scriitor, Florin Slapac găsește de fapt prin ZĂPODIE prilejul libertății totale de invenție verbală. Ludicul lingvistic, sesizabil și în romanele ori în proza sa scurtă, devine aici debordant. În retortele poemului, printr-o alchimie indescriptibilă, e distilat elixirul înaltei literaturi.

REVOLTA E SEVA CARE ÎI HRĂNEŞTE POEMELE

Arthur Porumboiu

CALEA JERTFEI, Editura Metafora, 1995, Constanța

Fiecare vers gândit și scris de Arthur Porumboiu are forță unui strigăt. Revolta e seva care îi hrănește poemele; o răzvrătire nesfârșită față de întreg Universul, față de singurătate și moarte, și, de ce nu, față de propriul eu.

Volumul Calea jertfei este o selecție de autor din poemele apărute anterior în Domnule Copil, Arheologia Nopții și Viața în așteptare, cărora li se adaugă inedite grupate în două cicluri: **Toamna nesfârșită a Omului și Lupta cu îngerul negru**.

Titlul ales îl definește întru totul pe creatorul Arthur Porumboiu, supus necondiționat al chinului de a scrie.

Poetul se simte unic, pribegă, răzleț și nu încetează să o spună în moduri diferite: "Singur sunt și-n singurătate / libertatea mea e un templu; / rugăciunea se adapă din mine, / lucrurile scormonesc înlăuntru-mi / ca minerii în umerii pietrei" (**Libertatea mea e un templu**).

Ori: "Singur în munți, cu orele scurse-n pământ; / cu fețele supte-n țărâna primară- / singur, cu crengile pomilor când cineva / se adâncește-n țărâna (**Tărâmul numit liniște**).

Starea de solitudine favorizează exacerbarea văzului și auzului care percep murmurul și zbaterea dinlăuntru a lumii: "Lumina cădea lovită - / auzeam / din privirea mea seara". (**Vânătorul de toamnă**).

Spiritul, eliberat de greutatea lutului se cufundă într-o dulce uitare de sine; timpul devine o noțiune relativă, iar măsurarea lui e fără importanță: "O, demult, demult când săngele meu / se bucura de existența stelelor, / s-au iluminat apele și s-au deschis florile, / s-au aprins focuri și voci grave, / voci din altă vechime-au cântat / în jurul florilor / și ierbile erau atât de suave: / prin tulpinile lor puteai privi cerul" (**Stare de mit**).

Frumusețea lumii oprește preț de o clipă alunecarea în tristețe; prea puțin însă căci **frigul** și angoasa se ivesc oricând gândul e vulnerabil. Obsesivă, melancolia e atașată existenței poetului: "Melancolia mă-nsoțește / eu îi sunt servul". (**Melancolia**).

"Nu mai spun nimănui: mi-e frig / deși frigul trasează părții / pentru invizibili schiori; / el mă învăță: / trebuie să te aperi singur; / trupul poate fi o candelă, / dar săngele nu-i ulei veșnic" (**Gnomică**).

Nu intâmplător am selectat versurile citate anterior. Ele se vor o punte către cele două cicluri **inedite** în care sentimentul de apăsare, de confruntare

aproape continuă cu **moartea** sunt predominante. O luptă surdă cu aripile "Îngerului negru" care nu slăbește, ci mai degrabă încrâncenează voința poe-tului.

Provocarea odată primită, rămâne un unic răspuns: înfruntarea. "Îngere de ce ridici sabia împotriva celor nevinovati? / Cine ești tu să-mparti moarte? / Nu-mi amintesc ca pe o statistică a Stelelor / mâna ta s-arate spre mine, / și totuși în fiecare noapte, / Tu ți-sabia asupră-mi, / și-mi cobori sufletul / în reziduurile Fricii. Necrutătorule / eu știu / că voi fi lină ninsoare, / dar deocamdată sabia mea / te va îndepărta de la mine" (Îngere, de ce ridici sabia?).

Vigoarea versului se menține și în aceste stranii și dramatice stări obsesive.

Luminii frenetice, purtătoare de viață și ia în cele din urmă locul o calmă lumină care conduce sufletul spre starea de psalm. E numai o fericită clipă de răgaz până la următoarea vedere a îngerului cu aripi grele: "Îngere ți-am auzit pașii / Oare ce ne aduci? / Am văzut crinul expunându-și corola, / dar și un tipar de țărână- / Ce vei alege? (...) Deocamdată, săngele meu / se lasă cucerit de fluidul luminii, / iar gura mea strigă: "Exist ! Exist !" (Îngere ți-am auzit pașii).

Dacă în poemele cuprinse în volumele mai vechi, Arthur Porumboiu aducea ca notă distinctă starea de real privită cu neliniște, în versurile scrise mai recent, încarcatura e tragicul pustitor.

CÂTEVA GLOSE DESPRE PANAIT CERNA

Înainte de a urmări modul cum s-a reflectat profilul spiritual al poetului Panait Cerna în spațiul dobrogean, să ne fie permis a insera câteva referințe bibliografice, neincluse de Constanța Călinescu în lucrarea sa "Reprezentanți ai Dobrogei în știință și cultura românească".

La câteva zile după moartea poetului, ziarul *Dobrogea jună* din 10 aprilie 1913 reproducea, la rubrica "Galeria noastră", portretul poetului, însotit de un necrolog. După o lună, același ziar, la 24 mai 1913, anunță, că la Tulcea, s-a constituit "Un comitet de inițiativă", care își propunea să ridice bustul poetului. Apoi, Ion Negură, în *Dobrogea jună*, pe 9 aprilie 1927, solicita cărturarilor constănțeni să-i editeze opera. Și, în sfârșit, în *Dobrogea jună* din februarie 1939, Ioan Miocu recenzează lucrările lui Lucian Predescu: *Viața lui Panait Cerna și Opera lui Panait Cerna*.

Revenind la obiect și urmărind prezența lui P. Cerna în coloanele presei dobrogene, constatăm că poetul este publicat destul de rar. Din cauza acestei firave prezențe, scriitorul este repede uitat. Când și când, dar indeosebi, cu prilejul unor aniversări sau comemorări, în jurul numelui său se produce o atmosferă festivă. Frecvența articolelor înregistrează o anume creștere în anii 1927, 1931, 1933 și 1938, când au loc acte de natura celor amintite. Aceste referințe consemnează succint, sau comenteză aidoma gesturile rememorative, întreprinse spre a menține în atenție un clasic al poeziei românești. În textele de acest gen, comentariile critice fie că nu-și anunță prezența, fie că sunt lipsite de orice relief, lucrările mărginându-se la enunțarea unor locuri comune, ori făcând apologia poetului, adesea pe un ton de un patetism desuet !

Selectând ceea ce poate fi considerat efort de interpretare critică, mentionăm că întreprinderea ni se pare cu atât mai oportună cu cât o critică literară autentică, laborioasă și avizată nu s-a exercitat aici, de către localnici, până la apariția revistei "Tomis". Și, e necesar, să știm de unde pornim.

Prima intervenție critică asupra liricii lui Cerna aparține lui Valeriu Grecu. Acestea face, în articolul "Literatura dobrogeană" (*Analele Dobrogei* pe anul 1926), un tur de orizont literar local și, după ce comentează pe Ion Adam și Ion Marin Sadoveanu, se ocupă de poezia lui Cerna. După părerea comentatorului, poetul e un subiectiv, adică un liric, toate poeziile sale purtând pecetea originalității. Reținând expresia lovinesciană (proaspăt înșușită) - poezie subiectivă - notăm că V. Grecu sesizează, în interiorul anumitor limite, țesătura intimă a poezilor, identificând motivele poetice, relevând predispozițiile lirice ale poetului, evidențiază ceea ce, în termeni blagieni, am numi "matricea stilistică" a poeziei lui Cerna. Astfel, sentimen-

tul naturii, după interiorizare în fluxul liric, se exteriorizează, rezultând un timbru exultant.

După Valeriu Grecu "poezia lui Cerna se intemeiază pe sentimentul de simpatie, pe iubirea caldă și generoasă, ce poetul o nutrește față de lumea întreagă". Tonurile acestei poezii, conjugate în ansamblul ei, capătă, după caz, "caracter de odă", "lira poetului intonează un cântec" sau "devine o meditație". Făcând o clasificare scolastică a poeziei, în funcție de speciile literare abordate de poet, autorul ne oferă, apoi, și o clasificare mai adevarată, după criteriile motivelor și ideologiei poetice, ideologie prin care preopințentul înțelege nu o concepție, ci o atitudine. V. Grecu îl caracterizează pe Cerna prin această formulă plurivalentă: erotic, mistico-religios, social-național și filosof. Că Cerna e un poet al meditației nu mai trebuie demonstrat, dar caracterizarea lui ca mistico-religios ni se pare exagerată. Și latura social-națională este exagerată, în viziunea lui V.G., iar eroticul Cerna se asociază cu umanistul Cerna, iubirea depășind cadrul eroticiei romantice, cum bine afirmă mai sus însuși V. Grecu. Lipsa unei perspective ideologice clare și a sondajului mai adânc în unele cazuri, îl frusteaază pe autor de posibilitatea deslușirii ideii poetice în semnificațiile simbolurilor. De pildă, poezia "Isus", care reprezintă pentru mulți comentatori ideea de jertfă absolută, pentru Grecu nu denotă decât misticism! Fără a stabili just proporțiile, V. Grecu face și raportarea lui Cerna la Eminescu, din care percep numai pesimismul. Totuși, în final, apreciind capacitatea laborioasă a poetului, comentatorul intuieste bine structura stilistică a poeziei lui Cerna.

Anul următor, 1927, va fi mai bogat în referințe despre P. Cerna. O primă abordare critică este publicată de *Viața Dobrogeană* pe luna aprilie, sub pseudonimul Sandapan et Companie. Încercarea presupune un tip avizat, căci îl tentează o analiză cvasi-structurală a poeziei lui Cerna, autorul propunând cea dintâi disociere în universul liricii de meditație cernăiene, interpretând poezia "Isus" ca pe un simbol al perfecțiunii și purificării prin suferință și iubire. De asemenea, subliniază că aspirația lui Cerna către desăvârșire și infinit se coroborează intim cu iubirea, idee la care subscriem integral.

Chiar dacă conține nuanțe mai bogate, nota critică din *Dobrogea Jună* (13 iulie 1927), aparținând lui C. Baciu, dezvăluie niște fapte mai de suprafață. Poeziei lui Cerna, Baciu îi stabilește o sorginte eminesciană, animată de concepții optimiste, meritul lui constând în faptul că, deși a debutat la *Semănătorul*, a reușit să iasă de sub influența sa și a pesimismului eminescian. Panait Cerna este poetul optimist, "cântăreț al fericirii de a trăi", cel care face din iubire substanță și "prețul vieții întregi". Subînțelegem, apoi, că această iubire este o erotică de factură eminesciană, dar și ceea ce am numi umanitarismul poetului. Cerna - poet social - e comentat fără aplomb, iar poeziei de concepție i se face trimitere la I. Kant, asemeni căruia, în *Spre Pacea Eternă* poetul înaltează un imn păcii, unică, după C. Baciu, poezie de acest

gen în literatura românească ! Subliniind patriotismul poetului, comentariul se încheie cu o previziune care, dacă nu poate fi contestată, poate fi pusă sub semnul întrebării: "ar fi fost (Cerna, s.n.) cel mai mare poet-gânditor al literaturii românești" !

După asemenea interpretări critice, cel mai adesea modeste, se vor ivi și lucrări care emit pretenții mai mari, precum următoarea solitară tentativă de a-l trata pe Cerna monografic; (avem în vedere numai lucrările publicate până prin 1970, care ne-a parvenit). Ea aparține lui Lucian Predescu, în persoana căruia interpretul operei a fost dublat de un biograf și de un bibliograf, care merită toată stima, pentru scrupulozitatea și pasiunea sa. El publică în **Analele Dobrogei** pe anii 1932-1933 două lucrări: **Viața lui Panait Cerna și Opera lui Panait Cerna**. Bibliografia rămâne valoroasă prin bogăția datelor inscrise, urmărind "pas cu pas" - după expresia lui M. Dragomirescu - "viața poetului", referind despre poezile lui Cerna din edițiile publicate până la acea dată, sau apărute în reviste obscure, poezii pe care el le atașează celor două articole.

Activitatea lui Cerna e tratată din trei perspective. Mai întâi, Cerna e poet, apoi, e critic literar și, în final, filosof. Pentru această din urmă ipostază este invocată teza de doctorat; pentru critic - recenzia la volumul de poezii **Nocturne** al lui D. Nanu, studii despre Eminescu și **Faust**-ul lui Goethe. Ne întrebăm: poate fi considerat Cerna critic literar și filosof pentru aceste lucrări? Nu credem. L. Predescu ne avertizează că Cerna este o "vagă reminescență" a spiritului pesimist eminescian și, asemeni acestuia, poetul sondează durerea și răul din viața lui; lui Alecsandri îi seamănă prin optimismul său. Fixat între acești doi poli, fondul poeziei lui Cerna ar fi pesimismul (adică aspectele dramatice, dureroase ale existenței), iar forma ar fi optimistă, ea conferind poetului originalitate. Trecând peste separarea arbitrară a fondului de formă, observăm că la Predescu forma nu ține de mijloacele de expresie, ci de vizuirea, atitudinea și sentimentele degajate de poezie, ceea ce vorbește de la sine despre confuziile exegetului ! Procedând la analiză, Predescu operează iarăși cu termeni improprii, afirmând că "Din punct de vedere afectiv poezia lui Cerna prezintă două aspecte distințe: lirismul propriu-zis și poezia patriotică și socială". Ceea ce numește el "lirism propriu-zis" este, de fapt, poezia de meditație, iar pastelistul și autorul de versuri de factură folclorică sunt prea firavi spre a-i valida lui Cerna asemenea calități. Respingând aureola de mistic, stabilită de Predescu, suntem de acord cu el că, în poezia socială cu tentă patriotică, Cerna "capătă accente vii, puternice". Făcând apropieri globale de Coșbuc, Eminescu și Alecsandri, L. Predescu practică o dezbatere critică bazată pe deducție, ilustrând cu text filoanele lirice lui Cerna, pe care le stabilește inițial și le enunță ca atare. Deși deduce, în genere, just laturile creației poetice ale lui Cerna, situându-l corect în peisajul literar al epocii, discursul său critic este inadecvat. Analiza, care nu uzează de rigorile discriminatorii necesare, se reduce la o facilă însăilare de

texte în genul antonpanneștelor "istorioare". În concluzie, el nu izbutește să compună din elemente analitice o viziune de ansamblu, ci descrie opera poetului.

Având ca punct de plecare un viciu formal curios al bibliografiei realizate de L. Predescu, M. Dragomirescu (*Analele Dobrogei* pe anii 1934-1936) aduce mărturii interesante asupra vieții lui Cerna în perioada 1906-1907.

Un exeget mai subtil se va arăta abia peste cinci ani. În numerele 3-4 ale revistei **Gânduri de la mare**, pornind de la un text critic, Ioan Micu va reuși să retușeze imaginea lui Cerna, deformat de ironia și optica îngustă a lui Ilarie Chendi. În volumul acestuia *Doi poeți noi* - aflăm de la I. Micu - Cerna e tratat într-o manieră defavorabilă, acuzat că, aidoma altor epigoni eminescieni, n-a putut să se desprindă de influențele marelui poet. Micu îi reproșează lui Chendi că a depreciat valoarea poeziei lui Cerna, neînțelegând efortul lui de emancipare, în lirica filosofică. Poetul adevărat, afirmă Micu, altădată, în consens cu Chendi, este Cerna când tratează teme sociale, în optimismul său. Delimitându-i optimismul de al lui Alecsandri, dar și de acela de tip tărănesc, Micu decide că optimismul lui Cerna e un imn de bucurie, potentat de suferință. Discutând "poezia iubirii" ca "motivarea a dragostei lui pentru viață", autorul e de părere că "nimeni dintre liricii timpului său n-a ridicat până la imn iubirea umană", făcând din ea "un crez al vieții și un simbol al nemuririi", ceea ce este perfect adevărat.

Și, cu această discuție, se încheie o vârstă a criticii dedicate lui Cerna. Contemporaneitatea pontică îl va redescoperi o dată cu apariția revistei **Tomis**, care marchează afirmarea spiritului critic autentic în peisajul cultural-local. Meritul de a-și fi întors privirile către Cerna revine lui Enache Puiu, cel care va discuta prezența lui Cerna la revista **Ovidiu** în dublă ipostază: poet și critic. Poetul publicase aici prima variantă - după cum demonstrează E. Puiu - a poemului **Isus**, iar "criticul" Cerna recenzase **Nocturnele** lui D. Nanu. Referindu-se la aceste lucrări ale poetului, în **Tomis** nr. 3 / 1966, criticul relevă intuiția lui Cerna care, la 18 ani sesizează factura poeziei lui Nanu, punând accent pe poezia de meditație, semnalează influențele exercitate asupra lui Nanu, aspectele de formă. Apreciind comentariul critic al poetului, E. Puiu subliniază capacitatea lui Cerna de a distinge valoarea literară și orizontul său larg de cultură, în ciuda vârstei de 18 ani. O exgează elevată, dar parțială, consacrá poeziei lui Cerna același critic în **Tomis**, nr. 4 / 1968, sub titlul: "Poezia de concepție a lui P. Cerna". "Acest sector al poeziei lui Cerna" este infătișat ca "fiind cel mai însemnat", iar autorul ei "un poet de concepție". Criticul trasează, apoi, câteva linii directoare: orientarea către lirica de idei ca un fapt caracteristic pentru Cerna, piesele de rezistență ale acestei lirici, nota ei caracteristică, semnele de relief, limbajul simbolurilor. Disociindu-se, unde consideră că este cazul, sau asociindu-se cu E. Lovinescu, D. Murărașu și D. Micu, E. Puiu demonstrează cu subtilitate ce este valabil și ce trebuie trecut sub rezervă, atât în planul ideilor cât și în acel

al "plasticizării meditației". În acest ultim sens, comentariul atrage atenția că lucrări precum *Poporul*, *Dura lex*, *Părăul și floarea păcătuiesc* fie prin "slaba proiecție a ideii în planul poetic, fie prin retorism și discursivitate". Ceea ce a reușit Cerna, însă, se vede în *Ideal*, *În peșteră*, *Floare de genune*, *Către pace*. Concluzia criticului se desprinde firesc: "Fără a atinge valori excepționale, lirica de idei a lui Cerna ocupă un loc însemnat în literatura română de la începutul veacului nostru, ca una ce conferă poeziei românești un relief cu neputință de ignorat". Așadar, avem de a face cu interpretarea la obiect, care demonstrează cu simț al proporțiilor, face polemică cu argumente irefutabile, generalizează cu precauție, situându-l pe Cerna la locul ce i se cucvine.

Raliindu-ne opinioilor exprimate de E. Puiu, nu putem să nu constatăm că cele câteva texte critice examinate mai sus sunt inegale sub raportul valorii. Dacă ultimul satisfac exigențele gustului contemporan, celelalte își păstrează vitalitatea documentară, având facultatea de a fi repetat - cu anume vibrație - trăsături dintre cele mai evidente ale poeziei lui Cerna. Pentru noi, Cerna rămâne un poet în așteptarea interpretului de viziune sintetică, creatorul ce se înscrie organic în seria "reflexivilor lirici", poet al omului, după inspirata formulă apartinând lui C. Ciopraga.

Tehnoredactarea computerizată și tiparul :

S.C. INFCON S.A. Constanta

str. Prof Murgoci nr.1, tel./ fax : 041/ 665627, 680527

Bun de tipar : 20.11.1997. Apărut : 1997.

Hârtie offset : 60g/ m²

Format : 16 / 61x86. Coli tipar 14.